

Biró Endre

ÚJPEST

EGY
100 ÉVES VÁROS
EMLÉKEI

1850. február 26. Gyarmat, a püspökség 18. járási székhelye,
ahol 1000 öleket, 2000 öleket, melyekben minden
személyt szigorú nem volt, csak a Szent Ignác
plébánián, általvett Schwarz Ignác, mely plébánián
Szent Ignác Schwarz Ignác év 26. jött a város
1850. február 26. a plébánián, a város
1850. február 26. a plébánián, a város
1850. február 26. a plébánián, a város

Schwarz Ignác
N. N.

1850. február 26. a plébánián, a város
1850. február 26. a plébánián, a város
1850. február 26. a plébánián, a város

EMBEREK
SOROK
DOKUMENTUMOK

BIRÓ ENDRE
ÚJPEST
EGY 100 ÉVES VÁROS EMLÉKEI
EMBEREK, SORSOK, DOKUMENTUMOK

*Ajánlom könyvemet azoknak
akik szeretik Újpestet
és azoknak is
akik még nem ismerik*

Borítóterv és tipográfia a szerző munkája

ISBN 978-963-7365-41-6

*Készült a
BIRÓ family Nyomda és Könyvkiadó nyomdaüzemében
Felelős vezető:
Biró Krisztián*

BIRÓ ENDRE

ÚJPEST

EGY 100 ÉVES VÁROS EMLÉKEI

EMBEREK, SORSOK, DOKUMENTUMOK

*Könyv, mely bemutatja a fent nevezett
település életét hiteles dokumentumok és fényképek segítségével,
ezek alapján megismerhetjük az elmúlt száz évet,
a főváros szomszédságában
élő és dolgozó emberek mindennapjait,
a családok gondjait és örömeit.*

*Tanulságos ismereteket szerezhethetünk
a közösség egy évszázadon keresztül bebizonyított
összefogásáról és tenni akarásáról.*

*Mindez az itt élőknek lett
összegyűjtve, majd kinyomtatva*

*az Úr 2007-edik esztendejének
Nagyboldogasszony havában.
Újpesten, a BIRÓ family nyomdában*

Újpest, MMVII.

„Őrizzük emlékeinket,
gyűjtsük össze töredékeinket,
nehogy végleg elveszenek,
s ezáltal is üresebb legyen a múlt,
szegényebb a jelen,
kétesebb a jövő.”

Ipolyi-Stummer Arnold
(1823-1886)

*Nagyváradai római katolikus püspök,
néprajzkutató*

*Köszönet mindenkinek,
akik munkájukkal, tanácsaikkal hozzájárultak a könyv megírásához.*

BEVEZETŐ SZAVAK

Minden ember életére igen erős befolyást gyakorol az a szűkebb környezet, ahol mindennapjainak hosszabb-rövidebb részét eltölti. Azok pedig, akik a felületes, első pillantásra megnyilvánuló látványon túl, lakóhelyük komolyabb megismerését is célul tűzik ki, alapvetően két különböző módszer közül választhatnak. Az első a kronológiára, azaz a történelmi alapokra épül, s az időben egymás után következő események megörökítését eredményezi. A másik tárgyalásmód a tematikus, amely viszont, szemben az előzővel, bizonyos szempontok alapján összetartozónak érzett ismeretek párhuzamos elmondását jelenti, függetlenül azoknak az időben elfoglalt helyüktől.

Az Újpest történetével foglalkozó munkák sorában e kötet legfőbb értéke ennek a két módszernek szerencsés ötvözésében rejlik. Íróját ugyanis főként az idén százéves város iránt megnyilvánuló érdeklődés, valamint szeretet inspirálta, könyve némiképp annak is lenyomata, miként fedezte fel ő maga Újpestet. Benyomásait azonban lejegyzés közben folyamatosan egybevetette a helytörténeti irodalom néhány alpművével, részben ismereteinek elmélyítésére, részben pedig, ahol szükségesnek érezte, azok módosítására, javítására törekedve. Nyitott szemmel sétált a régi utcákon, ódon házak között, s örökítette meg azok egy-egy – számára kedves – részletét: ajtókat, ablakokat, kapukat és kopogatókat, domborműveket és stukkókat, a nagyobb falfelületekre festett képeket; mindezekon felül még számtalan más érdekességet, amelyek közül nem egy ebben a kötetben jut először nagyobb publicitáshoz. Igaz, hogy e lakóházak talán nem tartoznak az építőmesterség kiemelkedő alkotásai közé, de nem is ez a lényeg. Hiszen a helyi közösségek által megbecsült személyi és tárgyi kiválóságok táplálják mindenhol az országos értékeket, amelyek határokon túli jelentőséget is kaphatnak, miközben a minőségileg jobb mindig visszahat a helyi hagyományokra és teljesítményekre is. Ez a kétoldalú kapcsolat az, amire a szerző ráérez, amit felmutat: felelős lokálpatriótaként megörökítésükkel hívja fel rájuk a figyelmet. E magatartás tükröződik többek között Kaffka Margit, Károlyi István vagy Ugró Gyula megidőzésében, a helyi iparosokról, iskolákról, s az Újpest esetében jelentős vallási felekezetekről szóló fejezetekben is.

A kötet értékét nagymértékben emelik az igen változatos és érdekes illusztrációk, a már említetteken kívül: a vendégfogadók, éttermi kerthelyiségek, a régi közlekedési eszközök, az indóház, a közösségi élet színtereit és körülményeit bemutató fényképfelvételek. Az újpesti vonatkozású irodalomnak ez az újabb, önálló műve, – amelyet a tervtől a megvalósulásig teljesen magánkezdeményezés hívott életre, – a felelősséget vállaló, értékeire büszke, saját lakóhelye iránt elkötelezett felfogás eredménye, és mint ilyen új szempontokkal járulhat hozzá a száz éve városi rangot kapott település megismeréséhez.

Buda Attila

A NÉV KÖTELEZ

Nagy, nagy örömökre szolgál, hogy ez a könyv hozzá fog járulni azoknak az eszméknek, – jelen és jövő nemzedékeink felé való továbbításához, megismeréséhez, – amelyeket jeles őseim, őszám, nagykárolyi gróf Károlyi István képviselt. Ezek lényegében a következők voltak:

Kötelesség tudás, főleg Teremtője, családja, hazája – a Nagy Kárpátok Menedéje – és nem utoljára embertársai felé, mint Ember, Magyar Ember, teljesen eltekintve nevétől, rangjától!

Károlyi István messziről jött mai térségünkbe, sajnos ma még messzebb fekvő Nagykárolyból, családja ősi fészkeiből. Óriási birtokot szerzett a mai Újpest területének jelentős részén, azért, hogy azt vagyonával fejleszthesse, betelepítse, felvirágozthassa Budapest, az akkor fejlődő Fővárosunk határában, Nemzete, nemzetünk javára. Mert szerinte a vagyon csak kötelez!

Ükapám szavai, amelyek, négy nemzedéken keresztül is megmaradtak és még hozzám is eljutottak, erőt, reményt adtak 50 éves emigrációmban, száműzetésben, – amelyek a mai napig is érvényesek, – így szólnak:

„Javainkat a Teremtőtől csak kölcsönbe kaptuk, mindenkor vissza is veheti, mert mi ezeknek csak kezelői vagyunk, ahhoz, hogy megőrizzük, gyarapítsuk és tovább adjuk jövő nemzetségeinknek, otthonunk, térségünk majd tágabb hazánk javára és dicsőségére!

Biró Endre barátom könyve tartalmazza ezeknek a szavaknak szellemiségét és vissza fogja adni újpesti olvasóinak közös történelmünkben való jogos büszkeségét.

*nagykárolyi Károlyi László
Fót, 2007. július 25.*

LEKTORI SALUTEM

Üdvözet az olvasónak! Üdvözet mindenkinek, akiknek része volt ennek a könyvnek a megvalósításában. Üdvözet azoknak, akik már nincsenek közöttünk, de életükkel, munkásságukkal sokat tettek Újpest felvirágoztatásáért, a lakosságáért, a település mindennapjainak szebbé és jobbá tételéért.

Egy 100 éves városról szól ez a könyv. A városról, de legfőképp az emberekről, akik ezt létrehozták.

A könyv következő oldalain egy új honfoglalás résztvevőinek dokumentációit ismerhetjük meg. Nagy szükség van erre, hiszen akinek nincsen múltja, az ugyan mit várhat a jövőtől. A múlt megismerése tulajdonképpen önmagunk felfedezése. Ha nem vagyunk tisztában azzal, mi történt családjainkkal, elődeinkkel, nagyszüleinkkel, dédszüleinkkel, ha nem ismerjük közvetlen környezetünk történelmét, akkor arra se vagyunk méltóak, hogy azon a földön éljünk, melyet ők tettek naggyá és széppé. Éppen ezért büszkéek lehetünk arra, hogy az elmúlt századokban lerakott alapra sikerült építkeznünk.

Az alapok nagyon fontosak, hiszen csak ez biztosítja a boldogabb jövőt. Gróf Károlyi István tudatosan hozta létre ezt a települést s az ő álmait váltotta valóra az a sok-sok ember – gyáros, kereskedő, tanító, munkás – akik hittek a jövőben. Talán nincs is az országban még egy ilyen város, amely ilyen nagy lendülettel fejlődött, amely a semmiből ilyen nagyszerűt teremtett.

Dr. Ugró Gyula, Újpest város első polgármestere nemcsak hivatalával vált ismertté, hanem az 1932-ben megjelent monográfiájával. Az ÚJPEST (1831-1930) címet viselő könyv igen alaposan és részletesen feldolgozza a település első száz évét. Aprólékos kutatásai és hiteles adatai azóta is forrása a város történetével foglalkozó kutatóknak. Én magam is ezt használtam kiindulópontként. Ugyanakkor más vonalon is próbáltam utánajárni dolgoknak, eseményeknek.

Lehetséges, hogy az általam leírt kutatási anyagban is lesznek tévedések, esetleg olyan megállapítások, melyek később korrekcióra szorulnak. Ha ezeket bárki dokumentumokkal, hivatalos iratokkal tudja igazolni, máris módosítani kell, már csak azért is, hogy minden adat a valóságnak megfelelően kerüljön az érdeklődők elé.

Nem törekedtem teljességre, hiszen ez lehetetlen lett volna, hiszen dr. Ugró Gyula könyvében is nagyon részletesen megtalálhatunk eseményeket, statisztikai adatokat. Mindenesetre próbáltam minden információt több oldalról is megközelíteni, majd megerősíteni, nehogy azzal vádoljon bárki is, hogy állításaim légből kapottak, minden alapot nélkülöznek. Próbáltam minden új adatról megdönthetetlen

bizonyítékot gyűjteni. Ha mód volt rá, fényképen vagy digitálisan rögzíteni. Ez által bárki meggyőződhet annak valóságáról, sőt fel is használhatja egy későbbi kutatáshoz.

Nem törekedtem teljességre, hiszen ez szinte lehetetlen is lenne. Az eddig fellelhető irodalmakat és a saját kutatásaimat használtam fel arra, hogy egy egészen szűk – és valóban csak szűk – keresztmetszetben mutassam meg ezt a gyönyörű várost. Szépségét tudatosan formálták elődeink, csak mi ezeknek nem mindig adtuk meg a megfelelő tiszteletet. Nem óvtuk épületeinket, nem vigyáztunk az emlékekre, eldobáltunk emléktárgyakat, megsemmisítettünk dokumentumokat. Ezzel is szegényebbé váltunk, ezzel is hiányosabb lett emléktárunk.

Amatőrként, Újpest szerelmeseként fogtam hozzá az íráshoz. Sokféle szempontból közelítettem meg írásaimban Újpest történetét, szerepét, lakosainak életét. Éppen ezért a sokszínű és érdekes történetek olyan megvilágításban mutatják be ezt a kis környezetet, mely egyedivé és különlegessé teszi ezt a könyvet.

Nem tudományos munkát akartam végezni, csak ismeretekkel bővíteni egy kis közösség tudástárát. Mindemellett törekedtem arra, hogy az itt leírtak mindenki számára érthető és élvezhető olvasmány legyen.

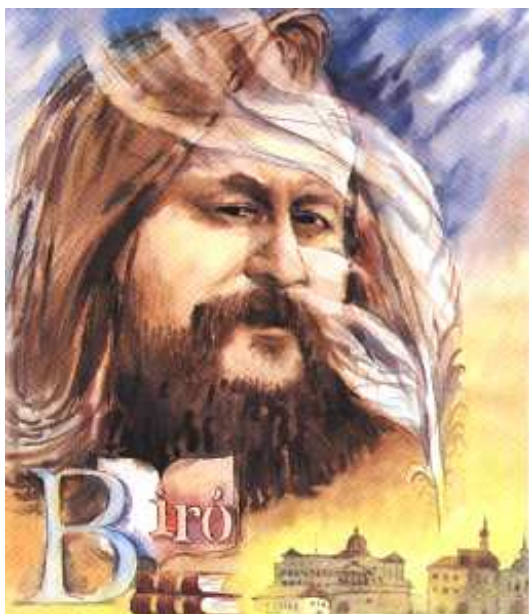
Nem történelmi adatokat felsoroló könyv ez, de történelmi tényeken alapuló írások vannak benne.

Nem szociográfia, mivel ahhoz még több adat, még több ember, és még több élet megismerésére lenne szükségem.

A dokumentumok, a fényképek elénk idézik a régmúltat, az itt élt emberek környezetének mindennapjait. Megismerhetjük a kort, melyben éltek, a problémákat, melyekkel szembesültek, a gondokat, problémákat, melyek végigkísérték életüket.

Nem kell szégyellni azt, ha felfedezzük a sorok közt egyik másik ösünket, aki esetleg cseléd vagy gyári munkás volt. Erre csak büszke lehet mindenki, hiszen az itt élők alapították és alakították Újpestet. Az itt dolgozók, – akár gyárakban, akár kereskedésekben, akár iparos műhelyben végezték mindennapi munkájukat, – mind a település felvirágoztatásáért, a község, majd később a város szépségéért, a környezet biztonságáért, a jövő jobbá tételéért tevékenykedtek. Kövessük őket, folytassuk mindazt, amit ők elkezdtek. Nagy dolgokat vittek végbe – hiszen ez látszik is. Talán mi is képesek leszünk arra, hogy hasonlókat alkossunk.

Az ő tenni akarásuk legyen példa előttünk, hogy a jövő kialakításában elért eredményeinkre a távoli messzeségből is büszkéek lehessenek utódaink, lezármazottaink.

*A rólam készült portré
Osváth Miklós festő művész munkája*

Néhány szót magamról is:

1948. március 21-én születtem Budapesten.

Fiatalkoromat Szigethalmon töltöttem. Itt jártam ki az általános iskolát is. Gimnáziumba viszont már Ráckeve-re kellett utaznom. A mindennapi ingázás több osztálytársammal történt, így ez is külön élmény volt számunkra. Az Ady Endre Gimnázium légköre, és oktatási stílusa meghatározta életem további menetét is. Az irodalom iránti fogékonyságomat itt tovább növelhettem. Kisebb írásaimmal, verseimmel ekkor kezdtem bemutatkozni. A lírai szárnypróbálgatásaim idővel elmaradtak. A könyv szeretete viszont mind a mai napig meg van bennem. Talán éppen ezért kerültem a nyomdaiparba is. Szakmámat szerettem és folyamatosan képeztem magam, hogy az új technológiák megismerése több lehetőséget biztosítson előmenetelem terén. A kihívásokat mindig is szerettem és vállaltam is. Ezért kértek fel arra szakmabeli ismerőseim, hogy segítsek az új technológia bevezetésében a Pátria

Nyomdában. Itt a magas-nyomtatásról kellett át-
térni az ofset-nyomtatásra. Munkám, munkánk eredményességét mi sem bizonyítja jobban mint az, hogy ma már csak ezt a technológiát használják ebben az üzemben.

A lehetőségekre mindig rátaláltam. Éppen ezért volt különleges a feladatomban – modernizálás, géppark megújítás – az Offset- és Játékkártya Nyomdában, hiszen itt voltam tanuló, itt kezdtem el a szakmunkás éveimet. Családi vonatkozású az az esemény, hogy a feleségemet is itt ismertem meg.

Még gimnazista koromban kezdtem el táncolni. Néptáncosként hat évig szerepeltem különböző előadásokon, vidéki fellépéseken. Szerettem ezt a fajta mozgáskultúrát, hiszen még szólistaként is szerepelhettem a főváros néhány színpadán.

Házasságkötésem után a családomra kellett gondolnom, hiszen csak sok munka árán tudtunk feleséggel együtt annyi pénzt összegyűjteni, hogy végül lakáshoz jussunk.

27 év után – 1977-ben – Szigethalmonról Újpestre költöztünk. A mai napig itt élünk és dolgozunk.

A rendszerváltás után azonnal magánvállalkozásba kezdtem családtagjaimmal. Mivel a felnövő gyerekeim is ezt a szakmát választották, így közösen sikerült megvalósítani kis vállalkozásunkon belül a könyvkiadást és a könyvnyomtatást.

A nyomdaipar segítségével kerültem közel a művészhöz is. Előadóművészek, írók, költők, festőművészek, grafikusok, szobrászművészek lettek a barátaim és ők is befogadtak maguk közé. Furcsa és szép világ ez. Különös emberek még különlegesebb megnyilvánulásokkal. A legszebb viszont az egymás segítése és a másik megajándékozása.

Lehetőségeimhez képest sokat segítették művészbárataimnak. Ezt ők meg is hálálták. Talán még nagyobb mértékben, mint ahogy azt elvártam volna. Többen készítették rólam portrét sőt még egy szobrot is mondván, hogy karakteres arcom van.

Munkánk során támogattunk iskolákat, könyvtárakat, egyesületeket. Mindezt azért tettük, hogy a kultúrát a mi sajtóságos módszerünkkel terjesszük. A segítséget megköszönték több módon is. Az alábbi elismeréseket kaptam az évek során mely a családomnak is szól:

1995-ben Krúdy Gyula emlékérem (bronz),

2000-ben Szent István emlékérem,

2002-ben Krúdy Gyula emlékérem (ezüst),

2003-ban a Magyar Kultúra Lovagja,

2004-ben Uránusz Kiadó Nívódíja,

2004-ben a Nap Embere (Budapest TV).

Művészbárataim sokszor megajándékoztak műveikkel, alkotásaikkal. Így a kortárs művek gyűjtője is lettem.

Családkutatásom vezetett oda, hogy elkészítsek Bucsáról, egy Békés megyei kis faluról – egy helytörténeti tanulmányt. Ennek során sok baráttra tettem szert, akik bemutatták nekem a falu régi iparosait, földműveseit. A szenvedések, a megpróbáltatások és az örömök ott voltak mindennapjaikban. Ők tették le ennek a falunak az alapjait.

Újpest ebben az évben ünnepli várossá nyilvánításának 100. évfordulóját. Ezért szerettem volna egy hasonló könyvet megjelentetni az Újpestet alapítóról és a fejlődést elősegítőkről. Nagyon sok érdekes emberrel találkoztam. Ugyanakkor – megmondom őszintén – felfedeztem Újpestet. Ezt a felfedezést tárom az olvasóim elé ebben a könyvben. Szeretném, ha másoknak is hasonló élményben lenne részükhöz. Ehhez próbálok segítséget adni.

*Biró Endre
Budapest, 2007. augusztus 24.*

„A gróf Károlyiak neve hazánk mágnásainak azon fényes koszoruját ékíti, mely őseinek hazafiságban és honszeretetben dicső példáján haladva a közhasznú honi intézetek előmozdításában, terjesztésében, és pártolásában kitűnő részvétet tanusít.”

(Nagy Iván: Magyarország családai)

A KÁROLYIAK

Mindenkit csakis tettei alapján tudunk megítélni. Sajnos előfordul, hogy valakit származása miatt részesítik előnybe, illetve kerül jogtalanul hátrányba. Ez vonatkoztatható a Károlyi családra is. Történelmünk viharaiiban számtalanszor példát mutattak hősiességből, hazafiságból, emberségből. Mégis volt olyan időszak, amikor „kötelezően” csakis elmarasztalva lehetett róluk beszélni. Mint kizsákmányoló, dőzsölő arisztokraták, a nép elnyomójaként is beszéltek róluk. A meghamisított történelemnek még napjainkban is van befogadó közege. A valótlanságokat meg kellene semmisíteni véglegesen. Egyszer a valódi értékek alapján feldolgozott és az igazi értékeket bemutató történelemtények megjelentetése és terjesztése változtathatna csak ezen.

A könyv megírásakor meglepően sok olyan pozitív megnyilvánulással találkoztam a Károlyi család részéről, amely külön kutatást, egy külön feldolgozást érdemelne. Így itt csak néhány mozzanatot szeretnék bemutatni a család életéből. Nemcsak az alapító Károlyi István grófról (hiszen róla külön is írok), hanem a család többi tagjáról.

Csak néhány pillanatkép. Csak néhány mondat. Ezáltal is feltárul egy család tagjainak viszonya szűkebb környezetükhöz és természetesen hazájukhoz.

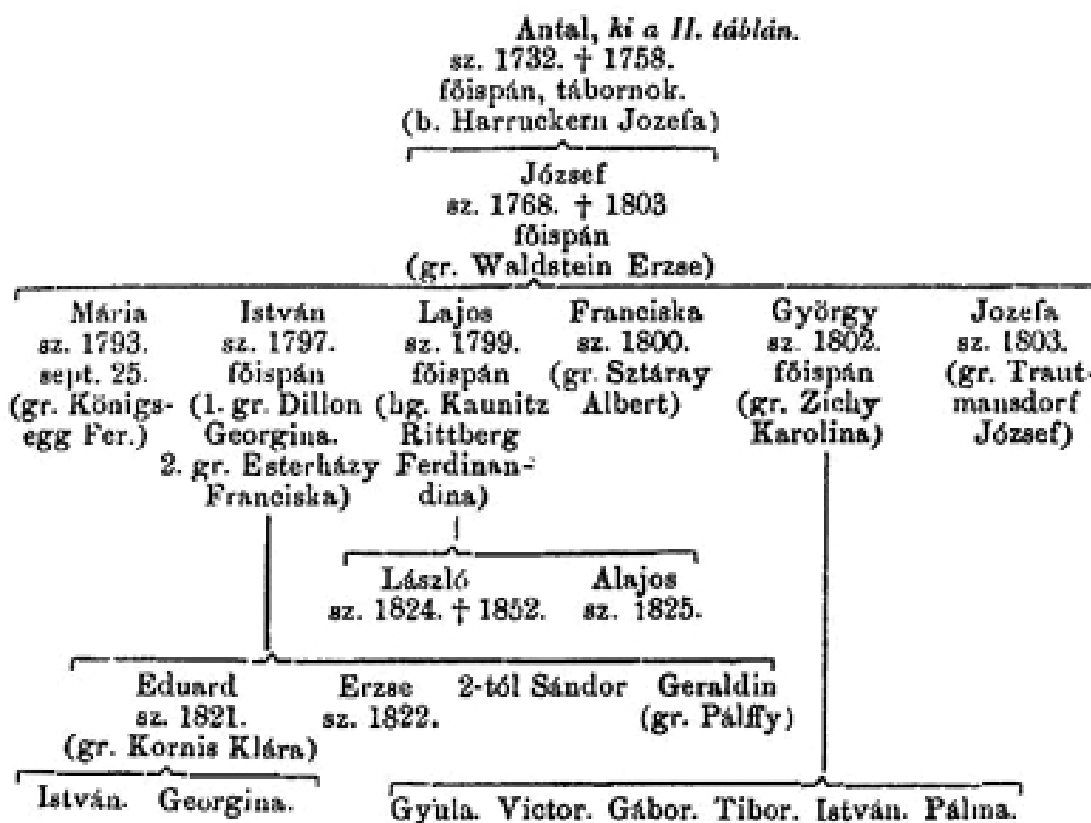
Nagy Iván *Magyarország családai* című könyvében így ír a Károlyiak eredetéről:

„Egyike legrégebbi őstörzsökös magyar mágnás családainknak, mely máig virágzik. Eredetét azon Kaplony nemzetségből (genus) vette, mely az Árpád alatti magyarok bejövetelkor az első foglalás után nyerte birtokait. A Kaplony nemzetség Szatmár vármegyében telepedvén meg, idővel több családágakra oszlott, mint a Bagossy, Csomaközy, Vetéssy, Vaday és Károly családra *, mely utóbbi a többi vagyonban és fényben fölül mulván, a nemzetség törzsbirtokának Kaplonynak, valamint az előnevet adó Nagy-Károlynak nagyobb részét jelenleg is bírja.”

A mellékelt családfán ott látjuk Istvánt, aki Új-Megyér (Újpest) alapítójaként, de az 1848-as szabadságharc aktív résztvevőjeként – mint egy teljes huszárezred kiállítóját – is ismerjük.

Itt vannak a testvérek is – Lajos és György – akik szintén nagyvonalú támogatói voltak a magyar tudománynak, az irodalomnak – a hazának.

III. tábla.

A Károlyiak családfája

Róluk így emlékezik meg Nagy Iván a könyvében:

„A gróf Károlyiak neve hazánk mágnásainak azon fényes koszorúját ékíti, mely őseinek hazafiságban és honszeretetben dicső példáján haladva a közhasznú honi intézetek elémozdításában, terjesztésében, és pártolásában kitűnő részvétet tanúsít. E tekintetből ha nem említjük is jelenlegi áldozataikat, a múltból is nem csak a nemzeti löverseny érdekítésére alapított évenkénti becses jutalomdíjak, és egyéb hazai vállalatok szólnak hangosan, hanem a m. akadémia is adatokat szolgálhat. György gróf egyike volt a társaság első megalapítóinak, midőn annak felállításakor tőkájéhez 40 ezer forinttal, István gróf 20 ezer, Lajos gróf 10 ezer forinttal járultak; és ez utóbbi a magyar gazdasági egyesület alapjára négyezer forintot ajándékozott.

György grófnak izletes s nagyszerű palotája, hol a nemzeti levéltár is őriztetik, – Pestet ékesíti. Ő építteté többi közt a kaplonyi díszes templomot és családi sírboltot is. – István grófnak a főthi gyönyörű templom, és lakhelyéül szolgáló palota köszöni lételetét.”

A „Hangya” első elnöke gróf Károlyi Sándor

A későbbi leszármazottak is az elődök nyomdokaiba léptek, s éppen úgy próbáltak a haza javára lenni, mint családjuk az elmúlt századok során.

Újpest fejlődését tovább segítette gróf Károlyi Sándor, aki apja után nemcsak a vagyont, de a fejlődő településért vállalt felelősséget is örökölte.

A magyar nép jólétéért is sokat próbált tenni, hiszen tudta ő is, hogy csak elégedett, jó körülmények

között élő emberek erősíthetik a hazát, csak ilyen közösségtől várhatjuk el a haza szeretetét. A vidék és a város összekapcsolására alakult meg a „Hangya”, mely ott volt Magyarország szinte minden településén.

Az újszerű kereskedési és áruterítési módszer segítette a magyar termékek eljutását az ország határain belül a fogyasztókhoz úgy, hogy azokat a lehető legolcsóbban tudják megvásárolni. Ez vonatkozott a mezőgazdaság által termelt terményekre éppen úgy, mint a gyárakban előállított fogyasztói termékekre. A szövetkezet tagjai bizonyos mennyiségű vásárlás után kedvezményekben is részesültek.

A Károlyi család magánéletére is kíváncsi volt mindenkor a sajtó. A bulvárlapok mindenkor hírül adták a család jótékonyági rendezvényeken való megjelenését. Éppen ezért nem hiányozhatott arról a nagy eseményről, amikor gróf Károlyi István feleségül vette Windisgrätz Magdolnát Sárospatakon.

Pesti Napló, 1903. június 15.

A főúri esküvő napokig a kíváncsi emberek beszedtémája volt, hiszen ilyen „világra szóló” esküvőt nem minden nap láthattak. A bulvárhírek végül elfeledkeztek erről is.

A Károlyiak ma is hallatnak magukról, hiszen az eddig külföldön élő Károlyi László gróf visszatért hazájába, hogy folytathassa elődeinek karitatív tevékenységét. Sajnos a keretek most már szűkre szabottak, de a szándék és a lelkesedés ugyanolyan mértékű mint az ösöknél volt az elmúlt másfél évszázad alatt.

AZ ALAPÍTÓLEVÉL

Egy új „gyarmat”, egy új település, egy új város létrehozása hatalmas feladat. Már maga az elképzelés is elismerést érdemel. A reformkor egyik legjelentősebb személyisége, gróf Károlyi István, fiatalos lendülettel kezdett bele Új-Megyér alapításába.

Nem tudni, honnan merítette az ötletet és honnan az energiát. Lehetséges, hogy régi vágyának és álmanak megvalósítását az 1838. évi nagy árvíz gyorsította fel. A víz elmosta annak a néhány családnak a házát, akik ezen a területen éltek. A gróf humánus gondolkodású ember lévén nyilván segített rajtuk.

A természet ilyen mértékű csapásától is tanulva, magasabb részre költöztette őket. Talán ez a mozzanat volt a megvalósítási szakasz modellje.

Az új „gyarmat” létrehozásának jogi formuláit alaposan átgondolta. Tudta, hogy ilyen sivatari területre csak ipari telepek létrehozásával tud embereket, lakókat csábítani. Ugyanakkor tisztában volt a vállalkozás nagyságával s ezzel együtt a buktatóival is. Egy terület bérbeadása, annak fenntartása, majd a lakók beköltözése mind olyan feladat, melyet csak folyamatos ellenőrzéssel és előre meghatározott szabályokkal lehet a normális mederben tartani.

Szabályozás nélkül egy nagy káosz alakulhatott volna ki, melynek beláthatatlan következményei lettek volna. (Gondoljunk például Amerikára, ahol az új telepések sokszor fegyverrel döntötték el, hogy ki a „jogos” tulajdonosa az újonnan meghódított területeknek!) Éppen ezért egy átgondolt, megfontolt „stratégia” szerint kellett belevágni a terület átalakításába, majd fejlesztésébe.

Mivel Károlyi István jogi egyemet végezett, így tisztában volt azokkal a problémákkal, melyek a betelepítés folyamán előadódhat. Éppen ezért kidolgozott egy szabályozási rendszert, mely pontokba szedve határozta meg az új „gyarmat” betelepülőinek jogait, feladatait és kötelességeiket. A törvényi előírások természetesen mindenkire vonatkoztak.

Egyes kiváltságok is teret kaptak az alapító elképzelésében. Merésznek tűnő engedményeket adott, de azt is csak meghatározott keretek közt és ellenőrzés mellett.

Ne feledkezzünk el a kor jellegzetességeiről! Például arról, hogy még vannak zsellérek, még működik az Úriszék, még a földbirtokosok kezét is megkötik a felsőbb törvények, melytől elszakadni nem lehetett. Mindezt rögzítette is Alapítólevelében.

Az Alapítólevél tulajdonképpen egy szerződés, mely pontokba foglalja az uradalom tulajdonosa a betelepíteni vágyók jogait és kötelességeit.

Már a bevezető sorokban is felfedezhetjük, hogy a gróf valóban egy komplett település alapjait kezdte lerakni, egy nagyméretű „gyarmat”-ot kívánt létre-

hozni az uradalomhoz tartozó Káposztás-Megyéri pusztán.

Az Alapítólevél minden fontosabb feladatot, törvényt, jogot meghatároz mind a két fél részére. A szerződésnek is mondható irat áttanulmányozása és megértése után jött létre a tényleges szerződés az adományozó és a betelepülő részéről. Az Alapítólevél minden újonnan „megtelepedő” részére át lett adva, annak záró részét – a szerződés hitelesítését és elfogadását – kézzel írták az utolsó lapra. Ott meghatározták, hogy mely terület az mely a betelepülő az uradalom tulajdonosától kap.

Az Alapítólevél két nyelven – magyar és német – íródott, hiszen a betelepülők nagy része német ajkú volt. Magyarul kevesen beszéltek, de ezt fogadták el hivatalosnak az esetleges jogvitáknál, a félreértések és a félreértelmezések kikerülése végett. A német nyelvű rész azért is került az iratra, mert az akkori törvénykezésben, de még a közéletben még jórészt ezt használták.

Tehát minden újonnan betelepülővel egyenként megkötik ezeket a szerződéseket. A három példányban aláírt és hitelesített okiratok egyik példánya a Károlyiak levéltárába, a második példány a község levéltárába, míg a harmadik másolat a házbirtokos tulajdonába kerül. Ez által is biztosítva lett, hogy az Alapítólevélben leírtak egyformán vonatkozzanak mind a két félre, azokat megmásítani senkinek ne legyen módja, illetve ne lehessen hivatkozni arra, hogy esetleg eltűnt, vagy megsemmisült.

Az Uradalom részéről hagyományos viaszpecséttel lett hitelesítve az okmány, melyet aláírt az új telepés, a tisztartó és hitelesítette a tisztartó írnoka.

Az Alapítólevelet nagyon sokan támadták az elmúlt másfél évszázadban. Elmarasztalták például azért, mert nem szüntette meg az Úriszéket. Nem vették jó néven, hogy az alapító a házhelyekért bérleti díjakat kért.

Az Alapítólevél tanulmányozásakor vegyük figyelembe azt a történelmi kor, melyben született. Szerintem merészségével és újszerűségével még így is forradalminak mondható.

Olvassuk és tanulmányozzuk minden sorát és csak így van lehetőségünk arra, hogy megértsük azt a gigantikus vállalkozást, melybe több mint másfél évszázada kezdett bele egy magyar főúr, egy hazáját szertő mágnás. Neki köszönhetjük azt is, hogy merész gondolatának a következménye, hogy immár 100 éve egy olyan város létezik Pest mellett, mely alapításától kezdve lendületesen fejlődött, lakói pedig mindenkor megtalálták számításaikat vállalkozásaikban és a magánéletükben is. Ezt ünnepeljük ennek a könyvnek a megjelenésekor is.

Én Nagy Károlyi Gróf Károlyi István Ő Császári Királyi Apostoli Felsége Arany Kulesossa, mint a' Tekintetes Nemes Pest, Pilis, és Solth törvényesen egyesült Vármegyékben helyezettett Fölthi Uradalomnak tulajdonosa, adom tudtára mindenknek: hogy a' nevezett Uradalomhoz tartozó Káposztás-Megyeri pusztámon felálitandó, 's Uj-Megyer nevet viselendő gyarmaton megtelepedni kívánó lakosok részére következő örökös, magamat, és maradékimat kötelező szerződést adtam légyen ki egymint:

I. Minden megtelepedő kap az Uraságtól.

1-ör Háromszáz azaz 300 □ ölekre terjedő ház helyet, mellyhez azonban semmi nemű külső illetőségek nem adatnak, a' mint is ez iránt minden letelepedett személy magáról írásbeli Tértiményt az Uradalomnak adni tartozik. —

2-or Az illyes ház helyek közzül egy személy többet is vállalhat fel; — ellenben ha az e' végre szánt ház helyek bénépesítve lennének, az Uraság semmi szín alatt nem köteleztethetik új ház helyek' kiosztására.

3-or Minden megtelepedő házzal bíró lakosok mindenféle gyárokat szabadon álithatnak, és akár minémű kézi mesterséget vagy kereskedést a' hazai törvények korlátai közt szabadon folytathatnak; egyedül a' mészárszéki, serfőzés, és mérés, úgy az épület fával való kereskedési jussok' kivételével.

Ellenben a' Zsellérek, kik tudni illik házzal nem bírnak, és a' ház birtokosoknak nem szegődött eselédjei kézi mesterségnél, és művészetnél, egyebet csak akkor folytathatnak, ha a' ház birtokosok e'beli jussokat ezeknek engednék át.

4-er A' Káposztás-Megyeri Duna parton az Uraság által kimutatandó helyen való kikötő minden lakos által szabadon, és közösen használtathatik, úgy mind azonáltal hogy a' Duna hajókázás, és azzal egybe kötött hajó vontatás akadályozva ne légyen. —

5-ör Minden házzal bíró lakos a' ki osztott ház helyen tett épületeket, és javításokat akárkinek szabadon eladhatja, és úgy ezek, mint a' Zsellérek minden akár ősi, akár szerzett ingó, és ingatlan vagyonokról szabadon rendelkezhetnek; — önkényt értetődővén ebből, hogy az Uraság örökösödésének csak a' végrendelés nélküli magvaszakadás esetében léssen helye. —

Gräf Stephan Károlyi von Groß-Károly, Seiner kaiserlichen königlichen Apostolischen Majestät wirklicher Kämmerer, Grundeigentümer der in Pesth Pilis und Solth landesgesellschaftlich vereinigten Gespannschaft befindlicher Fölther Herrschaft, mache hiemit jedermann zu wissen; daß auf meiner zur oben erwähnter Fölther Herrschaft gehörenden Pusztla Káposztás-Megyer fünftig Neu-Megyer genannten Colonie, jeden ansiedelnden Bewohner ein immerwährender, mich und meine Nachkommenschaft verbindlicher Vertrag erörtert sei, als:

I. Jeder Ansiedelnde erhält von der Grundherrschaft.

1-tenß. Einen aus 300 □ Klafter bestehenden Hausgrund ohne Verbindung auswärtiger Gründe, — worüber jeder Ansiedelnde einen schriftlichen Revers der Grundherrschaft auszustellen verpflichtet ist.

2-tenß. Einzelne Personen sind auch fähig mehrere aus 300 □ Klafter bestehende Hausgründe zu besitzen; so wie im Gegentheile bei vollendeter Bevölkerung sämtlich bestimmter Hausgründe; die Grundherrschaft keineswegs verpflichtet ist zur Vertheilung mehrerer Hausgründe.

3-tenß. Jeder Ansiedelnde Hausbesitzer betreibt frei jedes Hand- und Handelsgewerb, deren Gebrauch durch keine wirkenden Landesgesetze gehindert wird, mit Ausnahme der Bierbräuererei, Bierchank's, Fleischausschrottenß, und Bauholzhandel.

Hausinwohner, die nicht gedungene Diener sind, können nur dann außer Handwerkbungen ein anderes Gewerbsrecht ausüben; wenn selbes vom Hauseigentümer ihnen abgetreten wird.

4-tenß. Die Benützung des durch die Herrschaft angewiesenen Landungsorte am Káposztás-Megyerer Donau Ufer steht jeden Bewohner frei, daß dennoch weder die Schiffahrt, noch der damit verbundene Schiffzug gehindert wird.

5-tenß. Jeder Hauseigentümer verfügt frei über die von ihm gemachten Gebäude und Verbesserungen am abgenommenen Hausgrund, und so diese, wie auch jeder Inwohner, mit seinem erworbenen oder geerbten beweglichen oder unbeweglichen Eigenthum frei schaltet und waltet. — Das Erbrecht aber bei Ermangelung eines rechtmäßigen Erbens stets die Grundherrschaft ausübt.

6-or Előbbeni lakhelyekről nyert elbocsátó úti, és előbbeni élet módjokról szóló bizonyosság levelekkel ellátott zselléreket a ház tulajdonosok befogadhatnak.

7-er Minden házzal bíró lakos alább leírt módon a község igazgatásában befoly.

8-or A megtelepedő Község kap az Uraságtól minden bérfizetés nélkül Templomra, Temetőre, és Község házára ház helyet.

9-er Jussa vagy a Községnek magok részére egyedül a Község lakosait kötelező, és a hazai törvényekkel nem ellenkező rendszabályokat (statutum) az Uraság helyben hagyása hozzájárultával alkotni.

10-er A külsők elleni minden némű ügyekben az Uraság pártfogásával él a község. —

II. Köteleztetik minden megtelepedő:

1-or Házhelyet válaló, vagy házat vevő honni lakos a törvények által meghatározott, ha pedig idegen tartománybeli a legfelsőbb rendelkezések által kiszabott mód szerint előbbeni lakhelyéről nyert tanú bizonyosság, és illetőleg elbocsátó levelét az Uraságnak bemutatni tartozik.

2-or Tartoznak a ház tulajdonosok a házokban befogadandó Zselléreknek bizonyosság leveleit az uraságnak 20 pengő forint büntetés alatt bemutatni, — melly Zsellérek befogadásában mindazonáltal a ház birtokosokat az Uraság helyes ok nélkül nem akadályozhatja. —

3-or Egy egy 300 □ ölből álló ház helyért, és az átengedett jussok használásáért minden ház tulajdonos fizet az Uraságnak évenként 25 pengő forintokat három es. kir. ezüst húszast egy ezüst forintba, és 60 ezüst húszast egy finom Kolonai markába számítva.

A Zsellérek pedig egy az az 1 pengő forintot tartoznak évenként az Uraságnak fizetni.

4-er Minden válalkozó köteles az Uraságnak azonnal 100 forintokat ezüst pénzben Cautio képpen előre lefizetni, és a felválalt telken a válalkozás idejétől számítandó egy esztendő alatt az építendő házána leg alább falát felépíteni, — ellenkező esetben a lefizetett Cautioja, és minden nélán tett fizetések, és költségek elvesztése mellett, a felválalt telke letleg másnak fog adatni, — melly pontirendelet azon esetre is kiterjesztetik ha valaki akár gyarmati lakos, akár idegen puszta ház helyet venne, az illyestartozik ezen Cautiot az átírásnál hasonló kötelezés mellett le tenni.

5-ör Az esztendei adót minden egyes házzal bíró lakóstól az e végre közülök választott pénztárnok az előjáróság befolyásával szedi bé olly formán; hogy azt egy sommában, fél esztendőnként előre u. m. Sz. György, és Sz. Mihály napján az Uraságnak lefizethesse. Melly sommának pontos lefizetésére nézve az Előjáróság kezekedni tartozik olly formán: hogy ha a fizetés akár

6-ten. Der Hauseigenthümer kann jeden von seinen früheren Wohnort mit Pass und Lebensausweis entlassenen Inwohner aufnehmen.

7-ten. Jeder Hausbesitzer ist in der Gemeinde-Verwaltung nach unten angegebener Art, Theilnehmer.

8-ten. Die ansiedelnde Gemeinde erhält ohne aller Pachtzahlung Kirchen, Gemeindegauß, und Begräbniß-Grund von der Grundherrschaft.

9-ten. Die Gemeinde hat das Recht, für sich und bloß die Colonie Bewohner verbindliche, den Landes Gesetzen entsprechende Statuten, mittelst grundherrschaftlichen Einfluß zu ordnen.

10-ten. In auswärtigen Angelegenheiten gebraucht die Gemeinde den grundherrschaftlichen Schutz.

II. Jeder Ansiedelnde ist verpflichtet:

1-ten. Ein Haus oder Hausgrund ankaufender Landesbewohner ist verpflichtet nach Landesgesetzen, ein von auswärtigen Erbstatuten Ansiedelnder aber nach Höchsten Ortsverordnung verfaßtes Entlassungszeugniß der Herrschaft vorzuweisen.

2-ten. Unter Geldstrafe von 20 fl. C. M. ist jeder Hausbesitzer verpflichtet Lebensurkunde eines aufgenommenen Inwohners der Grundherrschaft zu unterbreiten, deren Aufnahme jedoch ohne gründlicher Ursache von Seite der Herrschaft nicht gehindert werden kann.

3-ten. Für den von 300 □ Klafter bestehenden Hausgrund, und damit verbundenen Gewerbsgebrauch, zahlt jeder Hauseigenthümer jährlich 25 Gulden Conv. Münze der Grundherrschaft, — drei K. K. Silber Zwanziger in einen Silber Gulden, und Sechzig Silber Zwanziger in einer feinen Kölner Mark gerechnet.

Inwohner aber zahlen jährlich einen Gulden Conv. Münze der Grundherrschaft.

4-ten. Der Uebernehmer eines Hausgrundes ist verpflichtet der Grundherrschaft gleich bei Antritt 100 Gulden Conv. Münze als Caution voraus zu erlegen, und auf den übernommenen Hausgrund unter einer Jahresfrist, von der Uebernahmzeit gerechnet des aufbauenden Hauses wenigstens die Mauer aufzubauen, — widrigenfalls die Caution und alle übrigen schon gemachten Zahlungen und Ausgaben in Verlust gerathen, und der übernommene Hausgrund einem andern zugesprochen wird. Welcher Punct sich auch auf diesen Fall erstreckt, wenn ein Ortsbewohner, oder ein Fremder einen leeren Hausgrund kaufen würde, der bei Ueberreichung gleichfalls zur Erlegung der Caution verpflichtet ist.

5-ten. Die jährliche Abgabe wird von jedem Hauseigenthümer durch einen aus ihrer Gemeinde dazu gewählten Cassier mittelst Einfluß der Ortsobrigkeit auf solche Art gesammelt, daß selbe in ganzer Summa in voraus halbjährig d. i. zu St. Georgi, und St. Michaeli der Grundherrschaft baar bezahlt werde. — Deren pünktliche Zahlung die Ortsobrigkeit zu verbürgen folgender Art ver-

melly okból elmaradna, az előljárásának minden ingó, és ingatlan javaikból valóságos végrehajtással sommás úton fog az megvétetni.

6-or A' Zsellérektől évenként fizetendő egy ezüst forintot a' ház tulajdonosok tartoznak beszédni, és azt a' kiszabott időben a' pénztárnoknak által adni, mit ha elmulasztának, vagy valamely ház tulajdonos a' kiszabott időben tulajdon tartozását sem fizetnéle, hasonló sommás elmarasztás, és végrehajtás útján fog az illyes ház birtokoson az megvétetni. —

7-er Ezen új gyarmat díszítése, és a' tűz kár elmellőztetése végett köteleztetnek a' vállalkozók, és minden építeni kívánók házokat homlokkal az útza felé építeni, és úgy hogy oda semmi nemű díszelen, és a' jó izléssel ellenkező épületek ne tétessenek — a' tető Cserépből vagy Zsindelyből legalább, a' kerítés pedig kőfal, vagy deszkából engedtetik, sövényezés, és körül árkolás egyáltalában tiltatik, — mellyek ezélerányos eszközölhetésére megkívántatik, hogy minden építeni kívánó az építési mintát az Uraságnak jóváhagyás végett bemutassa.

8-or Hogy a' gyárok, mesterségek, és kereskedés minél előbb virágozhassanak, a' megtelepedni kívánóknak előre is alá kell magokat vetni azon szabálynak (statutum) mellynél fogva magok között sem ezéheket formálni, sem az ipart megszorító kirekesztő kiváltságos leveleket (exclusivum privilegium) szerezni nem fognak; hanem mindnyájan ugyan azon egy jussal élhessenek, kivévén azon jussokat, mellyeket az Uraság I. a' 3-ik szám alatt magának feltartott, és a' mellyeket vagy maga gyakorolhat, vagy külön szerződés útján egynek, vagy többeknek által adhat. —

9-er A' Kereskedésnek, és mesterségnek pedig fő rügója lévén a' hitel, mellyet leginkább az igazság gyors kiszolgáltatása tart fel — annak okáért alá veti magát minden gyarmati lakos azon szabálynak, minél fogva a' törvénykezés útját az igazság gyors kiszolgáltatásában akadályozó bírói parancsolatokkal élni nem kíván, — ellenkező esetben olyanok a' bíróságtól elnem fogadtatnak, — lemondván egy általában az ellentállással állástól (oppositionis remedio).

10-er A' ház helyeket akár osztály, akár eladás végett 300 □ ölesnél apróbb darabokra elszagatni egy általában tilalmas; — és azért a' legnagyobb ház helyek is mellyek t. i. több 300 □ öles helyekből vagynak össze téve csak úgy osztathatnak fel, hogy a' fel osztott házhely minden része egy egész két, három, vagy több 300 □ ölekből álló ház helyet tégyen. —

11-er Az illyes nagyobb ház helyek elosztását, vagy több egész ház helyeknek össze kapcsolását tartoznak az osztozók, vagy vevők az Uraságnak bejelenteni, ki az osztály lehetőségét megvizsgálja, és a' helyben hagyás után megtörténtet a' birtok könyvbe

pflichtet ist, daß bei ermaugelster Zahlung, wesen immer Ursache von allen beweglichen und unbeweglichen Eigenthum der Ortsobrigkeit mittelst summarischen Conviction und Execution die Abgabs-Summe entrichtet werde.

6-tenß. Die jährliche aus einen Silber Gulden bestehende Inwohners Abgabe verpflichtet sich der Hauseigenthümer einzusammeln, und zur dazu bestimmten Zeit dem Cassier zu entrichten, bei dessen Vernachlässigung, so wie im Falle, wenn der Hauseigenthümer zu bestimmter Zeit seiner Schuld Zahlung nicht Gemüge leisten kann, gleichfalls summarischen Weges mittelst Execution vom Hauseigenthümer die baare Entschädigung statt finden wird.

7-tenß. Zur Zierde des neu entstehenden Ortes, und zur Verhinderung des Brandschadens, ist jeder Ansiedelnde, und zum Hausbau Lusthabende verpflichtet, in der Richtung mit der Fronte gegen die Gassen zu bauen, und zwar so, daß keinen Falls unzierliche, und dem guten Geschmack nachtheilige Gebäude entstehen. — Das Dach von gebrannten Ziegeln, oder wenigstens von Holzschindeln, die Umzäunung von Steinmauer oder Holz Brettern ist erlaubt, — geflochtene Umzäunungen oder Graben Umzäunungen sind gänzlich untersagt; zu dessen möglichster Erzwecung erforderlich ist, daß der Baugesonnene den Bauentwurf der Grundherrschaft der Bewilligung halber vorzeige.

8-tenß. Daß Fabriquen, Handwerke und Handel je früher blühen, müssen die Ansiedelnden gesonnen seyn, sich allsogleich selber Gesetzverordnungen zu unterwerfen, mittelst deren sie unter sich keine Zünfte bilden, so auch jeden Erwerbszweig hindernde Privilegien nie zu gebrauchen, sondern insgesammt mit ein und denselben Rechten leben; doch jene ausgenommen, welche die Grundherrschaft in I. sub 3. sich vorbezieht, und die durch selbe eigentl. contractmäßig einer oder mehreren Personen zum Gebrauche abgetreten werden können.

9-tenß. Da die Hauptgrundlage des Handels, wie jeden Erwerbszweiges der Credit sei, der nur durch eine schnelle Gerechtigkeitsausübung erhalten werden kann, so unterwirft sich jeder Ansiedelnde Bewohner selber Gerichtsverordnung, mittelst deren am gerichtlichen Wege einer schnellen Gerechtigkeitsausübung verzögernde Richter Befehle, in keinem Falle gebraucht werden können, welche für immer vor Gerichte als ungültig zu betrachten sind, und somit die Ansiedler allen Oppositionsmitteln zu entsagen haben.

10-tenß. Einzelne Hausgründe, auf kleinere als 300 □ Klafter betragende Theile zu zerstückeln wird weder Theilung noch Verkaufshalber gestattet, — weßwegen die größten Hausstellen, die nemlich mehr als 300 □ Klafter enthalten, können nur auf diese Weise getheilt werden, daß des getheilten Hausgrundes jeder Theil eine Ganze, zwei, drei oder mehrere von 300 □ Klafter bestehende Hausstelle enthalte.

11-tenß. Die Theilung eines größeren Hausgrundes, oder die Verbindung mehrerer Hausgründe sind die Käufer oder Theiler der Grundherrschaft verpflichtet kund zu machen, — welche deren Möglichkeit untersucht, und nach gegebener Bewilligung das gezeichnete in das

béiktatja, és a szerződéseket a történet esetre alkalmaztatja, — melly végett a gyarmat évenként öszvefog iratni. —

12-szer Minden birtok eladásnál tartozni fog a vevő az adás-vételbeli sommából vételrészkeppen (laudemium) 100 flól 3 fl 30 xrt, — a ki pedig végintézet mellett jut a birtokhoz, és a végrendelkezőnek nem egyenes örököse annak bees árából 100 flól 5 flot tartozni fog az uraságnak fizetni, értvén egyedül ingatlan vagyont, — másból az Uraság vétel részt nem kap. —

13-or Minden házvétel melly az Uraság tudta nélkül történik, a törvény előtt erő nélkülinek fog tekintetni, annak okáért az Uraság előtt történendő illyes adás-vételi át iratásnál ha a vételbeli somma az uraság kijáttzására a vevő által csalárdul eltitkoltatnék, valamint, ha a végrendelet útján birtokba lépő nem egyenes örökös a törvényes megbeesülésnél valamelly csalárdkodással élne, az illyes csalárdkodó költségén tartandó földes Uri széken kétszeres vételrész fog a csalárdkodó vagyonából kivétetni. —

14-szer Hasonlóan ha valaki a lakósok között az általengedettek kivül akár melly jussok gyakorlásába avatkoznék, az illyes költségén tartandó úri széken 100 ezüst forint büntetésben sommás úton fog elmarasztalni, és az elégtétel akárhol található vagyonából végrehajtás útján eszközöltetni.

15-ször Köteleztetik a Község az Uraságtól Templomra, Oskolára, és Község házára ingyen nyert házhelyen egy esztendő alatt az építéshez fogni, — ezen házhelyek más célra leendő fordítása egy általjában tiltatik.

16-or Az Uraság képviselőségét elismerni tartoznak.

17-szer Szavazati többséggel, és az Uraság helyben hagyásával alkotott új szabályokat elfogadni, és azokhoz magát alkalmazni minden gyarmati lakós köteles. —

III. A' belső rendszer, község igazgatása, és a' közjó előmozdítására nézve: —

1-ör Köteles a Község minden esztendőben, és ugyan csak Januarius 1-ő és utánna következő napjain egy Közgyűlést tartani, ha pedig a' körülmények azt egyébkor is szükségessé tennék, az Uraság által határ idő rendeltetik, és legalább 3 nappal előbb köz hírül tétetik, — melly közgyűlésben:

a.) Helye, és szavazata vagyon minden házzal bíró lakósnak.

b.) Az Elnökségre az Uraság hivatik meg.

c.) A' Tanácskozási tárgyat szavazati többség dönti el.

d.) Minden végzés csak az Uraság helyben hagyása után nyeri kötelező törvényes erejét.

Grundbuch eintragt, weswegen die Colonie alljährig zusammengeschrieben wird.

12-tenés. Bei jeden Grundeigenthum, und Hausverkauf ist der Käufer verpflichtet von der Betragssumme als Kauftheil (laudemium) von 100 — 3 fl. 30 fr. — der Herrschaft zu entrichten; wer aber durch Vermächtniß zum Besitz gelangt, und des Verstorbenen kein folgender und unmittelbarer Erbe ist, zahlt der Grundherrschaft nach Schätzungspreis von 100 — 5 fl.

13-tenés. Ohne Wissen der Herrschaft geschehener Hausverkauf ist ungültig, demnach im Falle bei dessen Umschreibung der Kaufschilling zum Schaden der Herrschaft unrichtig angegeben worden wäre, wie auch bei Antritte eines Vermächtnisses von einem nicht unmittelbar folgenden Erben, in gerichtlicher Schätzung geschehener Betrug entdeckt werden möchte, wird ein doppelter Kauftheil als Strafe festgesetzt, welcher in einem auf Kosten des Schuldigen gehaltenen Herrn Stuhl ausgesprochen wird.

14-tenés. Gleichfalls wenn unter den Bewohnern, einer außer den zugesagten Rechten im Gebrauche eines unerlaubten entdeckt würde, so ist auf dessen Unkosten im gehaltenem Herrstuhl eine von 100 fl. C. Mze bestehende Geldstrafe auf den summarischen Gerichtswege zu entrichten, und die Genugthuung von jedem wo immer befindlichen Eigenthum, mittelst Execution zu erzwecken.

15-tenés. Die Gemeinde ist verpflichtet auf dem, von der Grundherrschaft zur Kirche, Schule und Gemeinde-Haus erhaltenen Hausgrund im Laufe eines Jahres den Bau zu beginnen; diese Hausgründe unter jeden Vorwand zu einem andern Zwecke zu benützen, ist gänzlich verbotnen.

16-tenés. Die Stellvertretung der Herrschaft anzuerkennen ist die Gemeinde verpflichtet.

17-tenés. Durch Stimmen Mehrheit, und mit Gutheißung der Grundherrschaft erörterte neue Verordnungen (Statuten) anzuerkennen, und solcher gemäß zu handeln, ist jeder Ortsbewohner verpflichtet.

III. Im Betreff der inneren Ordnung, Gemeinde Verwaltung, und zur Beförderung des allgemeinen Wohls ist:

1-tenés. Die Gemeinde verpflichtet jährlich, und zwar am ersten Januar und nächst folgenden Tagen eine gemeinschaftliche Berathschlagung abzuhalten; wenn aber die Umstände selbe sonst auch erfordern würden, wird von Seite der Grundherrschaft die Zeit bestimmt, und selbe wenigstens 3 Tage früher eingezagt, in welchen Berathschlagungen:

a.) Hat Ort und Stimme jeder Hauseigenthümer.

b.) Zum Vorsitz wird die Grundherrschaft gebeten.

c.) Der berathschlagende Gegenstand wird durch Stimmen Mehrheit entschieden.

d.) Jede so abgehandelte Sache erhält nach Bewilligung der Herrschaft, die Kraft der Obliegenheit.

Az illyes közgyűlésen:

A.) Magok részére egyedül a Községet, és ennek lakosait kötelező, a hazai törvényekkel nem ellenkező, s egy harmadik jussaiban nem vágó szabályok (statutum) az Uraság megegyezése hozzá járultával alkotatnak.

B.) Az ezen Szerződés kétséges pontjai az Uraság által felvilágosítatnak, felmaradván a' meg nem elégedő közönségnek a' törvényes úton való keresete.

Megjegyeztetvén e' pontnál hogy a' kétség, és félre értés esetében a' német nyelvű fordítás elmellőzése mellett, a' magyar tekintetik eredeti szerkezetnek.

C.) Jussa, és kötelessége van a' községnek az Uraság által minden hit, vallás, és nemzet külömbsege nélkül elő terjesztett házzal biró három lakós közzül választani:

1-ször Egy Birót

2-or Egy pénztárnokot, ki egyszer'smind Tanácsbeli hivatalt visel, és

3-or Három Tanácsbelit. —

A' Fő Biró, és Pénztárnok minden három évben újra választatik, — úgy szinte a' Tanácsbeliek is, mindazonáltal, ha időközben akár mellyik tisztviselő valamely bűn, s büntetés által terheltetnék, és abban elmarasztaltatnék, azonnal Hivataljából a' Közgyűlési kihirdetés után ki marad, felmaradván birtokon kívül per úton lehető keresetek.

Megszaporodván idővel a' gyarmat, és több Elöljárókat, vagy éppen rendezett Tanácsot kívánna, azok választásában hasonló módon fog befolyjni az Uraság. — Jegyzőt szintén az Uraság megegyezésével fog a' Község választani.

Az e'képpen választott Elöljáróság a' földes Uri fő felügyelési jussnak fentartlása mellett:

1-ör Tartozik minden vagyonával kezkeskedni a' Pénztárnok kezelése alá bízott pénztárról, és az esztendei úri adó rendes, és pontos fizetéséért.

2-or A' számadók számadásait előlelesen megvizsgálni, és hóvebb vizsgálatul, és megbíralásul az uraságnak legfolyebb egy negyed esztendő alatt bémutatni.

3-or A' lakosok árváira való gondviselés, és vagyonokra nézve kezelés, — mi végett az árvák vagyonának legalább két Tanácsbeliek jelenlétében leendő őszveirása, az Uraság helybenhagyásával gyámatya rendelése, a' tőkék biztos helyre való kiadása, és mind azokról, mind azok kamatjairól felelőség, — az árvák jó, és czélerányos nevelésökre, és szükséges oktatásokra felügyelés, a' gyám atya számadásainak megvizsgálása, és azok megbíralásul az Uraságnak leendő bényújtása, és mind az mi a' szülők kötelességek lehetne, helyettök az árvákért elkövetni főkötelességek leendő.

4-er A' Község szolgálóinak felfogadása, és azok elboesátása hatalmában vagyon. —

5-ör Tartozik végre a' belső jó rendre felügyelni, a' község gazdaságát nevelni, kissebb vétségeket megfenyíteni, a' polgári

In solchen Gemeinde Berathschlagungen werden:

A.) Nur die Mitglieder und die Einwohner der Gemeinde allein betreffende, mit den Landesgesetzen übereinstimmende, in das Recht eines Dritten nicht greifende Statuten mit Guttheilung der Grundherrschaft gemacht.

B.) Gegenwärtigen Vertrags zweideutigen Punkte werden in diesen öffentlichen Berathschlagungen, durch die Grundherrschaft aufgeklärt; doch der Gemeinde stets das Recht verbleibend, eines weiteren Besuches auf gerichtlichen Wege.

Bei diesem Punkt ist zu bemerken, daß im Falle des Zweifels, und Mißverständnißes, die deutsche Sprache nur als Uebersetzung angesehen, die ungarische Verfassung allein, als Grundlage betrachtet wird.

C.) Recht und Obliegenheit hat die Gemeinde ohne allen Unterschied des Glaubens, Religion, und Nation, von der Grundherrschaft vorgeschlagenen drei Hauseigenthümern durch Stimmen Mehrheit zu wählen:

1-tenß. Den Richter.

2-tenß. Einen Cassier, der zugleich das Amt eines Geschwornen begleitet.

3-tenß. Drei Geschworne.

Richter und Cassier werden alle drei Jahre neu gewählt, wie auch die Geschwornen, jedoch kann außer der Wahlzeit, jeder eines Vergehens überwiesene Vorgesetzte bei erfolgter Verurtheilung, und dessen Strafe, mittelst der Gemeinde Versammlung seinem Amte öffentlich entsetzt werden, verbleibend auf dem Proceß Wege das weitere Gesuch außer dem Besten.

Bei Vergrößerung der Colonie, wenn mehrere Vorgesetzte oder wohl gar ein geordneter Rath nothwendig würde, ist die Grundherrschaft auf ähnliche Art einfließend in der Wahl. Notär wird gleichfalls mit Guttheilung der Herrschaft gewählt.

Eine so gewählte Ortsobrigkeit, nebst Ueberaufsicht der Herrschaft ist verpflichtet:

1-tenß. Mit allen Eigenthum Bürge zu leisten, für das dem Cassier anvertraute Geld, wie auch für die pünktliche Zahlung der jährlichen Abgabe.

2-tenß. Die Rechnungen der Rechnungsführer in Voraus zu untersuchen, und zu weiterer Untersuchung höchstens binnen 1. Jahre der Herrschaft selbe zu unterbreiten.

3-tenß. Zur Sorgfalt über die Colonie Waisen, und über dessen Eigenthum, das Waisen Eigenthum wenigstens in Gegenwart zwei Geschworener zu inventiren, und mit Guttheilung der Herrschaft einen Waisenvater zu ordnen, die Vermögens-Summe auf einem sicheren Ort anzulegen, von dem, so wie auch von dessen Interessen verantwortlich zu sein, — ferner über die gute und zweckmäßige Erziehung und nothwendigen Unterricht die Aufsicht zu haben, die Rechnungen des Waisenvaters zu untersuchen, und zu herrschaftlicher Verurtheilung vorzuweisen, kurz zu allem, was Eltern Pflicht der verlassenen Waisen fordern würde.

4-tenß. Die Aufnahme und Entlassung der Gemeinde Diener.

5-tenß. Ist selbe verpflichtet in Betreff der inneren Ordnung Recht zu geben, die Gemeinde Wirthschaft zu vergrößern, und min-

viszonyokból eredő ügyekben az alább meghatározott sommáig bírószkodni — szóval a hazai törvények, köz igazság, bévett jó szokás, és fenn állott 's állittandó szabályok szerént, az egyes lakosok, és innen eredő község javát előmozdítani. —

D.) Minden egyéb a községet érdeklő politicus tárgyak, mellyeket a helybeli Tanács elnem intéz, vagy ennek intézetével a község bennem elégszik, a közgyűlés eleibe terjesztetnek. —

2-or Magára válalván az Uraság a 'Község' pártfogását, és védelmezését, — de egyéberánt tulajdon jussai fenttartása, és védelmezése tekintetéből is, köteleztetik a község, vagy annak egyes lakói ha t. i. illyeseknek az egész községre, vagy az Uraság jussaira befolyással lennének minden külsőkel kötendő társaságok, egyességek, és más minden néven nevezendő szerződésekről, úgy minden ügyekről, mellyeket külsőkel, vagy egész társaságokkal, vagy községekkel kezdendnek, minden kérelmeket mellyek az illyesekhez intézendők lennének az Uraságnak bejelenteni, bépanaszolni, minden akár vérengző, akár polgári megbántásokat, hogy e képpen mint tulajdon jussait ha ne talánsértve lennének fenttarthassa, és illetoleg vissza szerezhesse, mind pedig pártfogása alatt lévő gyarmati lakosait oltalmazhassa. —

IV. A' polgári viszonyokból támadható perekben, következő idomú bíróságoknak tartoznak magokat alá vetni minden Uj Megyeri lakosok, u. m.

1-ör A' hazai törvények értelme szerint szabadon élhetnek választott bírósággal (compromissum), melly bíróságnak tagjai, idoma, köre, és határa a felek írásban foglaltt megegyezésektől füg, — hatehát a Felek valamely polgári ügyben választott bírósággal kívánának élni, — az erről szóló írásban foglaltt egyeségnek párját az uraságnak, a' ki által mindazonáltal törvényes ok nélkül ezen jussokban nem akadályoztathatnak, bé adni kötelesek.

2-or A' község Birája két Tanácsbeli szóbeli summás úton bírószkodik.

a.) Mindennemű polgári ügyekben mellyekre nézve magokat a' Felek szóval vagy írásban ezen bíróságnak alá vetik.

b.) Minden világos vagy könnyen tisztáha hozható adóságokban, mellyek 20 ezüst flovak fölül nem haladnak.

c.) Az adó fizetésben hátra maradó lakosok ellen, ha bár mi nagy sommát tenne adóbeli tartozások.

A' birtokon kívüli folyebb vitel az Uriszékre engedtetik meg.

Perbeli költségek a' vesztő felet terhelik.

3-or Az Uraság vagy ennek a' bíróságra különösen kijelelt törvényt tudó meg-

deres Vergehen zu bestrafen, aus den bürgerlichen Verhältnissen entstehende Prozesse bis zu einer unten erwähnenden Summe zu schlichten, — kurz — nach Landesgesetzen, allgemeinen Recht, gut eingeführten Gebräuchen und vorhandenen, wie auch künftighin entstehenden Statuten, der einzelnen Bewohner so, wie der Gemeinde Wohl empor zu heben.

D.) Alle übrigen die Gemeinde betreffende politischen Gegenstände, welche von der Ortsobrigkeit nicht geschlichtet sind, oder mit dessen Verordnung die Gemeinde nicht bequigt ist, werden in solchen allgemeinen Berathschlagungen vernommen.

2-tenß. Das Wohl der Gemeinde wird von der Herrschaft in Schutz genommen, wie auch selbe aber zur Aufrechthaltung und Vertheidigung eigener Rechte von der Gemeinde, und dessen einzelnen Mitgliedern fordert: daß alle verbindliche Gesellschaften, Vereine, und wessen immer Namen benannten Verträge, wenn selbe nemlich die Gemeinde, oder die Rechte der Grundherrschaft betreffen würden, alle Klagesangelegenheiten mit einzelnen oder ganzen auswärtigen Vereinen, so wie auch alle an solche gemachte Bittgesuche mit Wissen der Grundherrschaft unternommen werden, so auch alle körperlichen und persönlichen Verletzungen der Grundherrschaft alsogleich kund gemacht werden, daß im Falle verletzter herrschaftliche Rechte geziemend hergestellt, wie auch die in Schutz genommenen Bewohner vertheidigt werden können.

IV. In entstehenden Klagen aus bürgerlichen Verhältnissen, sind alle Neu-Megyerer Bewohner verpflichtet sich folgender Gerichts-Procudur zu unterwerfen, als:

1-tenß. Den Landesgesetzen gemäß ist es frei gestellt, jeden Bewohner ein gewähltes Gericht zu benutzen, deren Mitglieder, Art, und Weise von den schriftlich verfaßten Bedingungen der Theile abhängt. Wenn daher die Theile in einen bürgerlichen Zwist ein solches Gericht wünschen, so sind selbe verpflichtet schriftlich verfaßten Vertrages gleichlautendes Exemplar der Herrschaft einzuhändigen, — obgleich ohne gerechte Ursache die Theile in diesen Rechten keines Weges gehindert werden können.

2-tenß. Der Gemeinde Richter samt zwei Geschwornen urtheilt in folgenden wörtlich summarischen Klagen.

a.) In jeder bürgerlichen Klage, in dessen Betreff beide Theile wörtlich oder schriftlich diesem Gerichte sich unterwerfen.

b.) In jeden unzweifelhaften, klaren oder leicht beweisenden Schulden, die eine Summe von 20 fl. S. Wze nicht übersteigen.

c.) Gegen Bewohner der Colonie in rückständiger Abgaben Zahlung, wessen immer Größe diese rückständige Summe sei.

Wo jedoch außer dem Eigenthumsbesitze zur weiteren Klage der Herrschaft frei steht.

Proceß Ausgaben verpflichten den verlienden Theil zur Zahlung.

3-tenß. Die Herrschaft, oder dessen zur Gerichtsbarkeit eigends bestimmter Rechtsgelehr-

bizotja, sommás szóbeli rövid úton bírós-
kodik:

a.) Mindennemű polgári ügyekben ha a' Felek szóval vagy írásban ezen bíróságnak magokat alá vetik.

b.) Mindenvilágos és könnyentisztára hozható, és 100 ezüst flovak fölül nem haladó adóságokban.

c.) Azon esetben ha az Uri adó az előjáróság' tartozó befolyásával a' pénztárnok által az Uraság pénztárába a' kiszabott időre bé nem fizettetnek.

A' birtokon kívüli folyebb vitel a' nemes Vármegye törvényszékére engedtetik meg. Perbeli költségeket a' vesztlő fél köteles vinni.

4-er Az Uri Szék, mely kirekesztőleg az Uj-Megyeri lakosok ügyeikre nézve külön tartatik, és mellynek elnöke és két meghívott közbirája a' földes úr, vagy annak tisztjei lehetnek, a' szavazattal bíró törvényes bizonyossággal következő ügyekben formás úton bírós-kodik:

a.) Azon viszonyok, és esetekre nézve, mellyek ezen szerződésből, és általjában a' földes Ur és lakosok, úgy nem különben az Előjáróknak lakosokkal, és viszontli viszonyaiból eredhetnek, — ha t. i. a' község közgyűlésében el nem intéztethettek.

b.) A' vétel, és örökösödési rész (Laudemium) felett történt csalárdkodásokban.

c.) A' királyi haszonvételekben úgy nem különben minden az Uraság által feltartott jussokban való bé avatkozások esetében.

d.) Mindennemű polgári ügyekben, mellyek az előbb leírt sommás úti bíróságok' körét, és határát túlhaladják, és mellyekre nézve magokat a' felek más bíróságnak alá nem vetették.

e.) A' számadók megvizsgált számadásai megítélésében.

f.) A' község birájától folyebb vitt ügyekben.

A' birtokon kívüli folyebb vitel a' Nemes Vármegye törvényszékére engedtetik meg.

Az Uri-Széki költségek kivévén az a.) alatti ügyekben melly a' községet terhelik mindég a' vesztlő félen vétetnek meg, mellyre szükséges arányt az Uri-Szék készíti, és a' keresetbeli ügyel együtt megítéli.

Melly e' képpen leírt szerződési pontokat, és szabályokat részemről, és maradékim részéről megmásolhatatlanul úgy adtam ki: hogy az csak a' község jól lette úgy kívánván az ezen szerződés rendében leírt módon, az én, vagy maradékim megegyezése hozzá járultával módosíthatik, megváltoztathatik, a' később hozandó új törvények értelméhez, és a' község korszelleméhez arányoztathatik. Melly szerződés két egyenlő példánya általam alá írva, és élő peccétemmel erősítve egyike a' Nemzetiségem, másika pedig a' község Levéltárába letéttik, hason nyomtatott példányai pedig minden házbirtokosnak Uradalmi fő tisztem alá írásával, és Uradalmi peccétemmel erősítve kiadatik.

te Vorsteher urtheilt in wörtlich summarischen Wege:

a.) In jeden bürgerlichen Klagen, wo die Theile wörtlich oder schriftlich sich selbst Gericht unterwarfen.

b.) In jeden klaren, und leicht in das reine bringende Schulden, welche die Summe von 100 fl. Conv. Münze nicht übersteigen.

c.) Im Falle die herrschaftliche Abgabe mit verpflichteten Einfluss der Ortsvorsteher, durch den Cassier in die herrschaftliche Cassa zur festgesetzten Zeit nicht erlegt würde.

Appellation findet beim Gespannschaftsgericht statt.

Die Proceß-Ausgaben werden vom verlierenden Theil gezahlt.

4-ten. Der Herrstuhl, welcher allein für Neu-Megyer Bewohners Proceße abgehalten wird, und dessen Vorsitzer und zwei Beisitzer der Grundherr selbst, oder dessen Beamte sein können, urtheilt nebst stimmhabenden gerichtlichen Zeugniß am formalen Proceß-Wege, in folgenden Proceßen:

a.) In jenen Fällen, welche aus gegenwärtigen Vertrag zwischen den Grundherrn und Bewohner, so wie unter den Vorgesetzten und Bewohner entstehen, wenn selbe in Gemeinde Berathschlagungen nicht beendet werden können.

b.) In Betreff eines begangenen Betruges im Laudemium.

c.) Im Falle einer Sünmischung in die königlichen Aus Befugnisse, so wie in alle von der Herrschaft sich vorbehaltenen Rechte.

d.) In allen bürgerlichen Proceßen, welche oben erwähnten gerichtlichen Wirkungskreis übersteigen, und in dessen Betreff sich die Theile keinem andern Gericht unterworfen haben.

e.) In des Rechnungsführers untersuchten Rechnungen.

e.) Von Gemeinde Richters appellirten Proceßen.

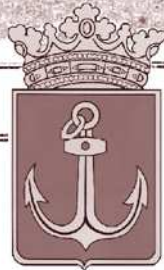
Außer dem Eigenthum Besitze wird die Appellation zum Gespannschaftsgericht gestattet.

Die Proceß Ausgaben trägt immer der verlierende Theil, ausgenommen unter a.) beschriebenen Fällen, in welchen die Gemeinde verpflichtet ist.

Gegenwärtigen Vertrags- und Statutens-puncte, sind von mir, und meiner Nachkommenschafts-Seite der Art erörtert, daß nur bei Beförderung des Gemeinde Wohls gegenwärtigen Vertrags vorgeschriebene Art und Weise bei meiner und meiner Nachkommenschafts-Ginwilligung abgeändert und im Sinne der künftig neu entstehenden Gesetzen, und Zeitverhältnisse der Gemeinde gemäß modificirt werden können. Welchen Vertrags zwei gleichlautende Abschriften mit eigener Namens Unterschrift und Insiegel bekräftiget, deren eines in dem Familien, das andere in dem Gemeinde Archiv aufbewahrt wird. Dessen gleichlautende gedruckte Exemplaren aber jeden Hauseigenthümer mit Unterschrift des Oberbeamten und herrschaftlichen Insiegels bekräftiget, eingehändig werden.

Én Nagy Károlyi Gróf Károlyi István Ő Császári Királyi Apostoli Felsőge Arany Kulesossa, mint a' Tekintetes Nemes Pest, Pilis, és Solth törvényesen egyesült Vármegyékben helyheztetett Főthi Uradalomnak tulajdonossa, adom tudtára mindeneknek: hogy a' nevezett Uradalomhoz tartozó Káposztás-Megyeri pusztámon felálítandó, s Uj-Megyer nevet viselendő gyarmaton megtelepedni kívánó lakosok részére következő örökös, magamat, és maradékimat kötelező szerződést adtam légyen ki ugymint:

Graf Stephan Károlyi von Groß-Károly, Seiner kaiserlichen königlichen Apostolischen Majestät wirklicher Kämmerer, Grundeigenthümer der in Pesth Pilis und Soltherr landesgeseslich vereinigten Gespanschaft befindlicher Főther Herrschaft, mache hiemit jedermann zu wissen; daß auf meiner zur oben erwähnter Főther Herrschaft gebörenden Pusztla Káposztás-Megyer fünftig Neu-Megyer genannten Colonie, jeden ansiedelnden Bewohner ein immerwährender, mich und meine Nachkommenschaft verbindlicher Vertrag erdrtert sei, als:

TELEPÜLÉSEK, PUSZTÁK

Ha meg szeretnénk ismerni szűkebb környezetünk történetét, történelmét, hasonló adatokhoz jutunk, mint a többi Duna mellett lévő többi település. Miért is van ez? A válasz egyszerű: a hazánkon átvonuló, vagy éppen itt megtelepedett népcsoportok mindig olyan helyen töltöttek el több időt – éveket, évtizedeket, évszázadokat – ahol a mindennapi élethez a feltételek kedvezőek voltak. Ez legtöbb esetben: a víz (a benne élő halakkal, teknősökkel stb.), vagy az erdő (a vadjaival, madaraival, fáival). Egy pusztá az állattenyésztés számára volt biztos tápanyaggal szolgáló háttér, de egy mocsaras vidék is változatos táplálék-alapanyaggal szolgálhatott a közelében élő embereknek, közösségeknek.

Harcászati szempontból is előny volt a folyó partján megtelepedni, hiszen az átkelések biztosítása mindenkor fontos lehetett akár a támadók, akár a menekülők szempontjából.

Nagyon kietlen és terméketlen pusztának kellett lenni azoknak a területeknek, ahol emberi lakhelyet nem lehet felfedezni. Ugyanakkor ezek az elszigetelt részek alkalmasak leginkább arra, hogy a bujdosóknak menedéket adjon, – legyen ez üldözött, aki a megszállók elől kényszerül erre, vagy akár a törvényt megsértők, akik az igazságszolgáltatás büntetése elől vágnak a pusztai magányra. Tehát az emberi élet jelét szinte mindenhol felfedezhetjük, ha alaposan kutatunk.

A Pest körül található pusztának mindig nagy jelentősége volt, hiszen a városban állomásozó katonaság állatállományának folyamatosan biztosítani kellett a legelőt s a téli időszakban pedig el kellett látni szénával, takarmánnyal.

Sokszor nem is volt ismert a terület tulajdonosa, hiszen ha azt gazdasági szempontból nem tudta hasznosítani, akkor nem is törődött vele megfelelően. Az országot ért folyamatos támadások és megszállások is bizonytalanná tették ezen vidékek lakóinak biztonságát.

Éppen ezért nem tudunk felfedezni Újpest jelenlegi területén nagyobb népcsoport megtelepedésének nyomait. Ezt a területet – a Rákos és a Szilas patak közötti részt – futóhomok, kisebb dombok és mocsaras részek tették változatossá, ami lakhely kialakítására nem volt ideális. Néhány kisebb falu azért létezett Újpesttől északra a kisebb patakok völgyében. Egy 1200-as években épült templom maradványait is feltárták a Mogyoródi patak völgyében, – de ez nem Újpest területe, csak annak környéke.

Jelentősége ennek a területnek csak a Dunán való átkelés szempontjából volt. A keletről érkező honfoglaló magyarok csak úgy tudták meghódítani a

Dunántúli rész, ha a folyón átkelnek. Ehhez olyan szakaszt kellett választani, mely ezt megkönnyítette.

Györfly György úgy véli, hogy Anonymus krónikájában leírt „magyar rév” nem más, mint a most megyernek mondott rész. Ezt így írja le tanulmányában:

„A révet, ahol az átkelést végrehajtották, Magyar révnek nevezték el azért, mert a hét fejedelmi személy, akit hétmagyarnak mondtak, ott hajózott át a Dunán”

Érdekes gondolat, de mi van a többi Megyer nevű településsel? Ezek a helyeken is ide-oda csónakázott a „hétmagyar”? Bizonytalannak tartom ezt az érvelést. Már csak azért is, mert ha Magyar révnek nevezték el, akkor ugyan miért változott át Megyerré? Kérdések, melyre választ nem igen kaphatunk.

Az előzek bizonytalanná teszik a kutatót, hiszen a honfoglaló törzsek a Csepel-sziget alsó részén – Lórévnél – is sűrűn átkeltek a Dunán, sőt a sziget középső, keskenyebb részénél – Szigethalomnál – is felfedeztek hasonló nyomokat. Tehát nagyon sok helyen keltek át és mégse nevezték el az átkelési helyeket „megyer”-nek, pedig ezeket is magyar törzsek használták. Sőt, ha valóban a rév használatára akartak volna utalni, akkor se megyernek nevezik, hanem „Magyar rév”-nek, éppen úgy, mint ahogyan a lovakkal való átkelő szakasz megkapta a Lórév nevet.

Mindesetre 1896-ban régészeti leletek kerültek elő a Vízmű építésekor, s feltételezték, hogy itt egy középkori falu maradványai találtak meg. Házak, tűzhelyek maradványai és néhány kerámiatöredék került elő a múlt igazolásaként.

A mai Újpest területének határain azonban megtalálhatók a kisebb települések nyomai, hiszen a Rákos patak torkolatánál volt Besenyő falu volt, míg a keletre eső részen találhattuk Nyír-Palota falut, s nem messze tőle Sikátor pusztát (itt templom is épült).

A török hódoltság idején is csak egy elhanyagolt, éppen csak legeltetésre használt területként tartották számon *Kapoztas-Megyer praedium*-ot.

Jelentősége csak később lett, amikor a városiasodás, az ipar fejlődése és a munkahelyek teremtése új területek meghódítását igényelte. A fővárossá váló Pest melletti területek értékesebbek és keresettebbek lettek. Ugyanakkor a fejlődés lehetősége függött a tulajdonostól, hiszen csakis ő dönthette el, mit is kezd egy olyan birtokkal, melynek hozama minimális, értéke éppen ezért nagyon csekély. Gróf Károlyi István tulajdonosként meglátta a lehetőséget, melyet azonnal ki is használt, maga és a betelepült ipar és lakosság boldogulására.

A KEZDET

Dokumentumok őrzik a települések, birtokok adatait: nagyságát, határait, jellegzetességeit. Megtudhatjuk, mikor ki volt a tulajdonosa, milyen gazdasági vagy egyéb előnyökkel rendelkezett. Megismerhetjük, az itt élt embereket, életüket, munkásságukat, jó, vagy rossz sorsukat, adózási szokásukat és követelményeket velük szemben. Tájékozódhatunk arról, milyen értékkel bírt a termőföld, vagy a rajta lévő települések, épületek. Sokszor figyelemmel kísérhetjük a helységek névváltozásait, illetve írásmódjait.

1560. május 11-én Ferdinánd császár (?) Bécsben adománylevelet bocsát ki Országh Kristóf részére. Az adományozott birtokok között szerepel a Pest megyében található Megyer is. (Királyi Könyvek, Libri regii – 3. kötet)

Érdekes, hogy az 1715-ös évi országos összeírásban egyáltalán nem szerepel, pedig elő volt írva, hogy még az elpusztult településeket is számba kell venni, ha másképpen nem, hát azoknak a nevének, akik azt a területet művelik, vagy más módon hasznosítják. Mégse vallja be se Fóton, se Dunakeszin, se Palotán élők közül senki, hogy esetleg ezen a területen gazdálkodna, vagy bármi köze lenne ehhez a vidékhez. Ez az elhallgatás természetes volt, hiszen ha bárki magáénak vallja, akkor attól függetlenül, hogy mennyire termékeny, vagy terméketlen földről van szó – kivetik rá az adót. Ebben az időben ez is egyik módja volt az adó befizetésének elkerülésének.

Olvasgassunk bele az Urbáriumokba, az Urbáriumok tartalomjegyzékébe. A több száz éves iratokban néhányszor találkozunk Káposztásmegyerrrel is.

1679. Káposztás:

Legelő-bérletért két pár csizma és egy pár papucs, ha a török nem kaszáltatja, a kesziek bérlik.

* * *

1722. szeptember 15.

Eredeti, német, 2 pagina. Saját kezű aláírás és gyűrűspecsét lenyomata + 1 pl. másolat A másolat kelte: 1805. május 31. Készítette: Urbanovics György allevéltáros.

(Összeírás) „Beschreibung”, amelyet Joseph Anton Halyar készített.

Káposztásmegyer:

Fekvése, szomszéd falvai. Birtoktörténeti adatok. Jó szántók. Víz teknősbékákkal és kis halakkal, elmúlt években kiszáradt. Erdeje nincs. Malom a Rákoson, ez a határ Pesttel.

Ujfalussy-család birtoka.

(Pest m.): Káposztás Megyer (praedium)

Egy másik Urbárium tartalmában már sokkal több helyet szántak a Káposztásmegyeri pusztának. Ez abból is adódhat, hogy egyre nagyobb szerephez jut a környék, illetve egyre nagyobb területet vonnak be az itt élők a termelésbe, illetve a föld hasznosításába. Ez természetes is, hiszen a közelben van Pest és Buda, a Vácra menő út is itt halad el s mellette még itt a vízi út is – időszakos kikötőjével.

1749.

„Conscriptio”, melyet Sándorffy Sándor fiskális prokurátor készített.

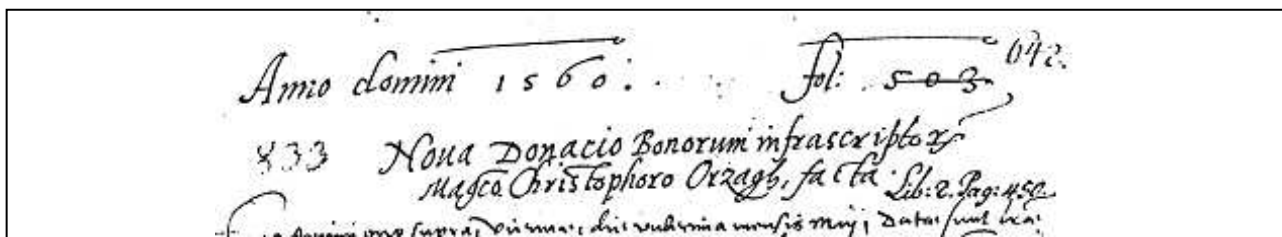
Káposztásmegyer praedium:

Palotánál és Fothnál, akik a praediumban szántók és rétek bírnak. Jobbágyok névvel. Szántóik holdakban, befogadóképességük. Rétjeik szénahozama. – Határai, kiterjedése. Legfőbb beneficiuma a kaszálók és legeltetés, néha árvíz elmossa. – Allódiális rétek, nagyságuk kaszásokban, szénahozamuk, értékük. Legeltetés jövedelme. Palotaink legeltetésért bért fizetnek, öszszege. Halászat, vizafogás is volt, a Duna sok nádat és követ hordott a halászhelyekre, most nem halásznak 6 vagy 7 éve. Rév a Dunán, jövedelme. – Földjét palotaiak és fótiak vetik, béren kívül hetedet adnak, jövedelme. Vendégfogadó a Duna mellett, leírása, bérlő neve, bére. Allódiális széna hozama, jövedelem. Falvakban telkek, értékük. Végösszeg 1343 ft. 80 den. A példány aestimatio, ugyanezeket a tételeket értékeli.

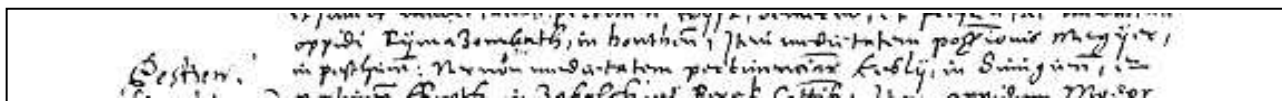
néhai Ujfalussy László javai.

(Pest m.): Káposztásmegyer praedium – Palotta – Fóth

Mint a fenti leírásból kiderül, valóban egyre jelentősebbé válik a hol Fóthoz, hol Palotához tartozó Káposztásmegyeri puszták (Praedium). Megtudhatjuk azt is, mi volt az a termelési ág, amely itt, ezen a mocsaras, a Duna általi homokos hordalékkal feltöltött területen életképes volt. Az elvadult terület kisebb részeit szántónak használták, de a nagyobb része csak legeltetésre, vadászásra volt alkalmas. A víz is ellátta mindenféle jóval a környékbelieket, hiszen a közeli sziget és a Duna árterülete is létfontosságú táplálékokat rejtegetett. Mivel a folyó vízálása, az időnkénti áradások nagyban befolyásolták az itteni élővilágot, így az itt fellelhető „kincsek” csak időleges és alkalmi jelleggel bírtak. Mégis folyamatosan számított az államkassza az itteni bevételekre az mindenkori állapotoktól függetlenül.

Az 1560-ban kelt adománylevél fejléce

A Megyer szó az első sor jobb szélén látható

1749. Urbarium

„Conscriptio”, melyet Sándorffy Sándor fiskális prokurátor és Osterhuber Antal számvevő jegyző készített.

Fót:

Az összeírás rovatai: 82 Jobbágy névvel, fiak neve, telek nagysága. Szántóik, befogadóképességük. Kaszálóik szénahozama. Állatállományuk: ökrök, tehének, lovak, orjak, öszvérek, disznók, méhek, juhok. Szőlőik nagysága kapásokban, hozama. Hegyjogba fizetett bor. Censususuk egyenként. Magszakadás folytán Fiscusra szállt birtok. Határai. Földje kicsi, lakói Sikátor és Káposztásmegyer praediumokban bérelnek földet pénzért, azonkívül a gödöllői uradalomhoz tartozó Alag praedium felét bérlik. Szántók 2 nyomásban, mindenki telkének megfelelő nagyságú földet (egész, fél, harmad) művel, kilenceden kívül pénzt is adnak földesúrnak, Alag után tizedet, püspöknek is adnak tizedet, többi falvak nem. Fótiak tartoznak Káposztásmegyeren kaszálni, értéke, gyűjteni és Palotára szállítani, értéke boglyába rakni kézi munkával kötelesek. Szőlőt tartoznak kapálni, értéke. Szüretkor szedőket tartoznak adni, értéke. Ha földesúr a tizedgabonát eladja, a Dunához kötelesek szállítani és hajóra rakni, de mint mondják, az ritkán, 6 év alatt egyszer fordult elő, azért a bizonytalan jövedelmek közé sorolja. Kötelesek nem kevés konyháravalót Nyitra megyébe szállítani, egy szekér útjának értéke. Vajjal, kappannal, tojással és más effélével nem tartoznak, helyette ha földesúr ide érkezik vagy Pesten megszáll, konyháravalóval kötelesek ellátni, vagy megváltani, ez néha 50, 80, sőt 100 ft.-ra is felmegy, eloszlik 7 falu között, Fótra eső rész összege. Allódiális kertek káposztának tartoznak felásni vagy felszántani és a provisor rendelkezése sze-

rint 10 munkást adni, értéke. Tizedeket tartoznak Pestre és a szomszédos falvakba szállítani. Évi census összege. Kocsma bére. Mészárszék censusa. Malom földesúr jogának elismerése címén fizet.

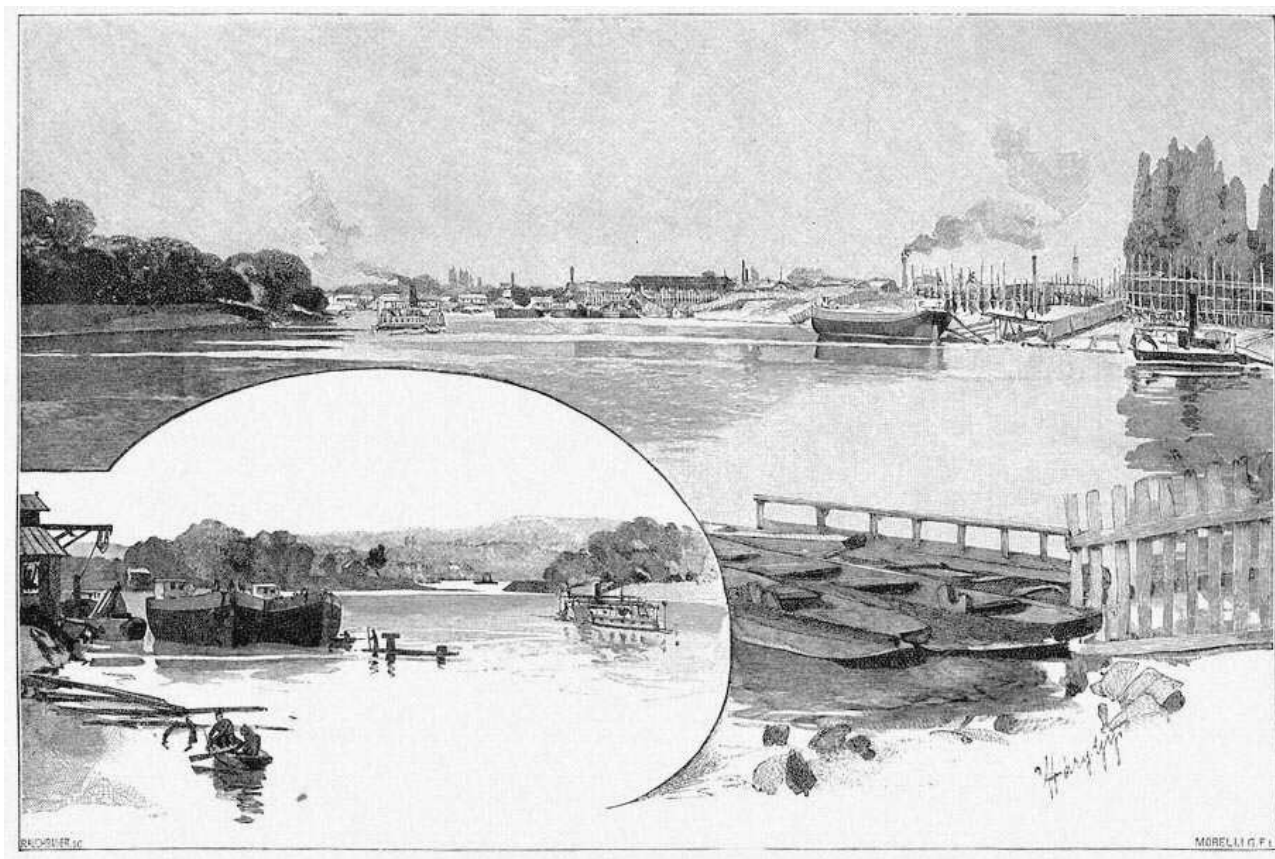
Kapoztas Megyer (praedium)

A kietlen és sivár terület nem mindig volt alkalmas mezőgazdasági termelésre. Ezért is volt sokáig „Káposztás praedium”, Kapoztas Megyer praedium, majd „Káposztásmegyer praedium”¹ (Vagyis: Káposztás pusztája és Káposztásmegyer pusztája) A káposztás szót az itt lévő káposztás kertről kapta. Úgy látszik, egy időben ez a konyhakerteri növény itt azért mégis csak kapott egy kis életteret. A pusztát legelőként hasznosították leginkább, de azért nyúl vadászatra is eljött ide a birtokos a barátaival.

Az Urbáriumok ugyan csak néhány mondat erejéig foglalkoznak Káposztás-Megyer területével, ha azonban alaposabban odafigyelünk ezekre az adatokra, akkor nagyon sok hasznos információhoz juthatunk. Ezek lehetnek a termelésre vonatkozóak, az adó milyenségére és mennyiségére, valamint az itt élők életkörülményeire utaló következtetések.

Az 1679-es Urbáriumban a török jelenlétéről értesülhetünk. Nyilván a Buda védelmét ellátó lovas sereg állatállományának innen is biztosították a megfelelő mennyiségű takarmányt, hiszen kaszálóként tartották nyilván. Ez viszont azt is bizonyítja, hogy az abraként használt fűfélék minősége és mennyisége megfelelt a hódítóknak. A leírt egy mondatból az is világossá válik, hogy ha éppen nem használták kaszálóként, akkor bérbe adták legelőként s ezért két pár csizma és egy papucs volt a fizetség. A bérleti díj mértéke is jelzi a területen található fű minőségét, hiszen ha nem így lett volna, a keszies – mármint Dunakeszi állattartói – nem vették volna bérbe a nagy területű legelőt.

¹ Az 1679-es, az 1722-es és az 1749-es Urbárium szerint

Háy Gyula rajza Újpestről

Mint már az előzőekben is jeleztem az 1715. évi összeírásban nincs semmi nyoma Káposztás-Megyernak. Bizonyára ekkor is használták akár szántóként, akár legelőként, sőt a vizeiben is biztosan halászgattak és begyűjtötték a természet más ajándékát is, például a vadakat, a madarakat is. Csak erről mélyen hallgattak, hiszen ha bevallják, akkor adót kellett volna utána fizetniük.

Az 1722-es Urbárium már részletesebben foglalkozik Káposztásmegyerrel. Leírja fekvését és a vele határos településeket: (Duna)Keszi, Fóth, Palota és Pest. Utóbbival természetes határa is van, mégpedig a Rákos patak, melyen malom működik. Megtudhatjuk, hogy ebben az időben erdeje nem volt, viszont szántója igen. A Duna által kialakult mocsaras területen kisebb halak, és teknősök lapultak a vizek mélyén. Az Urbárium adatgyűjtése idején éppen kiszáradtak ezek a vizes területek. Ez egy információ az időjárásról, hiszen nagy szárazságnak kellett lenni ahhoz, hogy egy nagyobb mocsaras, ingoványos terület kiszáradjon.

1749. évi Urbárium két helyen is megemlíti Káposztásmegyer praedium (puszta) nevét. Az a rész, mely a pusztáról íródott már jelzi, hogy jobbágyok élnek itt. A kaszálók és rétek jövedelme is ismert. Ugyanakkor megtudhatjuk, hogy most már a palotaiak is bérlik. Az árvizekről is kapunk értesítést, hiszen jelzi az irat, hogy időnként az áradás keríti hatalmába a környéket. Ez megint érdekes

adat, hiszen az áradások mindig hordalékot terítenek szét, ezáltal a silányabb minőségű talaj is termékenyebbé válhat. A halászat is egyre jobban elterjed, hiszen az itt fogott halak – elsősorban a viza – jó áron eladhatók a budai vásárokon. Tudomást szerezhethünk a Duna partján épült vendégfogadóról. Kisebb falvak is lehettek a területen, hiszen lakóit megemlíti az iratban. A Duna áradási által feljavult területet már szántóként is bérlik, nemcsak legelőként hasznosítják. Záró fejezetében leírja, hogy ez a terület a néhai Újfalussy László birtoka volt.

Ugyanezen Urbárium Fótról (Fóth) szóló részében szintén találkozhatunk Káposztás-Megyernel. Itt jelzik, hogy Fóth nem rendelkezik nagy földterülettel, éppen ezért bérlő Káposztásmegyer és Sikátor² pusztákat – ráadásul pénzért, s nem csizmáért és papucsért, mint a török időkben. A fótiak – az írás szerint – kötelesek a káposztásmegyeri legelőn, pusztán található füves területet lekaszálni, ezt száradás után begyűjteni és szekéren beszállítani Palotára s azt kötelesek boglyába is rakni. Az Urbáriumok meghatározzák ezeknek a munkáknak a pénzbeli értékét, hiszen csak így lehet pontosan megismerni egy birtok adózandó vagyonát. A jobbágyok elvégzett munkájának az értékét is ennek alapján lehet meghatározni.

² Sikátor puszta Rákospalota mellett található, a mostani M0-ás és M3-as autópályák találkozásánál.

A Baross utcai Gerlóczy villa

A uradalmi tisztartó a pontosan vezetett adatok alapján adja ki a munkát, illetve ez alapján ismeri meg a föld birtokosa, tulajdonképpen milyen értéket képvisel a terület.

Az idők folyamán a terület gazdálkodása is változásokon megy keresztül. A pusztát, a kietlen leelőn időnként hordalékot hagy maga után a tavaszi vagy őszi áradás. Bár lényegesen nem változik a terület termő képessége, egyre nagyobb művelt területre szükség van. Főleg Pest és Buda közelsége indokolja ezt. A városi lakosságnak szüksége van zöldségfélére, gyümölcsre, s bizony az ünnepségekhez, a mulatozásokhoz bizony borra is.

A terméketlennek nyilvánított homokos vidék azonban alkalmas még szőlőültetvények megtelepítésére is. A szőlő termesztésére többen is vállalkoztak, hiszen az 1830-as évek elején már közel 40 bérlő szorgoskodott itt.

Gróf Károlyi István megjelenésével a terület hasznosítása is új útra terelődik. A mezőgazdasági művelés mellett egy nagyobb álom képe is kezd megvalósulni. A bizonytalannak látszó elképzelések mögött azonban nagy tenni akarás és hatalmas lendület munkálkodik. A kor hírnökei, krónikásai folyamatosan értesítik a közvéleményt erről a vállalkozásról. A hihetetlennek tűnő, szinte utópisztikus távlatok egyre jobban realizálódnak. A hitetlenkedők is tudomásul veszik: a pusztából életet fakasztott a korszak egyik legnagyobb reformere, egy nagyszerű ember, Károlyi István gróf.

„Új-Pest, nagy községkép szervezett, most már népes város..” Így kezdi a település leírását 1877-ben Galgóczy Károly. Majd később így folytatja írását: „Telephelye részint a rákos-palotai községi, részint a káposztás-megyeri pusztai határból van kiszakítva. Az 1838-dik évi nagy árvíz után, mely Pestet nagyon megrongálta, osztott itt ki gróf Károlyi István néhány házhelyet, örökbérlet mellett, a királyi kisebb jogot, vagyis a korcsmáltatás jogát is velök adván. E telep 1844-ben még csak néhány házból állott; asztalosok, más mesteremberek lakták; s a Pestről Vác felé s onnan fel a bányavárosokba menő országút szelvéén át, egypár korcsmáros, mészáros is települt meg, s fogadó is keletkezett rajta. Később a káposztás-megyeri homokpartok a telep közvetlen közelében szőlőknek osztatván ki, ott a főváros lakosai közül többen nyári lakokat építettek. Majd némely gyárvállalat, bőr- és olajgyár is telepedett itt meg. Így szaporodott s terjedt apránként, eleintén igen lassan a telep...”

Természetesen mások is felfigyeltek erre a furcsa kezdeményezésre és értékelték a földbirtokos által elképzelt jövő megvalósítását. Írásaikkal bemutatják, népszerűsítik, ugyanakkor dokumentálják is Újpest születését.

„Gróf Károlyi István, kinek e vidék történetében oly fontos szerep jutott, 1838-ban, az árvíz után, megyeri pusztájának egy részét örök bérbe kezdte kiadni a pestieknek, kik ott többnyire szőlőket ültettek és nyaralókat építettek.” (Marczali Henrik)

MESÉLŐ TÉRKÉPEK

Térképek segítik az utazókat, hogy úti céljukat a lehető legjobb s legrövidebb útvonalon közelíthessék meg. Térképek nélkül már nem is tudnánk boldogulni, hiszen olyan adatokkal bírnak, melyek az emberek számára nagyon fontosak a mindennapi életben – és ez nemcsak az utazás.

A térképek segédeszközök, melyek a Föld felszínéről készült ismereteket tartalmazzák. Készültek térképek már régebben is, de mégis csak a XV. század volt az az időszak, amikor a nagy felfedezések megindulásával az igények is megnöttek ebben az irányba. A tengeri hajózás fellendülése, a kereskedő városi polgárság felemelkedése következtében még inkább megnőtt a jelentősége. Elterjedésüket és közhasználatba vételüket csak a könyvnyomtatás felfedezése és alkalmazása tette lehetővé. Az igény a térképek iránt és a lehetőség, hogy számos ember használhatja ezt a segédeszközt, létrehozta az újkori kartográfiát, mely már pontosabb és megbízhatóbb műszereket használt. Így valóban részletes, fontos elemekkel gazdagított térképet tudott átadni a felhasználóknak.

Az ekkor készült térképeken már szerepel ugyan Magyarország is, de mivel a készítői nem tulajdonítottak nagy jelentőséget ennek a vidéknek, így ezért nem elég alapos. Egyenesen hiányos és sajnos kevés adattal szolgál területünkről. A kor azonban megkövetelte ennek a hiánynak a korrigálását.

Káposztás Megyer a Lazarus-féle térképen

A XVI. század első felében már készült egy részletesnek mondható térkép, méghozzá egy magyar térképész, Lázár (Lazarus) munkájaként. Magyarország több szempontból is problémás volt, hiszen éppen a XVI. században következett be az ország három részre szakadása s a folyamatosan dúló kisebb nagyobb harcok miatt lehetetlen újabb, a valódi helyszínen készült felmérés alapján a térkép készítése. Így tehát a XVIII. századig nem is találkozhatunk hiteles felméréssel az előbb említett okok miatt. Az ebből a korból származó térképeken a korábbiakról készült másolatok, esetleg átdolgozások szerepelnek. Így hiába ontották a nyugat-európai kartográfusok,

kiadók és nyomdák a szebbnél szebb térképeket, azon Magyarország területéről készült rész nem az akkori állapotokat tükrözi, – ezáltal csak tájékoztató jellegűek.

Térképek segítették a közigazgatást a mindenkori államapparátusban. Szükség volt rá, hiszen ennek segítségével lehetett meghatározni a birtokok határait, a települések elhelyezkedését. Ennek alapján vált láthatóvá a papíron is lefektetett területek nagysága s tájékoztatásul szolgált például abban, hogy a települések milyen távol esnek egymástól, illetve milyen útvonalon lehet megközelíteni azokat. A városok, települések egymástól való távolságát is meg lehetett becsülni Kivitelezésük, jelkucsuk eltér a maiaktól. A hegyeket madártávlatból megrajzolt halmokkal, az erdőket látképszerűen ábrázolt fákkal, míg a településeket – nagyságuktól függően – épületekkel, templomokkal, várakkal jelzik.

Ez a képi ábrázolás – mely főleg rézmetszéssel készült, és csak utólag lett színezve – különlegessé és széppé teszi a régi térképeket és bizonyos fókig használhatóvá, még ha arányaiban pontatlan is.

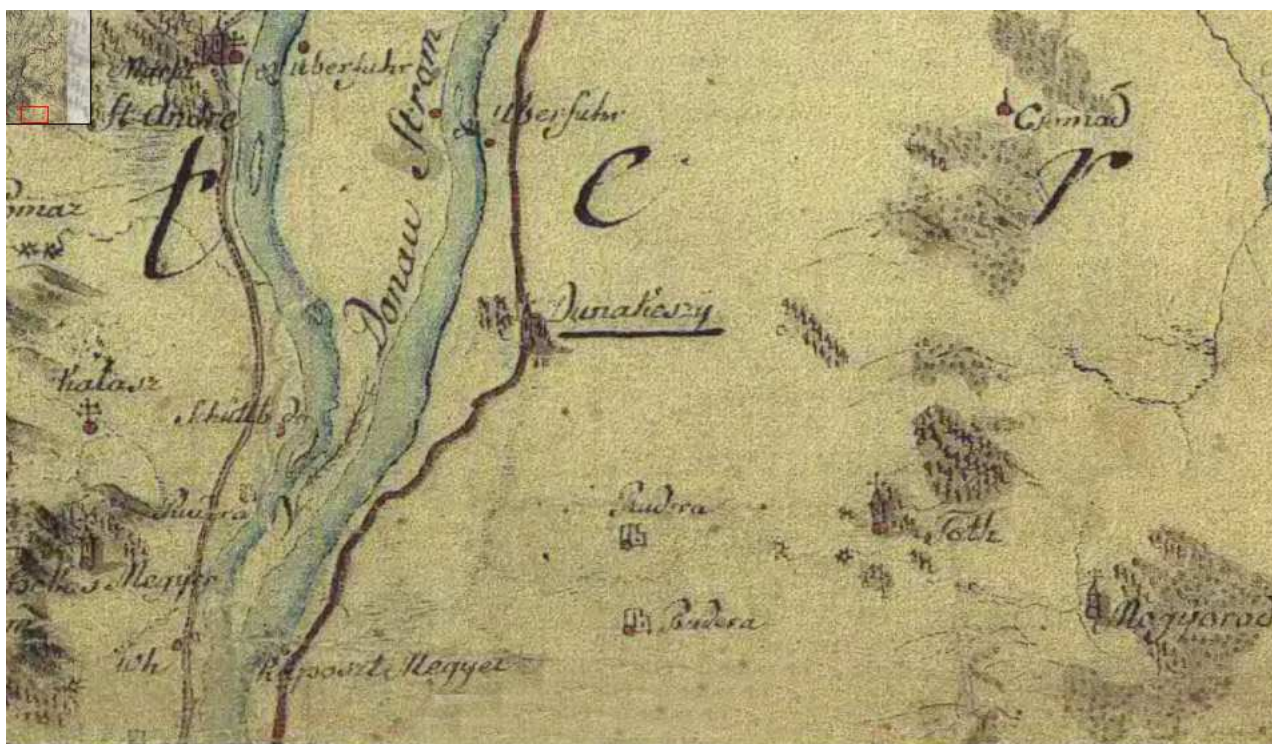
A térképek elkészítése hatalmas feladat volt, hiszen ez egy olyan összetett mérési folyamat, melynél a legkisebb tévedés is nagyon nagy problémákat okozhat. A régi nyomatok szolgáltak alapul a modernebb és pontosabb kartográfiai munkáknak. Sajnos ezek tévedéseit, hibáit is sokszor átvették.

1798-ban Johannes Lipszky, azaz Lipszky János az alábbi sorokat írta levelében gróf Festetics Györgyhez:

„Valóban szégyen hazánkra nézve, hogy erről az oly szép és érdekes országról jó térképek készítésében annyira visszamaradtunk, hogy még csak pontos trigonometriai mérést sem tudunk felmutatni országunkról, még kevésbé asztronómiait.”

A probléma elsődlegesen az volt, hogy a térképeket a régi kartográfusok által készített metszetekről másolták át s ezáltal pontatlanok voltak, így ezeket használni nem lehetett. Lipszky János végül elkészítette a Magyar Királyság s a hozzá tartozó országok pontos térképét, mely abban az időben a lehető legpontosabb volt. (Nagy munka volt, de végül is sikerrel járt.) A nagyobb városok és környékük – így természetesen Pest és környéke – mindenkor nagyon fontos volt az utazók, de főleg a kor harci eseményei szempontjából

A hadvezetés arra törekedett, hogy nagyon részletes és pontos felmérések alapján készült tájékoztató rendszer birtokában legyen. Az előbbiekből adódik, hogy a kartográfia fejlődése szorosan összefügg a katonai térképészet fejlődésével.

Az I. katonai felmérés térképe

A jó minőségű és pontos térképek iránti igényeket a háborúk indokolták. Ezért is van az, hogy nagy területekről, Európáról, az országokról a katonák készítettek először olyan részletes térképeket, amilyen addig még soha nem látott napvilágot. Mivel ezek főleg a hadi érdekeket szolgálták, ezért titkosak voltak. A titkos térképek a gazdasági élet számára akkor még elérhetetlenek voltak.

Magyarország területének a feltérképezésére az Osztrák Birodalom, majd az Osztrák-Magyar Monarchia keretén belül került sor, ezeket hívjuk I., II., III. katonai felmérésnek. Időpontjai:

I. katonai felmérés: 1782-1785

II. katonai felmérés: 1806-1869

III. katonai felmérés: 1872-1884

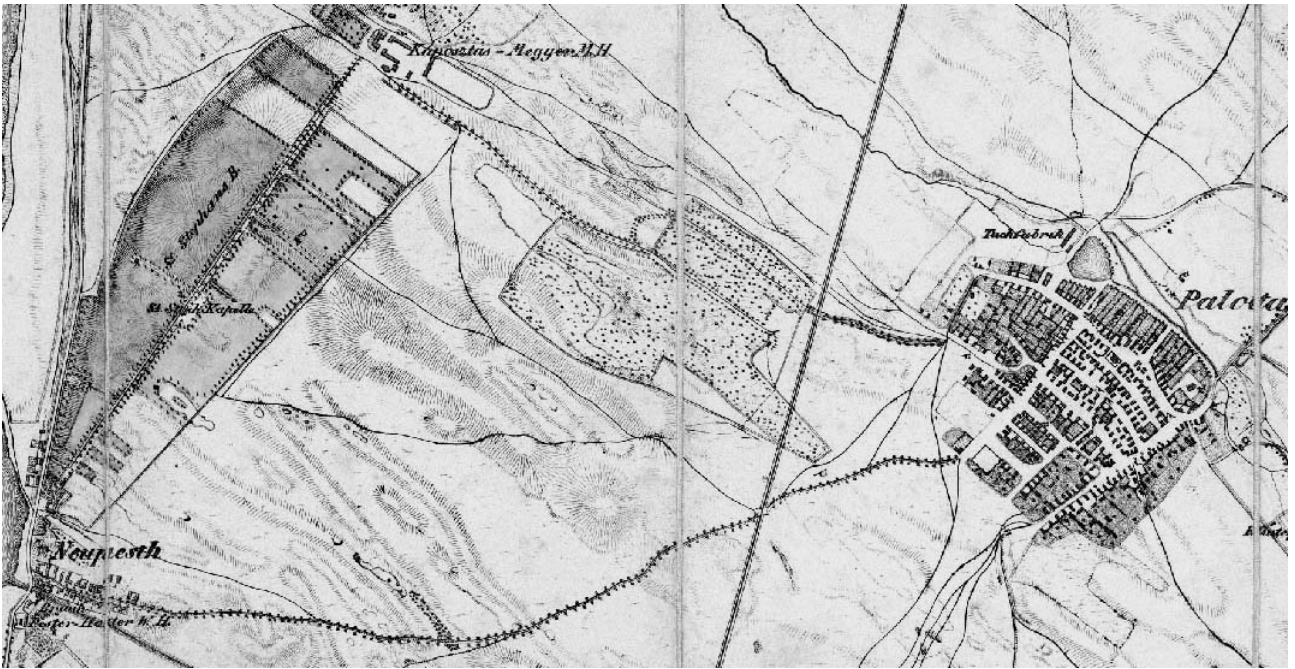
Az itt bemutatott térképen, – mely a III. katonai felmérés során készült, – már sokkal részletesebben láthatjuk a települést és a hozzá tartozó tanyákat, majorokat. Mivel katonai felmérésről van szó, olyan kiegészítő jelzésekkel találkozhatunk, melyek hosszú távon is helytállóak és maradandóak. A folyók és a települések olyan stabil térképészeti jelek, melyek nem változnak (kivéve az előbbinél egy esetleges folyamszabályozás). Ezek már a régebbi térképeken is szerepeltek.

Ha jól megfigyeljük a mellékelt ábrát, felfedezhetjük, hogy a kartográfus felrajzolta a pusztában lévő tanyákat, majorokat is. A térképen látható szelvényen jól láthatóak ezek a pontokkal jelölt lakhelyek. Ennek alapján számszerűen is meg lehet határozni az itt és más területeken létesített tanyákat, házakat. Az utak, dűlőutak, földszelvények mellett

jelzett épületeket tájékozódási pontként is használhatták katonai szempontból, ezért készült ilyen részletességgel ez a térkép. Ugyanakkor mi magunk is le tudjuk ellenőrizni, hogy abban az időszakban – mikor ez készült –, hol voltak pontosan ezek a kis tanyák, mennyi volt belőlük, s vajon hol voltak többen és hol kevesebben.

A városoknál is hasonló a helyzet. Itt részletesen megrajzolták az utcákat és a házakat. A hegyvidéki szakaszok is meglehetősen pontossággal tájékoztatták a térkép tulajdonosát. Tehát mindenféleképp jó tájékozódási pontok lettek rögzítve, ami felhasználáskor nagy segítséget nyújtott mindenkinek.

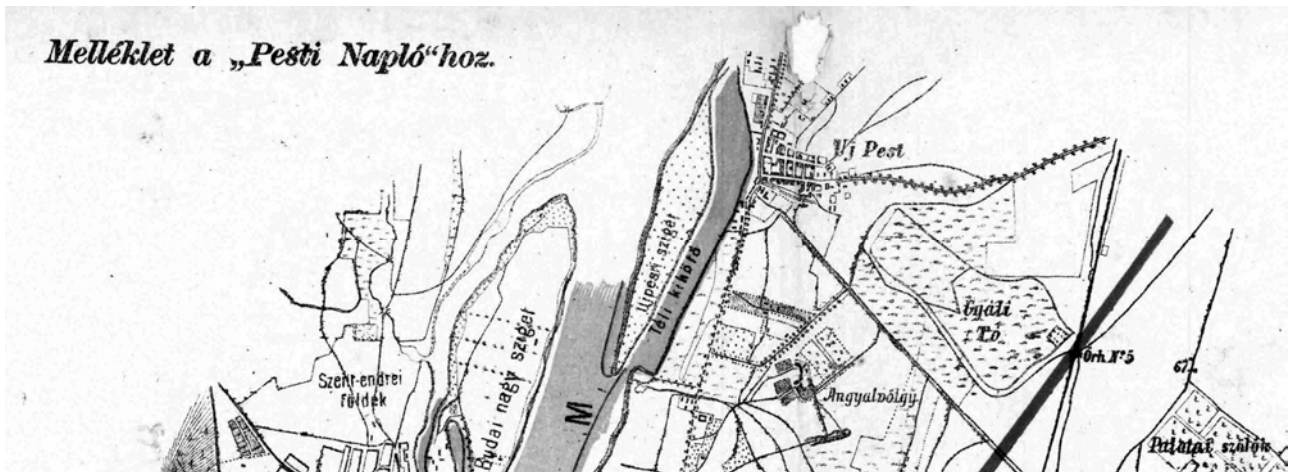
A III. katonai felmérés alapján készült térkép tulajdonképpen egész Európát bemutatja. Ha belegondolunk, hogy ezt a hatalmas területet milyen nagy pontossággal mérték fel és rögzítették a kartográfusok, bizony nagy elismeréssel tartozunk azoknak, akik ezt véghez vitték. El lehet képzelni, hogy mennyire összetett, igényes, nagy munka lehetett, hiszen nem évtizedekig készült, hanem csak néhány évig. A pontosság és precizitás mellett az is elismerésre méltó, hogy minden ország területén előforduló térképészeti bejegyzés a saját nyelvén van rögzítve, mint ahogy az itt közölt térképrészleten természetesen magyarul. Ezen belül is nagyon pontosak a meghatározások, mint ahogy ezen a szelvényen is látható, a puszta (psz), a tanya (tn) vagy a major (mjr) a magyar szokásnak megfelelően van leírva (rövidítve). Ezt nyilván úgy oldották meg, hogy mindig az adott ország biztosította a mérésekhez a szakembereket, a rögzítéshez a kartográfusokat.

Újpest (Neupesth) területe egy 1856-os térképen

Neu Pest 1850-es években

Melléklet a „Pesti Napló”-hoz.

A „Pesti Napló” 1870. évi mellékletének részlete

A térképek fejlődésével tulajdonképpen figyelemmel kísérhetjük a települések változásait. Ha megnézzük az első magyar térképkészítő Lázár (Lazarus) munkáját, ezen már szerepel Káposztás Megyer. S ha ez fel lett tüntetve, nyilván lakói is voltak.

Lipszky János volt az első olyan kartográfus, aki már olyan részletességgel készítette térképeit, hogy azokat még ma is jól lehet használni. Ezek a lenyomatok egy ország s annak kisebb településeinek fejlődését is mutatják, de még mindig csak elnagyolt állapotban. Jelölve vannak a folyók, a települések, de csak polgári célokra használhatók.

Ugyanakkor a III. katonai felméréskor készített munkákon már olyan részletekkel találkozunk, melyek még a mai térképeken se szerepelnek. Ez már valóban mestermunka volt.

Ha végignézzük azokat a térképszelvényeken, mely Újpest területéről készült, máris elmesélik a település történetét, fejlődését. Látványosan mutatják a különböző időszakokban készült térképek Újpest fejlődésének, gyarapodásának szinte minden lépését, hiszen míg a legrégebbi kartográfiai munkákon csak Káposztás Megyeri Pusztá a neve és

A régebbi térképeken Káposzti Megyer, majd Káposztás-Megyer, az újabbakon már Neu-Pest, Új-Pest végül Újpest szerepel, mely mai Budapest IV. kerülete.

Térképek persze folyamatosan készültek az útépítések, a csatornázások, a villamoshálózatok részére is. Térképek készültek a közigazgatás részére, valamint külön a településekről, a városrészekről s azok határterületeiről.

A városok (Pest, Buda, Újpest) fejlődését is térképeken mutatták be. Így volt ez, amikor a Pesti

Napló mellékletben mutatta be „*Buda-Pest és helyrajza*” címen. Számunkra ez is nagyon jó és hiteles dokumentáció, hiszen a térkép felső részén egy kis helyet Újpest (Új Pest) is kapott. Ezen jól érzékelhető az akkor még csak a fejlődés kezdeti időszakában lévő települést.

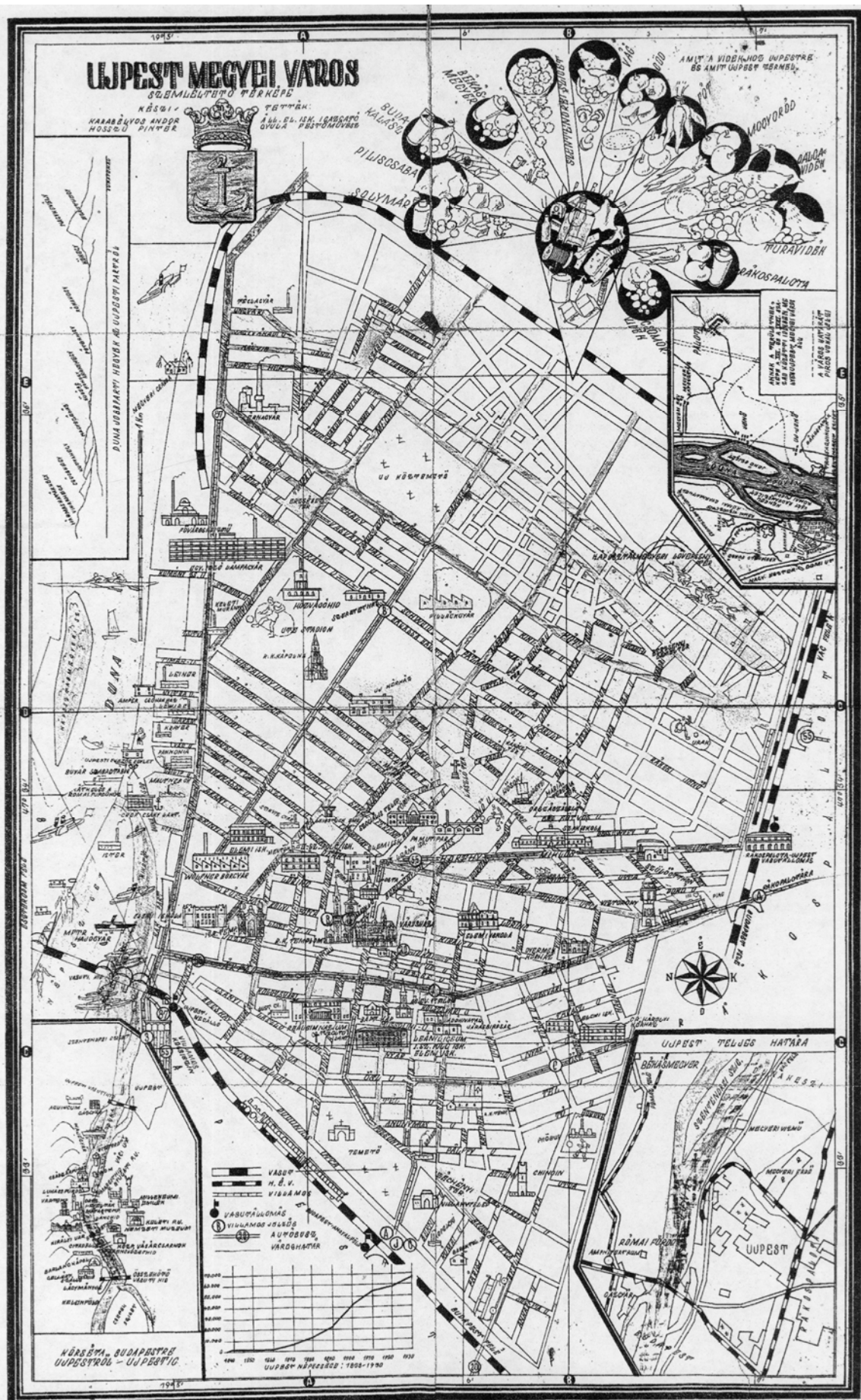
A közelmúlt térképei is nagyon sok információt tartalmaznak utcanevek változásairól, új területek meghódításáról, az iparról és kereskedelemről. Az 1943-ban kiadott térkép még a városban üzemelő gyárakat is feltünteti s természetesen a nevezetesebb épületeket is. Sőt egy különleges információt is elhelyeztek a térkép jobb felső sarkában. A rajzos tájékoztató azt mutatja, hogy mit kap Újpest a környező településektől és mit ad ő ezeknek. A települések neve mellett még rajzok is kihangsúlyozzák ezeket. A termények: a gyümölcs, a zöldségfélék s mellette a húsáru és a tejtermékek jelzik azt, hogy Újpest lakossága folyamatosan friss árukészletet kapott környezetéből. A térkép alján bal oldalt egy grafikon mutatja a népesség növekedését.

A térképészet fejlődése természetesen nem állt meg. A tájékozódást az egyre részletesebb és látványosabb úti térképek segítik. Az iskolákban külön vízrajzi, ipari, közigazgatási térképek állnak a diákok rendelkezésére.

A mai korban már külön műholdas navigációs rendszerekkel tájékozódhatunk, melyek már hangosan jelzik, hogy utunk során merre menjünk. Sőt számítógépen keresztül a föld bármely részét megtekinthetjük részletesen kinagyítva, akár három dimenzióba is kiemelve egy-egy nevezetesebb épületet. Ezzel a programmal behívható Újpest teljes részletességgel, sőt akár házunkat, kertünket is megtekinthetjük a műholdas rendszer segítségével.

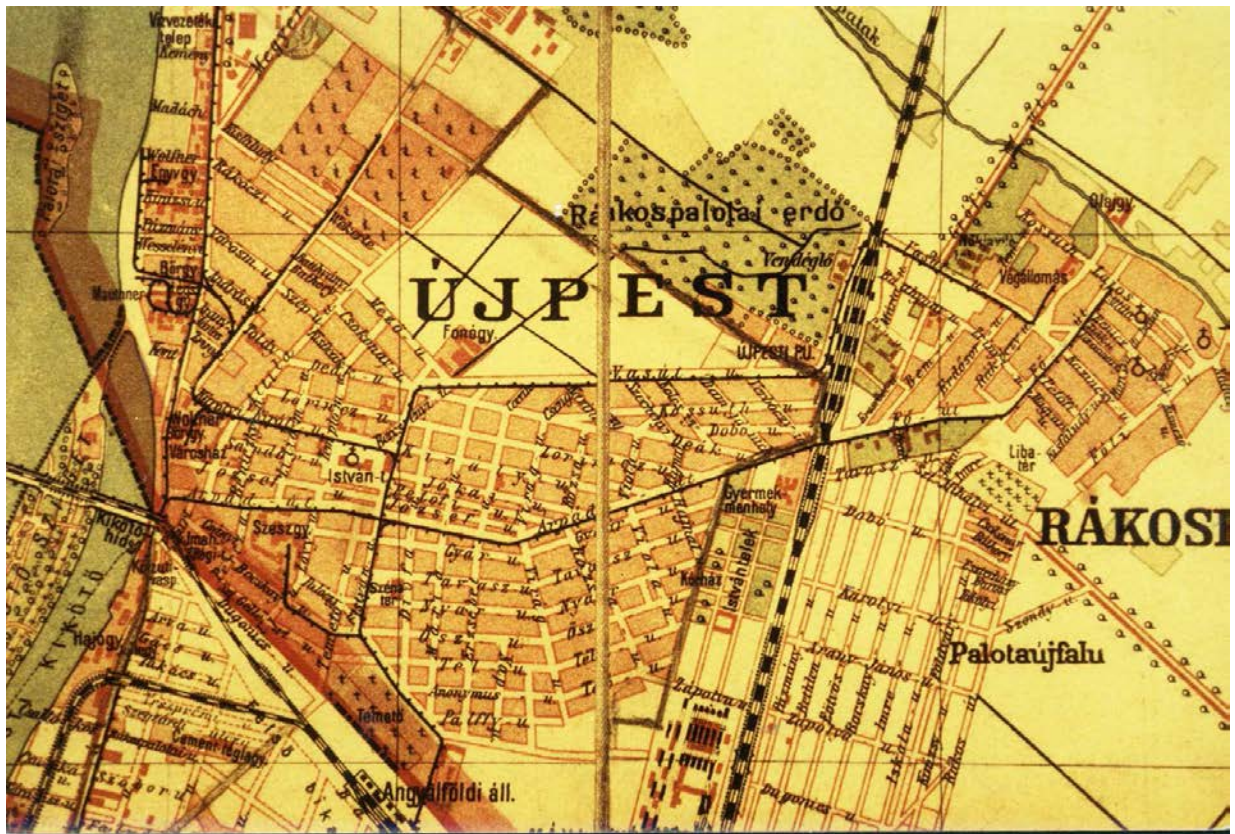
A III. katonai felmérésen Újpest fejlődése jól látszódik

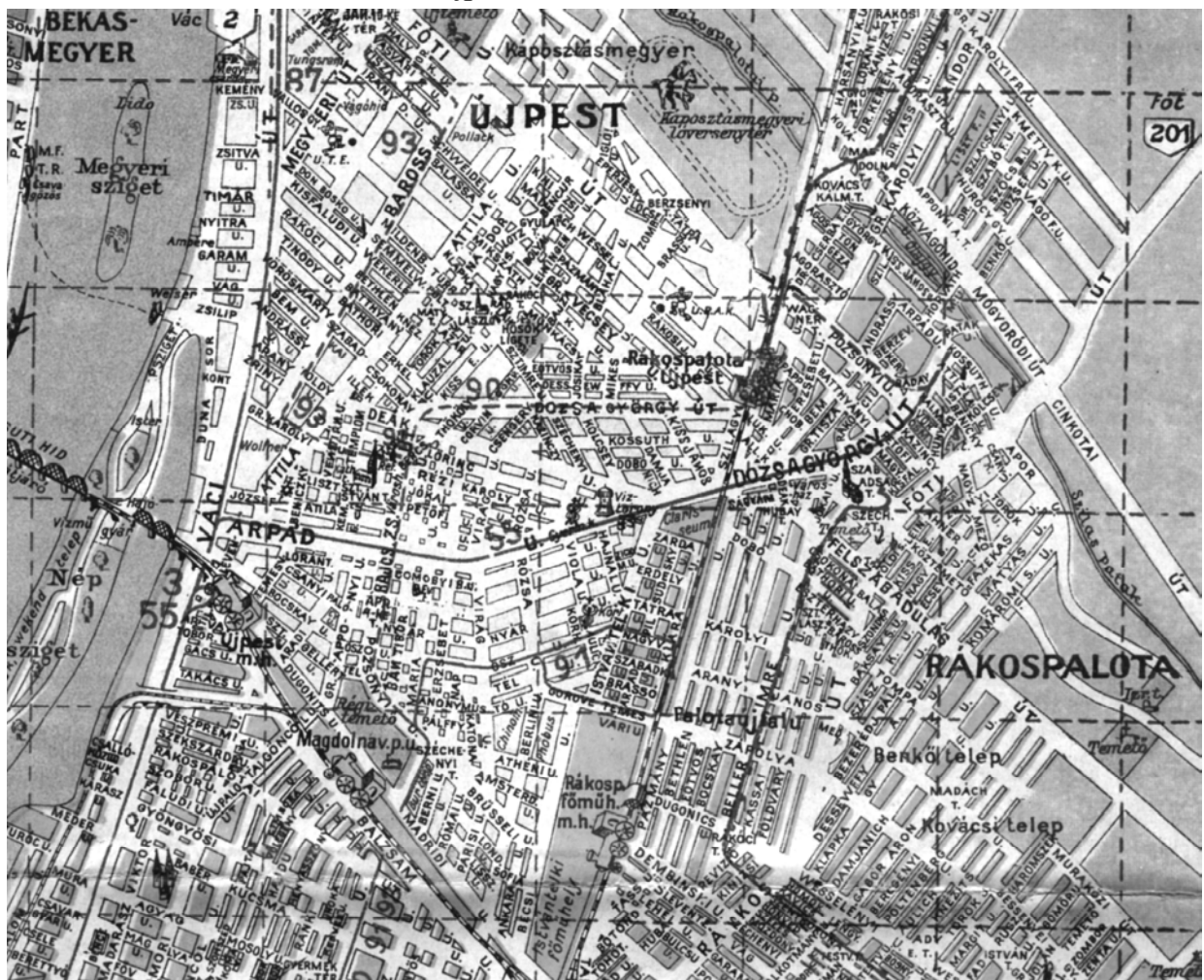
Utannomás tilos. — Szerzői jog véde.

Kiadja: Schinkovits Lajos könyv-, papír- és zeneműkereskedése, Újpest, István út 1/A.

Újpest Megyei Város (1943)

Újpest az 1930-as években

Újpest egy 1947-ben kiadott térképen

KÖZSÉG, NAGYKÖZSÉG

Már az alapító okiratban községként kezelik az új „gyarmat”-ot. A belső rendszer működtetésre, a község igazgatására is határozott előírások lépnek életbe. Ezt gróf Károlyi István az Alapító levélben pontosan meg is határozza:

III. A' belső rendszer, község igazgatása, és a' közjó előmozdítására nézve: —

1-ör Köteles a' Község minden esztendőben, és ugyan csak Januarius 1-ő és utánna következő napjain egy Közgyűlést tartani, ha pedig a' körülmények azt egyébkor is szükségessé tennék, az Uraság által határ idő rendeltetik, és legalább 3 nappal előbb köz hírül tétetik, — melly közgyűlésben:

a.) Helye, és szavazata vagyon minden házzal bíró lakósnak.

b.) Az Elnökségre az Uraság hivatik meg.

c.) A' Tanácskozási tárgyat szavazati többség dönti el.

d.) Minden végzés csak az Uraság helyben hagyása után nyeri kötelező törvényes erejét.

A közigazgatásról szóló fejezet első része

A belső közigazgatási rendszer csakis úgy léphet életbe, ha azt a résztvevők elfogadják. Éppen ezért részletesen meghatározza az alapító a hivatalok működési rendjét. A szavazati jogtól kezdve, a törvényalkotáson keresztül egészen a belső rend megóvásáig minden szabályozva van. Gondoskodik mindenről, ami szükséges egy jól működő közösségnek. Átgondolt előírások ezek, hiszen az államigazgatásban jártas Károlyi István gróf tudta, hogy csak akkor érdemes egy új települést, községet létrehozni, ha az azonnal jól működő egységként kezdi el életét. Ezáltal kizárhatók a kezdeti nehézségek. A község jóléte is függ attól, milyen szabályok mozgatják az új közösséget.

A 48-as eszmék egy része már kezdeti elképzelésként megtalálható Új-Megyér megalapításakor a szerződés soraiban. Az alapító követi a kor szellemét, hiszen egyből a magántulajdon elismerését és a közjogok egyenlő használatát elsőként ő biztosítja új telepeseinek. Egy modern mini-államot szeretett volna létesíteni, melynek legerősebb alapja a szabad ipar és a szabad kereskedelem. Nem engedélyezte a céhek működését, hiszen az csak korlátozta volna a modernizálást és a fejlődést.

A letelepedő lakosság is üdvözli a haladás minden megvalósítható formáját, hiszen a jogi és vallási egyenlőség mellett még biztosítva van az ipar szabad gyakorlása is. Ez főképp azon iparosok számára volt nagyon fontos, akiket izraelita hitük miatt eddig folyamatosan korlátozva voltak. Érdekességként jegyzem meg, már a középkorban, de később is, a zsidó kereskedők csak külön engedéllyel költözhetek be a budai várba. Amint sikerült megerősödniük anyagilag –kiüldözték, majd néhány év, vagy évtized múlva ismét beengedték őket. Tehát a nehézségek nem új keletűek.

Az Újpest elnevezés első megjelenését más és más időpontra helyezik a kutatók. Az egyik feltételezés szerint a község első ülésén – 1840. augusztus 30. – készült jegyzőkönyv az új telepet községként említi és azt Új-Megyér néven rögzítették. Ugró Gyula szerint 1841-ben az egyik közgyűlésen hangzott el legelőször az Újpest megnevezés, amit végül 1844-től használnak hivatalosan is. Ezt a verziót több tanulmányban így olvastam. Ennek cáfolataként ott van Újpest község pecsétje, melyet egy 1845-ben keltezett hivatalos iraton láthatunk. Ez viszont teljesen egyértelműen bizonyítja az Újpest név használatának kezdetét. A pecséten egy kétágú horgony látható egy láncszemmel¹ és a felirattal: ÚJ PESTI KÖZSÉG PETSÉTJE 1840. Azt hiszem ennél hitelesebb bizonyíték nem is lehet a település elnevezésének időpontjáról, annak használatáról.

Az lehetséges, hogy egy 1840. előtti megbeszélésen valaki ezt a nevet használta, de ez csak úgy lehetséges, ha már előtte mások is így emlegették. Mivel egy Pest melletti településről volt szó és fejlődésében is várható volt a városiasodás, ez természetesnek is mondható. Leírva azonban sokkal előbb volt, mint ahogyan ezt Ugró Gyula feltételezi, hiszen az 1839-ben Dunakeszin íródott halotti anyakönyvben már a plébános – Holló Mihály – is használta az Újpest megnevezést. Ha a halotti anyakönyv hivatalos iratnak számít, akkor ez azt bizonyítja, hogy majdnem a kezdetektől az Újpest név volt használatos az itteni lakosok körében. Ugyanis a bejegyzések mindenkor bemondás alapján történtek. Nyilván az anyakönyvbe való beírásakor megkérdezték a rokonságot, hogy az elhunyt hol lakott², amire ők azt a választ adták, hogy Újpesten, s azért mondták ezt, mivel ők már régóta így nevezték községüket. Ez nem elszigetelt jelenség, hiszen máshol is előfordult, hogy a lakosság által használt név lett végül a hivatalos neve a településnek.

¹ Később ez szerepel majd a címeren is.

² Az anyakönyvekbe a név, az életkor, a születési hely mellett a lakhelyet is be kellett jegyezni.

I. Minden megtelepedő kap az Uraságtól.

1-ör Háromszász azaz 300 □ ölekre terjedő ház helyet, mellyhez azonban semmi némű külső illetőségek nem adatnak, a' mint is ez iránt minden letelepedett személy magáról írásbeli Tértiményt az Uradalomnak adni tartozik. —

2-ör Az illyes ház helyek közzül egy személy többet is vállalhat fel; — ellenben ha az e' végre szántt ház helyek bényesítve lennének, az Uraság semmi szín alatt nem köteleztethetik új ház helyek' kiosztására.

Az Alapítólevél első szakasza

Az új telepesek a házhelyeket ingyen kapták, de éves bérletet azért fizetni kellett utána. Ez viszont nem volt olyan könnyű, hiszen attól is függött, ki milyen ipart üz, kinek hol van a háza. Éppen ezért nem véletlen, hogy már a kezdetekben is sokan kérték a bérleti díj mérséklését, néhányan pedig az elengedését.

Gróf Károlyi Istvánhoz benyújtott kérvények mindenkor meghallgatásra találtak. Figyelembe vették a leírtak alapján, hogy mennyire valós a felhozott indok. Végül döntött az uradalmi számtartó, hogy a „...a háztelek árenda elengedése tárgyában beadott kérelmeik egy némely részét tekintőleg elismervén... a hely kedvezetlensége által érző anyagi csorbulásukat enyhíteni óhajtván... tartozásuk alól felmentve bizonytalan időkig... kedvezésben részesítette.”

3-ör Egy egy 300 □ ölből álló ház helyért, és az átengedett jussok használatáért minden ház tulajdonos fizet az Uraságnak évenként 25 pengő forintokat három es. kir. ezüst húszast egy ezüst forintba, és 60 ezüst húszast egy finom Koloniai markába számítva.

Bérleti díj meghatározása az Alapító okiratban

A folyamatos fejlődés magával hozza a község irányításának megváltoztatását, hiszen a lakosság növekedése, s az ipari telepek szaporodása egyre nagyobb terhet ró Újpest előljáróságára. Félő volt, hogy a kisközségre nehezedő adminisztrációs és egyéb teher miatt nem lehet majd elvégezni a szokásos ügyvitelt, s ez akár a gyors fejlődést is visszajára fordíthatja. A megtorpanás, illetve a gazdaság visszaesése még tragikussá is válhatna, hiszen az ide betelepített lakosságot el kellett látni munkával s a megélhetéshez elengedhetetlen szolgáltatásokkal.

A hivatali ügyintézés nehézkes, hiszen közigazgatási dolgokban Aszódra, polgári perekben Vácra, rendőrségi bűnesetekben pedig Hévizre, míg adó szempontjából Gödöllőre kellett utazni. Ezt a tartha-

atlan állapotot szerették volna megszüntetni s ezért kérvénnyel fordult Újpest község előljárósága a vármegyéhez, kérve, hogy ezeket a nehézségeket szüntessék meg.

A kérvény sorai közt felfedezhetjük az új gyarmat fejlődését:

„Újpest községe, mely 36 évvel ezelőtt 3 házikóból és egy-két jelentéktelen építőfa lerakóhelyből állott, mai nap közel 3800-ra rúgó, 176 házban letelepedett lakost számlál...”

A bajok és nehézségek felsorolásával kérik a vármegyét, hogy gondjaikon enyhítsenek. A fentebb is említett ügyintézés során kialakuló furcsaságok, melyek nagy anyagi áldozatot is jelentenek, megszüntetését kérik. Természetesen ezt meg is indokolják:

„Ezek és még több más bajok együttes hatása Újpest község szellemi, erkölcsi és anyagi fejlődését jelenben már oly mérvben akadályozzák, hogy nonsokára a természetes fekvéséhez kötött előnyei, azon hátrányok által háttérbe szoríttatnak.”

A kérvényhez javaslatokat is csatolnak, melyekről úgy vélik, hogy a visszas helyzetet megszüntetik, ugyanakkor nem gátolja a további fejlődést. Ennek reményében ezeket a „...javaslatokat a tekintetes Megyének benyújtandja, melynek életbeléptetése, Újpest községe boldogabb jövője alapját megvetendi.”

A kérvényt a vármegye jóvá hagyja, a községi testület kibővül, a jelöltek leteszik a hivatali esküt, s ezzel az aktussal Újpest 1868. januárjában válik nagyközséggé. Az előljáróság létszáma növekedett s az ügyintézés is helyben történtek. Csak bírósága nem volt itt helyben, ezért 1870-ben egy helyi bíróság felállítását kérvényezték az országgyűléstől. A kérvényt többen is támogatták a törvényhozás testülete előtt, mégis csak 20 év múlva, 1890. január 1-től ítélezhetek helyben, a saját bíróságukon. A járásbíróság épületében pedig 1900. január 1-től kezdődött meg az igazságszolgáltatási munka.

A fejlődés nem állt meg, s az egyre nagyobb létszámmal bíró nagyközség néhány kiemelkedő személyisége 1886-ban kérvénnyel fordult a Belügyminisztériumhoz, hogy Újpest legyen a fővároshoz csatolva. Ők ismét a szokásos indokokat mellékeltek:

„...a község kedvező fekvésénél fogva csak akkor virágozhatnak föl, ha Újpest község a fővároshoz csatoltnék.”

A főváros visszautasította a kérelmet, s indokként azt hozta fel, hogy Újpest község rohamos fejlődését úgysem tudná megfelelő mértékben támogatni, hiszen saját költségvetéséből is nehezen tud gazdálkodni.

A válasz nem keserítette el Újpest vezetőit. Az alapító oklevélben lévő néhány sorra visszaemlékezve, egy rendezett tanácsú város megalakítását vették tervbe.

Újpest látképe 1900. körül

Gróf Károlyi István már az alapításkor számított arra, hogy a fejlődés előtt álló gátakat folyamatosan el kell bontani és olyan formátumban kell működni tovább, mely segíti a továbblépést. Az alapító oklevél III. részében, ahol az új gyarmat belső rendszerét, a község közigazgatását határozza meg, s a 3. pontjában le is írja:

„...Megszaporodván idővel a gyarmat, és több Elöljárókat, vagy éppen rendezett Tanácsot kívánna...”

Megszaporodván idővel a' gyarmat, és több Elöljárókat, vagy éppen rendezett Tanácsot kívánna, azok választásában hasonló módon fog befolylni az Uraság. — Jegyzőt szintén az Uraság megegyezésével fog a' Község választani.

Az Alapító levél III./1. pontjának egyik szakasza

A helyi előljárók tudták, hogy még várni kell vágyaik beteljesedésére. Érezhető volt, hogy nehéz csatát kell vívniuk, hiszen nem könnyű egy nagy múltú város részévé válni, főleg akkor, ha a centralizáció már ebben az időben tért hódított. Sőt a környező településeket csak éléskamrának használták, jobb esetben kirándulóhelynek használták. Ezt így fogalmazza meg Marczali Henrik 1888-ban:

„Valamennyin³ észrevehető a hatalmasan feltörekvő országos középpont erős hatása, és míg azelőtt Pest kapujáig ért a puszta, mostanában már a legkisebb pusztaban is érezhető a nemzeti műveltség centrumának közelsége. De azért mind e helységek falvak maradtak, vagyis gazdasági életükben a nyers termelés játszsza a főszerepet.”

³ Mármint Fóton, Rákos-Palotán, és Új-Pesten.

Vagyis hiába az iparosodás, a gyors fejlődés, a pusztából kinövő gyarmat ne akarjon a főváros része lenni.

A fejlődő község házai

Újpest előljáróinak ez nem titkolt tervük volt, hiszen úgy érezték, csak akkor tudnak még nagyobb sikereket elérni, ha a főváros részeként tartják nyilván a települést. Azt gondolták, nagyobb esélyük lenne az infrastruktúra fejlesztésére, az ipar jobb megismertetésére, a közlekedés modernizálására s nem utolsósorban a közigazgatás hatékonyságára.

Első lépésként a községből nagyközséggé kellett alakulni. Ehhez is megvolt számos feltétel. Ezt Kiss Miklós központi főszolgabíró így fogalmazza meg:

„...Uj Pest község egy már is 4000-et meghaladó népességgel és nagyszámú értelmiséggel bíró jelentékeny gyártelepet képez s folytonos emelkedése vagyon...”

Újpest 1868. januárjában válik nagyközséggé.

1871-ben Wolfner Lajos felszólítja a község tanácsát, „hogy Újpest község közigazgatásilag Pest-Pilis és Solt vármegye területéből ki és Pest sz. k. város törvényhatósága területébe becsatoltassék.”

Ez a javaslat többször felmerült, de mindig elutasították. A fővároshoz való csatlakozás nagyon soká valósult meg, hiszen ehhez várossá kellett válni.

ÚJPEST VÁROSSÁ FEJLŐDÉSE

Már a kezdetektől fogva arra törekedett Újpest, hogy várossá nyilvánítsák egyszer. Lehetséges, hogy ezeket a vágyakat minden lakos magában is érezte s ezt mindenhol hangoztatta is. Azért feltételezem ezt, mivel még jóval azelőtt, hogy elnyerte volna hivatalosan a városi rangot, sokan úgy beszéltek róla, mintha már az is lenne. Lehet, hogy nagy kiterjedése miatt, esetleg a váratlanul gyors fejlődés volt az oka, esetleg az itt élt emberek mentalitása – nem tudni. Egy írás viszont alátámasztja álláspontomat. Ez 1888-ban jelent meg Rudolf trónörökös főherceg gondozásában kiadott könyvben, melynek címe: Az Osztrák-Magyar monarchia írásban és képekben. Marczali Henrik így fogalmaz:

„Várossá, iparos helylyé a főváros egész környékén csak egy hely növekedett, épen valamennyi közt a legújabb: Új-Pest.”

Az előző megállapítás idejében már bekövetkezett az állapot, amikor már a nagyközségi keretek is túl szűknek bizonyultak, éppen ezért a közgyűlés napirendre tűzte Újpest várossá alakulásának fontos kérdését. A település legnagyobb adófizetői vállalták, hogy az átalakulással történő költségek kifizetését magukra vállalják. Ez még nagyobb lendületet adott a felvetésnek, így az átalakulást szorgalmazó nyilatkozatot 1173 adófizető újpesti polgár alá is írta. A képviselőtestület még az is meghatározta, hogy a későbbi tisztségviselők milyen honoráriumban részesülnek. Valóban átlátható, részleteiben is alapos és mélységében is átgondolt kérvény került gróf Andrássy Gyula belügyminiszterhez.

A várossá fejlődő Újpest 1903-ban

Az 1906-ban jóváhagyásra átadott kérvény – mintegy fél évnyi pihentetés után – jóvá lett hagyva. Így 1907. augusztus 12-én megtarthatták a várossá váláshoz nélkülözhetetlen választást.

Újpest város első polgármestere dr. Ugró Gyula lett, aki addig már nagyon sokat tett a településért – főleg kulturális vonalon – s népszerűsége ezáltal kiteljesedett. Tudták választói, hogy az új polgármester fogékony minden új iránt, az eddig is a kö-

zösségért és a közösséggel együtt működő, mindig a másokért küzdő ember ideális erre a posztra. Ez valóban így is volt, az viszont már csak a politika kiszámíthatatlanságának következménye, hogy öt év után megalapozatlan vádakkal illették, így nem tudta meghosszabbítani hivatali idejét.

Azzal, hogy a várossá alakult a nagyközség, az bizony kötelezettségekkel is járt. Elsőként megtervezték a város címerét, melynek egyik elme, a kétágú horgony, az 1840-ben már a község pecsétjén is szerepelt. Újpest címere az alábbiak szerint lett meghatározva: álló, csücskös talpú pajzs vörös mezővel, a vörös mezőben lebegő arany horgony, a pajzs tetején arany koronával. Újpest színe ettől kezdve vörös-arany lett. A város címerének megtervezése után elkészült a hivatalos pecsétje is, mely közepébe az új címer került. A körbe futó szöveg a következő: *„Pest Pilis Solt Kiskun vármegye Újpest r.t. város 1907.”*

Újpest Megyei Város pecsétje

A külsőségek megteremtése után természetesen igyekeztek egy minden szempontból gyorsabb, de mindenféleképpen olcsóbb közigazgatást működtetni. A külsőségek jelezték, hogy az eddigi fejlődést szeretnék folytatni, csak még lendületesebben, hiszen ez mindenféleképpen egy új korszak kezdetét jelentette.

A szakbizottságokra háruló feladatok megvalósítása alapozta meg az újonnan alakult város jövőjét. A jogi, a pénzügyi és gazdasági hivatalok megerősítése mellett fontos szerepe volt a városfejlesztésnek, a közegészségügynek, az oktatásnak, a gyámügynek és természetesen a kultúrának is.

A várossá válás lehetővé tette, hogy Újpest külső képének szépítését, modernizálást folytassák, az utcák kőburkolattal való ellátást folytatták, a tereket fásították, hogy alkalmassá tegyék pihenésre, kapcsolódásra.

A víztorony

Ezzel párhuzamosan megszervezték a köztisztasági feladatok folyamatos ellátását. Az utcák és terrek folyamatos tisztántartása és a házaknál felgyü-

lemlett szemét folyamatos elszállításáról is gondoskodni kellett. 1910-ben már 16 utcaseprő dolgozik, 10 szeméthordó kocsi végzi a szemétszállítást, s a nagyobb tisztaságról 5 seprőkocsi és 6 öntözőlajt gondoskodott. (A fejlődés ezen fokát nézve össze kellene hasonlítani, hogy ma vajon hány ilyen eszközzel végzik a város tisztítását? Seprő-kocsit egyet ugyan szoktam időnként látni, de lajtos-kocsit, vagyis öntözőkocsit még a nagy nyári hőségben se.)

A már megkezdett csatornázást is folytatták. 1908-ban a képviselőtestület a vízellátás lehetőségéről is tárgyalt, hiszen a vezetékes víz nélkülözhetetlen egy fejlődő s egyre nagyobbá váló város részére. A vízművet úgy kellett megtervezni, hogy a későbbiek során se kelljen újra és újra bővíteni.

A képviselőtestület döntése alapján egy belga cég kezdhetett el a vízmű megépítését 1911-ben. Ekkor épült fel Újpest egyik jelképe is: a víztorony. A terület egyik legmagasabb pontjára építették. Adatai a következők:

Alapja: 19 m átmérőjű és 2,4 méter vastag beton.

Magassága: 54 méter.

Belső átmérője: 9,5 méter.

Falvastagsága az alsó szinten: 1,8 méter.

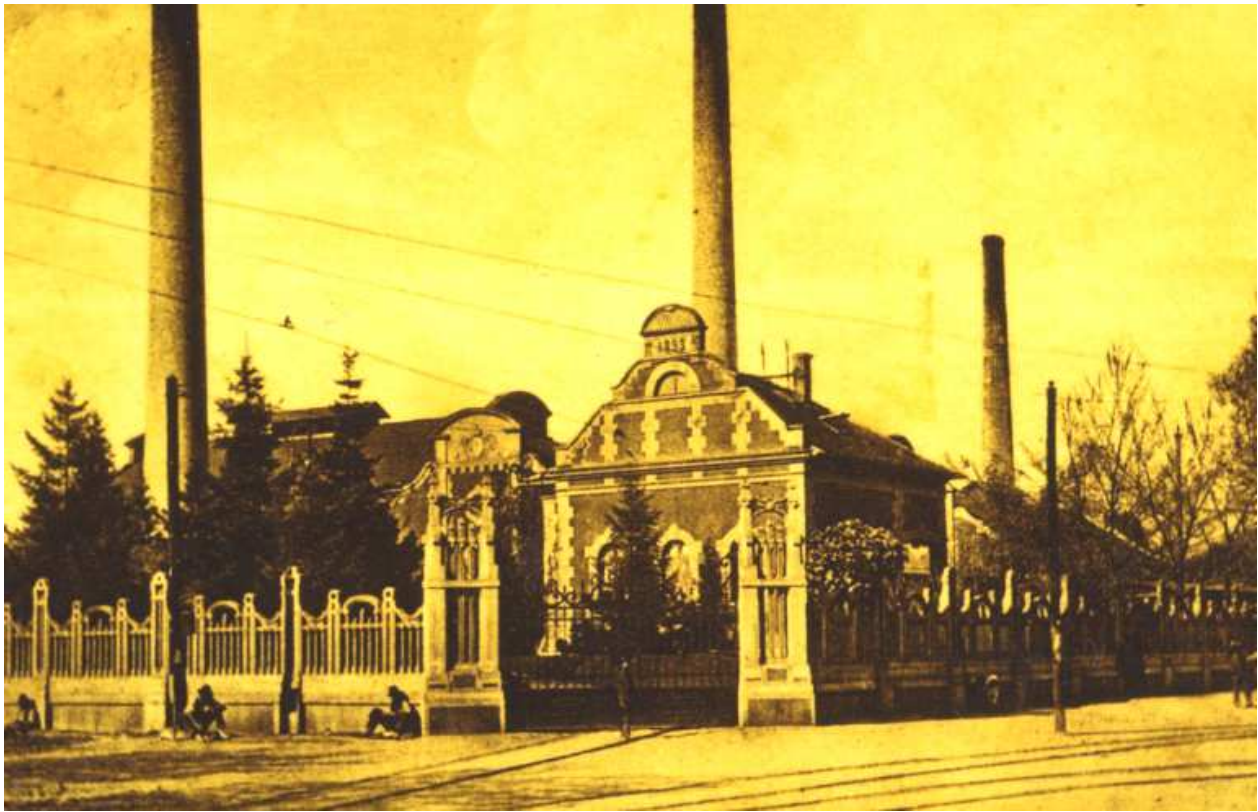
A tartály átmérője: 15 méter.

A tartály magassága: 9,7 méter.

A tartály súlya: 55.000 kg.

Úrtartalma: 1500 köbméter.

A vízellátáshoz a csőhálózatot folyamatosan fektetik az 1912. júniusában megkezdett vízszolgáltatás után is.

A vízműtelep a Váci úton

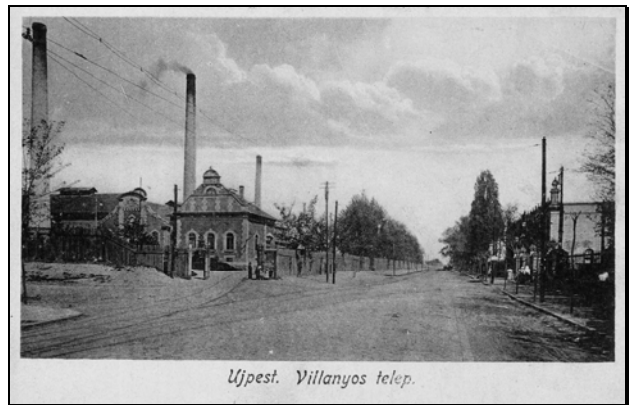
A vezetékes víz használata nagy mértékben hozzájárult az egészséges életmódhoz, javult a köztisztaság s ezáltal a lakók jó közérzete is.

Ivókút a Vízmutelep kerítésébe építve

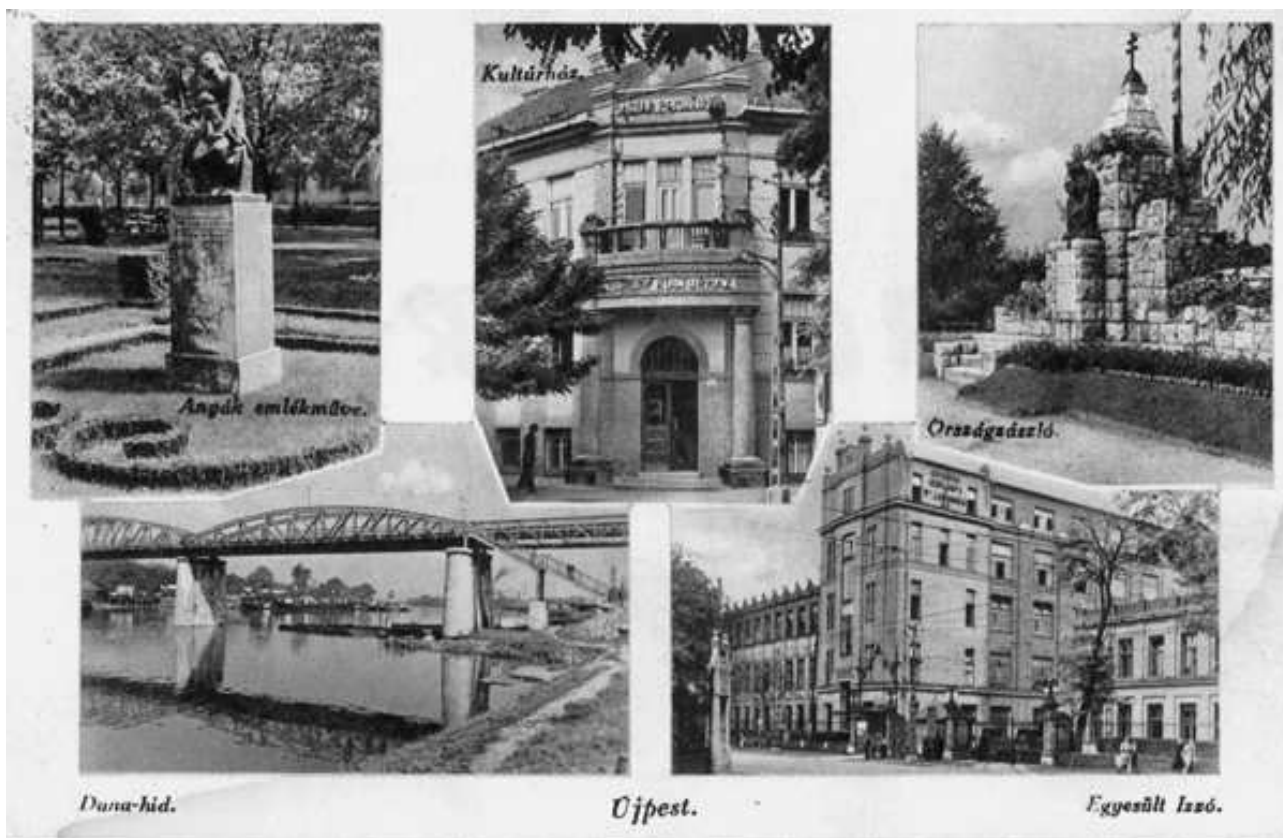
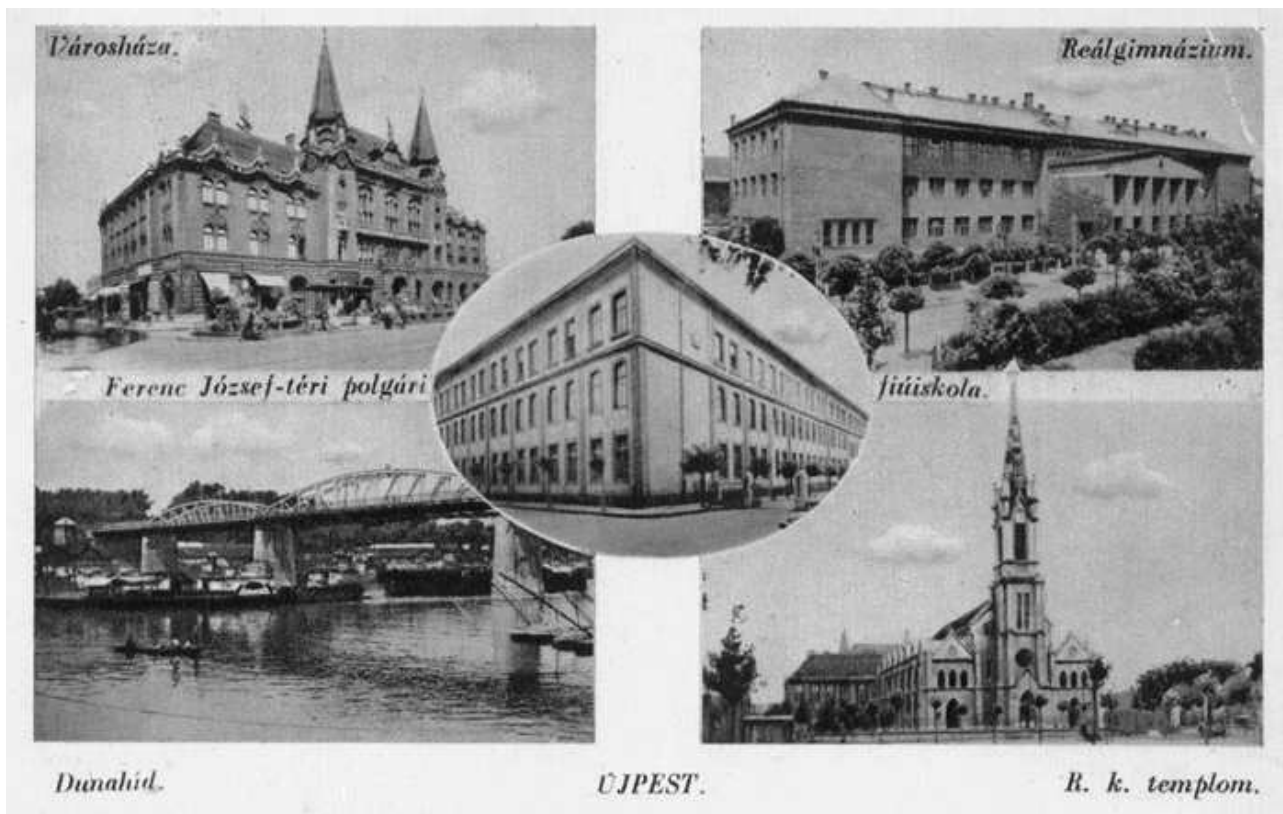
Újpest közvilágítását a gázlámpák és a petróleumlámpák szolgáltatták. A fejlődés megkövetelte a villamos világításra való átállást, hiszen a helyi gáz-

gyár már nehezen tudta a egyre növekvő igényeket kielégíteni. A villannyal történő köz- és magánvilágítás kiépítésére a Phöbus Villamos Vállalatok Rt. kapta a megbízást. Előnyös szerződést kötött Újpest képviselőtestülete az Rt.-vel, hiszen a lakosság olyan kedvezményt kapott, hogy az első öt évben a cég ingyen alakította ki a lakásokban a belső vezetékeket. Nyilván ezzel az ajánlattal is szerette volna elérni a magasabb előfizetői számot, hiszen csak így működhetett gazdaságosan az áramszolgáltató részvénytársaság. Az előkészületi munkák sikeresek voltak, hiszen az elektromos hálózat hossza a beinduláskor 70 km volt. 1912. elején megkezdődött az áramszolgáltatás Újpest területén.

Újpest. Villamos telep.

A vezetékes víz és az elektromos áram olyan komfort szintet biztosított, mely emelte Újpest város lakosságának életszínvonalát. A modernizálás folyamata nem állt meg, hiszen az itt működő gyárak technológiai színvonalával mindig az élen járt.

Képeslapok Újpestről

KÖZSÉGHÁZA, VÁROSHÁZA

Egy település irányítása mindenkor a megválasztott előjárók hatáskörébe tartozik. A község ügyes bajos dolgait ők intézik, a helyi törvényeket ők alkotják s ugyanakkor ők is kérik számon a lakosságtól. Ügyes bajos dolgaikkal a helyiek mindenkor bizalommal fordulhattak megválasztott képviselőikhez.

Károlyi István gróf az Alapító levelében meghatározta, hogy csak megválasztott előjárókkal működhet az új „gyarmat”.

C.) Jussa, és kötelessége van a' községnek az Uraság által minden hit, vallás, és nemzet külömbsege nélkül elő terjesztett házzal biró három lakos közzül választani:

1-ször Egy Birót

2-or Egy pénztárnokot, ki egyszer'smind Tanácsbeli hivatalt visel, és

3-or Három Tanácsbelit. —

A' Fő Biró, és Pénztárnok minden három évben újra választatik, — úgy szinte a' Tanácsbeliek is, mindazonáltal, ha időközben akár mellyik tisztviselő valamely bűn, 's büntetés által terheltetnék, és abban elmarasztaltatnék, azonnal Hivataljából a' Közgyűlési kihirdetés után ki marad, felmaradván birtokon kívül per úton lehető keresetek.

Megszaporodván idővel a' gyarmat, és több Előjárókat, vagy éppen rendezett Tanácsot kívánna, azok választásában hasonló módon fog befolyjni az Uraság. — Jegyzőt szintén az Uraság megegyezésével fog a' Község választani.

Részlet az Alapító levél III. fejezetéből

Amíg néhány házból állt Újpest, a megválasztott bíró és a hivatalnokok a saját házukban végezték a közösségért vállalt munkájukat. A fejlődés azonban nem ismert határokat, így az ügyintézés egyre bonyolultabb, egyre nehezebb lett. Éppen ezért egy önálló községházára volt szükség, ahol egy helyen el lehetett látni a közigazgatással járó mindenféle feladatot.

Mindenféleképp célszerű volt az önálló hivatal, hiszen rengeteg olyan papírmunka volt, – adóügyek, pénzügyek, engedélyezések, stb. – melyeket egy lakásban már lehetetlen megoldani.

A községháza felépítését is előírta gróf Károlyi István, hiszen tudta, csak így tud tökéletesen működni a település irányító rendszere. Más az előírás és más a végrehajtás, hiszen gondok, problémák mindig felbukkanhatnak. A körülményekhez képes elég hamar sikerült felépíteni az első községházát. A

gróf nemcsak előírásokkal próbálta meghatározni az új gyarmat működését, de anyagi segítséggel is hozzájárult ezekhez. Így tett akkor, amikor az első községházát közadakozásból felépítették a Palotai országúton (később Fő út, ma Árpád út). Károlyi István gróf nagy mennyiségű téglával segítette az építkezést s mellé még kétszáz pengő forint készpénzt is adott. Ez jelentős összeg volt, ha figyelembe vesszük, hogy a községháza kivitelezése ezerhetvenkét forintba került.

A fenti adakozás tényét a községháza felépítéséről tárgyaló gyűlés is rögzítette jegyzőkönyvében:

„Tanácskozás alá vétetett az újpesti községháza miképpen építkezése, mely alkalommal kijelentette tekintetes Elnök úr abbéli kegyes ajánlatát, miszerint a községháza építéséhez 200 pengő forint ajándékkal és a pince, kémény és a szükséges boltozatokhoz égett téglákkal ingyen kegyesen járulni kíván.”

Itt kell megjegyeznem, hogy a jegyzőkönyvben megemlített „Elnök úr” az nem más, mint az alapító Károlyi István gróf, hiszen az üléseken mindig ő töltötte be az elnöki tisztséget.

15-ször Köteleztetik a' Község az Uraságtól Templomra, Oskolára, és Község házára ingyen nyert házhelyen egy esztenő alatt az építéshez fogni, — ezen házhelyek más célra leendő fordítása egy átaljában tiltatik.

Az Alapító levél II./15. pontja

A községháza felépítésével eleget tettek az Alapító levél II./15. pontjában leírtaknak. Pénzszűke miatt az épület nemcsak községi hivatalként, hanem „Oskola”-ként is szolgált. Húsz éven keresztül itt intézték Újpest polgárainak ügyes bajos dolgait, és a község irányítását.

A lakosság növekedésével egyre több gyermek oktatása vált szükségessé. Így a község hivatala szép lassan kiszorult az épületből. Keresni kellett egy új épületet, amely alkalmas erre a feladatra. Erre alkalmasnak találták Rosenzweig Heléna házat – a mai József Attila és József utca sarkán álló épületet. 1865-ben meg is vásárolják – részletre – négyezer forintért. A szomszédos telket viszont a község ajándékozta tulajdonosa: Rosenberg Jakab. Ez lehetőséget biztosított arra, hogy a meglévő épületet az igényeknek megfelelően kibővítsék. Végre megfelelő helyen és kielégítő körülmények között dolgozhattak a község szolgálatában a hivatalnokok.

Sajnos nem sokáig. Az átalakított épületben a híressé, hírhedtté vált zendülésig folyt a hivatali munka. Ekkor, vagyis 1874. március 9-én, a fellázadt tömeg felgyújtotta, majd kifosztotta az épületet.

A községháza

Nem tehettek mást, bérelt helyiségekben próbáltak tovább működni. Már ekkor felvetődött annak a lehetősége, hogy egy nagyobb és korszerűbb épület adjon otthont a közigazgatásnak. Ez még sokáig csak egy szép álmom maradt. A leégett épület a felújítás után újra a régi funkcióját látta el.

Újpest rohamosan fejlődik. Gyárak, lakóházak épülnek s ezzel párhuzamosan folyamatos a betelepítés. Az ipar fejlődésével, a lakosság növekedésével párhuzamosan növekedett a községházára bekezdülő ügyek száma. Az épület egyre szűkebbnek látszik, a hivatalnokok száma is kevésnek tűnik a gyarapodó papírmunkák miatt. A hivatali helyiségek számának növelését bővítéssel és kisebb átalakításokkal sikerült ideig-óráig megoldani. Ez viszont még mindig nem volt elegendő. Az új, és lényegesen nagyobb községháza felépítésének ötlete folyamatosan felvetődik, de nem kerül megvalósításra.

Az István tér

Végül a sok huzavona után 1895. évi közgyűlésen határozzák el az új községháza felépítését.

A bizottság, – mely az új városháza létesítésével kapcsolatos lehetőségek feltárása végett jött létre – három javaslatot terjeszt a képviselőtestület elé.

1. a régi községháza kibővítése,
2. a községháza lerombolása s a helyén egy új felépítése,
3. a modern igényeknek is megfelelő új városháza felépítése az István téren.

Érdekes, hogy az első és az utolsó pontban meghatározott javaslatokat a bizottság tagjai azonnal elvetették. A kettes pontban – bár bontásról is szó van – az új építésén van a fő hangsúly. Ezt javasolták hosszas értékelés után.

A község előljárói is áttanulmányozták a bizottság javaslatát és megvizsgálták minden érvet és ellenérvet. Végül úgy döntöttek, hogy a 3. pontban megfogalmazott javaslat kerüljön kivitelezésre. Bár ez a döntés borotvaélen táncolt, hiszen a képviselőtestületből tizennyolcan mellette, tizennyolcan ellene szavaztak. négy képviselő tartózkodott. A kérdést végül az elnök szavazata döntötte el. Ő is az István téren felépítendő új és korszerű községház felépítését javasolta.

Az új Községháza képeslapon

Az 1895. január 8-án megtartott testületi gyűlésen elfogadott döntés még messze volt a megvalósítástól. A lakosság tájékoztatása és meggyőzése sok időt vett igénybe, ugyanakkor az ügyintézés is mérhetetlen lassúsággal történt.

Üzletek az épület földszintjén

1898-ban mozdult ki az ügy a holtpontról, talán éppen azért, mert hatalmas ellentámadásba indult az ellenzéki sajtó az új városháza felépítésének helyszíne miatt. Aggódtak a zöldterületért, aggódtak a piacért. Néhány képviselő is a sajtó hatása alapján próbálta leállítani a már beindult folyamatot. Szerencsére eredménytelenül.

Két évig csend volt az építendő községháza körül. Végül kiírták a tervpályázatot. A tervek elkészítésére 28 napot biztosítottak. Ennyi idő alatt kellett elkészíteni az elképzelt épületről nyolc rajzot. Vagyis kíváncsiak voltak, ki hogyan képzei el az utcai homlokzatot, ezt négy rajzon mutathatta be a tervező. Ugyanakkor készíteni kellett egy hosszmetsetet és egy harántmetsetet az épületről, valamint az első és a második emelet alaprajzát.

A Városháza egy régi fényképen

Ekkor újra heves támadások érték a képviselőtestületet és a pályázatási feltételeket. A sajtó kirohanásai és a rövidnek tűnő határidő ellenére öt pályamunka érkezett be értékelésre. Ebből egyet rögtön ki is zártak, mivel a kiírt határidő lejártá után adták be. Értékes és szép munkák kerültek a döntnökök elé. Ezek közül az „Évszázados múlt után” jellegével beadott pályamunka nyerte el mindenki tetszését. Érdekes, hogy a nyertes pályamunkát benyújtó tervezők fiatalok, de ismert építészek voltak: Böhm Henrik (29 éves) és Hegedűs Ármin, (31 éves).

A városháza 2007-ben

A tervek láttán a sajtó is megenyhült. Bemutatták a győztes tervet és több részletet is elárultak a végleges kivitelezésből. A költségek csökkentésére és a bevételek növelése érdekében az épület földszintjére kávéházat és vendéglőt, valamint a vendéglősnek

lakást, az István út felé több üzlethelyiséget képzeltek a tervezők.

Az első emeletre tervezték a hivatali szobákat. A másodikon kapott helyet a díszterem, amely bálók, rendezvények megtartására is alkalmas volt. Elismerést érdemel az az elképzelés, hogy kialakítottak az épületben bérlakásokat is, amelyeket majd később, – ha tovább fejlődik a község – át lehet alakítani hivatali helyiségekké.

A Városháza 2007-ben

1899. elején kiírták a községház építési pályázatát, miután a helyszíni próba ásások kedvezőek voltak. Itt is rövid határidőt szabtak meg. Három hét állt minden pályázni kívánó kivitelező előtt, hogy a tervrajzok alapján kiszámolja, mekkora összegből tudja felépíteni a tervezők által megálmodott gyönyörű épületet.

Meglepően sok, mégpedig hatvanöt árajánlat érkezett a képviselőtestülethez. Az építészeti szakbizottság végül Schreiber Gyula újpesti fakereskedő és építési vállalkozó ajánlatát találta a legmegfelelőbbnek. Bár az egyik képviselő – Csepreghy Pál – kétszer is megtámadta a döntést, végül mégis a nyertes vállalkozó írhatta alá a szerződést.

A Városháza hátsó bejárata

A nyertes pályázó nem volt építési szakember, így a szakipari munkák irányítására Dániel Györgyöt bízta meg. A folyamatos műszaki ellenőrzésre is szükség volt, ezt a két tervezőmérnök, Böhm és Hegedűs végezte.

A hivatal részéről Hoffer Miksa mérnök volt megbízva az ellenőrzéssel. Szükség volt a folyamatos kontrollra, hiszen nagy beruházásról volt szó, ugyanakkor csak minőségi munkavégzéssel lehet garantálni az épület biztonságát. Éppen ezért, még a beépítendő anyagokról is – tégláról, márványról, cserépről stb. – be kellett mutatni a mintát, hogy ennek ismeretében adják meg az engedélyt a felhasználásra.

Erkély a Városházán

Az Újpesti Hírlap 1899. március 26-án megjelent számában egy gödörrel tájékoztatja olvasóit:

„Két, deszkákkal körülkerített gödörnek néhány nap óta sok kíváncsi bámulója van az István téren. Nincs rajtuk semmi különös látnivaló, van ilyen gödör akárhány. És mégsem egészen közönséges gödrök ezek, fontos történelmi hivatásuk van: egy új korszaknak a küszöbét jelképezik Újpest történetében. Azt hirdetik ezek a gödrök Újpest lakosságának, hogy az új községének régóta vajdó építése ügyében végre valahára komoly fordulat állott be, hogy úgy látszik, hozzá akarnak fogni az építéshez. Azt a két gödört pedig azért ásták ott, hogy meggyőződjenek arról, alkalmas-e az ottani talaj arra, hogy olyan monumentális épületet építsenek rája, amilyen az új községé lesz.”

1899. július 1-én Hoffer Miksa mérnök kijelölte az épülő községé háza helyét. A jelölő-cölöpök kihe-lyezése után megtörténhetett az első kapavágás. Egy hónap múlva már készen volt az épület alapja.

Az építkezés lendületesen folyt. Augusztusban elkészültek a pince falai. Még ebben a hónapban a Walser gyár is elkezdte a vasszerkezetek szállítását. október 7-én már álltak a falak, így megtarthatták a községé háza bokrétaünnepségét. Ez az építkezés egyik legszebb mozzanata, hiszen a falra kitzűzött bokréta jelzi, hogy az építés egyik legjelentősebb szakaszának a végére értek. Novemberben már a tornyokban is gyönyörködhettek a kíváncsi újpestiek.

Az ülésvezető elnök és a képviselők székei

1900. nyarán az építési vállalkozó bejelentette, hogy az épület átadásra kész. Az első kapavágástól alig telt el egy esztendő és már az épület berendezése volt a legfőbb gond. Természetesen az előljárók szerették volna kedvező áron beszerezni a berendezési tárgyakat. Wolfner Tivadar országgyűlési képviselőnek sikerült a budapesti kereskedelmi és iparkamara vezetőségénél lévő kapcsolatai alapján kedvező áron megvásárolni a kamara tanácstermének tölgyfa bútorait, melyet az új községé háza tanácstermébe került. Az irodák és a hivatal egyéb helyiségeinek bebútorozására – nagyon szigorú feltételekkel – pályázatot írtak ki. A pályázat elbírálásakor előnyben részesítették a hazai mestereket, – s ezek közül is elsősorban az újpestieket – a külföldiekkel szemben. A mestereknek, a bútorok elkészítésére mindössze négy hetet adtak.

A Városháza homlokzata az István út felől

A bútorzat elkészítését Bajusz Bálint újpesti asztalosmester és társai, valamint Machunka Imre budapesti mestert bízták meg. A hajlított bútorok beszerzése szintén egy újpesti kereskedő – Diamant Ignác – feladata lett.

A Díszterem

A bútorzatnak mindenféleképpen harmonizálni kellett az épület külső és belső stílusával. Az újpesti mesteremberek bebizonyították rátermettségüket és szakmai tudásukkal valóban szépet alkottak.

A címtáblákat Maitz Elek újpesti címfestő készítette el. Az órákat Deutsch Zsigmond és a Nasser testvérek biztosították az új községháza részére.

A modernizálódó kornak megfelelően építették be a technikai újdonságokat is: belső telefonhálózat, villamos csengőrendszer, vízvezeték, stb.

A Városháza belső udvara

A tervezők ügyeltek arra is, hogy az épülő községháza belső udvara is kövesse a külső homlokzat hangulatát, bár itt egyszerűbb a díszítés.

A Városháza homlokzata a Trombita tér felől

A törvényességre felügyelő Roland vitéz

Az épület oromzatán elhelyezett Roland vitéz a törvényességre felügyel. Jelenlétével figyelmezteti a hivatali dolgozókat, az ügyintézésre betérő lakossá-

got, hogy ebben az épületben mindenkor be kell tartani az előírásokat, melyek az állampolgárok védelmére alkottak. A középkori mondahős alakja uralja az épület oromzatát. A várost figyelő tekintetével, egy középkori legendából előlépett népi hős fegyverzetével mindenképp biztonságot sugároz az emberek felé.

Az új Községháza földszintjén üzletsorral

A tervekben is szerepelt, hogy az épület földszintjén üzletek, valamint vendéglő és kávéház is helyet kap. Éppen ezért 1900. április 14-én az előljáróság egy hirdetményt tesz közzé, melyen az érdeklődők tudomására hozzák, hogy ezek a helyiségek augusztus 1-től bérbe vehetők.

A községháza piac felőli bejárata előtt egy kis teret alakítottak ki. Az idős emberek elbeszélése szerint a bejárat fölötti erkélyről trombitaszóval hívták össze

az újpesti polgárokat, ha közérdekű információkat akartak a tudtukra hozni., vagy éppen a polgármester szeretett volna beszédet mondani. Talán éppen ezért nevezték el ezt a kis területet Trombita térnek.

Erkély a Trombita tér felől

A bejárat fölötti erkély és a Trombita tér kulturális rendezvények helyszínéül is szolgált. Az erkélyről zenekarok adtak hangversenyt a téren összegyűlt közönségnek. Ezt a kis kulturális eseményt ma is nagy érdeklődéssel fogadják Újpest lakói. Fel kellene eleveníteni a régi kor hangulatát: fúvósok, vagy akár vonósok adnák a zenei aláfestést, de énekkarok is bemutatkozhatnak ezen a különleges helyszínen.

Díszítés dr. Ugró Gyula hivatali szekrényén

Érdekes, hogy Ugró Gyula Újpestről írt monográfiájában alig néhány sort szentel ennek az épületnek a létrejöttéről, a körülötte kialakuló vitákról, politikai és magánjellelű támadásokról. Ugró Gyula csak ennyit ír:

„Újpest újonnan épült községházába a hivatalok a régi községházából 1900. év október hóban köl-

tozkodtek át és az új közgyűlési teremben tartott legelső ülésen november hó 5-ik napján Illek Vince esperes plébános községi képviselő indítványára a képviselőtestület Beniczky Ferenc főispán 10 évi vármegyei főispáni működésének megörökítésére és érdemeinek elismeréséül... díszpolgárrá választotta...”

A Városháza főbejárata

Azt hiszem, ez a gyönyörű épület ennél sokkal több nyilvánosságot érdemelt volna Ugró Gyula részéről is. Éppen ezért köszönet jár Rojkó Annamáriának, aki nagy részletességgel beszámol az épület körüli bonyodalmakról és magáról az épületről is.¹ Sajnálatos, hogy a könyv csak kis példányszámban jelent meg, s így csak kevesen olvashatják.

A lépcsőház oszlopai

Rojkó Annamária az Újpesti helytörténeti Értesítőben megjelent tanulmányát így fejezi be:

„A községháza tekintélyes épülete a kortársak számára is sejtetni engedte a jövőt, hogy a település hamarosan (1907-ben) elnyeri a városi rangot. A községházából lett városháza ma is eredeti feladatát látja el. Az eklektikus stílusú – számos szecessziós jegyet is magán viselő – épület a századforduló jelentős alkotása, amely immár érett a műemléki védelemre.”

¹ Én magam is Rojkó Annamária írását használtam fel ennek a fejezetnek a megírásakor.

PECSÉTEK

Már a római korban is nagy jelentősége volt a pecséteknek, mely tulajdonképpen igazolásra szolgált. A pecsét lenyomata hivatalos személyé tette annak felmutatóját. Igazolásként szolgált, mely jogszerűvé tette a cselekedeteket, melyet a pecsét védelmében megtettek, végrehajtottak. A pecsét tulajdonképpen helyettesítette azt a személyt, akit ábrázolt illetve képviselt.

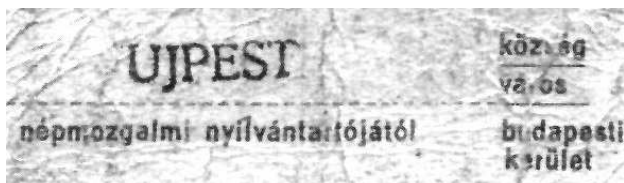
Leginkább rendeletek, utasítások, törvények, levelek lezárásaként használták. Maga a pecsét lenyomata általában viaszba történt. Ez megfelelően rögzítette a rajta lévő szöveget, ábrát, nevet. Ezt a viaszba történő pecsétlenyomatot még az 1900-as évek elején is használták.

Történelmünkben van néhány érdekes pecsét, mely akár formáját, akár minőségét tekintve vált nevezetessé. Például II. András arany pecsétellátott törvénye, mely ezért „Aranybulla”-ként ismeretes a magyarság számára. Érdekes a Corvin család pecsétje, mely a híres címerből lett kialakítva: a szájában gyűrűt tartó holló.

A pecsét jelentősége, alkalmazása nagyon sok változáson ment keresztül. A kezdetekben csak a király használta, használhatta. Későbbiekben a kancelláriák is önálló pecséttel rendelkeztek, majd a nagyobb főurak is ezzel hitelesítették irataikat.

A pecsét maga a törvény!

A civilizáció egyik leglátványosabban fejlődő része az adminisztráció s az ehhez kötődő hivatalok, vagy éppen fordítva: a hivatalok s az ehhez szorosan hozzátartozó adminisztráció. Ez az „iparág” fejlesztette ki végül azt a töménytelen mennyiségű pecsétet, amely nemcsak magát az iratot hitelesíti, hanem egyben azt is igazolja: mekkora szükség van erre az úgynevezett hivatalnoki rétegre.

Hosszú pecsét hivatalos iraton

Újpest is – mint az ország bármely települése – rendelkezett olyan „hivatalokkal”, amelyek pecsétellátva. Itt nemcsak azokra gondolok, amelyekben a település neve: az Újpest szó bármely variációban szerepel, hanem azokra a kereskedésekre, üzemekre, vállalkozásokra, iskolákra, egyházakra amelyekkel itt a környéken az újpesti ember napi kapcsolatban volt akár alkalmazottként, akár megrendelőként.

A pecsétek bemutatásával betekintheünk az itt folyó mindennapi életbe is, hiszen ezek az iratok –

melyeken ezek a lenyomatok szerepelnek – hozzátartoztak az itt élők mindennapjaihoz.

Többféle pecsétlenyomat került elő az itt élő emberek irataiból. Vannak egyenes vonalú, kör alakú, címeres és címer nélküli. Mindegyiknek megvolt a saját funkciója, rendeltetése. A közhivatalok – melyek állami felügyelet alá tartoztak – azok használták általában a kör alakúakat. Ha már címer is szerepelt benne, az már azt jelentette, hogy a település legmagasabb szintű hivatalából származik, mely állami címer esetében, magát az államot, a végrehajtó hatalmat képviseli.

Két korszak kétféle címerrel

A közigazgatás által kibocsátott papírok ezekkel a pecsétekkel váltak hivatalos okmánnyá, melyet a polgárok sokáig megőriztek. Ezek általában olyan személyre szóló adatokat tartalmaztak s egyben igazoltak, melyek hosszabb távon bizonyítékként is felhasználhatók voltak hivatalos ügyek intézésekor (például: születési-, házasságkötési-, halálozási anyakönyvek).

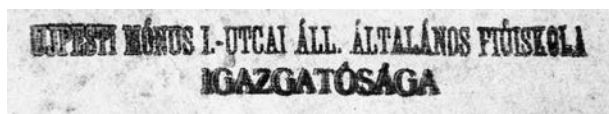

A Kerékpár Kör és az Ipartestület pecsétje

Ha létrejött egy kisebb közösség, mely az emberek egy-egy csoportját fogta össze valamilyen célból, máris készült a pecsétjük, hiszen az ügyintézéshez, az iratok, tagsági igazolványok, tagdíjbefizetések stb. megkövetelték a pecsét „jelenlétét” s ezáltal vált az a fórum is bizonyos mértékben hivattalá.

Sportegyesületek, ipartestületek, kulturális csoportok terveztek és készítették saját részükre pecsétet. Bizonyos szempontból fontos is volt ez, hiszen rendelkeztek tagsággal, s ezáltal igazolványokkal. Tudjuk, az igazolvány hivatalos iratnak számít, így szükséges ezt egy pecséttel megerősíteni. Ugyanakkor a levelezések során is egy pecséttel még nagyobb jelentőségűvé vált a leírt szöveg. A pecsét

maga volt a hivatal, az egyesület, vagy maga a levélíró személy.

Újpesti iskolák pecsétjei,

Természetesen az iskolák is pecséttel látták el az általuk kibocsátott bizonyítványokat, igazolásokat, hivatalos papírokat.

A pecsétlenyomatokból maga a korszak vall önmagáról, illetve a politikai változásokról. A címerek és nevek változtatásával nyomon tudjuk követni a magyar történelmet.

A pecséteken lévő feliratok tájékoztatást adnak a hivatalokról s ezáltal az intézkedő egységről is. Vannak olyan pecsétek, melyeket nem szívesen látnak a hozzánk címzett hivatalos iratokon.

Rendőrségi és katonai pecsétek

A nem kívánt pecsétek közt van olyan, amelyért senki nem tudott lelkendezni. Talán még az a hivatalnok se, aki kényszerből nyomta rá az általa kiállított nyomtatványra. A háború eseményei nem kímélték Újpestet se. Így itt is állomásoztak szovjet csapatok, s mint megszálló, de kötelezően felszabadítónak

mondott egységek, igényt tartottak olyan közmunkásokra, akik a mindennapjaikban segítségükre voltak.

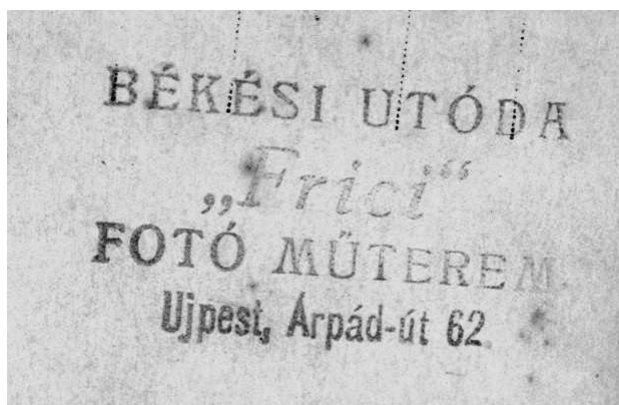
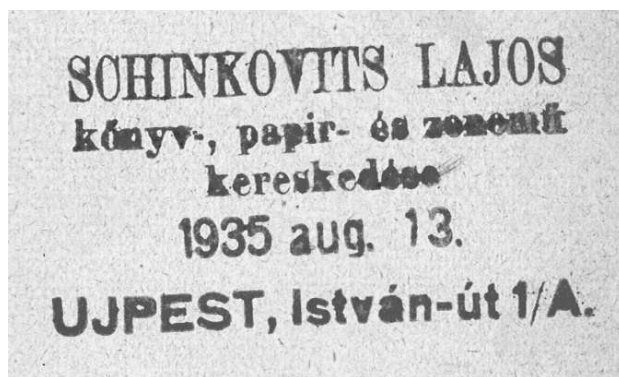

Újpest neve az orosz nyelvű pecséten

Az Újpesti Posta rádió-engedélyező pecsétje

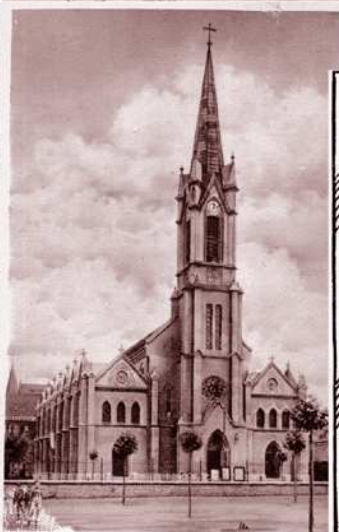
Nagyon fontos még a kereskedők, a vállalkozók, a gyárak pecsétjei is. Ők is rendszeresen használták levelezéseiken, számláikon, szerződéseiken és az alkalmazottak munkakönyveiben. Szükség volt erre, hiszen ez által vált hivatalossá és elfogadhatóvá a pecsétellátott irat.

Két vállalkozói pecsét

S-or A' meglepedő Község kap az
Uraságtól minden bérfizetés nélkül Tem-
plomra, Temetőre, és Község házára ház
helyet.

S-tenö. Die ansiedelnde Gemeinde erhält
ohne aller Pachtzahlung Kirchen, Gemeinde-
Haus, un^d Begräbnis-Grund von der Grund-
herrschaft.

Pest. Röm. kath. templom.

KATOLIKUSOK ÚJPESTEN

Történészeink a jelenkorban szeretnék elhallgatni – s ezzel a történelmet is meghamisítani azzal, – hogy Magyarország keresztény államként tudott évszázadokon keresztül megmaradni a Kárpát-medencében. A keresztény Európa nem is tűrte volna meg más vallást gyakorló nemzet megmaradását. Bár ez a magyarság számára nagy feladatokat hártott, mi mégis itt maradtunk Szent István országába, aki éppen a Szűzanya oltalmába helyezte frissen megkeresztelkedett népét és hazáját. Ez a jelenet látható a megyeri Nagyboldogasszony plébánia templomának egyik ablakán az alábbi szöveggel: „**BOLDOGSÁGOS SZŰZ ANYÁNAK, MINT MAGYAROK ASSZONYÁNAK AJÁNLÁD E HAZÁT**”

Szent István királyunk törvénybe iktatta, hogy minden tíz falunak kötelessége egy templomot felépíteni. Ez a törvény arra is szolgált, hogy az akkor még pogánynak tartott magyarság minden tagja átérjen az új hitre, akik pedig már megkeresztelkedtek, azok gyakorolhassák hitüket. A rendelet végrehajtását szigorúan ellenőrizték, ennek következtében az évszázadok során kialakult egy olyan keresztény közösség, mely tiszteletben tartották a vallást, megbecsülték annak szolgálóit – a papokat s egyéb egyházi személyeket.

15-ször Köteleztetik a Község az Uraságtól Templomra, Oskolára, és Község házára ingyen nyert házhelyen egy esztendő alatt az építéshez fogni, — ezen házhelyek más czélra leendő fordítása egy átaljában tiltatik.

Részlet az Alapítólevélből

A vallás gyakorlását és tiszteletben tartását szigorúan ellenőrizték s a vétkeseket megbüntették. A vasárnapi istentiszteleten mindenkinek ott kellett lenni, mely alól csak a tűz őrzői voltak mentesek. A vétkeseket szigorúan megbüntették.

Az 1700-as évekre már teljesen kereszténnyé vált az ország s ekkor már nem kellett alkalmazni Szent István királyunk kemény törvényeit. A templomok építése már nem a kötelező előírások szerint lett elkezdve, hiszen ahol egy kisebb közösség megtelepedett, máris egy kisebb templom építésébe fogtak, hogy vallásukat szabadon gyakorolhassák.

Ez történt Újpest esetében is. Legelső lakói ugyanis katolikusok voltak. Mildemberger Márton, akinek szőlőterületet bérelt ezen a területen és itt volt a háza is. A környéken még lakott néhány család, akik a káposztásmegyeri pusztán lévő kisebb-nagyobb kertekben cselédként dolgoztak. Az 1838-as nagy árvíz után ezen családok kaptak először lehetőséget, hogy a mélyebben fekvő árterületről magasabb helyre költözzenek. (Talán éppen ez adott

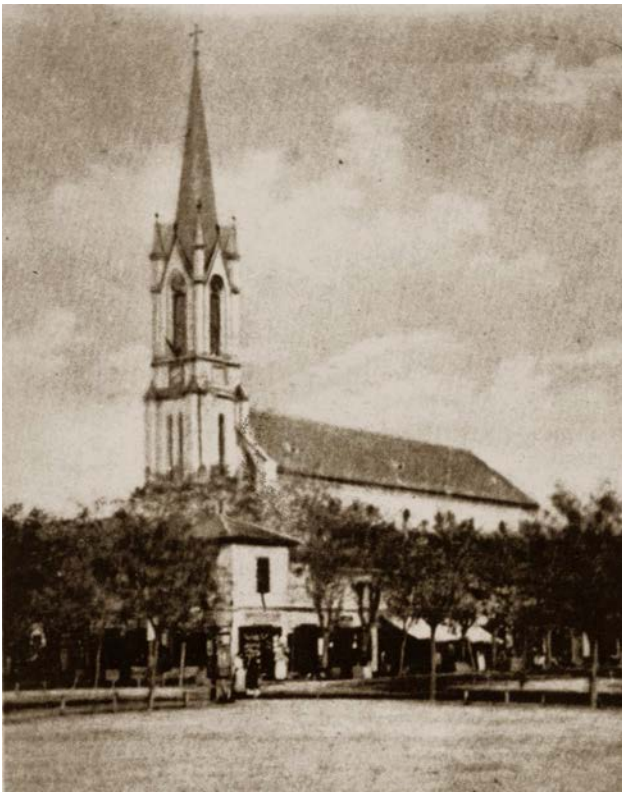
nagyobb lendületet gróf Károlyi Istvánnak az „újgyarmat” megalapításához.)

Szent István felajánlása a templom ablakán

Káposztás-Megyer lakói gyakorolhatták vallásukat, hiszen már 1833-ban állt itt egy kisebb kápolna. Anyakönyvileg Dunakeszihez tartoztak, hiszen az itt élők születését, esketését, halálózását az ottani anyakönyvekben rögzítették.

Az első telepes – Mildemberger – adományából és természetesen a többi hívő adományából épült fel a kis kápolna helyén egy nagyobb templom 1840-ben, Új-Megyer határában, mely méretében jobban megfelelt a hívek létszámához.

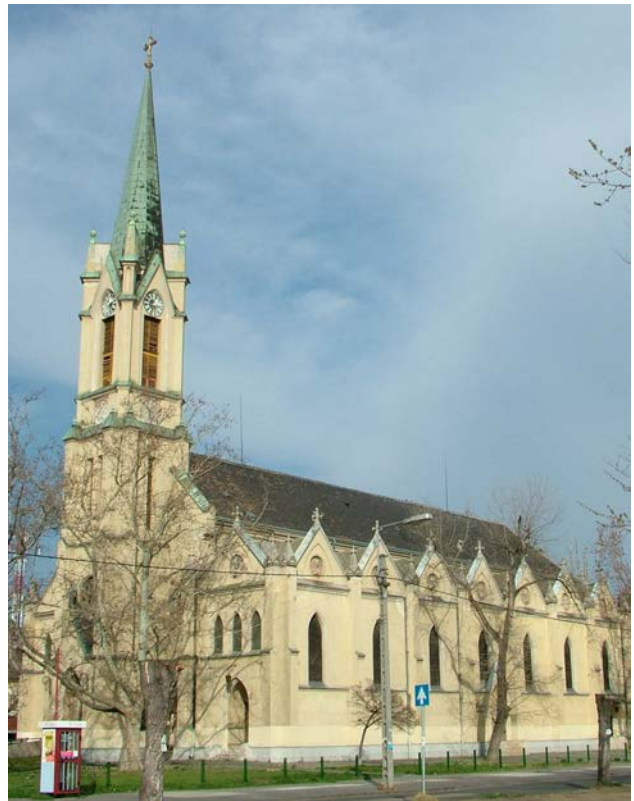
Egek Királynéja templom a bazársorral

A település lakosságának létszáma határozta meg, hogy az egyház mennyire lehet önálló és mikor nem fog majd leányegyházként működni. Újpest fejlődése rohamos léptekkel ment végbe, de mindenhez idő, de leginkább sok-sok pénz kellett.

A kutatók munkáját ez azért nehezíti, mert ha újpesti telepesről, újpesti lakosról akar adatokat gyűjteni, akkor a környező települések egyházainak anyakönyveiben kell keresgélni. A bejegyzések viszont nem mindig pontosak, így pontos adatokat nem lehet összegyűjteni.

Jézus a bejárat fölött

A templom 2007-ben

Az anyakönyvek bejegyzései nagyon biztos támpontot adnak sok esetben. Mivel az itt szereplő beírások hitelesnek mondhatók, ezért valóban a valós helyzetet lehet így feltérképezni. A bejegyzések megmutatják többek közt, hogy milyen járványok lehettek egy bizonyos időszakban, az is kiolvasható, hogy ki, hol lakott, kikkel voltak rokonságban, barátságban. Az anyakönyvek ilyen szempontból kincsésbányának mondhatók. Éppen ezért könnyebb egy korszak megismerése, ha önálló plébániák irataiban lapozgatunk.

Az újpesti egyház 1845-ig tartozott Dunakeszhez. Ekkor vált önálló lelkészséggé a főt. A Károlyi családra való tekintettel ekkor csatolják hozzá az újpestit is, hiszen így volt célszerű minden szempontból.

Az újpestiek a város szélén lévő temető kertjében lévő templomba jártak imádkozni. A falu fejlődése, a lakosság növekedése indokolta egy nagyobb templom megépítését a település központjában. Gróf Károlyi István, mint alapító, egy telket adományozott az egyháznak templomépítés céljából. A templomhoz tartozó paplaknak is itt biztosított helyet. Ez 1868-ban történt. a templom építése mégse úgy haladt, ahogyan azt az Alapítólevélben rögzítve lett. Ugyanis az ott leírtak szerint egy éven belül el kellett volna kezdeni az építkezést.

1873-ban felépül ugyan a plébánia és az iskola a gróf, a váci püspök és a lakosság adományaiból. A szentmiséket hétköznaponként ebben az új épületben tartották és csak hétvégeken, illetve a nagyobb ün-

nepeken mentek ki a hívők a temetőben álló templomba (kápolnába). Csak 1873-ban kezdik el megszervezni egy nagytemplom felépítését, amely méltó lenne Újpest hívőihöz, s amelyben kényelmesen elférnének nagyobb ünnepeken.

Első szentáldozási emléklap 1901-ből

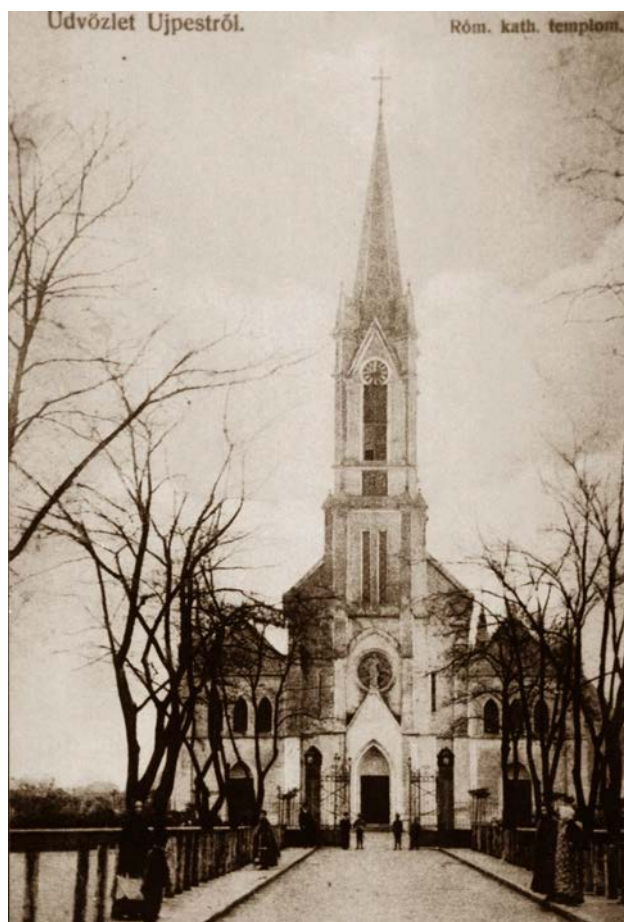
A pénz összegyűjtéséhez sorsjátékot szerveznek. Ebből 20.000 forint jött össze, mely sajnos kevés volt a templom építésének megkezdéséhez. Ezért egy bazárt építettek, melynek bevétele teljes egészében a templom felépítésére lett fordítva.

A pénz szép lassan gyűlt, így elkezdődhetett az építés várva várt időszaka. Újpest első plébánosa, Illek Vince kinevezése után majdnem fél évvel, 1875. szeptember 20-án láthattak neki a tényleges kivitelezésnek. A munkákat azonban nagyon hamar le kellett állítani, ugyanis a beígért támogatások nem érkeztek meg.

Ez a megtorpanás elkésérítette a hívőket és az egyház vezetőit is. A sok kiadás miatt önmaguk képtelenek voltak biztosítani a kivitelezés anyagi háttérét. Az egyházi iskolák fenntartása is magas költséggel járt. Így két felé nem lehetett elosztani a pénzt. Ezért a püspöktől engedélyt kértek, hogy átadhassák az iskolákat az államnak. Az átadás meg is történt 1876-ban.

Jól döntöttek, hiszen ez már járhatóbb útnak látszott, mivel ezeket a költségeket, most már a

templom felépítésére fordíthatták, ugyanakkor az állam is biztosította az oktatást az újpesti kisdíákoknak. Az alapító István gróf már visszavonult a közélettől, így fia, Sándor vállalta, – mint örökös – hogy a város s ezzel az egyház gondjait is megoldja. A kikötése csak az volt, hogy költségek csökkentése érdekében egy kisebb templom épüljön. Az egyháztanács ezt természetesen örömmel fogadta, hiszen csak ez volt az egyetlen esély a templom felépítésére.

A parkosított templomkert

Bachmann Károly építész lett megbízva a templom kivitelezésével. A felszentelés 1881. november 25-én történt. Az „Egek Királynéja” templom ekkor még nagyon szerény volt kívül is meg belül is. Tornya még nem volt, a belső berendezése, bútorzata is nagyon szegényes volt. Ekkor még a templom oldalhajói se voltak megépítve. 1906-ban ezek is elkészültek Zák Alajos tervei szerint, a színes ablakkal együtt.

A régi kápolnából áthozott oltár nem volt megfelelő az új templomban a misézéshez, hiszen méretei miatt esetlenül nézett ki a hatalmas, üres térben. A plébános – Illek Vince – végül a saját vagyonából készítette el a díszes oltárt. A négyezer koronából megalkotott gyönyörű oltár 1886. Szent Karácsony napján lett felszentelve.

A szentéj jobb oldala

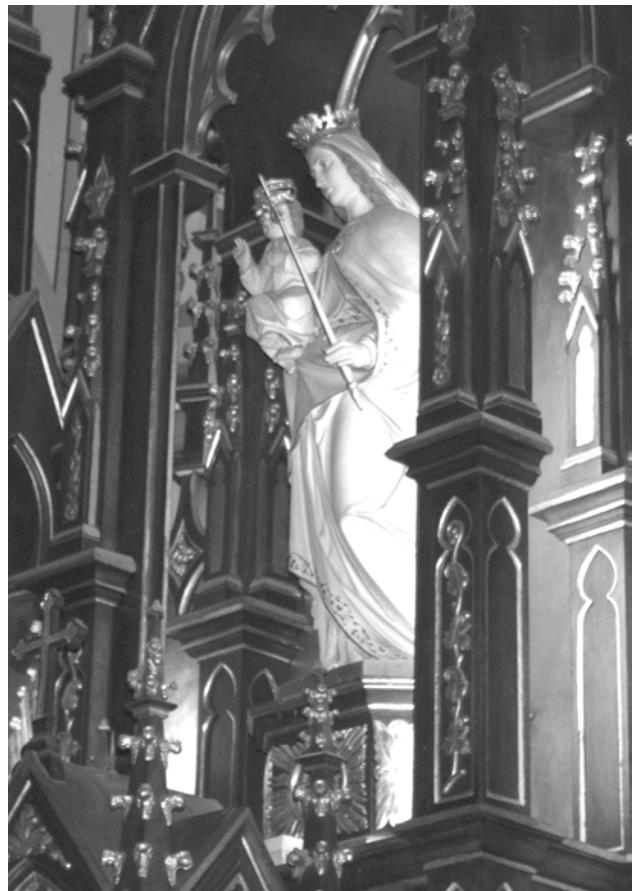
A piactér közelsége zavarta a szentmiséket, a zsi-vaj, a kofák hangzavara, az állatok hangoskodása nem illett a templom meghittségéhez. Ezért Károlyi Sándor gróf a templom körüli területet is az egyház-nak adta át. Így azt körbekerítették. A kert parkosítá-sához azokat a fákat és növényeket használták fel, melyeket József Főhercegtől kaptak erre a célra.

A Plébánia Hivatal régi és mai pecsétje

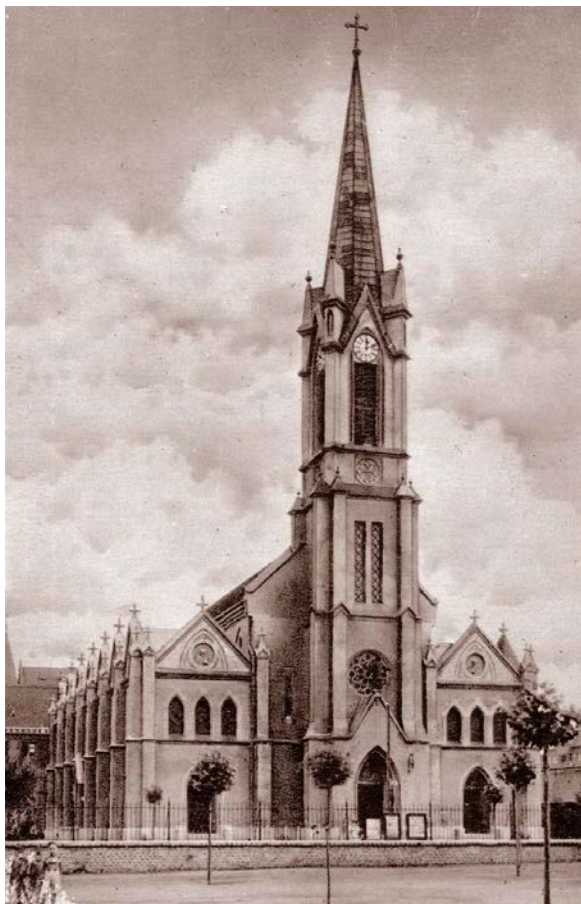
Újabb gyűjtésekből befolyt összegből végül elké-szültek a templomtorony is. A misére hívó négy harangot a Károlyi család adományozta az egyház-községnek.

Az egyház, de leginkább a templom történetét a Historia Domus-okban olvashatjuk. Az egyház, a temp-lom belső életét bemutató könyvet minden plébánián vezetnek az 1600-as évektől. Sok helyen még megvan-nak az eredeti, 3-400 éves iratok, melyből valóban sok hasznos és érdekes információkhoz juthatunk.

Az oltár főalakja: Egek Királynéja

A Historia Domus segített engem is már két egyház – a bucsai és a csapodi – tanulmányozásakor. Sajnos a tapasztalat azt mutatja, hogy még a püspöki utasítás ellenére se vezetik napjaink plébánosai. Nem tudni miért, hiszen ez a jövő nemzedéket fontos információkkal látnák el.

A templom körbekerítve

Az anyakönyvek is sok mindent „elmesélnek” a régi időről. Első talán az, hogy még Dunakeszin jegyezték be az anyakönyvekbe az itteni lakosokat, amikor 1839-ben Holló Mihály plébános egy elhunytat újpestiként adminisztrál. Tehát már ekkor használták az Új-Pest megnevezést. Ez nagyon fontos információ!

1970-től már Újpesten vezetik az anyakönyveket, így az ebben szereplő adatok már mind helyiekre vonatkoznak. Mit is lehet ebből megtudni? Például a lakosság növekedését, hiszen a születendő gyerekek száma, az esketések sűrűsége, de még a halottak eltemetése is a létszám növekedését mutatja.

Mivel itt csak a katolikusok vannak beírva, így a számok nyilván csak rájuk vonatkoznak, ugyanakkor jelzi az egész település fejlődését is. A kereszteltek anyakönyvekben minden év végén összesítik a beírt adatokat. Ebből láthatjuk hogy hány fi (azaz fiú) és hány leány született. Néhol még a törvénytelenül világra jöttek számát is megtudhatjuk. A házasságon kívül született gyermekeket nevezték törvénytelennek, és ezt jelezték is az anyakönyvekben.

Néhány adat a kezdeti időkből:

1870-ben 158 fiú és 175 leány született. (333 fő)

1871-ben 198 fiú és 186 leány született. (384 fő)

1872-ben összesen 383, míg 1874-ben 396 születés van bejegyezve. Tehát láthatjuk a fokozatos növekedést.

A szószék

Visszatérve a különleges bejegyzésekhez, 1871-ben 76, 1872-ben 52 törvénytelen gyermek kerül a keresztség alá. Az anyakönyv tanulmányozása közben a szülők foglalkozását és lakcímét is megismerhetjük. Innen is meg lehet ismerni Újpest lakosait. Például az 1873-as keresztelési anyakönyvből megtudhatjuk, hogy Krausz György rendőrkapitány volt a megszületett gyermek édesapja. A többi szülő foglalkozása is fel van jegyezve, így már csak az anyakönyvekből is össze lehetne állítani Újpest iparosainak névsorát.

Hasonló adatgyűjtésre lehetne felhasználni az esketési és a halálozási anyakönyveket is. Utóbbiaknál pedig plusz információkhoz is juthatunk. Találkozhatunk emberi tragédiákkal. Ilyen az a bejegyzés az 1870-es évben, hogy egy kofa fölakasztotta magát. Emiatt „a temetési szertartásoktól megfosztatott”! Mint látjuk, a bejegyzés megtörtént, függetlenül attól, hogy az öngyilkosok nem részesülhetnek egyházi temetésben.

A halál oka is szerepel a halotti anyakönyvekben. Ez még inkább fontos adat, hiszen ebből meg lehet állapítani, hogy mikor voltak járványok, ki milyen betegségben szenvedett. A gyermekek esetében az ellátás hiányosságai is megjelennek. Egy időben nagyon sok halottnál a „sorvadás” van beírva. Vagyis a nagy szegénység s ezáltal a hiányos táplálkozás a közvetlen okozója a halálnak. Tragédiák, betegségek olvashatók ki a sorokból.

A megyeri templom az oldal-toronnyal

Találkozhatunk egy ismeretlennek tűnő szóval is. Néhány elhunynál a „hagymáz” szó szerepel a halál okaként. Vajon mit takarhat ez? Ebben háziorvosom segített, aki felvilágosított arról, hogy ez nem más, mint a tífusz.

Címer a megyeri templom bejárata fölött

A Károlyi család nőtagjai létrehoztak menhelyeket gyermekek részére, ugyanakkor karitatív tevékenységük nemcsak ebben merült ki, hiszen évente többször – de leginkább a téli időszakban – ingyen osztottak a rászorulóknak kenyeret és főtt ételt. Ezzel párhuzamosan meleg ruhák gyűjtését és szétosztását is magukra vállalták.

Jézus Szíve templom a Baross utcában

Újpesten a városiasodás magával hozta a negatívumokat is. Többek között az elhagyott, kóborló gyermekeket is. Ezek egy részük a nagy szegénység miatt kerültek az utcára a fővárosból, Újpestről és környékéről. Volt közöttük olyan, akik árvaságra jutottak s mivel senki nem fogadta be őket, így az utca apró, szegényes polgáruvá váltak.

A karmelita rend 1907-ben kezdte el missziós küldetését. Az akkori város szélén lévő Károlyi vadászkastélyt bérelték ki, hogy a kóborló gyermekeket itt összegyűjtsék, majd gondozzák és neveljék őket. A karmelita nővérek egy idő múlva kedvezményes áron megvásárolták az épületet.

A kis kápolnába is egyre többen jöttek imádkozni. Lassan ki is nőtték, ezért egy templom építésébe kezdtek. A templomot Bruno Buchweiser osztrák építész tervezte. Érdekes és egyedi megoldást választott. Ugyanis a templom tornya nem a megszokott helyen – az épület elején – található, hanem oldalt. Tulajdonképpen a funkciója szerint valóban mindegy a helyzete, de ezen a szokásostól eltérő, a formailag új megoldáson én magam is elcsodálkoztam.

A templom belseje Jézus Szentséges Szíve tiszteletére lett kialakítva. Az oltár, a színes ablakok mindegyike magán viseli a jellegzetes tövissel megkoszorúzott lángoló szívet.

Elsőáldozók

Mi is az alapja Jézus Szent Szíve tiszteletének. Ez Alacoque Margit nevéhez és életéhez fűződik, akit már gyermekkorában a négy évig tartó betegsége – gyermekbénulás –lelkiében megváltoztatta, és egyre jobban hajlott a vallás felé.

1690. október 16-án halt meg Alacoque Margit-Mária, akinek megadatott, hogy érezte és láthatta az általa kezdeményezett jámborsági forma, – mely Jézus Szentséges Szívéhez kapcsolódott – egyre szélesebb körben való elterjedését.

Templom, oldaltoronnyal

A sorozatos kinyilatkoztatások és látomások egyre világosabb és meggyőzőbb tartalmat nyertek. A legmegrázóbb látomása – melyben Krisztus szeretetben lángoló szíve jelent meg előtte – készítette arra, hogy az önmaga által átélt Jézus Szíve iránti tiszteletet kell neki ezentúl az emberek körében terjesztenie. Hátralévő életét ennek szentelte. Célja az volt, hogy mindenkivel megismertesse Jézus Szent Szívének titkait. Igyekezete nem volt hiábavaló, hiszen egyre több kolostor és szerzetesrend vállalta fel ezt a szép kezdeményezést. A Jézus Szíve tiszteletben jelentős szerepe volt a jezsuitáknak is.

Jézus Szíve a szentségtartón

Újpesten a Baross utcában van még egy templom, mely Jézus Szíve tiszteletére lett felszentelve.

Újpest fejlődésével együtt járt a templomok építése is. A város több pontján találkozhatunk velük. Legtöbbször a hívek adományából valósultak meg. Ebből is látszik, hogy a hit mindig is fontos volt az emberek számára. A hit, amely megvigasztal, a hit amely reményt ad, a hit amely erkölcsi tartást ad, a hit, amely a becsületet oltja belénk. A becsületet, melyet mai világunkban sajnos nagyon kevesen ismernek.

ÚJPEST-BELSŐVÁROSI REFORMÁTUS EGYHÁZKÖZSÉG

Nem jöhet létre egy közösség áldozatot hozó, példamutató emberek nélkül, legyen az bármilyen jellegű: politikai, kulturális, vallási, vagy egyéb. Ezt tapasztalhatjuk a református egyház újpesti gyülekezetének létrejöttékor is. Rengeteg energiát áldoztak az önkéntesek, hogy az egyre rohamosabban fejlődő községben is megfelelő módon gyakorolhassák hitüket a református hitet valló és gyakorló betelepültek.

Az egyház első pecsétje

Rákospalota lelkésze – Bálint József – végezte el a hit gyakorlásához való teendőket. Bár kis létszámú volt az újpesti gyülekezet, de lelki életüket akkor is megfelelően kellett gondozni. Lehetséges, hogy egy önálló egyház hiánya is hozzájárult ahhoz, hogy a hívők nem voltak eléggé aktívak. Éppen ezért volt szükség olyan emberekre, akik a hit gyakorlása mellett a közösség kialakítását: egy saját egyházi gyülekezet megalapítását is céljuknak tekintették.

Joó István jó példával járt elől, hiszen leginkább ő szorgalmazta az önállósodást, ő volt az, aki összefogta a kezdetekben ezt a közösséget. (Egyébként a Joó család már a kezdetektől példaértékűen szolgált és segítette évtizedeken keresztül az újpesti református egyházat!) 1873. augusztus 17-én gyűlt össze 36 református hívő, hogy Joó István lakásán közös elhatározással megalakítsák az újpesti egyházat, mely még ugyan nem rendelkezik önálló jogokkal, – mivel a rákospalotai hitközség fiókegyháza lett – de ekkor már végre megválaszthatta első presbitériumát.

Az egyház felső vezetése támogatta az újpestiek önállósodási törekvéseit s ez pozitívan hatott az egész református közösségre. Az 1873. november 2-án Újpesten tartott első istentisztelet nagyobb önbizalmat adott minden hívőnek. Az Attila utcai elemi

iskola IV. osztályának tantermében megtartott eseményen már úrvacsorai áldásban is részesülhettek a résztvevők. Így tehát megalakult a Rákospalotai Református Egyházközség Újpesti Fiókegyházközsége.

Jókai Sándor vállalása a presbiteri jegyzőkönyvben

A közösség megerősödéséhez, létszámának növeléséhez azonban mást is kellett tenni: mégpedig összegyűjteni, összeírni azokat, akik reformátusnak vallják magukat. Önkéntesek végezték ezt a nem is olyan könnyű munkát. Erről szól a presbiteri jegyzőkönyv egy részlete is: „Jókai Sándor egyháztanácsos úr értesíti az egyháztanácsot arról, hogy ő Tek. Joó Bálint e. h. t. úrral együtt Újpesten a Lőrincz, Deák, Mező, Vas, Porta, Csokonai utcákban levő ref. vallású híveket öszve fogják írni midőn az öszveírás meg fog kezdetni.”

Az összeírás egyben lehetőség arra is, hogy az elmaradt egyházadókat is beszédjék.

Az istentiszteletek kezdetben ideiglenes helyiségekben lettek megtartva. A hit elmélyült gyakorlásához azonban szükség van egy templomra, hiszen csak ez lehet méltó környezet a vallás gyakorlásához. A templomba hívó harangszóhoz viszont szép hangú harangokra van szükség.

Érdekes, hogy az újpesti reformátusoknak előbb volt harangjuk, mint templomuk. Wolfner Lajos¹ bőriparos ajándéka volt az első kis harang, melynek szavára a hívők összegyűltek. 1874. június 18-án történt a harang átadása. A kis harang mellé oda kívánczolt egy nagyobb is, hiszen a harangok dala mindig másképpen hangzik, mint az egymagában megszólalónak.

Erről is tanúskodik egy jegyzőkönyvi feljegyzés: „A lelkész jelenti, hogy a községben néhány lelkes barátja az egyháznak mozgalmat indított meg az iránt, hogy az egyházz részére egy harang szereztes-

¹ Wolfner Lajos (1824-1912) a magyar bőripar egyik úttörője. Újpesten 1841-ben hozta létre bőrcserző és kikészítő üzemét. Az újpesti Duna-ágban még gyapjúmosással is foglalkozott.

sék be, s e részben a gyűjtőíveken oly tekintélyes összegek jegyeztettek mikép a harang beszerzése biztosítva van, kéri tehát, hogy a harang beszerzése iránt egy bizottság küldessék ki.”

A lalló jelenté, hogy a harang-
ben néhány lelkes barátján
az egyháziak megalomát
indított mag, ar iránt, hogy
az egyháziak répszerű harang
feszítse be, s a répszerű
a gyűjtőíveken oly tekintély-
es összegek jegyeztettek
mikép a harang beszerzése,
s biztosítva van,
kéri tehát, hogy a harang
beszerzése iránt egy bizottság
küldessék ki.

A harangról szóló bejegyzés a jegyzőkönyvben

A hívek áldozatos adományaiból végül a nagyobbik harangot 1882-ben rendelhették meg. Ettől kezdve két harang együttes dallama hívta istentiszteletra a református hívőket.

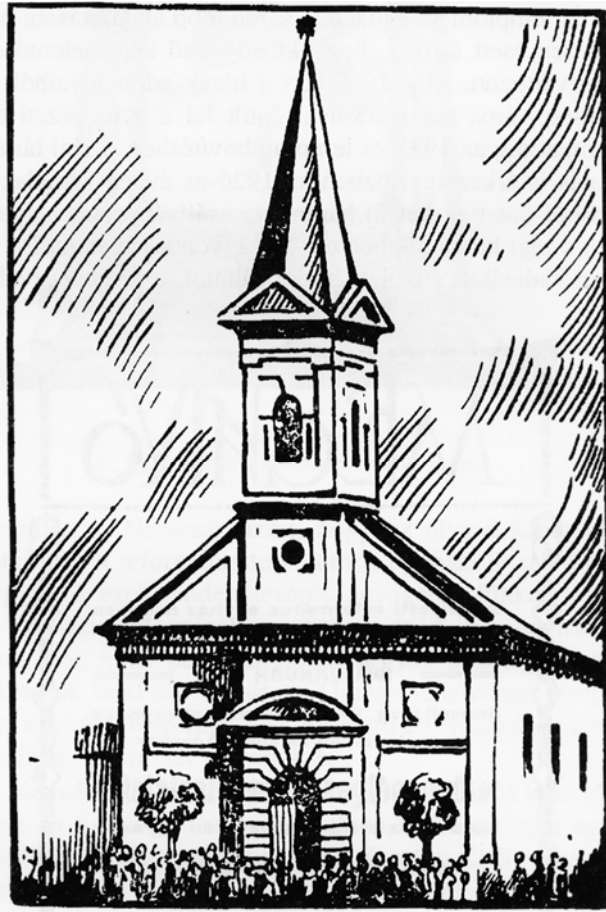

A templom harangjai

Mint ahogy az előbbieken is említettem, a hit ideális gyakorlására csakis a templom épülete felel meg. Éppen ezért 1875-ben megkezdtek a gyűjtést erre a célra. A telek megvásárlása után elkezdődhetett az épület megtervezése is, melyet Huber Antal tervezőmérnökre bízta. A telekvásárlás, a tervezés, az építés hatalmas összegbe került. Így valóban nagy áldozatot kellett hozni mindenkinek, hogy az álom megvalósuljon.

Az adománygyűjtésnek több módja van. Éppen ezért ügyelni kellett arra, hogy a lehetőségek szerint mindenkinek jusson el a kérés, hogy az adakozók által

felajánlott kisebb nagyobb összegek végül elegendőek legyenek a célul kitűzött templom építésére. Nagyon sokan áldoztak erre. Minden lehetőséget megragadtak ahhoz, hogy pénzt gyűjtsenek, adakozó támogatókat keressenek. A cél érdekében a hívők apraja-nagyja ezen fáradozott. Adakoztak a hívők, Újpest polgárai és gyárosai, kisemberek és jó pénzüek.

A templomról készült rajz

A szépen gyűlő adományok végül lehetővé tették, hogy az 1875. április 23-án ünnepélyesen megtartott alapkövetétel után már szeptember 29-én felszentelték a templomot.

A gyűjtés tovább folyt. Éppen ezért gondosan kellett ügyelni az összeggyűjtött adományok és a máshonnan beszerzett pénzösszeg felhasználására.

Így tettek akkor is, amikor az egyházi költségek fedezésére felépítették a „templombazárt”, melynek bérbeadásával növelni tudták az egyházi bevételeket.

Erről is tanúskodik egy feljegyzés:

„Mády Lajos lelkész bejelenti, hogy az építendő templombazár tervezete s költségvetését Thuránszky István h. pénztárnok úrral együtt bemutatta az egyház megye építési felügyelőjének, aki által az jóvá hagyatott és aláíratott.

Egyúttal azt indítványozza, hogy miután a tervbe vett építkezéshez szükséges tervezési költségvetés az egyháztanácsnak rendelkezésére áll, az építkezés kivitele felől végleges határozat hozassék.”

A hívők folyamatos adományozásai és a több helyről befolyt támogatások mellett a templom felépítése után a legnagyobb áldozatvállalás talán az volt, amikor Angster Józsefet felkérték egy szép hangú orgona megépítésére. A kiváló hangszerkészítő mester részt vett a párizsi Notre Dame székesegyházába kerülő orgona megépítésében is. Az orgona 1892. április 10-én szólalt meg először.

A templom orgonája

A szószék és az Úrasztala

A templom többször lett felújítva, átalakítva. Egyik ilyen változtatásra 1932-ben került sor. A bővítés során a templomhajó félköríves végét lebontották, hogy megnagyobbítsák, kiszélesítsék. Ide került a szószék és az Úrasztala.

Dr. Koós Judith művészettörténész a Református templomok Budapesten című könyvében ír az egyházi kegytárgyakról: „Értékes kegytárgyak találhatók az úrasztali felszerelések között is. Különösen két ezüst kehely emelkedik ki. Az egyik az 1874-es évszámot viseli. A trébeléssel és vésett díszekkel

ékített kehely tagozott talpa fölött nádussal (szárgomb), alsó részén akantuszlevél díszítéssel ékes. Felirata: „Az új-pesti református egyháznak emlékül Szalay-Englisch Hermintől”.

A másik, ugyancsak ezüsből készült, domborított és vésett díszű kehely tagozott talpa fölötti hengeres részén: „Emlékül Hazafy Lajos és neje Joó Borbála 1883” felirat olvasható. Az Újpesti Egyház elsőként tért át 1932-től a különkelyhes úrvacsorai szertartásra. Ennek szépművű, tálcán sorakozó kis kelyhei művészeti szempontból is figyelemre méltóak.”

Istentisztelet után

A templom, a lelkészlak és a harangozó lakásának felépítése, a templomi kegytárgyak ajándékozása, a harangok beszerzése mind azt bizonyítja, hogy Újpest református hívői sokat áldoztak egyházukért. A hit gyakorlása minden hívő számára biztosítva lett. Ezzel a lehetőséggel éltek is egy ideig. A politika azonban szeret beavatkozni az emberek magánéletébe, lelki világába. Az 1950-es években elkezdődött a hívők meggyőzése, hogy hitük gyakorlása nem segíti elő hivatali előretartásukat. Az üzemekben, gyárakban próbálták elvonni a hit közeléből az embereket. Sőt még az iskolákban is próbálták a hittan oktatását visszaszorítani. Így már a fiatal korúakat is bizonyos szempontból nyomás alá helyezték.

Néhány család, néhány hívő folyamatosan kitarított. Nekik sikerült ellenállni az állam által irányított egyházellenességgel. Ezek viszont nagyon kevesen voltak. Ők azok a kevesek, akik még ma is ott vannak a templomokban. Most, hogy újra szabad vallásgyakorlásról beszélhetünk, kevesen élnek a lehetőséggel, így a templomok padjai ma is üresek.

ZSINAGÓGA

Megismerni magunkat, vagy másokat rettentő nehéz feladat. Vallási vonatkozásban még problémásabb a helyzet. A gond az, hogy nem ismerjük eléggé embertársainak, felfogásukat, vallási meggyőződésüket. A vallási hovatartozás egy külön világ, melybe idegen nem mindig léphet be. Nem ismerjük téziseiket, nem látjuk át világukat, életvitelüket, előírásaikat. Az ismeretlenség mindenkor misztikumokat teremt és teljesen eltávolodik a realitásoktól. A hitvilág egy különleges közeg, melybe bejutni, majd benne lenni mindenkor kihívásokkal jár. A vallások egymás iránti elszigetelődése és belső világunkból való kizárása rossz irányba terelheti tájékozottságunkat.

sújtja. Évszázadokon keresztül kirekesztés és megkülönböztetés volt az osztályrészük. Miért? talán azért, mert zárt közösségük megközelítése nehéz – talán éppen az évszázados folyamatos kirekesztés miatt.

Felesleges olyan közösségről ítéletet mondani, melyet nem ismerünk. Nekünk kell feltárni és megközelíteni, majd megismertetni másokkal is felfedezéseinket embertársaink lelki és vallási világában. A legegyszerűbb az volna, ha már gyerekkorunkban, az iskolákban megismernénk a különböző vallások téziseit, ezáltal közelebb kerülnénk egymáshoz. Ugyanakkor az eddig ismeretlen világ kitarulkozással másképpen tudnánk megítélni egymást is.

61 Reggeli imádság

Hatalmas vagy hatalmad erőteljessége által, nagy vagy neved dicsősége által, erős vagy mindenkorra és rettenetes retentőségében. A király, a ki magas és magasztos trónján ül.

Örökkétrónol. „Magasztos és Szent“ az Ó neve. És írva vagyon: örvendezetek igazságosak az Örökkévalóban, a becsületeshoz illő a dicséret.

A becsületesek szája által magasztalalódol. Az igazságosok szavai által dicsértetel. A jámborok nyelve által megszentelődöl, és a szentek közepete dicsőítődöl.

Izrael néped tizezreinek gyülekezetében, örömríadva tisztelik nevedet, királyunk, minden nemzedékben. Mert az kötelessége minden teremtménynek. Előtted Örökkévaló Istenünk és atyáink Istene, **hogyan hálát mondjon, hogy**

שְׁחֵרִית לְיוֹם דְּרַמְסַח
הָאֵל
בְּתַעֲצוּמוֹת עֲוֹה. הַגְּדוֹל
בְּכַבּוֹד שְׁמֶךָ. הַגָּבוֹר
לְנֹצַח וְהַנּוֹרָא
בְּנוֹרְאוֹתֶיךָ. הַמֶּלֶךְ
הַיּוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא רֹם
וְנִשְׂא:
שׁוֹבֵן עַד מְרוֹם וְקָדוֹשׁ
שְׁמוֹ. וְכָתוּב רַגְנוֹ
צְדִיקִים בְּיַי לְיִשְׂרָאֵל
נְאֻה תְהִלָּה:
בְּפִי יִשְׂרָאֵל תְּהַלְלוּם:
וּבְדַבְרֵי צְדִיקִים תִּתְקַדֵּשׁ:
וּבְלִשׁוֹן חַסִּידִים תִּתְקַדֵּשׁ:
וּבְקִרְבַּ קְדוֹשִׁים תִּתְהַלֵּל:
וּבְמִקְהֵלוֹת רַבִּבוֹת
עִמָּךְ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּרַגְלֶךָ
וּתְפַאֵר שְׁמֶךָ מִלִּפְנֵינוּ
בְּכָל יוֹם וְדוֹר. שְׁבִי
חֹבֶת כָּל־הַיְצוּרִים
לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי
אֲבוֹתֵינוּ. לְהוֹדוֹת

Kétnyelvű zsidó imakönyv egyik oldala

A katolikusok, a reformátusok, az adventisták, a mohamedánok, a zsidók mind mind külön világban élnek. De vajon milyenben? Nem ismerjük egymást, mégis előítéletekkel támadjuk a másik hitét, vallását. A legnagyobb előítélet talán éppen a zsidóságot

MÁKZÓR
IMÁDSÁGOS KÖNYV
az év minden ünnepnapjára.
Benne vagyon minden imádság
és
áhitatos elmélkedés,
melyeket a zsinagóga számára
elfogadtak.

MAGYARRA FORDITOTTA:
SCHÖN JÓZSEF.

Kilenczedik kötet:
sebuot-ünnepre.

BUDAPEST, 1898.
SCHLESINGER JÓZS. KÖNYVKERESKEDÉSE
Király-utca 1. szám.
Wien, I., Seitenstettengasse 5.

Zsidó imakönyv borítója

Újpest első lakosai között nagyon sok zsidó család volt. Lehetőséget kaptak – minden előítélet nélkül – egy szebb élet megteremtéséhez. De ahhoz, hogy megismerhessük őket, először saját kinyilatkoztatásaikra kell figyelniük. Vegyük figyelembe, nem egy népcsoportról, csak egy vallási közösségről van szó, akik között vannak németajkúak, magyar

anyanyelvűek, tótok, szerbek, lengyelek. Ott vannak ők a világ minden pontján, ahol munkájukkal, közösségi életükkel válnak hasznára a társadalomnak.

1920. januárjában a zsidóság vezetői felhívással fordulnak az Angliában, a Svájcban, a Franciaországban, az Egyesült Államokban s az Ausztráliában élő zsidóságához. A levélben kéri, hogy befolyásukkal hassanak oda saját kormányuknál, hogy a béketárgyaláson támogassák a magyar delegáció szempontjait. Teszik mindezt azért, hogy érzékeltessék, egy kedvezőtlen határozat az ő sorsukat is rossz irányba fordíthatja. A felhívásukban szerepel egy olyan megfogalmazás, mely addig is és utána is jellemezte a magyar zsidókat. Ez így hangzott:

„Mi, magyar zsidók magyarok akarunk maradni. Éppen most, a szükség legnehezebb időpontjában, a reorganizáció nehéz éveiben, nem akarjuk magyar Szülőhazánkat elhagyni. Forrón szeretett Hazánk újjáépítésében, teljes erőnkkel, származásunk egész szívósságával és lelkesedésével akarunk részt venni.”

Azt hiszem ennél világosabb és egyértelműbb vallomást nem is tehetett volna a zsidóság. De mindez fedí a tényeket is, hiszen ha helyi születésűek akkor azért vallják magukat magyarnak – hiszen magyarok ők, csak vallásuk, hitük más – ha pedig bevándorlók s más ország szülöttei, akkor ezzel váltak új hazájuk, új közösségük teljes jogú tagjává. Sokan nem akarják tudomásul venni, hogy a zsidók nem képeznek egy külön társadalmi réteget, nem tagjai egy külön nemzetiségnek – egyszerűen csak egy hitfelekezeti tagjai.

A trianoni békeszerződés után is megjelent egy nyilatkozat 1930-ban, Párizsban, amely tulajdonképpen a zsidóság hivatalos álláspontja is volt:

„A külföldi zsidóság azzal teheti a legtöbbet a magyar zsidóság érdekében, ha közreműködik abban, hogy egész Magyarország helyzete feljavulhasson és ha orvoslást nyer az a súlyos igazságtalanság, amely Magyarországot trianoni megcsonkításával érte.”

Az előzőek tükrében kell megvizsgáljunk Újpest létrejöttét, hiszen ebben nagy szerepe volt néhány zsidó családnak.

Az első három épület 1830-ban már állt. Ez a még ma is meglévő Megyeri csárda, valamint egy csöszház és egy erdőszlak. Károlyi gróf 1830-ban egy nagy területet kijelölt szőlőtelepítés céljára melyet – bizonyos feltételekkel – 32 évre bérletbe adta néhány gazdának. Ezek egyike volt Mildemberger Márton hegybíró, aki Budafokról érkezett ide. Ő volt az, aki az első házat felépítette Megyeren. Nyilván nagy lehetőséget látott ennek a területnek a meghódításában. Meghódításában azért, mert egy kietlen pusztán elsőként gyökeret verni kockázatos vállalkozás. Ő mégis a jövőt látta maga előtt, amikor szorgalmazta a vidék betelepítését. Ismerte a terüle-

tet. Tudta, hogy mezőgazdasági termelésre alkalmatlan Káposztás-Megyer környéke, de ipari célokra nagyon előnyös, hiszen itt van az egyik észak felé tartó főútvonal Vác irányába. Ugyanakkor közel a Duna, mely a második legfontosabb közlekedési útvonal. A víz közelsége még néhány más iparág megtelepedését is ösztönözte.

A Károlyi testvérek 1927-es osztozkodásakor Károlyi Lajos a Nyitra megyei Nagysurányt, Károlyi György Parádot és Nagykárolyt, míg Károlyi István, – a legidősebb fiú – a Pesthez közel álló fóti uradalmat kapta.

A Károlyi család elképzelése egy új gyarmat létrehozására nem új keletű, csak éppen nem találtak erre megfelelő területet. Mildemberger serfőző megtelepedése Megyeren volt az az időpont, amikor az elképzelésüket valóra válthatták. Első telepesként sokat tett Új-Megyerért (Új-Pestért). Római katolikusként szorgalmazta a vallás megerősödését, a templom felépítését, ugyanakkor iparosként támogatta a zsidó kis- és nagyvállalkozók betelepítését, mert tudta, hogy csakis erős anyagi háttér biztosításával indulhat rohamos fejlődésnek a Pest melletti „gyarmat”.

A Nyitra megyei birtokukon voltak zsidó származású iparosok, akik terjeszkedni szerettek volna. Itt kerül képbe Löwy Izsák nagysurányi tímármester, aki 1823-ban édesapjától vette át a család talpbőrfeldolgozó üzemét. Az egyik Löwy testvér, Bernát ötlete volt az, hogy kis üzemüket Pestre telepítsék. Ezt a szándékukat megakadályozta az ottani bőrös

céh, így maradtak Nagysurányban. Ez a hír eljutott Károlyi István fülébe is ezért felkínálták a lehetőséget a családnak, egy új helyre való költözésre, ami ugyan nem Pest, de nagyon közel van hozzá. A bőrfeldolgozáshoz nagyon sok víz szükséges, így ez a hely – mármint a Duna partján elterülő Megyerpuszta – kiválóan megfelelt a Löwy családnak, hiszen vele jött két testvére is: az elköltözés ötletét felvető Bernát és Joachim.

A zsinagóga egy régi képeslapon

Megyerre való letelepedést Károlyi gróf hatására Löwy Bernát szorgalmazza leginkább. Ő volt az, aki terepszemlét tart a felkínált területen. Így vall erről:

„Ez a hely, mely szorosan a Duna és a pest-váci főútvonal mellett fekszik, azonkívül a fővárostól alig félórányira van távol, nem alkalmas-e teljesen szándékainknak? Igaz nagyon sivár, de rövidesen sok embert fogunk idehívni, hogy nálunk állást találjanak, akiket jó bánásmóddal bizonyára magunkhoz tudunk majd kötni.”

Egyre több zsidó iparos érkezett, mivel a letelepedési szerződések kedvezők voltak, hiszen engedélyezték a szabad iparüzést és kereskedést a számukra is. Különleges lehetőség volt ez a zsidók számára, hiszen a gróf olyan jogokat biztosított részükre, melyet máshol nem engedélyeztek.

A zsidó iparosok és kereskedők éltek is ezzel a páratlan lehetőséggel, így egyre többen érkeztek a most már „zsidó gyarmatnak” nevezett területre. Gyorsan növekedett létszámuk, ezért szükséges volt összefogni ezt a közösséget vallási szempontból is. A vallás nagyon fontos volt mindenki számára, éppen ezért kellett biztosítani részükre a vallásuk gyakorlását is. Imaházra volt szükségük, hiszen a magánlakás nem erre a célra van.

1838-ban már kb. 10 zsidó család élt Újpesten. A családok összefogtak és megalakították az első izraelita hitközséget. Elnöküknek Löwy Izsákot választották meg. 1840-ben már rabbit is választottak a

hitközség élére. Megválasztásáig Stern Márkus a vallási közösség előimádkozója volt. Amikor 1942-ben elkezdődött az izraelita felekezeti iskolában az oktatás, akkor tanítóként is működött.

A zsinagóga épülete 2007-ben

Újpestre folyamatosan telepedtek be zsidó családok. Természetesen nem mindegyik gyárosként vagy kereskedőként, hanem sokan csak egyszerű munkásként.

Ha megfigyeljük az Újpestre betelepülő lakosság vallási hovatartozását, láthatjuk, hogy feltűnően magas számban vannak jelen – mint ahogyan az anyakönyvekben olvashatjuk – az izraeliták. A kezdetben oly nagy lendülettel növekedő „zsidó gyarmat”-on elvesztette létszámbeli fölényét az izraelita többség, a párhuzamosan idetelepedő keresztény vallásúakkal szemben. Érthető volt ez, hiszen Újpest alapító levelében az alapító – Károlyi István gróf – szabad vallásgyakorlást biztosít minden felekezeti telepésnek. Ugyanakkor Magyarország egy keresztény állam, ahol minden más vallás kisebbségben van. Ezek az arányok itt Újpesten teljesen más számokat mutatnak, míg országosan a zsidóság száma nem jelentős, addig Újpest lakosságának kb. a 30 %-át teszik ki az 1900-as évek elején.

Végül az eredetileg zsidó gyarmatként induló település átalakul egy toleráns, többfelekezeti településsé, mely gazdasági, oktatási, szellemi és vallási vonalon is kiemelkedő teljesítményt nyújtott több mint száz éven keresztül. Ennek egyik kiemelkedő csoportja mindenképpen az itt élő és dolgozó zsidó közösség.

A gyárak és üzemek létrehozásával egy ipari gócpontot hoztak létre, kereskedők pedig számtalan területre vitték az itt készült termékeket. Munkahelyeket teremtettek, ezzel számtalan család megélhetését biztosították. Lakóházakat építettek, melyek sokáig biztos fedelmet nyújtottak a messziről érkező mestereknek, iparosoknak.

Szöveg a zsinagóga falán

A vallást nemcsak vállalni, hanem gyakorolni is kell. Éppen ezért szükséges minden felekezetnek egy önálló imaházat, templomot, zsinagógát felépíteni. A kezdetekben Löwy Izsák házában tartották a napi istentiszteleteket. Anyanyelvük német volt, így németül beszéltek, németül imádkoztak. A héber nyelvet akkor is nagyon kevesen ismerték. Mivel német nyelven imádkoztak, így az imakönyv is német nyelven íródott. Az imakönyvek mindig kétnyelvűek voltak, tehát német-héber, majd később már magyar-héber. A magyar-héber imakönyv is azért vált már időszerűvé, mert a betelepedett családok lassan elhagyták anyanyelvüket s rátértek a magyarra, vagyis egy ideig igencsak kevert nyelven folyt a társalgás, amit csak a helyiek értettek, a máshonnan akkor érkezők nem.

A Tora felolvasásához használt asztal

Az izraelita hitközség a gróf Károlyi István által ingyen adományozott telekre építették fel 1836-37-ben első zsinagógájukat.

1844-ben jelentős esemény történik a zsidó hitközség életében, hiszen megalakul a Chevra Kadisa, vagyis a Szent Egylet. Első elnökének Löwy Berná-

tot választották. A Löwy család mindig nagyon sokat vállalt magára a hit területén és az üzleti élet mellett még a község, majd a város közigazgatásában.

Gróf Károlyi István az Alapító levelében előírja, hogy a községnek elöljáróságot – bírót, pénztárnokot és három tanácsbelit – választani.

C.) Jussa , és kötelessége van a' községnek az Uraság által minden hit, vallás, és nemzet külömbsege nélkül elő terjesztett házzal biró három lakós közzül választani:

1-ször Egy Birót
2-or Egy pénztárnokot, ki egyszer'smind Tanácsbeli hivatalt visel, és
3-or Három Tanácsbelit. —

Az Alapítólevél utasítása a bíró megválasztására

Mint látjuk, az alapító levélben meg van határozva, hogy hit, vallás és nemzetiség hovatartozástól függetlenül kell a község vezetőségét megválasztani. Ez szép példa a község fejlődését elősegítő határozatok meghozatalakor, hiszen vallásszabadságot és azonos jogot biztosít a betelepülőknek, az itt élőknek.

A választáskor éltek is ezzel, hiszen az első főbíró Újpesten a zsidó telepesek „vezéregyénisége” Löwy Bernát lett. A hit, a munka és a közösségért vállalt feladatokban élen járó ember meg is érdemelte ezt a kinevezést, hiszen eddig egy kisebb, de ezek után már egy nagyobb közösségért is munkálkodhatott.

A hivatalba lépéskor minden közhivatalnoknak esküt kellett tenni. Az eskü szövege az élő Istent, a Szentháromságot és a kereszténység szentjeit tartalmazta és a Szent Bibliára kellett megesküdni. A zsidó ember erre nem tehetett esküt, hiszen az ő vallása más alapokon nyugszik. Éppen ezért részükre más esküszöveget határoztak meg.

A zsidó vallású bírónak és az ugyancsak zsidó vallású hivatalnokoknak a következő szöveget kellett elmondani eskütételkor:

„Én NN esküszöm az élő Isten nevében, aki Mennyet és Földet teremtette, hogy az előttem álló bírói (vagy esküdti) hivatalomban, melyre a mai napon megválasztottak, csakúgy hivatalom, mint ahogy a kegyelmes földesúr és különösen az Országos Fejedelem javát fogom szolgálni mindenben és mindig a lehető legjobban járok el, a bírósági hivatali működésem alatt előforduló tárgyalások alkalmával soha nem veszek figyelembe barátságot vagy ellenségeséget, ebben az igazságos vállalkozásban álljon mellettem Isten is minden vállalkozásomban, ha azonban eme eskümmel ellentétesen cselekednék, érjen engem minden átok, melyekkel Mózes 5.-ik könyvében fenyegettettünk, Isten engem úgy segítjen. Ámen.”

Zsidó esküdt eskütételének

Ich will schwören in Hofman die, laubendigen Gott, dardahinmal, und furdere alle offenlich,
 drey in in mein mit begordt habenden (Pflester (oder Gesittwornen) Amte, zu dem
 ich ungenawerlich gewisse worden bin, in meinem Amte so weyl für die yzuid:
 Gmeind-Obrihtail) und besodere allzeit für dem decader furdere, zu allem Thun-
 ydum und allat bey den freudlich will, bey allem die bey füligen wortumme-
 dem Ansehendlichen siindt Anseht- undt Heydlichung, in seif bründlichst
 undt Ansehlichst rechtigst ansehe will, bey dem die bey füligen gewisslich
 Etwa lerna Gemeyn mit dem Gott in allem meinem Thun anseiner
 begiffen wird, soll in nicht weder diesen meien Thun furdere
 so hochst mit ulla blüch, walche in dem Gmeindlich Muffel yndere
 sind, so weyl mit Gott Galte. Amen.

Zsidó esküdt eskütételének német szövege

A Tora tárolására használt szekrény, rajta és a függönyre hímézve a tíz parancsolat

A mai zsinagógát 1886-ban építették fel saját erejükből.

Az 1848-as szabadságharcot is tehetségük, lehetőségük szerint segítették, támogatták. Néhányan fegyverrel, mások anyagi hozzájárulással próbálták megváltoztatni a világot. A ruházati és a pénzbeli segítség nagy részét szintén zsidó emberek adták.

Az zsidó hitközség tagjai nagyon sok kulturális eseményen voltak jelen, néha szervezőként, máskor viszont résztvevőként.

NE ÖLJ! Emléktábla a zsinagógában

Nem feledkezhetünk meg a II. Világháború alatt elhurcolt zsidókról se. Itt, az újpesti zsinagógában is állítottak egy emlékfalat azoknak, akik nem tértek vissza a koncentrációs táborokból. Nincs mentség arra, miért kellett elpusztulni ilyen sok embernek néhány hatalomra éhes diktátor miatt.

A zsinagóga belülről

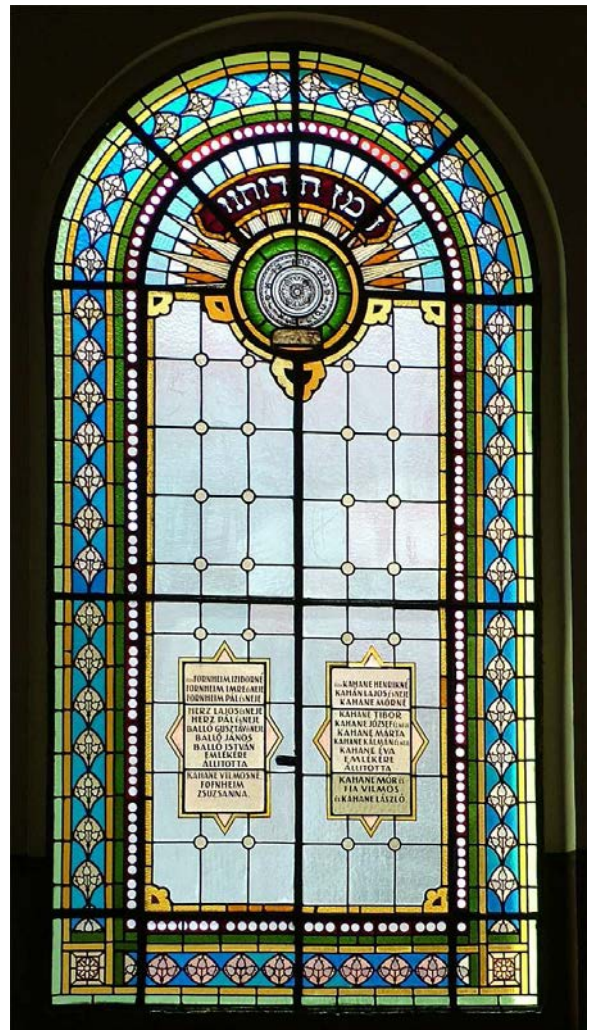
Soha nem lehet megmagyarázni, hogy miért el-
lensége ember az embernek. Miért kell százezreket
koncentrációs táborokban, gulágokban, gázkamrák-
ban, háborúkban megölni, meggyilkolni. A felelős-
ség rajtunk is van, hiszen amíg egymás ellen uszítá-
nak bennünket felelőtlen politikusok, addig soha
nem lesz megbékélés.

Egyik ember se gyűlöli a másikat, csak akkor, ha
erre okkal, vagy ok nélkül felhergelik. S ez napja-
inkban is így van.

Se vallás, se politikai hovatartozás, se bőrszín
miatt nem szabadna megkülönböztetni egymást. De
mégis így van. Miért? Mert nem vesszük észre a
háttérben meghúzódó politikai érdekeket.

Ezt kellene nekünk józan fejjel átgondolni, majd
szépen útilaput kötni azoknak a talpára, akik minden
emberi gyengeségből politikai tőkét kovácsolnak. Saj-
nos az emberek megtéveszthetők, az emberek a hazug-
ságot jobban szeretik mint a tényeket. Sajnos az embe-
rek sokszor önként mennek a „vágóhídra”. Persze ez se
lenne probléma, ha másokat is nem terelnének oda. Fel
kellene ébrednünk! Ebben viszont nem azt kell nézni ki
a zsidó, ki a keresztény, ki a pogány. Az embert és az
emberséget kell óvni és védeni!

A háborúban megsérült zsinagógát a hívők ada-
kozásából állították helyre. A szép színes ablakok-
ban ott van az adakozó neve, ezzel is megörökítve az
utókornak, kik azok akik újjáépítették templomjukat.
A zsinagóga udvarán fekete márványtablán a felirat:
NE ÖLJ! S mellette több ezer név, akik egy kegyet-
len eszme áldozatai lettek.

Felújított ablak

15-ször köteleztetik a Község az Uraságtól Templomra, Oskolára, és Község házára ingyen nyert házhelyen egy esztendő alatt az építéshez fogni, — ezen házhelyek más célra leendő fordítása egy általjában tiltatik.

15-tenß. Die Gemeinde ist verpflichtet auf dem, von der Grundherrschaft zur Kirche, Schule- und Gemeinde-Haus erhaltenen Hausgrund im Laufe eines Jahres den Bau zu beginnen; diese Hausgründe unter jeden Vorwand zu einem andern Zwecke zu benützen, ist gänzlich verboten.

Kommisszion
igazgató

Hemeklyay
osztályfőnök

Bépest *Tobli Miklós utcai Állami Népi iskola*

NÉPISKOLAI
ÉRTESÍTŐ
 KÖNYVECSKE

László Tuló
tanuló részre.

ASZ KÖNYVKIADÓ E. T.
 T. VIII. SZENTKIRÁLYI-UTCA 47.
Budapest. Utánnyomás tilos!

ÓVODÁK

Gyermeink nevelése a családon kívül a bölcsődékben (régén: kisdédóvó), majd az óvodákban kezdődik el. Nem mindegy, hogy a gyermek értelmének kinyílása idején, milyen érzelmi hatások érik. A kisgyerek érzékeny mindenre, befogadja a jó információkat, de éppen így érhetik negatív élmények is. Éppen ezért kell arra törekedni, hogy gyermeink neveltetése a lehető legideálisabb közegben kezdődjön el.

Erre legalkalmasabb az óvoda, ahol képzett nevelők úgy foglalkoznak a kicsikkel, ahogy az valóban elvárható az egészséges szellemi és fizikai fejlődés szempontjából.

Az óvodák és iskolák életében helyet kapott a vallási nevelés. Szükség volt erre, hiszen minden család gyakorolta is vallását, bármelyik felekezethez is tartozott.

A Toldi utcai óvoda

Éppen ezért volt szükség arra, hogy a fejlődő gyermek is megkapja az első indíttatásokat ebből a szempontból is.

A lényeg természetesen nem ezen volt, hiszen a gyermeki lélek nagyon érzékeny, éppen a minden napokat csak játékkal, a környezet megismerésével töltheti el. A játék is tulajdonképpen az életre való felkészülés egyik mozzanata.

A város vezetése mindig nagy gondot fordított az ifjúság nevelésére s így természetesen az óvodákra is. A lehetőségekhez képest próbáltak mindig megfelelő környezetet biztosítani részükre. A rohamosan fejlődő város életét mindenképp megkönnyítették az óvodák, hiszen biztosította a szülők nyugodt munkáját.

Óvodások 1937-ben

Óvodások 1939-ben

AZ OKTATÁS KEZDETE

Speciális összetételű volt Újpest lakossága a kezdetektől fogva, hiszen az ország, a birodalom minden sarkából érkeztek ide telepesek. Szinte minden vallás képviseltette magát s az iparosok, a kézművesek minden válfaja megtalálható volt egy idő múlva a településen. Éppen ezért az oktatás is egy olyan alapot igényelt, amely megfelelt ennek a többrétegű lakosságnak.

Minden település, minden egyházközség elsődleges feladatának tekintette a fiatalság, elsősorban a gyermekek nevelését, tanítását. Sok minden függött attól, hogy milyen felfogással, milyen eszmeiséggel kerülnek majd felnőttként a társadalom fogaskerekébe (s ez ma is így van!). Mivel az egyház volt az oktatás s ezáltal az írásbeliség terjesztésének egyetlen felhatalmazottja, így órá háruult annak megszervezése és kivitelezése is. Ahhoz, hogy egy településen megindulhasson az tanítás, megfelelő gyermeklétszámmal kellett rendelkeznie. Eleinte az oktatást a helyi plébánosok végezték. A világi oktatók csak később állhattak munkába.

Az irányítást a Vallási és Közoktatási Minisztérium végezte. Az ő hatáskörébe tartozott az oktatók, a tanítók képzése, a tananyagok meghatározása, a fő oktatási elvek kijelölése. Mindez természetesen a kor követelményeinek megfelelően. Már az 1770-es években Mária Teréziának is az volt az elképzelése, hogy minden gyermek – legyen az jobbágy, zsellér, paraszt, vagy polgár leszármazottja – járhasson iskolába, megfelelő képzésben, az előírásoknak megfelelő oktatásban részesülhessen. Sőt azt is meghatározta, hogy az oktatás azon a nyelven történjen, mely nyelven a prédikációkat hallgatják a templomjukban, függetlenül attól, hogy a Birodalom mely országában, tartományában történik mindez.

Az 1840-es évek végén a Vallás és Közoktatási Miniszter meghatározta, mily módon történjen az oktatás az „Elemi Tanodákban”:

„Oktatás tárgyai vagy is Tanulmányok az Elemi Tanodákban

§ 21. *Az alsó elemi Tanodák első osztályában tanítatják:*

- a) *A keresztény hitvallás az alsó Tanodák számára kitűzött Kis Katechismusból, az evangelium könnyű magyarázatjával.*
- b) *Szentírás ó szövetség érdekes kivonatban.*
- c) *Erkölcstan rövid példákban: e három tárgy az egyházi Tanító által külön órákban előadva.*
- d) *Olvasás elemei, az az: betű ösmerés, egybefoglalás, szóejtés magyar és anyanyelven, hol amaz nem anyai. A Falusi Tanodákban egyedül anyai nyelven.*
- e) *Írás: betűképzés és szóbefoglalás.*
- f) *Számtan első elemei.*

g) *Ez osztály számára készített olvasó könyvbőlí kérdezető magyarázat olvasás könyben.*

§ 22. *A II^{dk} elemi osztály tanulmányai ezek:*

- a) *A Keresztény hitvallás valamivel bővebben a kitűzött könyv szerint.*
- b) *Sz. Írás új szövetség alkalmas kivonatban.*
- c) *Erkölcstan buzdító példákban és az Evangelium könnyű magyarázatjával. Mind ez a lelki tanítótul előadva.*
- d) *Folytonos olvasás nyomtatványokból és kéziratokból anya és magyar nyelven. A Falusi Tanodákban egyedül anyanyelven.*
- e) *Szintúgy az írás is.*
- f) *számtan az egész elvont és megnevezett számok első négy számvetés nemei. A forgásban lévő pénz nemeinek, mértékeknek felbontása, átváltása, emlékezetbőlí gyakorlás, jövedelem és kiadások jegyzékének módja, tört számok és arany szabály.*
- g) *olvasás, az olvasó könyv közbevetőleges magyarázgatása, taglalása.*
- h) *Ahitatos éneklés szerény, illő, kellemes, és buzgó hangoni gyakorlata.”*

Láthatjuk, hogy mivel vallási irányítással működnek ezek a „Tanodák”, igencsak erőteljesen ott van az oktatási tananyagban az Ó- és Újszövetségi Szentírás, mely minden más oktatási anyag alapja, hiszen ebből kell megtanulni az olvasás fortélyait, de ügyelnek arra, hogy mindez „érdekes kivonatban” történjen. A folytonos olvasás, a tartalom elmondása, a számtan alkalmazása – mindez a valós élet elemeihez olyan tematika, mely feltétlenül hasznos és eredményes volt.

Az alapműveltség megszerzéséhez minden állampolgárnak joga volt, hiszen e nélkül nehezen juthatott eredményre se a magánéletében, se a munkájában.

A „gyarmaton”, Új-Megyeren is, mint bárhol az országban természetesen volt oktatás, volt tanítás. Arról, hogy mikor csatlakozik az oktatási alapok letételéhez, arról nincs adatunk.

Új-Megyer lakossági összetétele miatt különleges helyzetbe került, ugyanis nyelvi, felekezeti sokrétősége miatt lehetetlen lett volna megoldani néhány törvényi előírást. Éppen ezért történhetett meg az, hogy elsőként nem egy felekezethez kötött s nem vallási irányítással létesült az első iskola, – bár a befolyásolása erős volt.

1840-től már van nyoma az oktatásnak, hiszen a település előljárósága szívégyének tekinti a felnövekvő nemzedék okítását. A tanítói feladatokat a községi jegyző látja el, melyért külön díjazás illeti. A tanüggyel azonban folyamatosan foglalkoztak az

uradalom utasítására, hiszen biztos alapokra kellett helyezni az új település felnövekvő nemzedékének kérdését. 1881. augusztus 16-án végül összehívták a „gyarmaton” élő lakosokat s a jelenlétükben hozták meg első határozatukat az „*oskola elrendeltetése és a tanító felfogadása*” ügyében. Minderre akkor kerülhet sor, ha az akkori tanító és egyben jegyző – Holló József – „*hivataláról leköszön*”.

Példa értékű a határozat első pontjának rögtön az első mondata:

„*1-ször. Megegyeztek a község birtokos lakosai, hogy a keresztény iskolába az izraeliták gyermekei is taníttassanak.*”

Az hiszem, ez a minden idők egyik legpéldásabb együttműködése a különböző vallási nézetű embereknek. A későbbiekben be is bizonyosodott, hogy ennek a bölcs és előrelátó döntésnek hosszú távom meg lett a gyümölcse.

Az oktatással foglalkozó előjárók nemcsak a vallási dolgokban voltak toleránsak, de a szülők vagyoni helyzetére is odafigyeltek. Sok szegény család anyagi helyzete miatt nem járatta gyermekét az „oskolába”, hiszen a megállapított tandíj előteremtéséhez nem volt lehetősége. Újpest előjárói ezt sem nézték tétlenül. Éppen ezért 1842. június 18-án tartott ülésén a következő határozatot hozta ebben a témában:

„*A gyermekek tanítása s nevelése főgondja lévén a községnek, azon oknál fogva a tanítási díj eltöröltetik, olyformán mindazonáltal, hogy a fűtés, söprés és gyertyára való költségeket az iskolába küldendő gyermekek szülői kötelesek fizetni....*”

Ebben az évben – 1842-ben – az izraelita hitközség megnyitotta saját iskoláját. Stern Márkus rabbi kezdte el a felekezeti iskolában az oktatást. Később Löffler Zsigmond és Forheim Dávid szavaira figyelhetek a kisiskolások.

Bár a községi iskola erős egyházi befolyás alá kerül, mégis tovább járhatnak ebbe izraelita szülők gyermekei, mint ahogyan az izraelita osztályokban is szép számmal jelen vannak más vallású tanulók.

A kezdeti időszakban már felvetődött, hogy egy önálló „községi tanoda ház” felépítésére lenne szükség. Az anyagi nehézségek miatt erre csak jóval később kerülhetett sor.

A kezdeti nehézségek után – a lakosság növekedésével arányosan – egyre másra létesülnek iskolák, mely országos viszonylatban is különleges és példaértékű. A katolikus és izraelita iskolák után létrejönnek a református és az evangélikus egyház által fenntartott osztályok is.

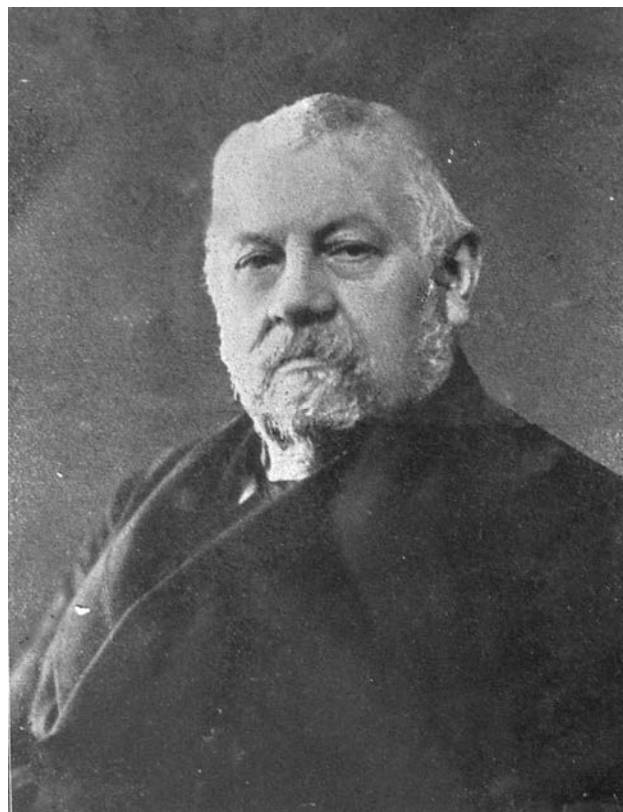
Jó ez a többszínűség, hiszen valamilyen módon egy egészséges rivalizálás is létrejön, ugyanakkor a tanítók felkészültsége sem elhanyagolható, még akkor se, ha vallási kötődésük van. Vegyük figye-

lembe, hogy az akkori oktató gárda még mindenféleképp egyházi iskolában nevelkedett, sőt egyházi alkalmazásban is volt nagy részük.

A hitoktatás éppen ezért nagyon fontos volt minden felekezet számára, függetlenül attól, hogy milyen jellegű volt maga az intézmény.

Meg kell jegyeznem: azzal, hogy a hitoktatás ki került az oktatási rendszerből igen nagy kárt okoztunk a felnövekvő nemzedéknek. Miért is? Csak azért, mert a hitoktatók a hit megismertetésével bizonyos alázatra nevelték a gyermekeket, tiszteletre, toleranciára, és mások megbecsülésére. A mostani kisdíjak ilyen ismereteket nem szerezhetnek és ez nagyon káros.

Téves elképzelések vannak a mai ifjúságban néhány vallásról. Ha nem is hitoktatással, de vallásismerettel lehetne kibővíteni a képzési rendszert, máris szebb jövő elé nézhetnénk. A másik megismerése és megismertetése az iskola feladata.

Máty Lajos

A községi iskolák nagy terhet róttak a településre. Éppen ezért örömmel vették az 1880-as évben kapott felajánlást, miszerint a községi elemi népiskolákat állami iskolákká minősítenék át. Ezzel nagy tehertől szabadult meg a község, hiszen így a fenntartási költségek nagy részét az állam vállalná magára. Az állami oktatás irányítása egy igazgató kezében összpontosult, igazgatója – az 1873-tól megválasztott igazgatóként tevékenykedő – Máty Lajos lett.

A lakosság növekedése magával hozta az újabb oktatási intézmények létrehozását. Az iskolák gyors szaporodása miatt ezt már egy személy nem tudta ellátni, ezért 1889-ben már kettő, 1894-ben négy, majd 1895-ben öt igazgató irányította az elemi iskolákat.

Tóth József tanfelügyelő

Bérházak lakásait alakították át tantermekké és így folyt az oktatás Újpesten nagyon sokáig. Ezt a tarthatatlan állapotot szerette volna megszüntetni Tóth József pestmegyei tanfelügyelő. Szerette volna, ha a kornak megfelelő, modern iskolákban folyna a tanítás. Ezzel párhuzamosan harcolt azért, hogy az tanulók megfelelő, az ideális oktatáshoz nélkülözhetetlen eszközökkel legyenek ellátva. 1897-ben megkezdte a tárgyalásokat a Vallás és Közoktatásügyi Minisztériummal. Jó helyen és jó időben kopogtatott, hiszen a miniszter azonnal reagált az előterjesztésre. Javasolta, hogy a község építsen az igényeknek megfelelő mennyiségű és nagyságú iskolákat, mégpedig úgy, hogy annak költségeit az állam állná – a telket természetesen Újpest ingyen biztosítaná.

A felmérések, az igények alapján végül megállapodtak abban, hogy 7 iskolaépületre lenne szükség, mely összességében 82 tanteremből állna. Az iskolákat igazgatói irodával, tanári szobával kell ellátni, ugyanakkor az iskolaszolga részére is kell egy lakást biztosítani az épületben.

A minisztérium vállalta, hogy az iskolák felszerelésének költségeit is állja, sőt az időközben elavulttá váló, vagy leselejtezett oktatási eszközök kicseréléséről is gondoskodik úgy, hogy az a község költségvetését ne terhelje.

Talán meglepő, de a tanárok a minisztériumból kaptak utasítást, hogy a gyermekeket tanítsák meg zsebkendőbe köhögni. Hasonló jó tanácsok olvashatók az Értesítő Könyvecskéiben.

Ahol oktatás van, ott természetesen értékelik is annak eredményességét. A tanulók tudásszintjét folyamatosan rögzítették, hiszen csak így volt értelme a tanítók munkájának. A legrégebbi hivatalos feljegyzés – mely még megmaradt az idők viharában – az 1900-as évben beiskolázottak névsora és év közi munkájuknak számokkal és betűkkel leírt értékelése. Az „*Előmeneteli és mulasztási napló*” tartalmazza ezeket az adatokat. A naplóba bevezetett tanulók névsorából nagyon sok mindenre lehet következtetni, hiszen részletesen bekerültek a rájuk vonatkozó adatok: születési hely, születési időpont, a lakhely, a szülők neve és foglalkozása s a leglényegesebb, a tanulmányi előmenetel. Ez természetesen hivatalos okmány volt, oldalait megszámozták, egy nemzeti színű spárgával átfűzték majd ennek végét lezárták vörös viaszpecséttel.

Pecsetje külön is volt az iskoláknak, melyeket hivatalos iratokon használtak, vagyis bizonyítványokon, felszólításokon, leveleken.

A nagy szegénység miatt nem volt tankönyve minden tanulónak, így több mint valószínű, hogy egy azon könyvből tanult éveken keresztül minden gyermek.

Az oktatás eredményességét az osztálynaplóban vezették a tanítók, de erről értesülnie kellett a szülőknek is. Erre szolgált az „*Elemi Népiskolai Értesítő Könyvecske*” Ebbe került bele a tanuló előmeneteléről minden adat s ebben üzentek a szülőnek problémák esetén.

Figyelemre méltó az értesítő minden oldala, mivel ez bemutatja a kor szellemét, oktatási stílusát. Ez a kis füzetecske minden diáknál ott volt, így az ott leírtak mindenki számára elérhető és olvasható volt. A betartása viszont az egyéntől függött.

Azt hiszem az itt felsorolt intelmek betartása, követése ma se lenne hátrány a gyermekek szellemi és érzelmi fejlődése szempontjából.

Éppen ezért talán a füzetecske utolsó oldalát nézzük meg. Ide nyomtatták a Himnusz szövegét és kottáját. Mai napig is a kultúrembereket arról lehet megismerni, hogy saját nemzetük himnuszát ismerik úgy szövegben, mint dallamban. A Himnusz elhangzásakor feláll és illő tisztelettel végighallgatja, esetleg éneklie azt. Ez még akkor is elvárható, ha más nemzetek himnusza csendül fel. Sajnos előfordul napjainkban, hogy saját nemzeti himnuszunk alatt felnőtt emberek rossz példát mutatva szépen ücsörögnek, ahelyett, hogy megadnák az illő tiszteletet. Ezért volt fontos már a kezdeti időszakban a Himnusz megismertetése, hogy a gyerekek mindenkor felismerjék és tiszteljék azt.

Az Értesítő Könyvecske belső oldalán egészségügyi, tisztálkodási és viselkedési normákat, elvárásokat sorolnak fel, hogy ezzel is a jó útra tudják irányítani a tanuló ifjúságot.

Szükséges tudnivalók.

Csak abból a gyermekből lesz életrevaló ember, aki kerüli mindazt, ami az egészségnek árt. **Különösen kerülnie kell a gyermeknek a dohányzást és a szeszes italokat: a bort, sört és pálinkát.** A dohány és a szeszes ital, kivált a pálinka, olyan erős mérég, hogy a felnőtt embernek is árt, a gyermeket pedig idő előtt sírba viszi.

Amelyik gyermek dohányzik vagy szeszes italt iszik, az nem halad a tanulásban és testileg is elcsenevészedszik, erőtlen, munkára képtelen lesz.

Ez a két mérég oltja be leggyakrabban az emberekbe a tüdővész csíráját is, ami igen sok embernek ássa meg a sírját. Mert a tüdővész nagyon ragadós betegség és mindenki megkaphatja. Hazánkban 70.000 embert visz el ez a rettenetes betegség évenként.

Legjobb ellenszere a tisztaság és a jó levegő.

De nemcsak az arcot kell tisztán tartani, hanem egész testünket, ruhánkat és lakásunkat is. Nem szabad a lakásban köpködni, mert a köpés undorító és terjeszti a betegségeket is. Minden romlott, bűzös dolgot a lakásból és környékéről el kell távolítani. Gyakran és jó ideig kell a lakást télen-nyáron szellőztetni. **Tüdőnket úgy fel-frissíti a tiszta levegő, mint szomszárjunktól tikkadt testünket a tiszta víz.** Aki szereti a tisztaságot, az igen sok betegségtől menekül meg.

Különösen arra kell ügyelni, hogy sem a ragadós betegségben levők, sem az ilyen betegek holmija egészséges emberrel érintkezésbe ne jussanak. Ilyen, gyakran előforduló ragadós betegségek a tüdővészen kívül a kanyaró (vörös himlő), a vörheny (skarlat, sarlach), a szamárköhögés (kehe) és a ronszoló-toroklob (difteritisz). Ha valamely gyermek ilyen betegségbe esik, azonnal orvost kell hozzá hivatni és mindaddig nem szabad a többi gyermekhez eresztetni, amíg az orvos meg nem engedi.

(Folytatása a hátsó boríték belső oldalán.)

Az Értesítő Könyvecske a Szükséges tudnivalók első részével

Az italozás, a dohányzás veszélyességét erőteljesen kihangsúlyozzák ezek a sorok, de a betegség megelőzésére is nagy súlyt fektet. Kihangsúlyozza: „Száz meg száz ember pusztul el csak azért, mert bajában nem orvoshoz, hanem kuruzslóhoz fordul.”

A kor viselkedésmódját tükrözi az alábbi idézet is:

„Nem szabad a lakásban köpködni, mert a köpés undorító és terjeszti a betegségeket is.”

Ebből kiderül, hogy ez az undorító cselekvés ebben az időben megszokott volt néhány helyen, s egészségtelen volta miatt természetesen ennek megszüntetésére próbálták rávenni a tanuló ifjúságot. Szerencsére napjainkban ilyentől már nem kell senkit óvni, így senki nem viselkedik se otthon, se mástutt. Ebből is látható, hogy a gyermekkorban tanított viselkedésmód és a megkövetelt illem hosszú távon bizony nagyon hasznos. Lehet, hogy nem azonnal látható az eredmény, de a folyamatos figyelmeztetés és példamutatás mindenkor kiváló eredményt hozhat. Ezért nagyon fontos a tanítók, tanárok önzetlen

munkája, hiszen a mindennapi apró eredmények csak évtizedek múlva válnak láthatóvá, érzékelhetővé. S mi, volt diákok is csak évek múlva tudjuk értékelni az értünk vállalt áldozatos munkát.

Különb minden betegségben legjobb orvoshoz fordulni. Mert, ha szántani, vetni, aratni, házat építeni csak az tud jól, aki megtanult, a beteg embert is csak az tudja meggyógyítani, aki azt tanulta.

Száz meg száz ember pusztul el csak azért, mert bajában nem orvoshoz, hanem kuruzslóhoz fordul.

Igen fontos kelléke még az egészség fentartásának a jó táplálkozás is. **Még a legszegényebb ember is táplálkozhatik jól.** Mert nem az a jó táplálkozás, ha valaki finom ételt eszik, ami legtöbbször nem is tápláló, vagy nagyon sokat eszik, amitől beteggé lesz, hanem az, ha valaki rendesen él, azaz egyszerű eledelét rendes időben, rendesen elkészítve fogyasztja el. Ezért tanuljanak meg a lányok jól főzni.

Az ember egészségének azért is nagy ellensége a szeszes ital, különösen a pálinka, mert **aki szeszes italtra költi pénzét, annak nem telik jó táplálékra.** A szeszes ital drága még annak is, aki nem mértéktelenül issza, mert nem pótolja a mindennapi kenyeret annál sem, akinek bőven jut rá. Hát a szegény ember fazekából hány jó falatot húz ki! Miatta sok család szűkös napokat lát.

A szeszes italban nincs tápláló-erő. Aki pedig mértéktelenül issza, annak az eszét veszi el. Pedig mindenkire ez a sors vár, aki nem ura akaratának és rákap az ivásra. Mert úgy van azzal az emberrel, mint a tolvaj a lopással. Az is először csak tüt lop, később elviszi az ökröt is.

Akit a szeszes ital egészen rabjává tett, az átok nemcsak a családra, hanem a községre is. Elissza minden keresetét, házat, földjét, tehát nemcsak magának, de családjának jólétét és boldogságát is. Ráadásul elvesz a becsülete, mert izgága, kötekedő emberré lesz, azonkívül, mert soha sincs eszénél, minden rosszra könnyen hajlik. Még a koldusbotra sem támaszkodhatik, mert mindenki megveti, mint akinek saját hibája akasztotta nyakába a koldustarisznyát.

Csak józan és erkölcsös élet teszi boldoggá az embert!

Csak ép elméjű és munkabíró polgárok teszik boldoggá a hazát!

Az Értesítő Könyvecske a Szükséges tudnivalók befejezése

A táplálkozás is az egészséges életmódhoz tartozik. Az alábbi sorok talán mai is aktuálisak, mivel a szegények élelemhiányát is úgy tudja megmagyarázni, mintha az egészségesebb lenne, mint a gazdagok és tehetősek bőséges lakomája.

„...Mert nem az a jó táplálkozás, ha valaki finom ételt eszik, ami legtöbbször nem is tápláló, vagy nagyon sokat eszik, amitől beteggé lesz, hanem az, ha valaki rendesen él, azaz egyszerű eledelét rendes időben, rendesen elkészítve fogyasztja el...”

Ezeket a sorokat a szocializmus építői úgy értékelték, hogy a rothadó kapitalista, klerikális oktatásügy a szegény embert megtevesztette az étkezés minőségének leírásával, mintha az lenne az egyedül üdvözítő, miközben az úri osztály teli hassal éli le életét, bőséges lakmározással tölti napjait. Akik ezeket mondták, azok és leszármazottaik most éppen ugyanúgy viselkednek és dözölnek, mint a XX. század első felében az úri osztály, csak ők most éppen nem kapitalistának mondják magukat. Ugyanakkor sajnos napjainkban is van

olyan szegény család az országban, akik gyermekeiknek szívesen elmondanák a fent idézett sorokat, ami talán megvigasztalná őket éhségükben, de a gyomruk ugyanúgy üres maradna.

Visszatérve az Értesítő Könyvecske útmutatásaira, a befejező sor érvényes mind a mai napig:

„Csak ép elméjű és munkabíró polgárok teszik boldoggá a hazát!”

En személy szerint még egy jelzöt beillesztenék ebbe a meghatározásba, mégpedig a „becsületes” szót, hiszen a zsványok, a becsstelenek, a másokon átgázolók csak rontják nemzetünk hírnevét, s tevékenységük nem mutathat példát a felnövekvő új nemzedéknek.

A felnövekvő tanuló ifjúság nagyon érzékeny és fogékony minden újra s főleg a jóra, csak meg kell ismertetni velük, tudatosítani kell annak jellegét és minőségét. Ezért nagyon sok függ a nevelőtől, a tanítás minőségétől, az oktatás célszerűségétől.

OSZTÁLYOZÁS

Az 1900-as évek elején (s nyilván előtte is) más-képpen történt a gyermekek osztályzása, értékelése, mint mostanában. Az előmenetelt az év folyamán háromszor osztályozták: karácsonykor, húsvétkor számjegyekkel, míg az iskolaév végén betűvel.

Ez akkor hogy is nézett ki? Hát így:

A magaviseletet szövegesen így minősítették: *dicséretes, példás, jó, változó.*

A szorgalom lehetett:

kitartó, változó, kellő, elégséges, hanyag.

Az előmenetel a többi tantárgyból:

kitűnő, jeles, jó, közepes, elégséges, elégtelen.

Bizonyára mindenki tudja, hogy a háború előtti időkben az osztályzás másképpen működött, mint mostanában. Akkor a legjobb osztályzat az 1-es volt, míg a legrosszabb az 5-ös volt. Ez így érthető is, hiszen a rangsor úgy alakult, mint a sportban, volt első helyezett az 1-es, és ez így folytatódott az elégtelennek számító ötösig.

Valaki azonban nagyot akart „csavarni” ezen a rendszeren, mert az még rendben van, hogy megfordult az osztályzasi értékelés és a legrosszabb jegy lett az egyes, minősítve a kevés tudást és a legjobb az ötös, mutatva, hogy aki ezt kapja az bizony többet tud. Mégis valaki, (vagy valakik?) kitalálták az 1948-49-es tanévben 6-os és 7-es osztályzatot. Nyilván ez túl bonyolulttá tette a szöveges értékelést, mely eddig öt kifejezést használt: elégtelen, elégséges, közepes, jó, kitűnő. 1949-ben ez másképpen alakul. A tanuló magatartását és tanulmányi előmenetelét is más számokkal és szöveges értékeléssel jelzik. Mégpedig:

Magatartása lehet:

példás (3),

jó (2)

tűrhető (1)

A tanulmányi előmenetele lehet:

kitűnő (7)

jeles (6)

jó (5)

közepes (4)

elégseges(3)

gyenge (2)

elégtelen (1)

Ez az értékelési rendszer azonban nem élt sokáig, hiszen 1950-ben már újra úgy osztályoztak, ahogyan mind a mai napig történik minden iskolában. Tehát a 6-os és 7-es osztályzat „megbukott”, de véglegesen és nem ismétlésre.

8
Anyakönyvi sorszáma: 8.

FÉLÉVI ÉRTEŚITŐ

Feckenstein Julia tanuló által
az *újpesti Langlet F. u. ált.* általános iskola (népiskola)
VI. osztályában az 1948/49 isk. év első felében elért eredményről.

Magaviselet	Magatartás	példás	3
Szorgalom. — Rendszerezet			
Hit- és erkölctan		<i>jeles</i>	6
Beszélgetés. — Szabadbeszélgetés		<i>közepes</i>	4
Olvadás. — Magyar nyelv- és irodalom		<i>elégseges</i>	3
Írás		<i>jó</i>	5
Fogalmazás		<i>jó</i>	5
Nyelvi ismeretek		<i>jó</i>	5
Történelem			
Föld- és néprajz			
Az ember élete			
Természetrjz			
Természettan. — Vegytan			
Számítás és mérés		<i>elégseges</i>	3
Rajzolás		<i>jeles</i>	6
Ének		<i>kitűnő</i>	7
Testnevelés		<i>kitűnő</i>	7
Választható tárgyak, gyakorlatok:			
gyakorlatok			
nyelv			
Általános tanulmányi eredmény		<i>közepes</i>	
A nevelő testület határozata:			
Jegyzet:			
Mulasztott napok száma:			
igazoltnak:		<i>17</i>	
igazolatlanul:			

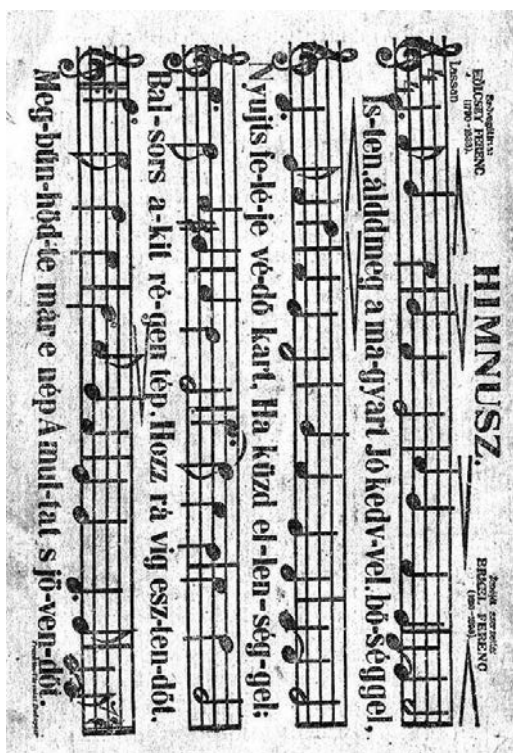
Kelt: *Újpesten* 1949. évi *január* hó *31* n.

Franyó János igazgató, *Petrányi József* osztályfőnök, tanító.

Látta az apa vagy helyettese:
Feckenstein János

6-os és 7-es osztályzat a bizonyítványban

Érdekes élmény lenne, ha kezünkbe tudnánk venni régi korok tankönyveit. Az oktatás reformja folyamatos. A könyvek sokszor évről évre változnak, megújulnak. Bár ez csak napjainkra jellemző. Az 1800-as években, de az 1900-as évek elején is többgenerációsak voltak az oktatásra szánt könyvek. Egy tankönyvet több éven keresztül használhattak a diákok – nem kellett évenként mindig újat vásárolni – ezáltal volt úgy, hogy egy családban több gyerek is ugyanabból a tankönyvből tanult mint testvére.

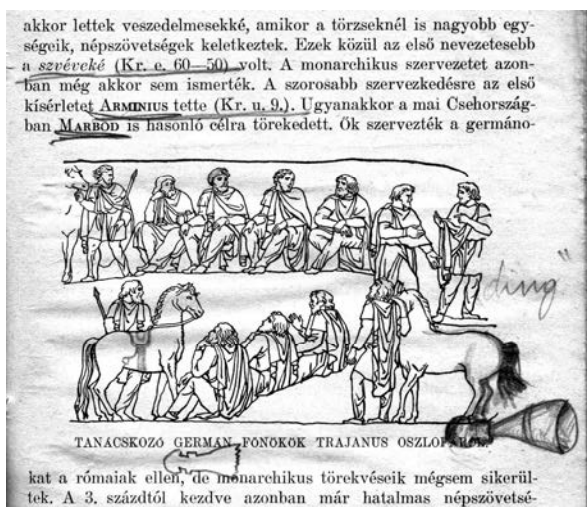
Menjünk vissza az időben s nézzünk meg, miből tanultak a régmúlt diákjai! Nyilván erre a célra szánt könyvekből. De milyen könyvekből? Mint ebben az időben mindenhol, az egyház végezte az oktatás irányítását, tehát gondoskodnia is kellett a megfelelő tankönyvekről és egyéb felszerelésről is.

Elsődlegesen természetesen az ábécés könyv, hiszen ez volt az alapja az oktatásnak. A későbbiekben viszont egyre komolyabb kiadványok kerültek az iskolapadokra. Ezek között ott volt az 1806. évi Ratio Educationisban előirányzott tankönyvek. Ilyen volt a „Magyar biblia kérdésekkel”, vagy például „A Szent Írásból szedett ó és új testamentom-béli történetek a magyar nemzeti iskolák számára. Az aritmetikát viszont a „Makó Pál: Bèvezetés a számvetés-be” c. könyvből ismerhették meg a tanulók. Ez a tankönyv 1780 és 1850 között többször is megjelent. Számtan mellett a helyesírás is fontos volt már ebben az időben is. A „Magyar Ortográfia, avagy Írástudomány” szolgált a helyesírás elsajátítására, oktatására. Nézzük meg, még milyen könyvek szolgálták a helyi oktatást. 1845-ben egy debreceni főiskolai tanár, nevezetesen Zákány József könyve volt népszerű, melynek címe: „Szent Biblia ismertetése ref. fiú és leányiskolák számára”. Ennek ára mindösszesen 20 váltókrajcár volt. 1847-ben szintén Zákány Józseftől kerül ki egy könyv, melyet alkalmasnak találtak a gyermekek nevelésre és énektudásuk fejlesztésére, melyben templomi és temetési énekek voltak leírva. S még néhány könyv ebből az időből: „Edvi Illés Pál: Első oktatásra szolgáló kézikönyv, vagyis a legszükségesebb tudományok özvesége, vallási különbség nélkül minden néptanítók s tanulók számára” mely 1837-ben jelent meg. De vannak

valóban szakmai szempontból is érdekes tankönyvek, olyan mint a „Népszerű természet- és egészségtan” vagy a „Népszerű földleírás-, történet- és történytán”, a sorban követi a „Népszerű számvetéstan és időszámlálás tudománya”, a „Népszerű magyar nyelvtan és írásmód, idegen szók lajstromával”, valamint a „Népszerű gazdaságtan”.

Mind-mind érdekes és ma már furcsának tűnő oktatási alapanyag, de ha beleolvassuk, bizony láthatjuk, hogy mennyire alapos és talán még időt álló is az akkor megírt tananyag. Stílusánál fogva ma már teljesen használhatatlan lenne, de gondoljunk csak bele, hogy ezek szolgáltatták régi tudósaink, feltalálóink tudástárának alapját, nem beszélve arról, hogy nagyszüleink is ezeket használták.

Kezembe került egy 1931-ben használt Világtörténelem című tankönyv. Lehet látni rajta, hogy több éven keresztül forgatták lapjait, vagyis több tulajdonosa is lehetett. Mint minden tankönyv, mely egy diák kezében megfordul, ezen is ott van a tulajdonos „névjegye”. Nyilván a tanár unalmas előadása közben próbálta ki művészi hajlamát Szimon István tanuló. Alkotott, firkálgatott, de remélhetően nagyon sokat tanult is belőle, hiszen a lényeges részek aláhúzása, s a szélmarginon látható jegyzetek ezt valószínűsítik.

Összefirkált tankönyv 1931-ből

A könyvbe beleolvassva megismerhetjük, milyen felfogás szerint válogatták össze a tananyagot. Teljesen más elvárások voltak, és teljesen más szempontból ítélték meg a világban történt eseményeket, mint a mi iskoláink idején. Miért is van ez? Nyilván azért, mert minden kor más és más történetet tart fontosnak. Éppen ezért felmerülhet a gyanú, hogy a mindenkori tankönyvírók, tanítók, tanárok úgy irányítják tudásunkat, ahogy azt ők maguk szeretnék. Éppen ezért el kellene érni egyszer azt, hogy ha más nem, de legalább a történelmet ne másítsuk meg. Azt hiszem, ez csak egy álom marad, hiszen a gyermeki naivitás az, mely még alakítható, manipulálható. Ezt ki is használják nagyon sokszor.

AZ ÚJPESTI ÁLLAMI POLGÁRI LEÁNYISKOLA (LŐRINCZ UTCAI ISKOLA)

Egy oktatási intézmény is lehet a város életének hiteles ujjlenyomata. Egy iskola bemutatásával is megismerhetjük környezetünk fejlődését, elődeink gondjait, örömeit s tükörként állhat a változó politikai élet előtt is. Ujjlenyomat azért lehet, mert itt a kezdetektől minden jellegzetes történés megtalálható, s természetesen politikai tükörként is szerepel, hiszen a napi politika sebhelyei igazoltan mindig is jelen volt – sajnos minden iskolában.

Az első újpesti polgári leányiskola negyedszázados jubileumán Gegus Ilona tanítónő így ír:

„Csendes elvonultságban, magáról alig hallatva mint egy gondos jó szülő, végzi szerény, de áldást árasztó munkáját egy negyed század óta hazánk egyik legnagyobb polgári leányiskolája. Mindazok az eszmék, melyeket az alapítók valaha az iskolához fűztek, ezen intézet kebelében visszhangra találtak. Mily egyértelműséggel ismerte fel mindenkor, hogy egy leányiskolának, ha rendeltetéséhez és hivatásához hű akar maradni, nem az a célja, hogy minél többet hallasson magáról, hanem az, hogy félrevonulva a nyilvánosság hangos zajától magában keresve és találva csak a támogató erőt, nevelje, tanítsa a szülői házak féltve őrzött kincseit, a reá bízott zsenge, gyermeki lelket.”

Vajon milyen eszmék vezették az alapítókat, amikor egy leányiskola megteremtésén munkálkodtak? Mi volt az a hajtóerő, mely erre a szokatlan lépésre ösztönözte őket?

A kérdések nem véletlenül hangzanak itt ilyen furcsán, hiszen nincs ebben semmi szokatlan. Nincs a mai felfogással, a mai viszonyok között. Ha viszont megnézzük az alapítás dátumát – 1883 – máris érezhetjük e vállalkozás különlegességét. Már csak azért is, mert ekkor még a nők helye a társadalomban igencsak háttérbe szorul. Ezt jelzi Mády Lajos írásában:

„Korunk egyik legszebb vonása azon nemes törekvés mely a nőnevelés érdekében történik. A midőn a nőt a férfival a nevelés és tanításban egyenjogúsítani igyekeznek. Ezen törekvés különösen a mai körülmények között nagyon méltányos és sürgős dolog. Igaz, hogy sok nehézséggel kell küzdeni azoknak, kik a nőképzés terén fáradoznak, részint az elfogultság, részint pedig az általános közöny miatt.”

A lakosság emberi és erkölcsi színvonalának növelése érdekében természetesen szükség van arra, hogy mind a férfiakat, mind a nőket megfelelően képezze. Szükség van erre, hiszen egy nemzetet a lakóinak általános műveltsége szerint ítélik meg. Jogosan, mert egy ország csak akkor tud fejlődni és

eredményeket elérni minden szinten, polgárai megfelelő alapképzésben részesültek. Nem kell feltétlenül mindenkinek a felsőbb iskolákat is elvégezni, de szükséges egy olyan alap lerakása, mely a későbbiekben segíti a családok, a közösségek, a munkahelyek fejlődését kulturális, tudományos, és technikai vonalon is.

Ez természetesen vonatkozik a nőkre is, hiszen a családban már kijelölték a helyüket, a társadalomban pedig még csak most keresik. Ezért látta szükségesnek néhány jelentős személyiség Újpest előljáróságából, hogy az itt élő leányok is megfelelő műveltséggel rendelkezzenek, melyet a társadalom elvár tőlük. Ezért is rakták le az alapjait a leányiskolának, s ezen belül a nők képzésnek.

S itt megint Mády Lajost idézném:

„Bátor vagyok azon megjegyzést tenni, hogy úgy Újpesten, valamint a főváros kivételével széles e hazában, a polgári leányiskola jövője csak akkor lesz biztosítva, ha az nemcsak pusztán az ismeretek terjesztésével foglalkozik s nemcsak tanít, de nevel az életnek, nevel a társadalomnak.”

Rózsa Iván az iskola első igazgatója

1883. szeptember 20-án Tóth József királyi tanácsos, Pest vármegye tanfelügyelője nyitotta meg az újpesti állami polgári leányiskolát. Az első iskola tulajdonképpen csak egy bérelt helyiség volt a Fő úton (ma Árpád út). A megnyitón jelen volt az első oktatói gárda is: Rózsa Iván igazgató, és a tanítók: Gallauner Anna, Gallauner Lujza, Schmidt Amália, valamint Bolla János, Gallovits Győző, Mády Lajos, Popper Ignác hitoktatók. Az ünnepélyes megnyitón természetesen ott volt az a 79 tanuló, akik elsőként vehetett részt az oktatásban.

Tóth József ünnepi beszédét, Illek Vince plébános köszöntőjét és Rózsa Iván igazgató lelkesítő bevezetőjét a tanulók mellett meghallgathatta a jelenlévő „díszes közönség” is.

Megkezdődött az oktatás, egyből első, második és harmadik osztállyal. Egy évvel később a tanulók létszáma 108-ra bővül.

1884-ben már megszervezik a kézimunka tanfolyamot. Az itt készült munkák egy év múlva részt is vesznek az országos kiállításon, nagy sikerrel.

Dr. Neményi Imre igazgató

Folyamatos az érdeklődés az iparosok körében az iskola iránt. A híre terjed a családok között. Éppen ezért egyre többen íratják be lányukat ebbe az iskolába. Erről a létszámadatok is tanúskodnak:

Az osztályok és tanulók létszáma

1883/4—1907/8.

Sorszám	Tanév	A. osztály				B. osztály				C. osztály				D. oszt.		Kézimunka tanfolyam			Összesen	
		I.	II.	III.	IV.	I.	II.	III.	IV.	I.	II.	III.	IV.	I.	II.	I.	II.	III.		
1	1883/4	33	32	14	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	79
2	1884/5	43	20	28	10	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	108
3	1885/6	54	25	14	21	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	114
4	1886/7	36	21	18	9	33	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	126
5	1887/8	52	47	15	13	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	181
6	1888/9	48	36	21	16	41	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	169
7	1889/0	52	43	20	15	40	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	170
8	1890/1	47	53	25	16	60	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	201
9	1891/2	55	60	31	16	70	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	232
10	1892/3	49	61	34	25	68	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	231
11	1893/4	57	65	42	30	56	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	250
12	1894/5	41	38	54	39	45	33	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	250
13	1895/6	53	46	53	47	55	42	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	296
14	1896/7	53	49	46	48	46	45	32	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	319
15	1897/8	61	46	38	40	60	44	37	29	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	355
16	1898/9	61	54	39	39	60	44	38	37	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	373
17	1899/0	86	61	38	39	81	58	38	31	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	439
18	1900/1	60	67	46	36	60	56	49	33	40	25	—	—	—	—	—	—	—	—	489
19	1901/2	56	55	51	44	66	53	50	38	33	20	23	—	—	—	—	—	—	—	500
20	1902/3	57	53	59	48	64	58	46	50	35	22	21	14	—	—	—	—	—	—	543
21	1903/4	57	48	45	40	57	48	39	30	63	44	30	30	—	—	—	—	—	—	567
22	1904/5	56	53	39	43	67	62	32	32	64	51	34	26	—	—	—	—	—	—	599
23	1905/6	61	50	47	35	71	61	45	29	64	48	40	29	—	—	—	—	—	—	634
24	1906/7	57	52	44	33	65	63	45	34	52	50	43	34	43	—	—	—	—	—	663
25	1907/8	60	51	45	33	66	59	46	36	61	44	46	36	39	39	28	9	—	—	700
Összesen		1333	1191	896	735	1231	726	497	380	412	304	237	166	32	33	216	77	12	—	8537

1885.	113	1888.	169
1886.	126	1889.	170
1887.	131	1890.	201

A gyors létszámnövekedés ezután indul meg csak igazán.

1900.	489	1907.	700
-------	-----	-------	-----

Amint látható, az alig több mint húsz év alatt majdnem hétszeresére duzzad az iskola tanulói létszáma. De ekkor már országos híre is van, hiszen ez a legnagyobb polgári lányiskola az egész országban.

Az itt alkalmazott nevelési oktatási módszerek egy részét szívesen alkalmazzák máshol is.

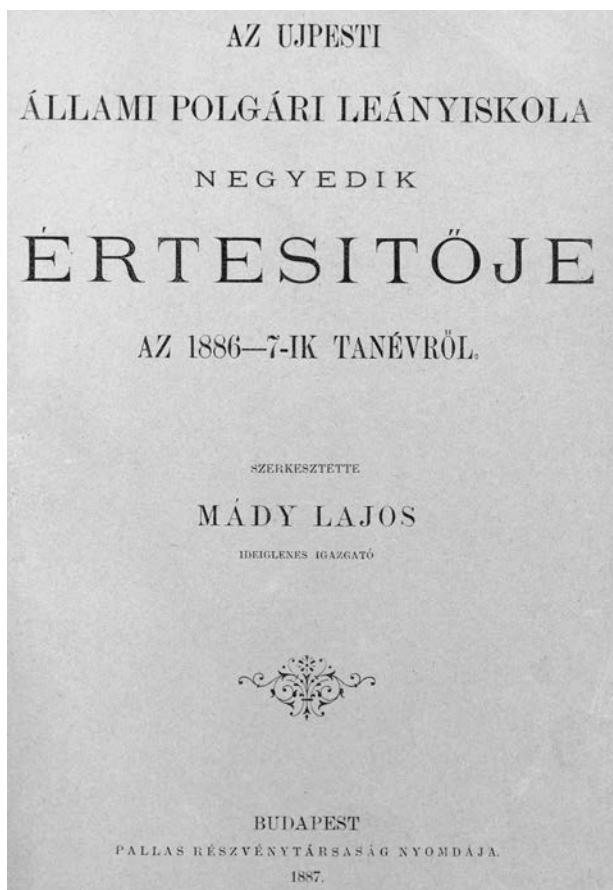
István tér 18. az iskola új épülete

A kezdetben egy bérelt épületben induló iskola tanulólétszámának növekedése miatt osztályterem gondokkal küzd. Kicsi az épület, kevés a hely. Ezért egy nagyobb épületre, több osztályteremre van szükség. Erre végül 1887-ben lesz lehetőség, amikor közadakozásból megvásárolják az István tér 18. szám alatti, egyemeletes épületet. Itt már rendezettebben és nyugodtabb környezetben folyik a tanítás. Egy ideig! Hiszen az előző adatok mutatják, milyen nagy igény van a lányok nevelésére, oktatására, képzésére. Az igények egyre nagyobbak. A fejlődő város, a szaporodó népesség kihat az oktatási rendszerre is.

Az évenként megjelenő iskolai Értesítő beszámol az adott tanítási év eredményeiről, a tanulók létszámának és előrehaladásának alakulásáról. Megtudhatjuk milyen szakokkal bővül az oktatás. Célul tűzik ki, hogy az itt tanuló diáklányok ne csak az egyszerű hímzést, vagy varrást ismerjék meg, hanem önálló szabás-varrás ismeretekkel is rendelkezzenek. Ezzel a tudással már önállótan tudják előállítani a saját és családjuk ruhatárát – ezzel is csökkentve a háztartás kiadásait. Tehát az életre való nevelés volt a fő cél. Arra az életre, melyben már cselekvőként, önállóként érvényesülhet.

Nem szabad elfeledkezni arról, hogy a leányiskola széles látókörű, a szellemi élethez csatlakozó polgárokat, vagyis polgárnőket szeretne a társadalom részére átadni az iskolai évek elmúltával. 1893-ban így ír erről Gallauner Lujza, az iskola egyik tanítónője:

„Abba a leányba tehát, ki hivatva van egykor intelligens, tudományos képzettségű férfi élettársa lenni, be kell oltani az ismeretek iránti érdeklődést, a tudomány tiszteletét és a szellemi munka iránti becsülést, a nélkül azonban, hogy a női munkát kicsinyelnék. Sőt az utóbbi iránt szeretet ébreszteni, munkára szoktatni a lányokat: a nőnevelés első és legfőbb feladata.”

Az iskola 1886-87 évi Értesítője

Az Értesítőkből sok mindent megtudhatunk az iskola működéséről, a tanítók képzettségéről, a tantervről, s minden egyes olyan megmozdulásról, melyben az iskola tanulói bármilyen módon is részt vettek. A tanulmányi versenyek, az országos, – sőt nemzetközi – kiállítások hűen tükrözik az itt elvégzett munkát. Ilyen nemzetköz fórumon ért el nagy sikert az iskola 1907-ben. A londoni kiállításon 3 rajztömbbel, 37 női iparművészeti kézimunkával vettek részt.

A vallási és közoktatásügyi miniszter 1908. december 25-én az iskola igazgatóságának a kiállításon való részvételért és a sikeres közreműködésért köszönetét fejezte ki. Ez nagy elismerésnek számított, hiszen a miniszter is felfigyelt ennek az iskolának a tevékenységére. Ehhez párosult a még nagyobb elismerés, hiszen a kiállítást szervezőktől megkapta az iskola a „Diplom D'honneur” kitüntetést s átvehettek mellé még egy aranyérmét is.

Itt mutatkozik meg, hogy az iskola nemcsak a szorosan tantárgyi témákban szerez sikereket, de minden olyan témában, mely az életben egy nőnek találkoznia kell. Éppen ezért az oktatás szerves része az a folyamat, amikor a tanulók önállóan kezdenek gondolkodni egyes irodalmi, vagy művészeti kérdésben. Ehhez olyan műveltségi alapot kell biztosítani, amelyhez nem az iskolapadban juthat hozzá az érdeklődő. Ehhez sok könyvet kell elolvasni, sok

irodalmi művet kell átélni és megérteni. Ezek után lehet csak hozzákezdeni az önálló alkotásra, a saját értelmezés bemutatására.

Gallauner Lujza

Gallauner Lujza tanítónőnek szinte ars-poeticája volt a diáklányok önálló gondolkodásra való nevelése. Ezt így fogalmazta meg:

„Ha csak néhány növendékkel sikerül egynéhány neki való művet azért átolvasatni, hogy tartalmáról társai előtt beszámoljon, ha csak egyik-másikban ébresztünk bátorságot arra nézve, hogy csapongó gondolatait egy irányba koncentrálni írásban előadja, ha egy-egy költemény, hazafias dal bennük úgy szólván vérré vált, akkor fáradságom már nem volt hiába való.”

Gallauner Lujza szeretne egy olyan lányegyesületet létrehozni amely a művészetek világával, a kényszer nélküli érvényesülés megvalósításával, Színdarabok, versek felolvasásával, zene és énekdarabok bemutatásával válna ismertté Újpesten.

A lányiskola tanulói tanárnőjükkel

Lehetséges, hogy ezek az elképzelések is hozzájárultak ahhoz, hogy 1893-ban megalakul az „Ifjúsági Önképző- és Dalkör”. Ez a társulás már képes arra, hogy megvalósítsa mindazt, ami néhány évvel ezelőtt még csak Gallauner Lujza tanítónő vágyai közt szerepelt. A diákok folyamatos szereplése és bemutatkozása növelte az iskola jó hírét.

Az évente megjelenő kötetekben sok információ található az itt tanuló diákokról is. Egyik meghatározó adat, az tanulók vallási hovatartozása is. Ez azért is érdekes, mert ennek alapján is meg lehet állapítani Újpest vallási közösségeinek viszonylagos arányát. Azért nem pontosan, mert a családokban más és más a gyermekek száma – s főleg a lányoké. Mindenesetre egy megközelítő viszonzszám azért mutatja a településen élők vallási hovatartozását.

3. A nyilvános tanulók megoszlása vallás és anyanyelv szerint az iskolai év végén osztályonként.

A tanulók vallása és anyanyelve	A polg. iskola nyilv. tanulóinak száma				összesen	Az iskolával kapcsolatos	
	I.	II.	III.	IV.		női kereskedelmi	női kézi-munka-
	osztályban						
Vallás.							
Római katolikus	132	94	89	52	367	—	25
Görög katolikus	1	1	1		3	—	—
Református	11	7	7	5	30	—	4
Ágostai hitv. evangélikus	14	7	9	6	36	—	2
Görög keleti	1	—	—	—	1	—	—
Unitárius	—	—	—	—	—	—	—
Izraelita	73	72	49	42	236	—	8
Baptista	2	—	—	—	2	—	—
Összesen	234	181	155	105	675	—	39

Vallás szerinti megosztás 1909-ben

A vallási tolerancia alkalmazása folyamatos volt Újpesten, így természetesen az iskolákban is. A hit ismertetése, a hit tanítása és tanulása, a hit alkalmazása a hétköznapokon – ez volt a hitoktatók célja, mely egy olyan közösséget formált, amely a mindennapi életben is megbecsülte a másikat, függetlenül attól, milyen vallású volt, milyen templomba járt. Ezzel kapcsolatos az a beszámoló, amely az 1934-es Értesítőben olvasható a hitoktatók tollából. Néhány gondolat ezekből:

Vall Ferenc hitoktató-prézes:

„Az Újpesti Polgári Iskola leányok Nagyasszonyunk Szepültelen fogantatásáról nevezett... Mária kongregáció.. jóváhagyott alapszabályokkal működik...”

„Eszményképe a 13 éves korában vallásos meggyőződéséért vértanúságot szenvedett szent Ágnes, akinek égi pártfogásával és példája nyomán gerinces, meg nem alkuvo hitvallókat nevel, kik nem rejtik véka alá hitbeli meggyőződésüket, de amellet mások vallásos meggyőződését is tiszteletben tartják...”

Nagy Jenő református hittanár:

„A református növendékek között megalakult a Soli Deo Glória szövetség, mely a hit mélyítését, a vallásos öntudat fejlesztését tűzte ki célul...”

Eröss Gyula ág. ev. hitoktató:

„Az evang. vallású tanulók vasárnap és ünnepnapokon istentiszteleteken vettek részt...”

Löwiné Pfeiffer Róza izr. hitoktató.:

„Izraelita növendékek vallásos érzésének emelésére, hitbeli tudásuk elmélyítésére a hitközség Tal mud Tora intézménye fejt ki buzgó tevékenységet...”

...Tanulmányaik megerősítésére, a zsidó múlt iránti érdeklődés fokozására máj. 30-án d. u. a III. IV. osztály növendékei a Zsidó Múzeumot tekintették meg.”

Talán ha a mai iskolai tanrendbe is bevezetnék a vallásismeretet, függetlenül minden vallástól, ugyanakkor megismertetve minden nézetet, bizonyára másképpen viselkednének az emberek.

Figyelemre méltó a tanárok munkabeosztása is. Ennek alapján nemcsak az itt oktató tanári testület tagjait ismerhetjük meg, hanem szakirányú végzettségüket, az oktatásban eltöltött idejüket s a rendes tanítási időn kívül eltöltött szakköri tevékenységüket is. Mindezek mellett felfedezhetjük azokat a személyeket, akik egyéb tevékenységükkel is kiténtek a többiek közül. Ilyen volt az egyik tanítónő, aki az Újpesti Állami Polgári Leányiskolában tanított: Kaffka Margit író, költő. Itt, az iskolában asszonyneven – mint Fröhlichné – szerepel, s így olvashatjuk az iskolai Évkönyvben is.

Tanár	Tantárgy	Polgári leányiskolai osztályok																Kézim. tanf.	Összesen	Jegyzet		
		A				B				C				D								
		I.	II.	III.	IV.	I.	II.	III.	IV.	I.	II.	III.	IV.	I.	II.	III.	IV.					
Scherer																			3	3		
Arányi	magyar történet	4	4	3	3														14	19 ó. I. A. fön.		
Vladárné	német történet	3	2	3	3														11	18 ó. III. A. fön. Dalköri fel.		
Sommeragáné	szám. mértan term.-rajz	4	5	3	3														15	20 ó. IV. A. fön.		
Elefántné	magyar történet			4	4	3	3														14	19 ó. IV. B. o. f. II. könyvt. ó.
Eudróné	szám. mértan term.-rajz			4	5	3	3														15	20 ó. III. B. o. f. Mennyt. sz. ó.
Hartmayerné	német torna			3	2	3	3														11	21 ó. II. B. o. f. Tornaszerek ó.
Steineckerné	magyar torna									4	4	3	3						14	20 ó. III. C. o. f.		
Klemencséné	szám. mértan term.-rajz									2	2	1	1						6	20 ó. I. C. o. f. Term. sz.		
Kovácsné	német földrajz									3	2	3	3						11	18 ó. II. C. o. f. Dalköri fel.		
Gógus	háztart. természeti földrajz									2	2	1	1						2			
	vagytan																		6	20 ó. I. B. o. f. Term. vagy. szerek óra		
	sakm. és könyvtel. tanf.																		4			
Fröhlichné	magyar történet földrajz													4	(4)	3			11	18 ó. II. D. o. f.		
																			2			
																			5			
	Átvitel	14	13	15	15	18	17	16	16	18	17	17	16	6	6	8	4					

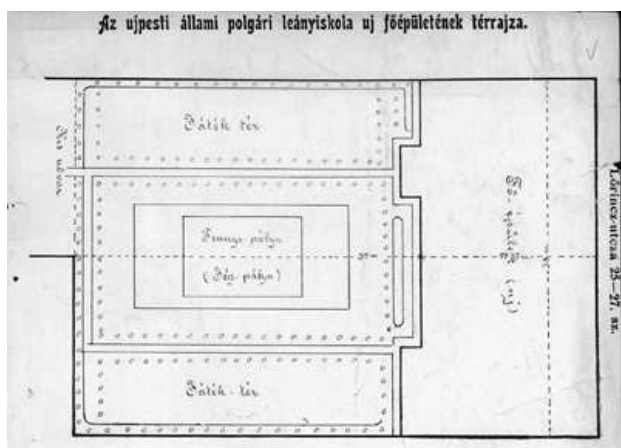
A tanári testület munkabeosztása 1907-ben

Az osztálylétszám növekedése lehetetlenné teszi az oktatás hatékonyságát. Ezért szükség van párhuzamos osztályok kialakítására. Az első ilyenre 1888-ban kerül sor. Ebben a tanítási évben már két első osztály indul. Így először jön létre A és B osztály. Ez a növekedés természetesen folyamatos, így 1908-ban már D osztály is létezik.

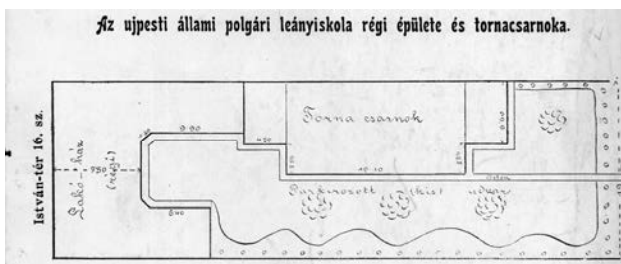
Sok nehézséggel kell megküzdeni az iskola fenntartóinak. 1889. évben egy tüzeset miatt az amúgy is szűkös körülmények között folyó oktatás még nehezebbé válik. A tanrend átszervezésével ez a kérdés

időlegesen megoldódik. De csak valóban rövid ideig, mert az igények egyre jobban növekednek.

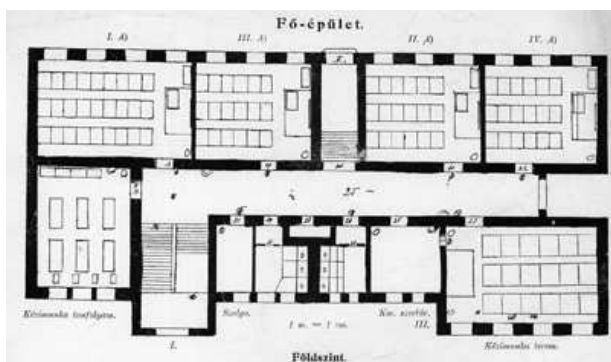
Mint látni egyre több tanuló oktatásáról kell gondoskodni. A rohamos létszámnövekedés megkívánja egy nagyobb iskola felépítését. 1896-ban megvásárolják az iskola szomszédságában lévő Lőrincz utcai telket. erre felépítenek egy kétemeletes oktatási intézményt s mellé még egy tornacsarnokot is kap. Az építkezés gyorsan halad, így már egy év múlva, 1897-ben már elfoglalhatják a tanulók az új birodalmukat.

A Lőrincz utcai épület tervrajza

A régi épület és a tornacsarnok

A Lőrincz utcai iskola földszinti alaprajza

Ha figyelmesen megnézzük az új épületrész tervrajzát, láthatjuk, hogy az egészséges életmód kialakítására is gondolt a tervező, hiszen egy kétfunkciós területet is ide gondolt. Mégpedig egy tenispályát, amely jégpályaként működhet a téli, hideg hónapokban. Ez végül így is lett bevezetve, hiszen egy kép is bizonyítja, hogy a téli korcsolyázásra sokan igénybe vették ezt a kis területet.

Korcsolyázó diáklányok az iskola udvarán

A folyamatosan növekvő igények miatt 1907-ben tovább bővül az iskola, mivel megvásárol egy újabb szomszédos telket. Ezzel az iskola területe 1600 négyszögöltre növekedik. Ez az év másban is emlékezetes marad, hiszen ebben az évben nyeri el az iskola azt a jogot, hogy az itt tanulók, akik a kézimunka tanfolyamon részt vettek, parkönyvet kaphatnak a ciklus végén. Ez hatalmas eredmény, hiszen ezzel elismerik a tanfolyam szakmai minőségét, hiszen elvégzői már szakmai bizonyítványt, ipari elismerést kaphatnak. Vagyis az itt végzett növendékek az ipartörvény alapján munkakönyvet kaphattak s az előírt gyakorlati oktatás igazolása esetén önálló női szabóként működhetek. A legnagyobb elismerés ez az iskolának is, hiszen ezzel a jogosítvánnyal az ország egyetlen polgári leányiskolája se rendelkezett.

A jubileumi ünnepségsorozat meghívója

Az iskola életében is nagy jelentőséggel bírnak az évfordulók, főleg akkor, ha azok a működésére vonatkozik. Az 1908/09-es tanév kezdte nagy izgalommal töltötte el az iskola tanári karát, diákságát, s a tanulókon keresztül Újpest polgárságának egy részét. A polgári leányiskola negyedszázados jubileumának megünneplésére készült mindenki. Nagyszabású kulturális műsort szerkesztett nagy odaadással és lelkesedéssel az intézmény minden tagja, tanár, diákok közösen.

A rendezvényt több helyszínre tervezték. Az első, a központi természetesen az iskola, ahol hálaadó istentisztelettel kezdődik az ünnepségsorozat 1908. december 6-án, vasárnap. Az egyházi programot a Díszülés követi, melyen méltatják az iskola 25 évét. Az iskola történetének bemutatása után a volt és a jelenlegi diákok is szót kaptak. Mint minden ünnepség, ez is a Himnusz eléneklésével kezdődött és a Szózat soraival záródott.

December hó 6-án — vasárnap —

dél előtt 9 órákor: Hálaadó istentisztelet.
Dél előtt 11 órákor:

DISZÜLÉS

a polgári leányiskola tornatermében.

Tárgya:

1. *Himnusz.* — Éneklí az ifjuság énekkara.
2. *Megnyitó.* — Mondja: Scherer Gyula igazgató.
3. *Az iskola története.* — Irta és felolvassa: Bauer Soma tanár.
4. A volt növendékek nevében beszél Prém Ilona úrhölgy
5. A jelenlegi növendékek nevében beszédet mond Ditié Mária IV. a) oszt. növ.
6. *Záró beszéd.* — Tartja: Dr. Varázsóji Béla gondn. elnök.
7. *Szózat.* — Éneklí az ifjuság énekkara.

A díszülés programja

Másnap, 1908. december 7-én az Éden színházat töltötték meg a műsorra meghívott közjogi méltóságok, régi tanárok és diákok, szülők, ismerősök, rokonok. A prologot az a tanítónő írta és olvasta fel, aki később az iskola névadója is lett: Fröhlichné Kaffka Margit. Már a műsor kezdete is különleges volt, hiszen az író-költő Kaffka Margit egy különleges és akkor még nagyon modernnek számító hatást alkalmazott. Erről így számol be az iskola Értesítője:

„A hangverseny Fröhlichné színes, lendületes prologjainak ügyes elmondásával kezdődött, amely az iskola történetét 60 drb vetített képpel illusztrálva adta elő.”

Mint láthatjuk a kor vívmányait szívesen alkalmazták az előadás során. A vetített-képes bemutató

bizonyára sokak tetszését válthatta ki. Érdekes lenne, ha ezek a vetített diaképek valahonnan előkerülne, hiszen akkor még mi magunk is átélhetnénk a jubileumát ünneplő iskola rendezvényének hangulatát. A hangverseny, a daljáték s a tánc elbűvölte a jelenlévő közönséget s bizonyára néhány szülőnek könnyeket is csalt a szemében, amikor meglátta gyermekét a színpadon. Izgultak a tanárok, hiszen diákjaik itt mutatkoztak meg először Újpestnek.

December hó 7-én — hétfőn —

az „Éden” színházban (István- és Árpád-ut sarak) délután 1/25 órákor.

A jelenlegi tanítványok hangversenyének műsora:

1. *Prolog.* — Irta: Fröhlichné Kaffka M. úrnő.
Mondja: Szalkács IV. c) oszt. tanuló.
2. *Az iskola története* — Vetített képekkel. Irta és felolvassa: Bauer S. tanár.
3. *Virágdalm.* — Daljáték. Irta: Szepessy László, zenéjét szerző: Hazslinszky Gusztáv tanár.

Személyek:

Róza: Kövály Ilona. *Tulipán:* Bondi Aranka. *Hajnalka:* Weisz Janka
Margareta: Rosenthal G. *Estike:* Billig Aranka. *Harangvirág:* Wlassits L.
Gyöngyvirág: Klein Jul. *Hajnali szellő:* Führer M.

Madarak tánckara:

Scherer Ilonka. Kreyesir Margit. Papp Elvira
Bécsi Margit. Scherer Alice. Arnstein Ella
Venetianer Piroska. Weisz Renée. Garai Katica
Kammormann Józsa

Virágok tánckara:

Rotter Elza. Jókai Jolán. Marmorstein Emma
Gerlóczy Mártha. Lenkey Margit. Weisz Margit
Gerlóczy Ilonka. Szőlőyi Ilona. Goldstein Ilona
Frankfurter Ilonka. Feldmann Anna. Kálmán Piroska
Friedmann Jolán. Kreyesir Gizella. Löcsy Boriska
Hódervári Piroska. Kiss Izabella. Kis Margit

4. *Hegedű solo.* a) Tenaglia. Olaszdal. b) Svendsen: Svéd románc.
c) Vieuxtemps Yanko-doodle. Amerikai népdal.
Előadja: Hazslinszky G. tanár. Zongorán kíséri: Kiss Ilonka úrhölgy.
5. *A tél tündére.* Játék versben. Irta: tordai Grail E., zenéjét szerző: Gáll A.

Személyek:

A tél tündére: Karl Zs. Mese: Kovács Aranka. Jótékonyág: Tomkó E.
Télöröm: Máté Juliánka. Vigtség: Tompos M. Árvagyermek: Karl T.
Ünnp: Hiro Anna

Étőképek.

<p><i>I. A tél örömei.</i></p> <p>Szánkán: Kiss, Weber M. Nagymama: Kael A. Keresőlyázók: Lorbersbekk M. Venetianer M. Volzreich M. Dubois D. Hódobók: Teichmann M. Kohn O. Hömbörnél: Villányi J. Veitassa A., Gubics J. Trénesiner V. Langfelder, Lipner E.</p>	<p><i>II. Mese.</i></p> <p>Unokák: Brody L., Brüll S. Brody E., Emmerling A. Mautner J., Csuk M.</p>	<p><i>III. Kardcsong.</i></p> <p>Anyá: Schlapp Sz. Nagy leány: Jurkovičs B. Gyermekek: Karl T., Bécsi M., Pintér M. Várkonyi I., Veitassa A.</p>
<p><i>IV. A farsang.</i></p> <p>A farsang: Jókay L. Apródjai: Grossmann O. Ronez J.</p>		

A második nap programja

Az ünnepségsorozat célja az volt, hogy összefogja a múlt és a jelen minden emlékét s a kötődéseket még jobban megerősítse.

„Hogy a jelen sikere, a múlt eredményeivel némileg összefűződjék, a tantestület módot nyújtott a volt növendékeknek is, hogy az iskola iránt érzett hálájukat szintén egy hangverseny keretében röjék le. Megmutassák ezzel, hogy az intézet a múltban sem hanyagolta el a művészi tárgyak tanítását, a szép ápolása a jelenben csak a múltnak a folytatása.”

Az ünnepségsorozaton résztvevőket büszkeség tölthette el, hiszen egy ilyen szép múlttal rendelkező iskola talán nincs is az országban, ugyanakkor jó érzéssel töltött el mindenkit, amikor látta a növendékek előadását, szereplését.

Magyar táncosnők: II. sor.
 Scherer A., Scherer J.,
 Kreycsir M., Arnstein E.,
 Friedmann J., Rötter E.,
 Frankfurter T., Lenkey N.,
 Weisz R., Kammermann J.

Gavotte táncosnők:
 I. sor.
 Feldmann A.
 Hédervári P.
 Lukácsovits M.
 Gerlőczy J.

V. A megfagyott
 gyermek.
 Jótékonyság: Tomkó E.
 Gyermek: Karl T.

December hó 8-án — kedden —

az „Újpesti Közművelődési Kör” összes helyiségeiben (Árpád-ut 56. sz. oste 6 órákor.

A volt növendékek hangversenyének műsora:

1. Goldmark: *Im Frühling*.
Zongorán előadják: Troján Elza és Troján Marika úrhölgyek.
2. Farkas Imre: *Narancsvirág*. Az első vers.
Szavalja: Harsányi Gizella úrhölgy.
3. Schumann-Liszt: *Liebeslied*. — Zongorán előadja: Kiss Ilona úrhölgy.
4. Popper Dávid: *Nocturne*.
Gordonkán játssza: Reiser Baby úrhölgy.
Zongorán kíséri: Nemes Elemér úr.
5. Donizetti: *Lucretia Borgia*.
Czimbalmon játssza: Léderer Erzsébet úrhölgy.
6. „Bob herceg” Melodráma. A költeményt írta Martos Ferencz.
Zenéjét szerző Huszka Jenő.
Szavalja: Wolf Gabriella úrhölgy.
Zongorán kíséri: Nemes Elemér úr.
7. „Magyar Dalok” énekli: Kiss Etelka úrhölgy.
8. „A vén cigány” Melodráma. Szavalja: Scherer Emma úrhölgy.
Zongorán kíséri: Kiss Ilona úrhölgy.
9. Farkas Ödön: „Tavaszi fuvalom”
Előadja az „Újpest-Rákospalotai Legényegyesület” énekkara.
Zongorán kíséri: Ditrői Margit úrhölgy.

Az ünnepi programok befejező műsorszámai

Ugyanakkor a város vezetősége is dicséretet és köszönetet érdemelt, hiszen ők is részesei voltak ennek a kis kulturális sikernek, melynek alapjait éppen ők, illetve elődeik tették le. Az iskola ezt így értékelte:

„Legfőképp köszönet illeti a nemes várost, hogy kultur intézetét oly hévvel karolta fel s annak minden mozdulását oly éber figyelemmel kísérte.”

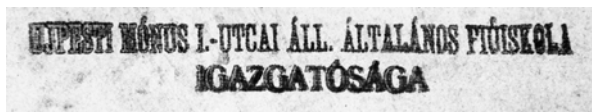
A jubileumi ünnepségsorozat után még lelkesebben, még nagyobb odaadással végezték munkájukat az oktatók, és velük együtt természetesen a tanulók is.

Az iskola kibővítése és a női kézimunka és a női szabászati tanfolyam megszervezése és az iskolában való alkalmazása az akkori igazgató, Scherer Gyula nevéhez fűződik. Az előzők alapján az Újpesti Állami Polgári Leányiskola az ország egyik legnagyobb polgári iskolájává vált. Mikor Scherer Gyula nyugdíjba vonult – 1922-ben – egy búcsúlevelet írt szeretett iskolájának. Ebben a levélben külön kitér az általa nagy elismerést szerzett kézimunka tanfolyamról is:

„...mint a családapa, ki legkisebb gyermekétől legnehezebben válik meg, mert érzi, hogy az még

leginkább szorul a szülői támogatásra, én is 41 évi működésem alatt szervezeti intézmények közül az ezen iskolánál legutoljára szervezett női kézimunka-és iparszaktanfolyamtól veszek nehezen búcsút.”

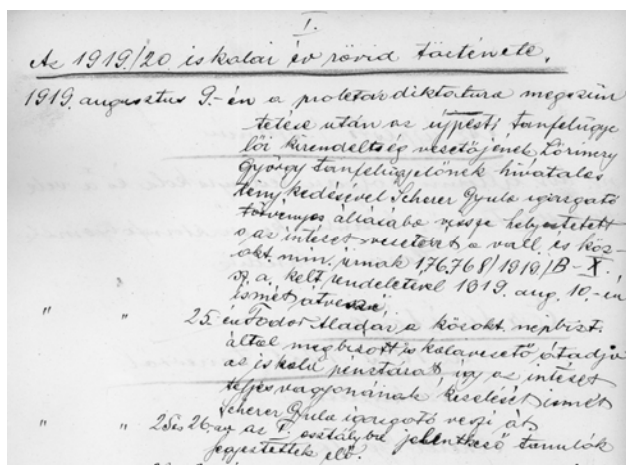
Az életre való felkészítés más területen is megmutatkozott, hiszen megtartották a madarak és fák napját, a természetrajzi oktatás keretén belül cserebogár irtást végeztek, német és francia nyelvtanfolyamok indultak, mentős tanfolyamot szervezett az Országos Mentő Egyesület. A legérdekesebb azonban egy bemutató volt, melyet az elektromos áramot szolgáltató Phöbus Rt. kiküldött munkatársa, Ambur Sándor főmérnök végzett dr. Mayer Ferencné segítségével és közreműködésével. A bemutató témái: A széntől a villamos áramig. A korszerű világítás a házban. Villamos főzés-sütés főzési bemutatókkal. Főleg az utolsó az érdekes, hiszen csak napjainkban kezd általánossá válni az elektromos tűzhelynek a használata. Ha figyelembe vesszük, hogy ekkor még 1934-et írtak a naptárak, akkor bizony nagyon el vagyunk maradva a háztartásunk modernizálásával.

Pecsétek

A mindenkori politika élet is visszatükröződik az iskolák életében. Kiküszöbölni nem lehet, hiszen ez így volt régen és így működik mind a mai napig. Egyik ilyen látható külső hatás az iskola pecsétjein és névváltoztatásain is észrevehető. Ha néhányat megnézünk, talán még kísérszöveg se kell hozzá:

Az iskolára kiható politikai események közül az 1919-es Tanácsköztársaság az amely dokumentálva is nyomot hagyott. Mégpedig igencsak különösen. Ugyanis az évente megjelenő és az iskola egy tanévnyi működését bemutató Értesítő nyilván technikai, vagy egyéb okok miatt nem jelenhetett meg. Az iskola vezetősége azonban tudta, hogy az nem történhet meg, hogy ne rögzítsék írásban a legfontosabb eseményeket. Ezért kézzel írták meg beszámolójukat, mely ezáltal még érdekesebb, még értéke-
sebb lett.

Az 1919/20-as tanítási év beszámolója

Mint az előzőekben bemutatott pecsétekből is kiténik, az iskola névváltozásai majdhogynem követetlennel, ami szintén külső behatásra történt. Sőt még az utca nevének változásai is jelentkeznek ezen a lenyomatokon.

Az iskola egykori tanítónőjének, Kaffka Margitnak a nevét is felvette egy időre. Nyilván ezzel szeretett volna tisztelni az előtt a tanító és író előtt, aki az októberi forradalmat várta s megérkezésekor lelkesen üdvözölte is.

Az iskola tanáira mindig oda kell figyelni s meg kell őrizni emlékeiket, hiszen ők azok, akik önfeláldozó, lelkes munkájukkal segítik a kisdíjak irányítását a kultúra szeretetére, az élet megismerésére. Éppen ezért figyelemre méltó az a kezdeményezés, amelyet az iskola fennállásának 75. évfordulójára készítettek el az iskola diákjai, ezzel is emléket állítva az itt szolgálatot teljesítő tanároknak, tanárnőknek. Egy ilyen névsor elkészítése elősegíti a régi és az új idők hasonlóságának és különbözőségének megállapítására, a nemzedékek összekapcsolódására. A múlt feltárása és megismerése egy szorosabb kötelékké alakítja az időben nagyon távol lévőket és a jelenben még mindig alkotó embereket.

Kaffka Margitról, mint az iskola egyik tanáráról és mint névadójáról elég kevés helyi emlék van. Szinte semmi. Csak a Évkönyvekben megjelenő néhány soros méltatás az oktatói és művészeti munkájáról. Néhány elismerő szó, néhány szép jelző. Ez a csendes és nyugodt hangon előadó tanítónő olyan hatással volt diákjaira, mellyel nagyon kevesen dicsekedhetnek a hazai oktatói gárdából. Óráin szinte csüngtek a szavain a máskor oly vadóc és harsogó lányok. Néhányan még követni is szerették volna, hiszen hatására megpróbáltak verseket írni. A magyar tantárgyból ebben az időszakban egyre jobb osztályzatokat őriznek a naplók. Példakép volt már akkor diákjai körében. Éppen ezért gondolom azt, megérdemelte, hogy néhány évig az ő nevét viselte a Lőrincz utcai iskola, még akkor is, ha ezt nem irodalmi munkássága miatt, hanem politikai meggyőződéséért tették meg.

A névadások folyamata nem állt meg. A politika hatása, a kor szelleme, az iskola működése és tematikája is meghatározó ilyenkor. A Lőrincz utcai polgári leányiskola ma szintén egy volt tanárának a nevét viseli, aki zenei múltjával igazolja a mai zeneiskola létjogosultságát.

Pécsei Sebestyén emléksarok az iskolában

A bezárással fenyegetett zeneiskola ma Pécsei Sebestyén nevét viseli. Tanárként ő is ezek között a falak között töltött el néhány évet. Mivel időben nem oly távoli az ő munkássága, így róla több tárgyi emlék is van az iskolában. Ezekkel is próbálják itt tartani szellemiségét, a zene iránti szeretet megőrzését. Szellemsége, a zene iránti tisztelet és szeretet még egy darabig tovább élhet e falak között. Ki tudja, hogy az iskolák megszűntetése, a kultúra lerombolása meddig lesz napirenden. Mindenesetre őrizzük meg az ilyen nevelők

emlékét. Őrizzük, hiszen életünk során vannak olyan időszakok mikor a fiatalkori példaképek segítenek át kényesebb holtponatokon.

A Pécsi Sebestyén zeneiskola tanulóárdája felkészültségét, az iskolában szerzett tudásanyagát tovább viszi hazánk kulturális világába. Ezzel is elősegíti Újpest oktatási rendszere, hogy a zene szépsége egyre nagyobb tért hódítson az emberek szívében.

Visszatekintve az iskola több mint száz éves tevékenységére visszatekintve, jó érzéssel tölt el mindenkit, hogy a kezdeti elképzelések milyen mértékben valósultak meg. A dokumentumok alapján felfedezhetjük, hogy még túl is mutatnak azokon a fejlődéseken, melyekről az első tanítók még csak álmodni se mertek volna.

Változhatnak oktatási rendszerek, bevezethetnek új és új programokat, az elmúlt időszak történéseit már nem lehet figyelmen kívül hagyni. Ugyanakkor hasznos lehetne a fejlődés szempontjából mindazt a lelkesedést átvenni, melyet a kezdeti időszak tanítói gárdája mutatott. Lelkesedést, eredményeket, sikereket kell felmutatni a ma nemzedékének is.

*Pécsi Sebestyén
1935. Aug.*

OSZTÁLYKÉPEK A MÚLTBÓL

1908

1920

TOLDI MIKLÓS UTCAI ISKOLA (LANGLET VALDEMÁR ISKOLA)

Bérházak lakószobáiból átalakított tanterekben való oktatás egyre nagyobb bonyodal-
makkal és nehézségekkel járt. Szükség volt
arra, hogy végre önálló, csakis oktatás céljára terve-
zett és felépített iskolaépületben tanuljanak az újpes-
ti gyermekek. 1897-ben kezdett erről tárgyalni Tóth
József pestmegyei tanfelügyelő, akihez Újpest is
tartozott. Kezdeményezése sikerrel járt, s elkezdőd-
hettek az iskolaépítések.

A Toldi¹ Miklós állami népiskolát 1902-ben
avatták fel. Újpest iparosai, munkásai végre igénye-
sebb körülmények között tudhatták gyermekeiket. A
törvény előírta az általános tankötelezettséget, így
minden gyermek előtt nyitva állt az iskola kapuja.
Bár kötelező jelleggel bírt az oktatás mindenki ré-
szére, a taníttatás költségeit, sajnos egyes családok
nem minden esetben tudták előteremteni azt. A sze-
gényebbekre gondolva a község előljárói határozat-
ban rögzítették:

*„A gyerekek tanítása, nevelése fő gondja lévén a
községnek, azon oknál fogva a tanítási díj eltörölte-
tik.”*

Beíratási díj befizetéséről nyugta 1948-ban

Ez bizony nagy segítség volt azok számára akik
szinte a létminimum határán éltek. Bár a tanítás
ingyenessé vált, azért voltak olyan költségek, kiadá-
sok, amelyekről a diákok szüleinek kellett gondos-
kodni. Ilyen volt a gyertyavásárlás költsége, vagy az
osztályterem fűtéséhez a tüzelőanyag biztosítása.²

A gyermekek oktatása mellett az egészségük
megóvásával is foglalkoztak a tanterven belül. Meg-

kellett tanítani a kicsiket a zsebkendő helyes haszná-
latára. Kihangsúlyozták, hogy a betegségek legfőbb
ellenszere maga a tisztaság. Ez természetesen vonat-
kozik az arcra, a kézre, az egész testre és természet-
esen a ruházatra is.

A tudós bagoly az iskola falán

A Toldi Miklós utcai iskola két részre tagolódott.
Egy épületen belül külön volt leány- és külön a fiú-
iskola. Az iskoláról készült régi képeslapon látható
bejáratot a leányok használhatták, míg a túlsó felén
lévőt a fiúk. A képen valamennyire látható a tanulók
öltözeke is, mely a kor divatját is mutatja.

Az előírásoknak megfelelően kellett öltözködni is
az iskolába járóknak. 1904-ben G. Mária újságíró
aggodalmát fejezi ki az Ellenzéki Újság oldalán. Ezt
így rögzítette a Toldi Miklós utcai, ma Langlet
Valdemarról elnevezett – iskola a Centenárium
Évkönyvben:

*„Az Újpesten szerkesztett Ellenzéki Újság szerzője
a leánynevelésről írt. G. Mária szíve nehéz volt, mert
azt látta, hogy az újpesti iskolák kapuin kitóduló lá-
nyok közül többen rövid ruhát viselnek, hajjukba tarka
szalagokat kötnek, csilingelő fityegőket aggatnak
magukra, ráadásul »pipésen« járkálnak. Ennek az az
oka, – állította – hogy az iskola nem ér rá nevelni,
annyi a »cazfrangos« anyaga. Pedig jobb lenne a
lányokat arra nevelni, hogy mi a kötelessége egy
anyának, és hogy mit vár tőlük a haza, a nemzet.”*

Szegény G. Mária! Ha most itt járna az iskolák
környékén, vajon hogyan reagálná le a mai iskolások
külsőjét, miként vélekedne a mai divatról, a megje-
lenésről? Ha egy mostani újságban jelentené meg
véleményét, vajon hogyan reagálnának rá a diákok,
a szülők? Vajon hány ember állna a véleményt mon-
dó hölgy mögé? Egyáltalán, a mai világban érdemes
lenne ilyen problémákat az újságolvasók elé tárni?
Azt hiszem nehéz dolga lenne G. Máriának a mi új
és modern világunkban.

Ami pedig az idézett szöveg utolsó gondolatát il-
leti, az már csak azért is érdekes, mert az 1900-as
évek elején az ország lakosságának körülbelül a 40
százaléka nem is beszélte a magyar nyelvet, ami itt
Újpesten talán még nagyobb százalékban volt érvé-
nyes a sok – főleg német ajkú – letelepedő miatt.

¹ A korabeli iskolai pecséteken y-nal írták.

² Ebben az időszakban például a tanyai iskolákba a gyere-
kek egy darab fával a hónap alatt igyekeztek iskolájukba.

Az iskoláról készült képeslap

Egy statisztikai adat a Toldi Miklós utcai iskola diákjairól:

Az iskola első oktatási évében, 1902-ben 350 fiú- és 410 leánytanuló iratkozott be (összesen 760 fő). Nyilván az osztályterem nagysága is meghatározta a mindenkori létszámot, hiszen néhány év múlva se nagyon változik meg, ugyanis 1907-ben 837 tanulója volt az iskolának. Ebből 426 volt a fiú és 411 a lány. (Nagyon kicsit változik az eltérés, de most a fiúk javára!)

Az iskola első igazgatója a lányoknál: Földes Károly, a fiúknál pedig Liszer Ignác volt.

Az iskolai anyakönyvekben a tanuló születési adatai mellett a szülők vallását is bejegyezték, ugyanúgy a foglalkozásukat és a lakcímüket is.

A vallási hovatartozás is szerepel az 1907-es kimutatásban, mégpedig:

Katolikus: 595, izraelita: 113, református: 87, evangélikus: 37, baptista: 2.

A diákok fegyelmezése is napirenden volt, mivel nemcsak az iskolán belülre vonatkoztak az előírások, hanem az iskolán kívülre is. Például előírás volt az, hogy egy iskolásnak az utcán tilos volt füttyülni, énekelni, sőt még ácsorogni is. Este se szabadott az utcán sétálniuk sötétedés után. Ha a kisdíákot fegyelmezetlenség miatt büntetni kellett akkor az alábbiak közül választhatott a fegyelmi bizottság: megintés, bezárás, bezárás éheztetéssel, bejelentés a gondnokságnak.

Ugyanakkor az iskola gondoskodott arról, hogy az óráközi szünetekben a friss levegőn tartózkodjanak. A Toldi Miklós utcai iskola is nagy udvarral rendelkezett, így a levegőn való tartózkodás minden tanuló számára biztosított volt. Kivételt volt az esős nap, ilyenkor a meglehetősen nagy folyosón tartózkodhattak. Előírták az osztályterem sűrű szellőztetését, sőt még az évenkénti meszelést is kétszer kellett elvégezni. Ha bemegyünk a Toldi Miklós utcai iskolába, feltűnik az osztályterem magas belső tere. Mivel a mennyezet magasan van, így a teremben lévő friss levegő is csak sokára használandó el, ezáltal a tanulók is jobban tudnak figyelni a tanítási óra alatt. (Csak zárójelben jegyzem meg, hogy a mai iskolai tanteremek a 2,6 méteres belső magasságukkal ezt nem tudják biztosítani!) Az osztályok hőszigetelési mutatója mind a mai napig kiváló, hiszen a napjainkban végzett mérések szerint a közelmúltban épült iskolák jelentősen alulmaradnak.³

A Toldi Miklós utcai iskolába nagyon sok szegény családnak a gyermeke járt, akiknek az étkeztetését szerették volna megkönnyíteni a napközi otthon megnyitásával. A napközi 1908-ban kezdte meg működését.

Az I. Világháború is kihatással volt az oktatásra, s főleg a tanulókra, de az iskola életére is. Az iskolai anyakönyvekben nyomon lehet követni az esemé-

³ Giczy Béla iskolaigazgató tájékoztatott ezekről a közelmúltban mért adatokról

nyeket. A háború miatt sok volt a hiányzás, néha-nyan kimaradnak, mely azt mutatja, hogy a család fő a fronton harcolt, így kenyérkeresővé a feleség vált, sok esetben viszont a gyerekek. A szegénység egyre nagyobb az országban, így Újpesten is. Egyre másra alakulnak a jótékonyági egyesületek. Ilyen volt például az Újpesti Ingyenkenyer Egylet. Az is mutatja az éhezés, a szegénység mértékét, hogy a gyerekeknek minden reggel egy darab kenyeret kapnak, mivel ehhez otthon nem juthatnak hozzá.

Az iskola folyosója

A trianoni békediktátum következtében nagyon sok család menekül az anyaországba. Mivel Újpesten híre volt eddig is a felvidéken, így nagyon sok család itt keres menedéket. A Toldi Miklós utcai iskola is több tantermet ad át a menekülteknek, hogy ideiglenesen legyen fedél a fejük fölött.

Az 1900-as évek elején már annyira kihangsúlyozott nemzeti öntudatot a 20-as években tovább fokozták. Az iskolákban a megcsonkított ország fájdalommal próbálják a tanulóba belenevelni a haza szeretetét, hiszen a „*Csonka Magyarország nem ország, nagy Magyarország mennyország!*” jelszavak mindennaposak, ugyanakkor az iskolai ünnepeken tudatosítják a gyermekekkel, a nemzeti zászló jelentőségét, még jobban előtérbe kerül a Himnusz ismerete és alkalmazása. Ugyanakkor egy új Hiszekegyet is megtanulnak a diákok:

*„Hiszek egy Istenben,
Hiszek egy hazában,*

*Hiszek az isteni, örök igazságban,
Hiszek Magyarország feltámadásában.
Ámen.”*

A fegyelemre is egyre nagyobb figyelmet fordítottak. 1934-ben a Toldi Miklós utcai iskola tantszabála előírja az egyenruha viselését. Mindezt azonban még fokozza azzal, hogy a lányok olyan szoknyát viselhetnek, melyek eltakarják a térdüket ülő helyzetben. A ruha ujja se lehet rövid, úgy kell kiszabni, hogy az a könyököt eltakarja. Éppen 30 évvel ezelőtt szörnyülködött egy újságíró a tanuló ruhaviselésén. Ha most látta őket, akkor bizonyára megnyugodott, hogy írásának – bár hosszú évek elmúltával, de – hatása volt.

A II. világháború eseményei Újpesten nagyon mély nyomokat hagytak. Rengeteg gyár volt a városban, így „természetes” volt, hogy néhányat – a Chinoint, a Bányagépgyárat, az Egyesült Izzót – hadiüzemmé nyilvánították. A zsidótörvény is érezhető volt, hiszen a zsidó emberekről elnevezett utcák új nevet kaptak, az iskolába nem viselhetek egyenruhát, egyensapkát a sárga csillag viselésére kötelezett családok gyermekei. Sajnos elkezdődött az újpesti zsidók deportálása is. Ebben az időszakban jelentős szerepet kapott az iskola későbbi névadója, a svéd származású Langlet Valdemar. A Svéd Vöröskereszt főmegbízottja volt. Az 1931-ben Magyarországra költözött házaspár 14 évig élt Budapesten.

Langlet Valdemar megtanult magyarul. Magyar irodalmi műveket fordított le svédre. Nagyon megszerette az országot és annak népét is. Így, amikor 1944-ben a németek megszállták Magyarországot, s elkezdődött a zsidók deportálása, azonnal a rászorultak segítségére sietett. A sok-sok apró és nagyobb tevékenységei közül az egyik az volt, hogy népkonyhát működtetett. Ebből ötöt működtetett a fővárosban. Az egyiknek éppen a Toldi Miklós utcai iskolában adtak helyet. Volt egy védelmi irodája, ahol oltalomlevelet állított ki zsidó emberek részére. Ez a háromnyelvű oltalomlevél hasonlított a svéd útlevélhez, ezért volt meglehetősen hatékony és biztonságos. A magyar hatóságok 4.500 oltalomlevél kiadását engedélyezték a svéd származású segítőnek. Langlet Valdemar azonban lelkiismeretére hallgatva ezt alaposan túllépte. Mintegy 25.000 rászorultón segített, így jóval több üldözött embert tudott megmenteni, mint ahogy azt felsőbb szintű engedélyek lehetővé tették volna.

Az újpestiek nem felejtették el jötevéjüket. 1946. szeptember 18-án Újpest tanácsa a következő határozatot hozta:

„Újpest megyei jogú város tanácsa a tisztelet és a hála megnyilvánulásaként egyhangú határozattal kimondja, hogy a Toldi utcát a Svéd Vöröskereszt budapesti vezetőjéről, a nemes, emberbaráti érzéséről közismert LANGLET VALDEMARRÓL nevezi el. A

városi tanács a munkás város háláját kívánta kifejezésre juttatni Langlet Valdemar kiváló szociális egyénisége iránt, akinek nevét az újpesti proletár gyermekek imájukba foglalják, mert a legsúlyosabb időkben odaadó szeretettel fáradozott a családok megsegítésén és ezért a magyarság igaz barátját tiszteli benne.

A városi tanács elhatározásával a svéd nép iránt érzett nagyrabecsülését is kifejezésre kívánta juttatni. Langlet Valdemar a szeretet apostolaként működve letörölte a könnyeket a szenvedő arcokról, gyógyította a sebeket, csillapította az éhséget, segítette a beteget, a nélkülözőket, menedéket adott a rászorulóknak. Langlet Valdemar az elhivatottak lánglelkével teljesítette küldetését, és ezzel a magyarság háláját érdemelte ki. Kísérje a svéd népet és Langlet Valdemar munkásságát az Isten áldása!”

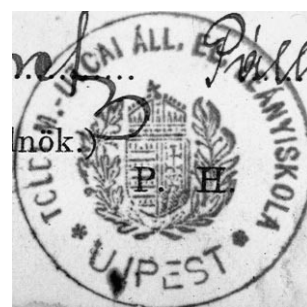

Emléktábla az iskola falán

A Toldi Miklós utcai iskolában nagyon sok kiváló tanár tanította a felnövekvő nemzedéket. Munkájuk eredményét mindenkor az innen kikerült emberek életpályája mutatja. Nyilván sok szerepe van a környezetnek, a politikai helyzetnek, de a tehetségek már az iskolapadban kezdenek kibontakozni.

Az iskolai anyakönyveket lapozva bukkantam rá ifj. Nagybányai Nagy Zoltán festőművész adatlapjára. Az 1904-ben Fóton született festőművész ennek az iskolának a padjait koptatta. Az 1910-ben rögzített adatok alapján Szabó Jenő nyugalmazott rendőrfogalmazó volt a gyámja. Előmenetele minden tantárgyban kitűnő volt.

Nemcsak a képzőművészetnek és az irodalomnak ajándékozott kiváló embert az iskola. A színház- és filmművészetnek is itt nevelkedett egyik kedvelt és nagyírú alakja, a Kossuth-díjas színész, rendező, színházigazgató: Major Tamás. A mai idősebb nemzedéknek nem kell őt bemutatni, hiszen életpályája mindannyiunk szeme láttára alakult, fejlődött. Emlékezetes színpadi alakításai, filmekben mutatott karakterei bennünk élnek tovább.

Toldy-utcai fiú és leányiskola pecsétje

Pecsét Langlet Valdemar utcai iskolaként

Osztálykép 1958-ból

IPARI ISKOLA

Jól képzett szakemberre, iparosra mindig szükség volt. Ez fokozottan volt érvényes Újpestre, hiszen a gyárak üzemek rohamosan növekedtek, sőt újak és újak jöttek létre. A lakosság is igényelte a minőségi szolgáltatásokat. Iparos képzést csak jól felkészült tanárokkal, minőségi oktatókkal lehet elkezdni. Maga a szakmunkásképzés még gyerekcipőben járt, de nálunk is törekedtek egy olyan oktatási lehetőséget biztosítani a fiataloknak, ahol ideális körülmények között, a legújabb ismereteket szerezhetik meg választott szakmájukról.

A szakiskola építkezése 1927-ben

Az elemi iskolák államosításakor – az állam költségén – már megindul az ipar számára az utánpótlás képzése. Iparos tanonciskola 1880-ban kezdte meg működését Újpesten. A folyamatosan bővülő osztályokban kereskedőket, vas- és fémipari, fa- és építőipari, illetve vegyes ipari tevékenységre oktatták a fiatalokat. Az 1901-es évben már leányok részére is felállítottak tanonciskolát. Ez volt az első ilyen típusú oktatási intézmény hazánkban.

Az oktatásba azokat a szakmákat helyezték előtérbe, melyekre itt, a környező üzemekben volt nagy szükség. Ezzel két probléma oldódott meg. Elsőként a helybeliek otthonukhoz közel vállalhattak munkát, másodsorban az itt letelepedő ipari létesítményeknek biztosítva lett a jól képzett szakembergárda és a szakemberek utánpótlása is.

Újpest első telepesei a faiparhoz kötődtek. Fatelepek, fafeldolgozó üzemek, asztalosműhelyek várták az utánpótlást szakmai területen. Nemcsak egyszerű munkásokra volt szükségük, hanem egyedileg képzett, jó szakmai és főleg művészi érzékkel rendelkező gárdára. Ugyanis a fát nem csupán aprítani és fűrészelni lehet. Feldolgozása során gyönyörű alkotások kerültek ki a megrendelőkhöz.

Először a faipar fejlesztése volt a cél. Ezért az 1895-96. évben Budáról átköltöztették Állami Faipari Szakiskolát. Itt a faipar több ágazatát oktatták,

így számtalan mesterfogást megismerhettek a tanulók. Az iparossegédek nevelése nagy lendülettel indult be. A befogadó üzemek csakis jó véleménnyel voltak az oktatás minőségéről. Éppen ezért volt meglepő, hogy az 1903-ban már nem volt az érdeklődés középpontjában ez az iskola, éppen ezért akarták bezárni. A község elöljárósága azonban az iskola további fenntartását szorgalmazta. Tudták, csak így biztosítható a település jövője, ha ez az – akkor bizony nagyon sikeres – iparág szakmai után képzése hosszabb távon is Újpesten marad.

Az újpesti m. kir. állami fa- és fémipari szakiskola.

Levelezőlap az iskoláról

Ugyanakkor az itt dolgozó iparosokat is továbbképzésre ösztönözték. Megszervezték a mestertanfolyamokat, hívták a munkásokat továbbképzésre. Ennek következtében egyre több szakirányú végzettséggel rendelkező iparos tevékenykedhetett és állhatott a lakosság, valamint a nagyipar szolgálatába.

A fa- és bútorigar újra fellendülő ágba került, így egyre nagyobb szükség lett a magas fokon képzett munkaerőre. 1925-ben napirendre került egy állami faipari szakiskola megépítése. Ehhez pénzt Újpest csak akkor hajlandó adni, ha a az építési munkálatokban elsősorban a helyi iparosok vesznek majd részt s az itteni kereskedőktől szerzik be az építési és berendezési anyagokat. A telek kiválasztása és kijelölése, majd a Foerk Ernő építész mérnök elképzelései szerinti tervek megszületése után elkezdődhetett az építkezés.

Felépül az Újpesti Magyar Királyi Állami Fa- és Fémipari Szakiskola. Ennek az iskolának a története az 1927-28-as tanévvel kezdődött.

Az iskola épület- és bútorasztalos, esztergályos¹ és fafaragó (díszítő szobrász) szakon képzett faipari szakembereket. Az épület- és géplakatosokat a fémipar várta a vizsgák után. Ők úgy fogalmaztak, hogy az iskola „iparossegédek nevel, kik gyárak és üze-

¹ Természetesen faesztergályosról van szó (a Szerző)

mek előmunkásai, művezetői, végül önálló iparosokká is lehetnek.”

A tanulmányi idő három év volt. A tananyag elméleti, rajzi és műhelygyakorlati részekből tevődött össze. A tanulmányi idő elteltével a növendékek végbizonyítványt nyernek, mely munkakönyv váltására és 1 évi szakmai gyakorlat után a mesterség önálló űzésére jogosított.

Az iskola bejárata

A tanári gárda is nagyírú szakemberekből tevődött össze. A Brassóban már működő faipari iskola mintájára áll össze az tanítói gárda. Az iskola első igazgatója: Blockner Gyula okleveles építész mérnök volt. Magas szinten képzett rajztanárok, gépészmérnökök, vaskohómérnökök, iparművész szaktanítók alkották az oktatói gárdát.

Az iskola első végzős gárdája

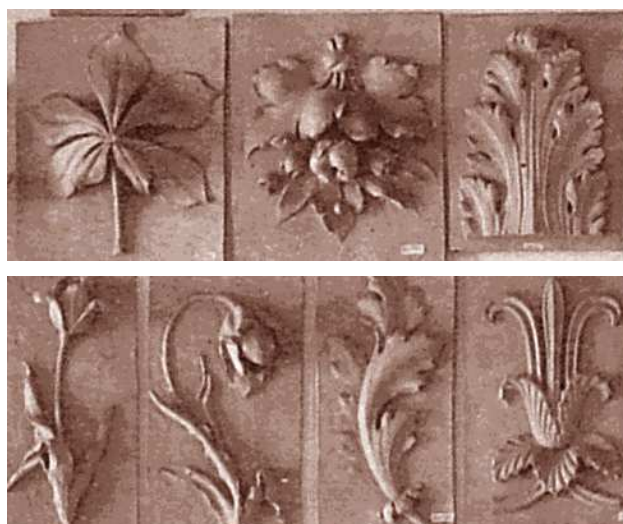
A Foerk Ernő műépítész tervei alapján készült iskola nemcsak monumentalitásában egyedi, hanem a szakmai oktatáshoz igazított elrendezés is kiváló. Az épületegyüttes három szárnyból áll. A főépületben kaptak helyet az elméleti oktatáshoz szükséges tantermek és az internátus is. Külön épületrészben oktatták a faipari tanoncokat. Külön csarnokban helyezték el a fémipari munkálatokhoz szükséges gépparkot s a fémmegmunkáláshoz nélkülözhetetlen

öntőműhelyt, kovácsműhelyt. A hatalmas fémipari gépcsarnokban az akkor legmodernebb gépeket helyezték el, hogy a képzés az új technológiával történjen, s ezzel párhuzamosan az akkor forradalmian gyors fejlődésnek indult fémipari szakmák megismerése maradéktalan legyen.

A fafaragó osztály munkáiból

A faipari részleg már egy egészen más világ volt. Itt nagyobb művészi háttérrel rendelkező oktatók képezték az ifjúságot. Az épületszerkezetek kialakításának szakipari része mellett, a fafeldolgozás számtalan rejtjelme tárult fel a tanoncok előtt. A bútorkészítésnek nagy hagyománya és jelentős ipari háttere volt Újpesten. Neves iparos családok küldték ide gyermekeiket, hogy nagyobb szakismeret elsajátítása után átvehessék elődeik üzemét. Tudták, hogy a kor stílusát, a vevőkör ízlésvilágát csak akkor ismerhetik meg, ha a megfelelő információkkal, stílusismereti előképzéssel és a szakmában elért hírnévvel rendelkező szakoktatók keze alá kerülnek.

A fafaragók alkotásai

A mai faipari képzéshez viszonyítva abban az időben valóban egy művészi alapokon nyugvó oktatás folyt. A bútorkészítők különféle stílusú berendezések gyártásának részleteit gyakorolták, a faasztalok érdekes kialakítású fagombok, sakk-készletek, facsillárok s különböző faasztalok elké-

szíthető díszítőelemek tervezését és megalkotását gyakorolták. (Itt jegyzem meg, hogy én személy szerint is tapasztaltam a faesztérgálás sokszínűségét, hiszen édesapám is ezt a szakmát tanulta és folytatta nagyon sokáig.)

Néhány iskolai pecsét

A faiparnál is rendkívül nagy hangsúlyt kapott az anyagismeret. Mi, hétköznapi emberek nem is tudhatjuk, hogy egy-egy fafajtának milyen előnyei és hátrányai vannak. Ismeretlen számunkra, hogy a fa kiválasztása és megmunkálása során milyen esztétikai és kivitelezési hatásokat kell számba venni. Más árnyalata van a cseresznyefának, a diófának. Egyszínű, semleges színe miatt kedvelt volt a gyertyánfa is. A jellegzetes puhafát (a fenyőt) leginkább az építőipar dolgozta fel, mivel a bútorek úgynevezett „nemes fából” készültek. Intarziák készítéséhez is nagy anyagismerettel kellett rendelkezni, hiszen a különböző színű fák megfelelő összeválogatásával lehetett csak szép intarziadíszítéseket megalkotni.

A fafaragók adták az iskola művészi vonalát. A fa így új értelmet nyert a kezükben, hiszen olyan csodálatos dolgokat alkottak, melyek méltán nyertek elismerést számtalan bemutatkozó kiállításon.

Fa és fém. Két merőben ellenkező tulajdonsággal rendelkező anyag, melyeknek feldolgozásának ismereteit egy iskola végezte. A fa lágy, szinte élő mivoltával ellenkezőleg hat a fém rideg, kemény, markáns külsővel rendelkező tulajdonsága. A fémmegmunkálásnak is nagy múltja van. Ebből az időnként fekete, máskor csillogó anyagból nagyon szép alkotások készülhetnek. Az elsődleges a fémmegmunkálásban nem is a szépség, hanem a tartósság, a munkabírás,

hiszen a gépek, alkatrészek ebből készülnek. Ha az elképzelt és lerajzolt minta alapján megvalósítjuk a tervező elképzeléseit, végtermékként szerszámok, berendezések, gépek készülhetnek, ugyanakkor díszítő elemként is funkcionálhatnak.

Az iskola kovácsműhelye

Az iskolai képzéshez szükséges öntőműhely, kovácsműhely és szerszámgépekkel felszerelt üzemszarnok biztosítva volt a kezdetektől fogva. Elismerést érdemel az, hogy az iskola a mai modernizáció hatására nem semmisítette meg teljesen a régi tanoncvilágot, hiszen a saját házi múzeumában a mai szakmunkástanulók is megismerkedhetnek a nyolcvan évvel ezelőtti technológiákkal, szerszámokkal.

A kovácsműhely szerszámjai

Az iskola múzeumában eredeti állapotában láthatjuk a kovácsoláshoz szükséges eszközöket, szerszámokat, üllöket. Olyan állapotban van, hogy akár a múltból bármikor visszatérő mester azonnal munkába tudna állni. Éppen az itt látható kovácsműhely a bizonyíték arra, hogy a fémfeldolgozás alapja a kovácsolás. Ez az ágazat az, mely szintén képes művészi kivitelezésű tárgyakat készíteni. Világhírűek voltak a magyar mesterek, kovácsoltvasból készült művei. Kastélyok kapui, kerítései, erkélyek, lépcsőházak korlátjai, nagytermek, paloták csillárai mind mind ennek az iparágak a szépségeiről me-

sélnek. A két iparág – a fa és a fém – egymással folyamatosan rivalizált. Mindenki a saját szakmáját tartotta fontosabbnak, szebbnek, érdekesebbnek. Míg a kezdetekben a faipar iránt volt nagyobb a kereslet, ez egy idő múlva megváltozott. Az ipar fejlődése magával hozta a vasipar rohamos modernizálást, jelentőségét. Itt az iskola falai között is hatalmas géptermekekben szolgálták ki a tanuló ifjúságot. A legmodernebb szerszámgépek ismerete és használata, a szakmai fogások elsajátítása elengedhetetlen volt a jövő mérnökei, művezetői számára.

A kovács-szakma legyőzi a faipart

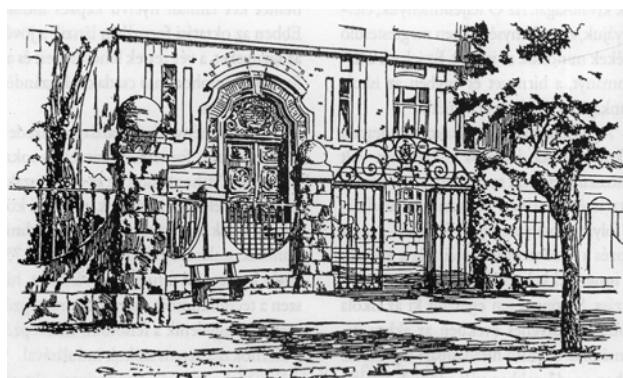
Mind a faipari, mind a fémipari részlegben nagy jelentőséget tulajdonítottak a rajzkészségnek. Ez nemcsak művészi érzéküket fejlesztette, hanem nélkülözhetetlen volt mindennapi munkájuk elvégzéséhez is. Meg kellett tervezni és lerajzolni az elkészítendő bútort, a kovácsoltvas alkotásokat, de éppen úgy műszaki rajzot kellett készíteni egyes gépalkatrészekről, mégpedig nagyon nagy pontossággal, hiszen ettől is függhetett egy-egy gép működése, felhasználhatósága.

A növendékek rajzaiból, munkáiból, alkotásaiból minden évben kiállítás nyílt. Itt tudták bemutatni mindazt, melyet tanulásuk idején készítettek. Nemcsak bemutatkozás volt ez, hanem bizonyos mértékig egy lehetőség arra, hogy a nagyközönség, – egy-

ben saját maguk is – észrevehesse fejlődésüket. A minden évben megrendezett kiállítás nagy érdeklődés közepette zajlott le. A szülők, rokonok kíváncsiak voltak a tanulók produkcióira, a meghívott vendégek, iparosok, üzemvezetők pedig a jövő szakembereit, a későbbi munkatársakat keresték bennük.

A végzős növendékek kiállítása

Két rajz az iskoláról

Az iskolában művésztanárok is oktattak, így nem csodálkozhatunk azon, hogy sok diák rajzkészsége a későbbiekben is megmaradt és ezt kamatoztatta is munkája során.

A végzős növendékek „Végbizonyítvány”-t kaptak, melynek alapján elkezdheték pályafutásukat képzettségüknek megfelelően. A tanoncévek után már komolyabb feladatok vártak rájuk, de nem riadtak vissza a nehézségektől, hiszen a jól lerakott alapok biztosították a megélhetést, a jövőt.

Az iskola befejezésekor tablóképen örökítették meg osztályukat és tanítóikat a búcsúzó diákok. Ez a szokás megmaradt napjainkban is. A tablóképek azért is érdekesek, mert ezáltal legalább fényképen megismerhetjük mindazokat, akik itt folytatták tanulmányaikat, vagy tanárként, oktatóként, igazgatóként dolgozott. A képekről a korra jellemző hangulat sugárzik. Lehetséges, hogy ezt a hajviselet, vagy a ruházat hatására érezzük így. A tablók kivitelezése is a tanulók és az adott időszak stílusát tükrözik. Más hangulat sugárzik a 30-as évek tablóiról, mint az 50-es vagy a 60-as években készületekről. Nem is beszélve azokról melyek napjainkban kerülnek az iskola falaira. Három tablót találtam érdekesnek arra, hogy itt bemutassak. Az első tablón az új ipari iskolából elsőként kikerült fémipari tagozat végzőseit mutatja. (Ez a kép az írás elején látható!)

Az iskola legérdekesebb tablóképe

Az itt tanuló diákok is foglalkoztak Újpest történetével. Talán tanórákon, vagy önképzőköri foglalkozásokon vetették fel ezt a témát. Mindenesetre előkerült egy érdekes „okmány”, amely egy itt tanuló diák műve. Ez tartalmilag és grafikai hatásában is próbálja a város alapításának hangulatát elénk idézni. Ötletesen oldotta meg készítője Újpest kezdetének bemutatását. A baloldali részen stilizált betűkkel, iniciálás kezdéssel néhány mondatban meséli el Újpest történetét.

A háború árnyéka a tablón

A második a háborús időszakban végzetteket mutatja. A tablón már megjelenik a háború szelleme, hiszen a repülőgép, a tank nem a békés hétköznapi jelvénye. Már a tablón is ott a gyász, hiszen a legfelső sorban közepén, babérkoszorúval díszítve látható az egyik diák képe. A portré alatt a felirat: Strucky István repülőhalált halt 1945. július 26. A tablón több diák képénél látható egy ceruzával odaillesztett kereszt. Ők is a háború áldozatai voltak. Sajnos a megbeszélte találkozón csak kevesen tudtak megjelenni a háború okozta veszteségek és az azt követő megtorlások miatt. (Több diák származása miatt osztályidegenként lett internálva. Egyikük báró Berg Miklós volt.)

A harmadik már stílusában is egy más, egy modernebb kort képvisel. Az 1959-ben végzett híradástechnikai tagozatának végzőseit láthatjuk. Ebben az esetben nem is a személyek az érdekesek, hanem a tabló megjelenítése. Ilyen különleges kivitelezést még nem láttam, s azt hiszem mások is így vannak ezzel. A televízió képernyőjében látható növendékek és tanárok bizonyára ezzel is szerették volna jelezni elkötelezettségüket szakmájuk iránt.

Egy diák által készített Újpest Krónika és Alapítólevél

A kódexek stílusában rajzolt betűk használatával a történelmi jelentőséget próbálja kihangsúlyozni az alkotó. Jobb oldalon egy „Alapító oklevél” látható, amely nem az eredetinek a másolata, hanem csak egy elképzelt külsőt ábrázol s a szöveg is csak egy tömör vázlata az eredetinek. Mindenesetre ezt a diák által készült alkotást elolvastva is megérezhetjük a Károlyi gróf által kiadott Alapítólevél lényegét. A két egymás melletti szöveg elolvasása után mindenki készletét érez arra, hogy ezeknek az adatoknak az

ismeretében még mélyebben megismerje Újpestet, az alapítókát, az itt élő embereket, az itteni világot.

A vacuumtechnikai tagozat táblája

Minden kornak, minden időszaknak megvan a jellemző hangulata. Ez nyilván adódik az akkor „divatos” elvárásoktól, a környezet reakcióitól, a pedagógiai felfogástól, az ifjúság nevelésének helyi szabályozásától. Ezek külső megjelenítése is többször ismert. Például az iskolai jelvény, az egyenruha, vagy az egyensapka, később az egyenköpeny használatának előírásai. Mindegyik, – egy bizonyos szinten – megkülönböztető üzenettel bír. Nem kirekesztési céllal, ellenkezőleg, inkább talán azért, hogy büszkének lehessenek a tanulók az iskolájukra, s ezt mások számára jelezzék is. Ezek a külső jelek tulajdonképpen reklámként is funkcionáltak, hiszen jelezték, hogy viselőjük egy nagyhírű iskola növendéke. Ezáltal vált ismertté, vagy netán irigyeltté maga az oktatási intézmény.

Az 1960-as évek diáksapkája

Én magam is olyan gimnáziumba jártam, ahol kötelező volt az egyensapka viselése. Az újpesti ipari iskola is megterveztetett egy egyensapkatípust, melynek használata kötelező volt a diákok számára. A sapkán ott volt az iskola címere jelvény formájában.

A jelvények mellett az iskola pecsétjei is mutatják a politikai változásokat, az iskola folyamatos átalakulásának egyes fázisait. Az Újpesti Magyar Királyi Fa- és Fémipari Szakiskola nyolcvan év alatt „csak” 19 féle nevet viselt. A névváltoztatás mutatja a kor szellemében és technikai fejlődésében történt változásokat. Ezt jól példázza az iskola saját múzeumában bemutatott néhány eszköz.

Az iskola jelvényei

Ha megtekintjük a kiállítást, találkozhatunk kövacsoltvas készítményekkel, a különböző elektromos tekercsekkel, diódákkal, tranzisztorokkal, rádiócsövekkel, az első számítógépekkel, mindazon eszközökkel és alkatrészekkel, mely ismerete és használata nélkül nem fejlődhetett volna az ipar ilyen szédületes tempóban. Ez egy piciny keresztmetszete a technika és technológia rohamos átalakulásának is.

Az iskolamúzeum egyik fala

A vitrinekben találkozhatunk az iskola történetével és fejlődésével, a tankönyvek, tananyagok változásaival. Az eredeti „Végbizonyítvány”-ok által megismerhetjük az itt végzett növendékek tanulmányi eredményeit. A serlegek és érmek bizonyítják, hogy aktív sportélet folyt az iskola falain belül, mégpedig olyan eredményesen, hogy több élsportoló is az itteni alapoknak köszönheti pályafutását, a sportban elért eredményeit.

A felnőttek továbbképzése is folyamatos volt. Törekedtek arra, hogy a szakmában dolgozó munkások, kisiparosok folyamatosan megismerkedhessenek a változásokkal, az újdonságokkal. Időnként ipari továbbképző, képesítő és természetesen mesterképző tanfolyamokat szerveztek, segítők és mesterek részére is. Elsősorban az alapokhoz nélkülöz-

hetetlen szakrajz-tanfolyamok kerültek előtérbe, de a továbbképzést minden vonalon megindították. Szükség volt ezekre a képzésekre, hiszen egyre jobban motorizálódó világ s ezen belül természetesen az ipar várta a szakembereket. A jól felkészült munkás mindig jobban tud teljesíteni, s ezzel párhuzamosan minőségi munkát is végez. Kellott a szakember minden területen, ezért volt folyamatos a továbbképzés.

ÁLLAMI MŰSZAKI KÖZÉPISKOLA
 UJPEST, DÓZSA GYÖRGY-ÚT 26. (MEGKÖZELÍTHETŐ A 90-ES VILLAMOSSAL.)

MÓTORKEZELŐ TANFOLYAM

A TANFOLYAM KEZDETE:
 194... hó n este 6 óra

A tanfolyamon a következő tárgykört tanítják: A kisipari és mezőgazdasági benzin-, nyersolaj-, világítógáz-, generátorgáz-motorok, valamint a közép- és nagyipari különféle rendszerű generátorgáz- és Diesel-motorok szerkezetét, működését és kezelését. Ugyancsak részletesen tárgyalják a személy- és teherautók, autóbuszok, motoroskékek, traktorok és egyéb járművek motorjainak szerkezetét, működését és kezelését.

A tanfolyam tartama 7 hét. Az elméleti előadások hétköznapokon este fél 6 és 8 óra között tartatnak meg, a gyakorlati órák délutánra vannak beosztva.

Felvételre jelentkezhetnek azok, akik 18. életévüket betöltötték és írni-olvasni tudnak. Szükséges okmányok: születési anyakönyvi kivonat és ha van, munkakönyv.

A tandíj... forint, amely a beiratkozásnál egyösszegben fizetendő be.

Beiratkozni lehet az iskola igazgatósági irodájában... délután 5–7 óráig, az okmányok bemutatása és a tandíj befizetése mellett. Vidéken lakók postán is jelentkezhetnek, ha okmányaikat és Ft fillért beküldenek. Ezeket a jelentkezőket a tanfolyam megindulásáról levélben értesítjük.

Vizsga. A tanfolyam befejeztével vizsga van, melynek sikeres letételéről a résztvevők bizonyítványt kapnak.

A vizsga díja okmánybéléssel együtt... forint.

AZ IGAZGATÓSÁG.
 (Ujpest, Dózsa György-út 26.)

Tanfolyamot hirdető plakát a 40-es évekből

Milyen szakon és milyen tematikával? Nyilván a kor követelményeinek és a modern ipar befogadóképességének figyelembe vételével határozták meg ezeket.

Indult továbbképzés:

Faipari szakon: szakrajz, pácoló, fafaragó témában, de volt iparosoknak költség-elszámolási tanfolyam. Ugyanakkor szükség volt arra, hogy megismerjék a lakberendezés történetét, egyes bútorstílusok kialakulását, így ezen belül még a stílusismertek elsajátítására is volt lehetőség a tanfolyam keretein belül.

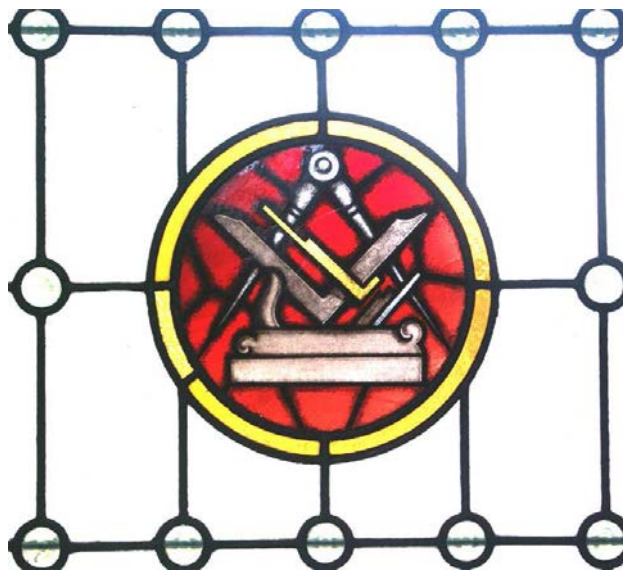
Egy pillanatra térjünk még vissza az iskola példaértékű kis múzeumába. Itt a tárlókban megismerhetjük az iskolai oktatás kezdeteit, az itt végzett diákok tanulmányi- és sporteredményeit, az oktatók,

tanárok munkájának végkifejletét: Egy dinamikus és rugalmasan alkalmazkodó oktatási környezetet.

Az iskola bejárata

A demográfiai változások azonban nagyon ígéretesek voltak a közelmúltban. Az iskola 100 éves évfordulóján született meg a döntés, hogy az iskola váljon két felé. Így létrejött a Kozma Lajos nevet viselő faipari szakközépiskola, mely külön épületet kapott. Tehát nem a rivalizálás, vagy ellenségeskedés miatt, hanem a létszám rohamos növekedése miatt. Most viszont már az iskolák megszüntetése és az oktatás minőségének a visszaszorítása a „fő feladata” a szocialista kormányzatnak. Iskolákat szüntetnek meg és zárják be kapukat. Némelyiknek sikerül ideig-óráig ellenállni – ki tudja meddig?

Körző, derékszög, gyalu az iskola egyik ablakán

Kívánom, hogy még nagyon sokáig képezze a felnövekvő nemzedéket ez az iskola, – bár most más feladatot lát el, mint a kezdetekben – mely már létrejöttékor is forradalmian nyitott volt a szépre és gyorsan reagáló az ipari változásokra, s meghatóan egyedi a művészi értékekben.

3-or Minden megtelepedő házzal biró lakosok mindenféle gyárokat szabadon álithatnak, és akár minémü kézi mesterséget vagy kereskedést a hazai törvények korlátoi közt szabadon folytathatnak; egyedül a mészárszéki, serfőzés, és mérés, úgy az épület fával való kereskedési jussok kivételével.

3-tenö. Jeder Anſiedelnde Hausbeſitzer betreibt frei jedes Hand- und Handelsgewerb, deren Gebrauch durch keine wirkenden Landesgeſetze gehindert wird, mit Ausnahme der Bierbräuerei, Bierſchank, Fleiſchauſchrottenö, und Bauholzhandel.

Dr. Keleti & Murányi manufacture de produits chimiques S. A.
Dr. Keleti & Murányi chemische Fabrik A. G. UJPEST Dr. Keleti és Murányi vegyszert gyár r. t.

Alapították 1872. Alapították 1872.
NASSER TESTVÉREK
Órák és ékszerészek
Ujpeſt, Árpád-ut 34. (saját ház)
— SÁGY-GYÁRI BAKTÁR. —
Ez ideig nagyban és kisulnyben. —
Óráknál 2 évi jótállás.
10 óráig nyitva

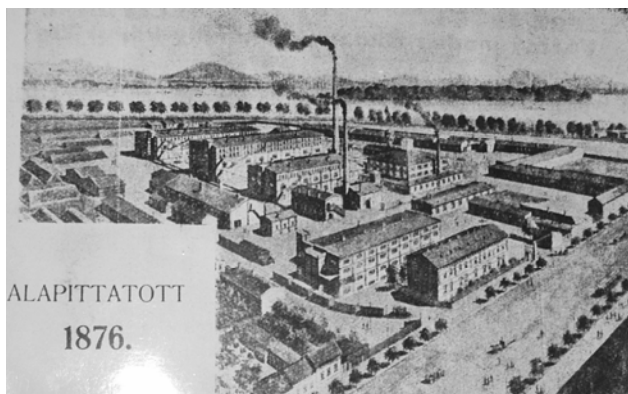
KISIPAROSOK, NAGYVÁLLALATOK, KERESKEDŐK

Fejlődő város csak úgy jöhet létre, ha egy megfelelő oktatási és ipari háttérrel rendelkezik. Az elemi iskolák, majd az ipari tanintézetek azt a célt szolgálták, hogy képzett szakemberek kerüljenek a város, a közélet mindennapi forgatagába. A művelt és jó szakmai képességgel rendelkező iparosok a szolgáltatásaikat magasabb színvonalon tudták biztosítani a lakosság számára.

Már Újpest (Új-Megyer) megalapításakor, az 1830-as évek közepén megkezdődik több nagyvállalat betelepülése. Két telephelyet bérel gróf Károlyi Istvántól Neuschloss Bernát és József, ahol faáruval kereskednek. Hasonló árukészlettel indítja el nagyvállalatát a három Löwy: Izsák, Bernát és Joachim. A kezdeti vállalkozók tulajdonképpen meghatározták Újpest iparának két fő tényezőjét: a bőrfeldolgozást és a bútorgyártást.

Nem volt lényegtelen, hogy az idehívott munkások milyen körülmények között és milyen irányítás alatt végezheték munkájukat. Éppen ezért volt fontos az egyik Löwy fiú – Bernát – javaslata, miszerint a későbbiekben itt dolgozó munkásokat „jó bánásmóddal bizonyára magunkhoz tudunk majd kötni.”

Így tudta biztosítani a Löwy féle bőrgyár a munkaerő ideáramlását s ezzel biztosítani tudták folyamatos termelésük is.

A Mauthner-féle bőrgyár

A fenti kép a helytörténeti Gyűjteményben látható az alábbi szöveggel:

„1887-ben Mauthner Mihály és Lipót bőrnagykereskedő megvásárolták a Váci Út 40 sz. alatti Jordán Károly-féle bőrgyárat. Főbb termékeikkel (talpbőr, gépszíj, fénybőr) a millennium kiállításon ezüstérmet nyertek. Az I. világháború idején hadfelszerelési cikket gyártottak, 1921-ben cipőkészítő üzemet létesítettek, de ez néhány év múlva megszűnt. (1988-ban végleg felszámolták a bőrgyárat.)”

A település fejlődésével azonban számtalan más ipar is helyet talált itt. A terület kedvező elhelyezkedése tette lehetővé mindezt. A Dunán való szállítás lehetősége, az északi területek közelsége, ahol a

bányavárosok, az erdőségek biztosítottak alapanyagot a későbbi szakipari feldolgozáshoz.

Az anyakönyvek ékes bizonyítékai annak, hogy milyen gazdasági, ipari és kulturális élet folyt itt Újpesten. Az egyházi és iskolai anyakönyvek rögzítették a bejegyzettek adatai között a foglalkozásukat is. Ennek segítségével név szerint is megismerhetjük az itt élt iparosokat, kereskedőket, hivatalnokokat. Természetesen lehetetlen vállalkozás lenne Újpest teljes lakosságának adatait kikeresni egy bizonyos időszakban, de mindenféleképpen tájékozódhatunk a kor jellemző foglalkozási ágaira. Főleg olyanokra, melyek már régen feledésbe merültek.

Lószerszámok a Helytörténeti Gyűjteményben

Például a házaló, a tímár, a kaptafakészítő, a szíjgyártó, a kötélgyártó már csak néhány ember emlékezetében él s azt, hogy ezek a mesterek mit tevékenykedtek, néha csak a szakmájuk nevéből lehet kitalálni. Nézzünk néhányat ezek közül, akik 1891–1902 között éltek itt:

Grünfeld Samu, házaló, Lőrincz u. 12.

Pisch Miklós, kötélgyártó, Virág u. 15.

Fischer Fülöp, tímár, Beniczki u. 10.

Znahor Pál, kaptafakészítő, Árpád u. 57.

özv. Erdélyi Mártonné, mosónő, István u. 14.

Hauser József, házi szolga, Liliom u. 8.

Vekszler Miksa, kávé, Árpád u. 48.

Hoffmann Izráel, utazó, Diófa u. 15.

Csapó Géza, magánzó, József u. 14.

Ländler Mihály, cukorka kereskedő, Attila u. 31.

Uhrincskó Ottó, szegényházi gondnok, Baross u. 8.

Tudni kell, hogy ezek az emberek egy olyan környezetben éltek, mely hatalmas változásokon ment keresztül. Kutatásaim során talákoztam néhány olyan emberrel, akinek évek múlva foglalkozásként teljesen más volt beírva. Ez azt jelenti, hogy mindig

az igényeknek megfelelő munkát vállaltak be, ha kellett az átképzést is vállalták.

Asztalosműhely a Váci út 6. sz. alatt

Galgóczy Károly 1877-ben megjelent monográfiájában így ír az újpesti iparosokról:

„1844-ben még csak néhány házból állott; asztalosok, más mesteremberek lakták;...”

„...némely gyárvállalat, bőr- és olajgyár is telepedett itt meg...”

„Új-Pest népessége túlnyomólag iparos, kereskedő s e két ágat segítő munkásosztályhoz tartozik. Van mintegy 400 önálló iparos, legtöbb aránylag a bútorasztalos és kalapos, de egyéb mindenféle iparos is van egészen nagyvárosi változatossággal és berendezettséggel. Van többféle gyár. Legnagyobb Stern Ignác szeszgyára, nagy göboly és sertés hizlalással. Ebben rendszeren 150 munkás van alkalmazva, s mintegy 1.000 ökör, s 2-3.000 sertés hizik folyamatosan. 1860-ban keletkezett s mostani terjedtségére 1868 tájon fejlett. Van továbbá több bőrgyár, amelyek közül Wolfner testvéreké a legnagyobb, azután több gyufagyár, egy hajógyár, három vattagyár, egy szeszfinomító, amely azonban 1871 óta szünetel, miután az ezt alapított részvénytársaság csőd alá jutott. Volt egy gyertyagyár is, mely azonban szintén 1871 óta szünetel.”

Az Újpestre kerülő vándorló mesterlegények lehetőséget láttak abban, hogy itt nagyobb esélyük lesz, hogy önálló mesterré váljanak. A helyi iparosok sokszor ki is használták ezeket a törekvő fiatalokat. Sokszor fizetett bér munkásként alkalmazták őket. Ha a munka úgy kívánta, még vasárnap is dolgozniuk kellett. Mivel leginkább a pesti megrendelőknek dolgoztak, bizony nagyon sok munkájuk volt. Példa erre az az újpesti könyvkötő mester, akinek olyan sok volt a megrendelése, hogy a mesterlegényét vasárnapi munkára is berendelte.

Az ilyen és hasonló megnyilvánulásokból nagyon sok konfliktus támadt. Az egész probléma pikantériája az, hogy amikor ez a mesterlegény felszabadult és önállóan dolgozott ő is éppen úgy kizsákmányolta alkalmazottait, ahogyan ezt vele tették. Tehát csak egyoldalúan képzelték el jogaikat és kötelességeiket, mégpedig mindig a saját javukra.

Mivel az alapító Károlyi gróf eleve kizárta a céhek megalakulását az új „gyarmaton”, így mindenképpen hiányzott az iparosok összetartása. A vélt, vagy valós sérelmeket mindig a községi előjáróknak kellett végül megoldani.

Arra is volt eset, hogy maga a sértett próbált elégtételt venni mesterén. A tettelegesség azonban nem volt jellemző. Néhány esetben előfordult, hogy felindultságukban rátámadtak munkaadójukra, sőt egy indulatosabb asztalos legény – nyilván egy kis kocsmai bátorság gyűjtése után – este a barátaival visszament a mestere¹ házához és alaposan összeverték.

Kézművesek szerszámai

Természetesen voltak olyan közösségek, amelyek meg szeretnék volna előzni az ilyen, és ehhez hasonló cselekedeteket. Ilyen célt szolgált a Katholikus Legényegylet. Mint szabályzatának 2. pontjában írja:

„A szövetségnek az a célja, ami az egyes helyi egyesületek, t. i. összegyűjteni a kath. mesterlegényeket, hogy tisztességes mesterré képezze ki őket. Ezen cél szolgálatában áll a vallási oktatás, a vallásos életre való buzdítás és annak ápolása, általános, ipari, technikai és szociális ismeretek közlése, a takarékosagra való sarkalás, megfelelő munkálatok ajánlása, a szükségben, különösen a betegségben nyújtott támogatás, idegenben tartózkodó és vándorúton levő tagok elszállásolása, végre a társas szellem ápolása.”

Ha ezeket a célokat és törekvéseket a mai szakmunkás tanulóknak is célul tűznék ki, mennyire másabb szakembergárda állna munkába néhány év múlva.

Nemes és célszerű előírásokat határoztak meg az egyesületi tagok részére, ugyanakkor egy segítő csoportosulásnak is a tagjává vált. Abban az időben elvárták a mesterjelöltektől, hogy idegen országok mestereinél bővítsék szakmai ismereteiket. Előnyös volt ez mindenki számára, hiszen a szakma ismeretében még járatlan legények más szempontok és körülmények között is tovább képezhetnék magukat. Ez ne csak szakmájuk szempontjából volt gyümölcsöző, hanem például a nyelvismeret, az önállóság kialakítása, az emberismeret és nem utolsósorban a kapcsolatok teremtése.

¹ Herits József asztalosmester

A legényegyleti vándorkönyv felhatalmazta tulajdonosát bizonyos kiváltságokra. A könyvben felsorolt országokban, városokban megjelölt legényegyletek mindenkor segítségére voltak az úton lévőnek. Ezek a helyek egész Európában a vándorlók szolgálatára álltak. Ingyen szállást adtak, kedvezményes étkeztetést biztosítottak és természetesen beajánlották olyan mesterekhez, akiknél még alaposabban megismerhetők szakmájukat. Még a betegségben segítségre voltak, hiszen a hosszú vándorút alatt minden megtörténhet. Éppen ezért óvták is tagjaikat mindenféle csavargótól és kétes hírű személytől, a tisztességtelen kérégetéstől és az elzúllástól.

Vallás és erény. Religion u. Tugend.	
Isten áldja a tisztos ipart!	Gott segne das ehrbare Handwerk!
241	
KATH. LEGÉNYEGYLETI VÁNDORKÖNYV.	
WANDER-BÜCHLEIN DES KATHOLISCHEN GESELLENVEREINS	
Vezeték- és keresztnév — Vor- und Zuname	
<i>Gerber Alajos</i>	
Mesterség Handwerk	<i>fogtechnikus</i>
Születési hely Geburtsort	<i>Bpacska</i>
Születési év Geburtsjahr	<i>1892. XI. 15.</i>
Vallás Religion	<i>rom. kath.</i>
Felvétetett Aufgenommen zu	<i>Ujpest</i>
am	<i>1909 okt.</i>
<i>Gerber Alajos</i> előnök elnöke.	
Egység és szeretet Eintracht und Liebe	
Arbeitsamkeit und Fleiss.	Vidamság és kedv.
Munkásság és szorgalom.	Frohinn und Scherz.
1730/908 LAISZKY JÁNOS ESZTERGOM.	

Gerber Alajos fogtechnikus vándorkönyve

A Vándorkönyv tulajdonképpen egy olyan úti okmány volt, melynek felmutatásával igazolta magát a mesterlegény, egyben feljogosította arra, hogy a vele járó kedvezményeket igénybe is vegye. Ezt így fogalmazzák meg a szabályzatban:

„Ha útközben akár betegség, akár pedig hosszas munkahiány folytán valóban szükségét szenvedsz, fordulj őszinte szívvel jobbmódú polgárokhoz, vagy a plébánoshoz, mutasd meg nekik vándorkönyvedet, hogy lássák, kivel van dolguk...Ha...nincs pénzed,... elégedjél meg azzal, amit adnak.”

Mivel vallási lapon szervezett legényegyletről van szó, így természetesen a lelki élet tisztaságának megőrzését is szorgalmazza. Ugyanakkor inti is tagjait:

„Ne csúföld ki és meg ne vedd a más vallású embereket!”

Tisztességre és becsületes munkára nevelték a mesterlegényeket, hiszen az volt a cél, hogy hasonló beállítottságú mesteremberek álljanak majd az ipar és a lakosság szolgálatába. A jelszó is erre céloz:

„Isten áldja a tisztos ipart!”

Végleges tagnak fölvétetett: (lásd a címlapot)		
Bizonyítvány	Sor- szám	Megszállott:
<i>Gerber Alajos az újpesti tanoncotthonnak három évig, a Legényegyletnek pedig négy évig hűséges, pontos és lelkiismeretes tagja volt, s mint ilyent a kath. legényegyesületek és minden jó érzésű ember őszinte szeretetébe ajánlom.</i>		
<i>Ujpest 1912. apr. 15.</i>		
<i>Szedlacssek István</i> <i>főgymn. hittanár</i> <i>az újpesti Legényegylet elnöke.</i>		

Bejegyzés a vándorkönyvbe

„Gerber Alajos az újpesti tanoncotthonnak három évig, a Legényegyletnek pedig négy évig hűséges, pontos és lelkiismeretes tagja volt, s mint ilyent a kath. legényegyesületek és minden jó érzésű ember őszinte szeretetébe ajánlom.

Ujpest, 1912. apr. 15.

Szedlacssek István
főgymn. hittanár
az újpesti Legényegylet elnöke”

Az ipar működéséhez szükség van kereskedőkre is, hiszen a nyersanyagok beszerzése és a késztermékek eladása is az ő feladatuk. Ugyanakkor az ipar miatt idetelepült munkások ellátására is szükség volt. A szolgáltatások a kor igényeihez mérten is magas színvonalúak voltak. Az akkori újságok is elismerték, hogy Újpest élete nagyvárosias. Ez minden vonatkozásban helytálló volt. A Fő utcán végig üzletsorok várták vevőiket. Kis- és nagykereskedők mindent megtettek vásárlóik igényeinek kielégítésére. Minden réteg megtalálta a neki megfelelő üzletet. Az egyszerű munkások, a polgárok és a jómódú polgárok is megtalálták pénztárcájukhoz megfelelő üzletet.

Ha megnézzük, hogy az itteni kereskedők, honnan szerzik be árukészletüket, hogy az itteni kisiparosok miként mutatkoznak meg a kirakatokban, az utcai cégérekon, miként adják hírül kedvezményeiket – máris egy nagyváros forgatagában, üzleti világában érezhetjük magunkat.

A Nasser-féle ékszerüzlet reklám-képeslapja

Az ipari iskolából kikerülő szakemberek már a modernebb gépeket és technológiákat használják, ezért a régi iparosok közül is sokan kénytelenek a kor kihívásainak megfelelni. Új és modern termelési eszközökkel látták el műhelyeiket s termékeiket nemcsak itt a helyiek, hanem a pesti lakosság részére is készítették, sőt kísérletet tettek a külföld meghódítására is.

Egyre másra alakultak a kisebb üzemek, vállalkozások és kértek iparendélyt szakemberek. Az ipar fejlődése növelte az új mesterek vállalkozási kedvét, mindez azonban kevés volt a hosszabb fennmaradásra, s ezért sokan visszaadták iparigazolványukat, bezárták kisüzemeiket, boltjaikat. Nem tudott mindenki talpon maradni. Létesül Újpesten az iparosok részére egy hitelszövetkezet is, hogy segítsen a fennmaradásban, a folyamatos termelésben. Sajnos nem mindenki volt képes megteremteni egy reális alapon működő vállalkozást. Kevés a jólét megteremtéséhez a jó szakmai felkészültség, a szép

elképzelések, ugyanis a pénztelenség meghatározta a kisiparosok sorsát.

Isten áldja a tisztességes ipart - 1936

Újpesti asztalosmesterek szakosztálya Alakult 1896

Ezáltal az iparúzó lakosság létszáma változó, hiszen sokan nagy tetterővel kezdenek bele, mások éppen befejezik ilyen irányú tevékenységüket. Ez a hullámzás meghatározza az itt élők életét, hiszen az ipar beszüntetésével beállnak az ipari munkások soraiba s ettől kezdve alkalmazottak lesznek. Munkaidejük ezzel nem csökken, hiszen eddig is 12-14 órákat dolgoztak, de alkalmazotként rengeteg gondtól megszabadulnak, hogy helyettük újabakkal szembesüljenek.

Összehasonlító adatokat is nézzünk meg:

1884-ben 29 iparigazolványt adnak ki és 1 lett megszüntetve.

1900-ban ez 254 új és 119 megszüntetett ipar.

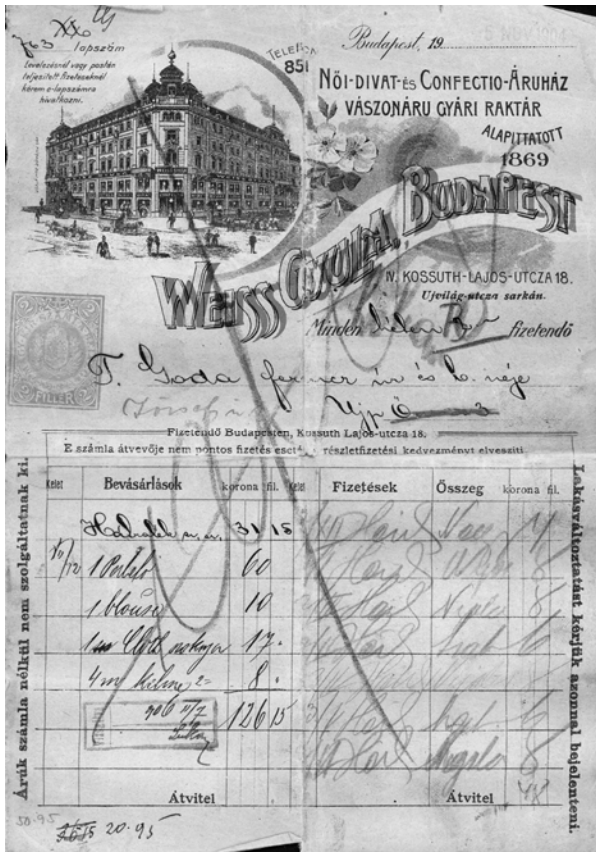
A legszomorúbb adatok 1921-ben kerültek rögzítésre. Ekkor 933 iparigazolványt adtak ki, és 1191-et szüntettek meg.

Természetesen ezek a számok nem csak a kisiparosok alkalmatlanságát mutatják, hanem a kor gazdasági helyzetét, a válságok kezdetét, illetve a nagyvállalatok előretörését.

Ennek egyik mozgatórugója, hogy Újpesten olcsó telkekre települhetnek a vállalatok, s az alkalmazotti gárda is biztosítva van a folyamatosan idetelepülő munkások által.

Üzletsor és a Központi Szálloda a Fő utcán

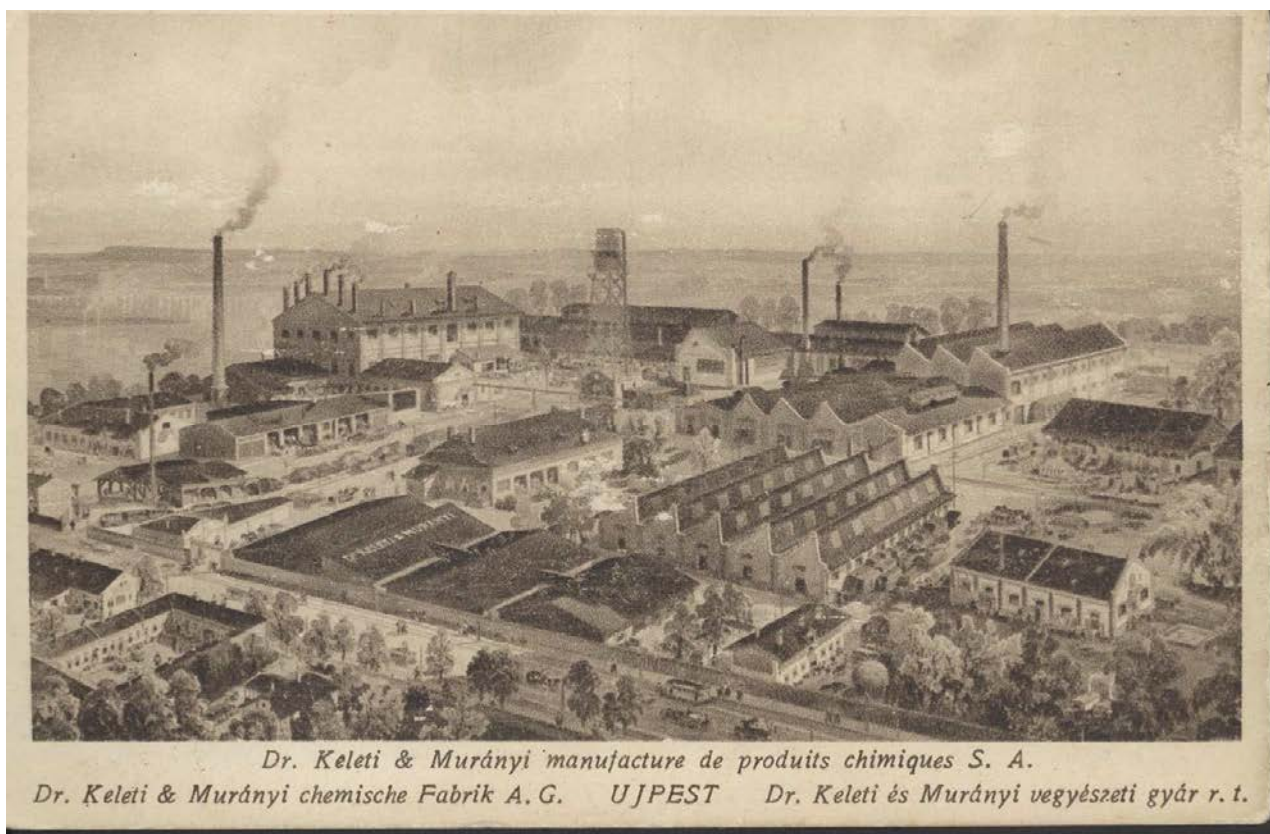
Goda Ferenc (Ősz u. 3.) részére kiállított számla

A kereskedelem a helyi fogyasztás egyik fő tényezője, de nem volt monopol helyzetben, hiszen bejártak Pestre is vásárolni (mint a hogy azt a fenti számla is mutatja!). A választék bővítése miatt a kiskereskedők se mindig a helyi gyártók raktáraiból

töltötték fel árukészletüket. Pest közelsége és az ottani üzleti élet befolyásolta a kereskedelmet, főleg a divat területén. Ez volt alapja az itteni „divatdiktátoroknak”, hiszen akár nagyközségként, akár már városként is, a ruházat mindenkor fontos a polgárok életében – akár praktikussága, akár újdonsága okán.

Benisz József cipész családjával az üzlete előtt

Bizonyosság erre, hogy 1930-ban a polgármester bejelenti, hogy „Újpesti hetek” megtartásával kell támogatni a helyi kereskedőket. Meg is indokolta szándékának hátterét:

„Tekintettel az újpesti kereskedők nehéz gazdasági helyzetére, mindent el kell követnünk, hogy a város közönségét meggyőzzük arról, hogy a vásárló közönség Újpesten is épp oly előnyösen, sőt talán még előnyösebben is beszerezheti szükségesi cikkeit, mint Budapesten. Midőn a cél elérése érdekében a hatóság részéről is a legmesszebbmenő erkölcsi támogatásban fogom az újpesti kereskedőket részesíteni, kötelességemnek tartom, hogy e helyről is felhívjam és megkérjem a képviselőtestületi tagokat, hogy az »Újpesti Hetek« támogassák s annak sikere érdekében a város közönsége körében is megfelelő propagandát fejtsenek ki.”

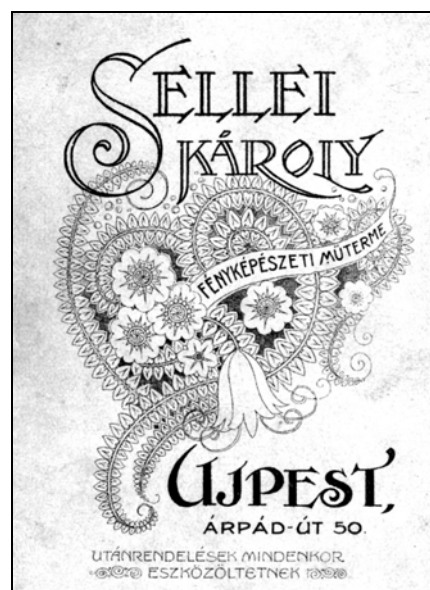
Eredménye is lett ennek az újszerű kezdeményezésnek, hiszen az itteni lakosok jobban megismerték kereskedőiket, megismerték szolgáltatásaikat, árukészletüket s nem utolsó sorban áraikat. Kettős eredménnyel zárult az esemény, hiszen hasznára vált a kereskedőknek és jól jártak ezzel a potenciális újpesti vásárlók is.

A virágzó Újpestről nagyon sokan írnak, így ha ezek között kutatunk, valóságos képet kapunk az akkori állapotokról és a település fejlődéséről. A jelzők, amiket ilyenkor használnak, jól mutatják a szerző ámulatát, csodálkozását:

„Új-Pest most körülbelül 25.000 lakost számlál és virágzó iparával, nagy szesz- és bőrgyáraival,

hajógyárával, téli kikötőjével, a Duna mentén föl-magasló kéményeinek sorával, valódi éjszakai folytatása Budapestnek. Dél felé már majdnem összenőtt a fővárossal, keleten pedig a vasútnál már összeér Rákos-Palotával. Így nyújt egymásnak kezét a termelő és az iparos, gyáros vidék.”

Így ír Marczali Henrik 1888-ban Újpestről. S lám, milyen szép jelzőkkel mutatja be az iparosodó Újpestet olvasóink.

S végül ne feledkezzünk el Újpest fényképészeiről se, akik megörökítették számunkra az újpesti utcákat, házakat s nem utolsósorban az itt élő embereket. Nélkülük ez a könyv is szegényebb lenne.

BÉRKOCSI, LÓVASÚT, VILLAMOSVASÚT

Eleinte egyénileg oldotta meg mindenki, hogy Újpestre kiutazhasson, vagy innen Pestre menjen. Aki tehetette igénybe vehetett konfliskocsit, vagy éppen fiakert. Ezek a közlekedési eszközök viszont nem voltak hatékonyak, hiszen csak a kor „taxi”-jaként működött. A fejlődéssel párhuzamosan felmerült a csoportos közlekedés megvalósítása is. Ugró Gyula ezt így határozza meg Újpestről szóló könyvében:

„A közlekedési eszközök a városok fejlődésének elsőrangú tényezői, mert az olcsó és gyors közlekedési eszközök a tömeg lakásokban összezsúfolt lakosságot egy újabb és újabb területek benépesítésére ösztökélik, mi által a városok fejlődését igen nagy mérvben mozdítják előbbre. Minél jobbak és fejlettebbek tehát a közlekedési eszközök: annál inkább szolgálják a városi lakosság közszükségleteinek a kielégítését s megkönnyítik a gazdasági haladás útját is.”

Bérokocsi fuvarra várva

Már a „megyeri gyarmat” létrejöttékor próbálkoztak a tömegközlekedés létrehozásával. Az emberek szállítását akkor fuvarosok oldották meg lovakocsival. Célszerű megoldás volt – csak éppen bizonytalan. Ugyanis a fuvaros nem indult el addig, amíg megfelelő létszámú „utazóközönség” össze nem gyűlt. Éppen ezért ez csak egy félmegoldás volt, hiszen nem a nagyközönség érdekeit képviselte. Mivel a fuvarozás engedélyhez kötött vállalkozás volt, így lehetett panasszal fordulni a községi előjárósághoz. Ezt meg is tették az utazni vágyók. A közgyűlés éppen ezért 1844-ben határozatban rögzítette a fuvarozás kritériumait, meghatározva az első menetrendet. Ebben az évben – 1844-ben – Blum Ignátz volt a személyfuvarozásban érdekelt vállalkozó, aki egyetlen kocsijával szállította az embereket. Az Újpestről Pestre induló személy-fuvarok indulási idejét minden hónapban a községi bírák határozták meg s a községi bíróságban ki is lett függesztve. Ettől kezdve rendezettebbé vált a személyszállítás, melyet kötelező volt betartani a fuvaros, mert „*annak elmulasztása esetében jogától eszik és a fuvarozás*

szabad leendő ezen határozat a bírák által mondatik ki bárkinek panaszára.”

Blum Ignátz kiváltsága se tartott sokáig, hiszen a forgalom növekedése és más fuvarosok munkához juttatása is megkövetelte a „járatok” sűrítését.

1846-ban már Blum mellé beáll Mildemberger Antal is. Most már két fuvaros három kocsival szolgálja ki az utazni vágyókat. Ez természetesen konfliktusokat is teremtett a két vállalkozó között, hiszen mindegyik arra törekedett, hogy az ő kocsija szállíthassa az embereket. A veszekedéseket végül újból a községi előjáróság határozata szüntette meg. A következő előírást kellett betartani a két fuvarosnak: „*Most 1846-ik évi október hó 11-től kezdve mind a három kocsi egy helyen rendbe álljon és pedig egyik héten jelenleg Blum Ignátz legelő fog állani, ez megtelvé elmén, azután következik Mildemberger kocsija és így rendes járásokat megtartván, semmi veszekedés köztük nem történik, ha hogy ezen rendeletet valamelyik meg nem tartaná, legelőször 5 fr. p. másodszor pedig 10 pengő forintokban büntetettik meg.”*

Bérokocsi Újpesten (háttérben a Városháza)

A község gazdasági és létszámbeli növekedése következtében a közlekedés fejlődése se maradhatott le. Az igények megváltoztak s ezt mindenkinek tudomásul kellett venni. Változtak a tarifák, ugyanakkor az utasok érdekeit nem mindig tartották szem előtt. Nem tartották be az évekkel korábban kiadott rendeletet. A fuvarosok saját részükre próbálták előnyöket kiharcolni mások kárán. Nem tartották be az indulási időket. Sőt csak akkor voltak hajlandók elindulni, ha kocsijuk megtelt. Egyre többen vették igénybe a gyorskocsi szolgáltatás, ebből adódik, hogy egyre több járműre volt szükség. A megélhetés végett mások is vállalkoztak volna arra, hogy a közlekedés minőségének javítása érdekében saját kocsijukkal részt vállaljanak a szállítási gondok kiküsz-

öbölésére. A káoszt el kellett kerülni, ezért új rendelettel kellett ismét szabályozni a gyorskocsik működését. Ebben már meghatározzák, hogy köteles a kocsis elindulni utasaival, ha a járművén 5 utas összegyűlik. Mindezt 1853-ban határozták meg.

A modernizációt az újpestiek is követik, mikor látják, hogy Pest városában kötött vasúti pályán közlekedő lóvonatok jelennek meg. Igény volt erre, hiszen az utak állapota nagyon rossz volt, így a gyorskocsikon való utazás sokszor rémálom volt a por, a sok gödör és az egyenetlen úttest miatt. Gróf Károlyi Sándor elnökletével megalakul egy vállalkozói társaság, amely meg szeretne építeni az újpesti lóvasutat.

A lóvasút ünnepélyes megnyitása

1864. november 17-én Pest város tanácsa megkezdte tárgyalását a Pest-Újpest lóvonatú vasút megépítéséről. Az értekezletre összegyűlt hivatali személyek eléggé tartózkodóak voltak, nem bíztak abban, hogy a befektetés megtérül, így semmiféle támogatást nem javasoltak az építkezéshez. Kísérleti vállalkozásnak minősítették. Éppen ezért gróf Károlyi Sándor és társai visszaléptek a kedvezőtlen feltételek miatt. Már majdnem kútba esett ez a nagy reményekkel megindított vállalkozás, amikor egyezsége jutott a bizottság és a kérelmezők. Szükség is volt a meg egyezésre, hiszen közérdekről volt szó: a Pest melletti nagyközség fejlődő ipara és területi növekedése miatt igenis nagy szükség van egy vasútra. Az engedélyezés hatályba lépése után egy részvénytársaságot alapítottak, melynek feladata a lóvasút üzemeltetése volt. A részvényeket Pest város előkelőségei jegyezték. Ez is azt mutatja, hogy egy nagy reménnyel kecsegtető vállalkozás indult el.

Európában harmadikként megépülő 10,5 km hosszúságú lóvasút-pálya mindenképpen Újpestre irányította a figyelmet. 1866. július 30-án adták át ünnepélyes keretek között, melyről képes beszámolóval tudósítottak az újságok. A hivatalos, menetrend szerinti utas-szállítás 1866. augusztus 1-én kezdődött. (Dr. Ugró Gyula Újpestről szóló könyvé-

ben viszont azt írja: „Az 1865-ik évben megindultak a »Közúti Vaspálya Társaság« lófogatú kocsijai a Kálvin tértől egész Újpest Váci út határáig...”)

Az újság részletesen leírja a világraszóló ünnepeket. A Pestről induló, öt kocsin helyet foglaló előkelő, vidám társaság zenészek kíséretében, jó hangulatban érkezett meg Újpestre. A városi polgárok, az újságírók, a velük utazó úri nők és fiatal lányok viszont nagyon meglepődtek az újpesti indóház szépségén és különlegességén. Ahogy a publicista fogalmaz: „Egész őszintén valljuk be, hogy az újpesti indóház várakozásunkat felülmúlta. E tágas és díszes épület zászlókkal volt díszítve.” Az ünnepeket ábrázoló képen mindez jól látható.

Az Indóház 2007-ben

A lóvasút átadásán oly nagy figyelmet felkeltő újpesti indóház nagyterme vendéglőként működött s itt a vendégek felfrissülhettek, illetve kipihenhették a „hosszú út fáradalmait”. Természetesen itt se hiányozhatott a cigánymuzsika.

Az újdonságnak számító közlekedési eszközt az első hónapokban megrohmozták a kíváncsi polgárok. Mindenki ki szeretne volna próbálni a kényelmi szempontból „luxus”-nak számító lóvasutat, melyen volt 22 személyes nyitott és 38 személyes fedett kocsis. A forgalomban részt vett emeletes és egyszintes jármű is. Sőt volt első, másod és harmad osztály is. Itt jelenik meg először a kalauz (akkor konduktor-nak nevezték), aki beszédte az útiköltséget és átadott érte egy „ellenjegyet”.

A pesti Széna (ma Kálvin) tértől induló vasút egypályás volt, kitérőkkel megszakítva, hogy a kétirányú közlekedés biztosított legyen. Ezeknél a kitérőknél várták meg a szembe jövő fogatot. Hatalmas fejlődés volt ez a közlekedésben, hiszen a mai Kálvin tértől az újpesti Indóházig (a mai vasúti összekötő hídnál álló Bagolyvárig) csak 37 perc volt az út. Pest városában levő szakaszon több állomás is volt. Újpesti részen viszont már bárhol megállt a lóvonat, ahol le, vagy felszálló volt. Tudni kell, hogy ebben az időben Újpest és Pest határa a Rákospataknál volt. (Tehát ehhez viszonyítva kell mindenkor értelmezni Újpest területét.) Ebből következik, hogy a pataktól a végállomásig elég nagy távolságot kellett még megtenni a lóvasútnak.

Hatvanéves a főváros közúti vasúja

(Képek a lóvasút romantikus korából)

Boldog idő volt az, amikor Buda és Pest testvérvárosok közönsége modern vívmányként üdvözölte az első lóvonatu vasutat. *Egyhíjján száz éve*, 1827-ben kapott ebből izelítőt a közönség. *Próbavasutat* építettek Kőbányától egészen a Kerepesi-utig és ezt 1827-ben Szent-István napján mutatták be a nagy közönségnek. Maga József nádor állt ennek a vállalkozásnak az élén, amelynek egy esztendő múlva lesz a százéves ünnepe. A

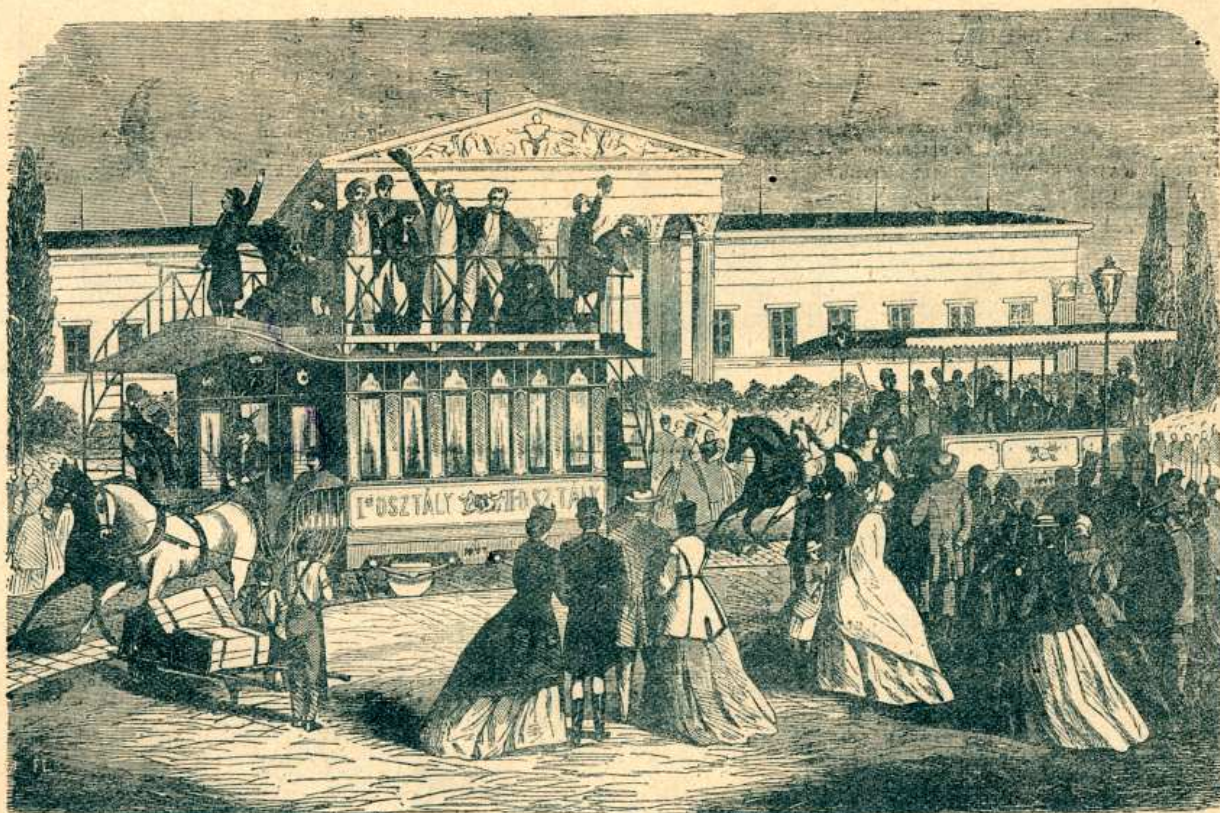
életet hozott a dunaparti kettős fővárosba, új remények, új lehetőségek és új energiák töltötték meg a levegőt. Meggyorsult az emberek élettempója is, aminek következtében új, modern közlekedés után kellett nézni.

A külföldet szemmel tartó magyarjaink tudták, hogy Kopenhágában 1863-ban megindult az első lóüzemi vasút, amelynek példáját két esztendő múlva követte a bécsi. Bécsét pedig nem hagyhattuk

nrak mily virgoncok! Csupa temperamentum valamennyi, amint a koci mellett álló hölgyeknek leintegtetnek. Szinte halljuk bucsu szavukat:

— Jó utazást! Aztán vigyázz magadra! Üzend meg, hogy nem lett semmi bajod!

Az arslánok önéretes mosollyal emelik meg köcsögkalapjukat. Nem látszik rajtuk semmi félelem, ellenkezőleg, mérlegelik a nagyszerű új lehetőségeket: innen a magasból mily kényelmes lesz beköszöngtetni

Az első pesti lóvasút indulása a Múzeum mellől. Egykorú fametszet 1866-ból

hozzákapcsolódó sok érdekes részlet maradjon egy esztendő múltára.

Szomorú, hogy ennek a kilenevenkilencéves vasutnak nem lett folytatása, aminek legfőbb oka abban keresendő, hogy ez nem személyközlekedésre szánt közúti vasutnak készült, hanem iparvasutnak, főképp, hogy követ és téglát szállítson a városba. Ebben a vonatkozásban az igénytelen falusi fuvarosok erősebbnek bizonyultak, mint a „nagytoke”: az 1827-es lóvasút, az első vasut Magyarországon, nem bizonyult rentábilisnek.

A személyszállítást ezidőben Európaszerte omnibuszok bonyolították le. Ezek meg is feleltek az akkori életnek. Legfeljebb az volt a panasz ellenük, hogy állandóan zsúfoltak; a gyorsaság ellen nem volt lényeges kifogás. Az 1860-as évek magyar világa azonban új lüktető

magunk előtt. *Megalakult tehát 1865-ben a Pesti Közúti Vaspálya Társaság*, avagy röviden P. K. V. T., amelynek B. K. V. T.-formája még csak nem régebben engedett helyet a B. Sz. K. R. T.-nak.

Most pedig tekintsünk képünkre, amely 1866-ban ábrázolja az első lóvonatu kocsit, amint a Nemzeti Múzeum előtt megkezdí utját. Ilyen boldog Magyarországon szeretnék élni, amilyent ez a kép sugároz felém. Nem valami handabandás megnyitásról van itt szó, csupán arról, hogy a főváros nyugodt, úri polgársága meg-megtekinti az indulófélben lévő modern járműveket. Egyes csoportok maguk is megizlelik az újfajta alkalmazhatóságot. Ragyogó őszi nap van, tehát nem is képzelhető kellemesebb mulatság, mint végig ügetni a tetőn a városon! Lám, a vaslépcsőn a koci emeletére jutott cilinderes

az ablakokon, sőt még a kerítéseken is lehet majd látni. Mennyi ötletesillogtatásra, kacagásra lesz ma alkalom!

Igy fogta fel apáink és nagyapáink bizakodó, kicsit naiv kora az első lóvasutat, amely természetesen elsősorban nem mulatságos sporteszköznek készült, hanem azért, hogy megkönnyítse annak a polgárságnak közlekedését, amely kocsitlovat nem bírt már tartani, gyalog pedig a megnyult városban nem győzte a járást. Ezért ment az első lóvasut a város hosszában: a Széna-tértől, (mai Kálvintértől) egészen Ujpestig. A közbenső állomások ezek voltak: Nemzeti Múzeum, Zrínyi-kávéház, az evangélikus templom, a Lipót-templom, az indóház, a kis sör-esarnok és Ujpest.

Ez az utirány is sok régi emléket kelt fel, ezek közt elsősorban a Zrínyi-kávéház

A Magyarság című újság megemlékezése a lóvasút hatvanéves évfordulóján 1926-ban

A 37 perces menetidő természetesen csak a megnyitás napjára érvényes, hiszen ekkor csak egy irányba közlekedett az az öt szerelvény. Mikor beindult az utasforgalom, a menetidő jóval hosszabb lett, hiszen a kitérőknél meg kellett várni a szembejövő kocsit, s csak azután lehetett tovább haladni. A várakozási idő pedig lehetett akár 10-15 perc is.

A lakosság növekedésével egyre nagyobb terület hódítanak el az épülő házak, iparos-műhelyek. Növekedik Újpest. Ennek következtében szükségét látják annak, hogy meginduljon a helyi személyszállítás is. 1869-ben megindult a „megyeri” lóvasút, amely Újpestet és Rákospalotát kötötte össze.

A Margit szigeten közlekedő lóvasút

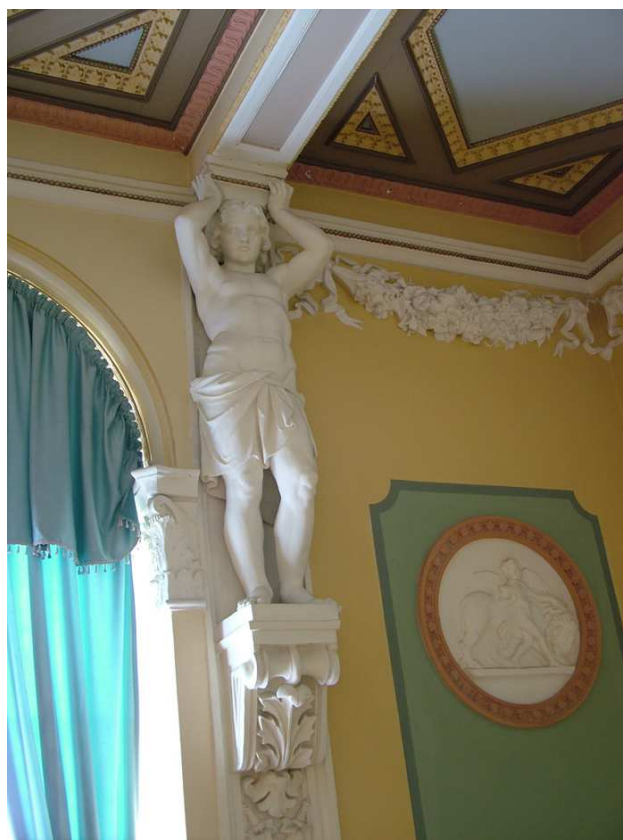
Egy érdekes előírás vonatkozott erre a lóvasútra, mégpedig az, hogy a postai küldeményeket – leveleket, két mázsát meg nem haladó csomagokat – és magát a postást is kötelesek ingyen szállítani. Ugyanez vonatkozott az állami alkalmazottakra, a községi hivatalnokokra és a községi szolgákra is, amikor hivatalos úton voltak.

Ennyi idő távlatából romantikusnak és idillinek tűnik a lóvasúttal való közlekedés. A lefektetett vaspályán egyenletes ritmusban húzza a két ló a nyitott, vagy zárt, egy vagy kétszintes kocsikat a rajta helyet foglaló utasaival. Hangulatos, festményre vagy elbeszélésbe való kép ez. A valóság viszont egészen más volt. Sokkal prózaibb. A kétszintes kocsi felső szintje, a kakasülő bizony nyitott volt. Ezáltal, aki az első szint telítettsége miatt itt foglalt helyet, az ki volt téve az időjárás viszontagságainak. Ha a forró nap sütött, ha az eső zuhogott, ha szélvihar tombolt, vagy éppen esett a hó, akkor ezeket az égi áldásokat bizony el kellett tűrni, el kellett szenvedni.

Nem volt azonban jobb a helyzet az alsó szinten se. Az itt utazó kofák, gazdaemberek, iparosok mind magukkal hozták műhelyük, gazdaságuk szagát. A pipafüst, a bagó szaga émelyítő és kellemetlen volt. A köpködés akkor mindennapos volt (hiszen még a kocsimákban is használták a köpöcsészét), ezért a szenny és a szemét bűze valóban irritáló lehetett. A légkondicionálást a természet végezte el: vagyis ha nyitva volt az ajtó, akkor érkezhetett be friss levegő, ha be volt csukva, akkor csak tovább terjengett a fertelmes illat. Nyáron, a füllesztő melegben még

elviselhetlenebb volt mindez. Télen viszont a hideg miatt voltak problémák.

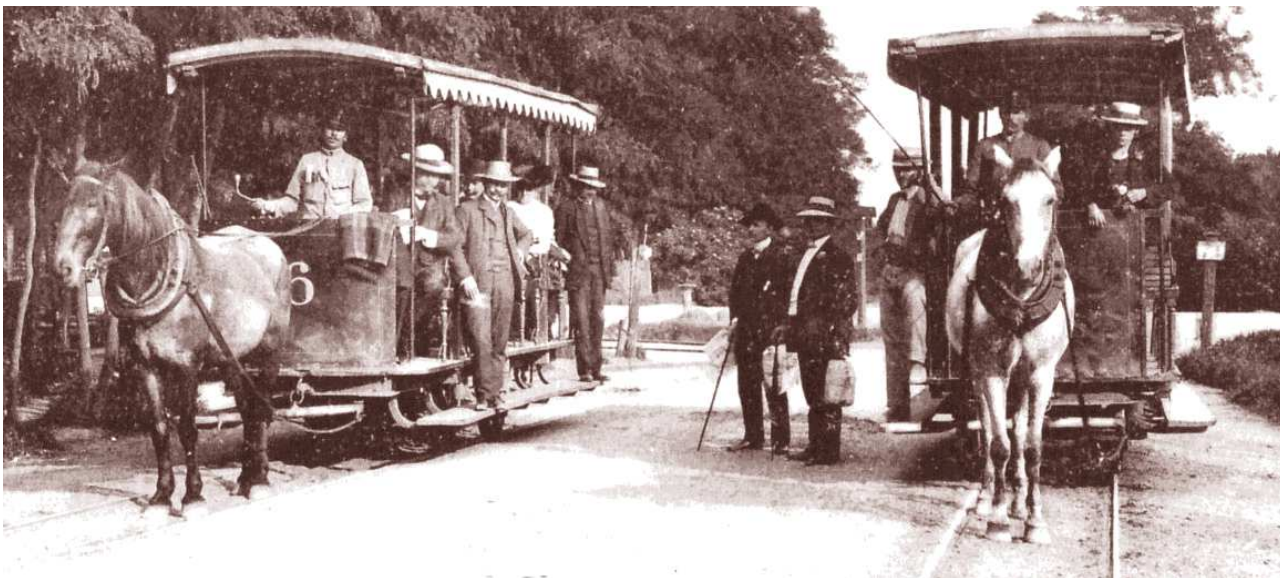
Mindemellett volt egy olyan hangulat is ezeken a járatokon, melyek véglegesen nyomot hagytak a rajta utazó munkásokon, hivatalnokokon, esetleg még a kofákon is, de leginkább a felnevelkedő fiataloságon. Ez pedig a mai állapotokhoz is hasonlítható. Éppen ezért csak az tudja igazán átérezni, aki valaha is sok időt töltött az ingázással. Az utazásban eltöltött időt egyesek beszélgetéssel, viccelődéssel, ismerkedéssel, de sokan újságolvasással vészelték át. Mindenféleképpen hasznos volt az ismeretszerzés szempontjából, hiszen így nemcsak az újságolvasók (tehát az olvasni tudók) tájékozódhattak a világ eseményeiről. A hírek, események hangos megbeszélését, véleményezését minden utazó hallhatta, így saját részére is kiszűrhetette a megfelelő következtetéseket.

Az Indóház belülről 2007-ben

A pesti gimnáziumokba beutazó diákok és diáklányok is itt ismerkedhettek egymással, természetesen a kor által megkövetelt illem szerint. De a fiatalok többször megtették, hogy a nem éppen nagy sebességgel kocogó járműről leugrottak, s mellette sétáltak tovább. Ez is mutatja, a járat „szédületes” sebességét.

Az időjárás viszontagságai is mindig kihatottak a lóvasútra. Dr. Ugró Gyula is számtalanszor tapasztalhatta az időjárás szeszélyeit, hiszen arról ír visszaemlékezéseiben, hogy gimnazistaként ő is Pestre járt a lóvontatású járművel.

Lóvasút utasokkal

Több alkalommal is előfordult, hogy a téli nagy havazások idején a síneket ellepte a hó. Ilyenkor az utasok kénytelenek voltak kiszállni s gyalog folytatni útjukat, ha haza szerettek volna érní. A szerző szomorúan jegyzi meg, hogy a természet igencsak sűrűn ajándékozta meg őket hasonló meglepetésekkel.

Maga az indóház több funkciót is betöltött. Itt lehetett megváltani a jegyeket, s nagy termében kényelmesen várakozhattak az utasok a lóvonat indulására. Ugyanakkor karitatív szerepet is vállalt. Mikor árvíz pusztította el a környék néhány lakóépületét, egy rövid ideig menedékként is szolgált. De hasonló szerepet máskor is vállalt, amikor emberek, családok valamilyen katasztrófa miatt hajlék nélkül maradtak.

Két tábla az Indóház belső termeiből

Nemcsak kulturális eseményekkel töltötték az utazók el az idejüket a lóvonaton. A bűnözők is nagy lehetőséget fedeztek fel a jármű zsúfoltságában s kihasználták az emberek figyelmetlenségét is – éppen úgy, mint napjainkban. Tolvajok, zsebesek már akkor is tevékenykedtek ezeken a járműveken.

Az újpestiek szeretettel gondoltak mindig a város alapítójára, ezért 1869-ben úgy határoztak, hogy

megépítenek egy kis gőzöst, mely gróf Károlyi István nevét viselné. Azt is tervbe vették, hogy ez a gőzös folyamatos összeköttetést – óránkénti indulással – biztosítana Pesttel.

Ez az elképzelés megjelent nyomtatásban is az alábbiak szerint:

1869. Az újpestiek egy kis gőzöst szándékoznak építeni, mely gr. Károlyi Istvánnak, mint Újpest földesurának nevét viselné, s az anyafővárossal minden órában közlekednék.

A fővárossal való összeköttetés nagyon fontos volt minden szempontból. A hivatalnokok, a kereskedők, a piacozók, a diákok közlekedési gondjain nagymértékben segített. Ugyanakkor a közlekedési gondok enyhítése hozzájárult Újpest lakosságának növekedéséhez, hiszen ezzel csökkent a fővárosba való utazás ideje. „A jó összeköttetés, hajón és 1867 óta lóvasúton, még jobban megkönnyítette a telepedést.” Így kommentálja ezt Marczali Henrik, 1888-ban. A híradások sokszor foglalkoztak Újpest közlekedési viszonyaival. Nem is csoda, hiszen az ide kijáró embereknek fontos volt a gyors és jó megközelítés, hiszen nem mindenki engedhette meg magának a drága bérkocsi használatát. Ki is használták ezt a lehetőséget, amikor csak lehetett.

Kávéházakban, kaszinókban, újságokban foglalkoznak Újpesttel, a fejlődésével, a gyáraival, az üzleteivel, a házaival, de nagyon sok írás jelenik meg a közlekedési viszonyairól. Monográfiájában Galgóczy Károly így ír Új-Pest közlekedéséről:

„A fővárossal a közlekedést lóvonatú vasút és helyi gőzösök közvetítik. Rákos-Palotával szintén (van) lóvonatú vasúti egybeköttetés. Különben az osztrák államvaspálya rákos-palotai állomása a Duna parti részről is alig egy kis félmérföld s ott távirtda is van. Néhány bérkocsi is áll a Duna parti részen rendelkezésre.”

Vízhordó fogat az Indóház előtt

Mint ahogy az előző sorokban is olvashatjuk egy szemtanú leírásában, a gyorskocsikat felváltották a helyi forgalom lebonyolítását szolgáló bérkocsik. Ezzel kapcsolatban is meg kellett határozni az egyenlő esélyt biztosító rendeletet, mely úgy szövelt, hogy a páros számú bérkocsik a főút egyik, míg a páratlan számmal jelöltek a főút másik oldalán várakozzanak. A bérkocsik havonta cserélték az oldalakat, így a nézeteltéréseket is tompítani lehetett. Legalább is egy ideig, mert a problémák folyamatosan változtak, a kocsisok pedig mindig előnyösebb helyzetbe szerettek volna kerülni mint riválisaik.

Lóvasúti havibérlet

Az 1800-as évek végén az újpesti bérkocsik „végállomása” a Fő út (ma Árpád út) elején volt. Innen szállították utasaikat a kert irányba. Előnyös helyszín volt ez, hiszen itt állt a Fő út 1. szám alatt a Széchenyi kávéház, szembe vele pedig a Korona kávéház. Így az itt mulatozók számára mindenkor kéznél voltak. Úgy tűnik, hogy a helyek kiosztása ésszerű volt, s a fuvarozás zökkenőmentesen folyt. Ez persze nem így volt. A kocsisok folyamatosan rivalizáltak egymással s békétlenkedésüknek hangot is adtak, mégpedig egyedí módszerrel. A korabeli

újság¹ erről részletesen be is számol. Tudósítja az olvasó közönséget, hogy az állandóan egymással torzalkodó bérkocsisok egy vita végeredményeként „barátságos verekedésbe elegyedtek egymással”. Az adok-kapok azonban jellemző volt rájuk, hiszen – mint ahogyan az újságíró fogalmaz – „a tisztelt bérkocsisok lóganajjal is dobálóztak”. Ebből az következik, hogy a nem éppen higiénikus harcmodort a járókelők és a környezet sínylette meg.

A bérkocsikat – a megkülönböztetés végett – számokkal látták el. Ez által lehetett megtudni, hogy melyik kocsinak ki a gazdája, s ennek alapján lehetett róla véleményt formálni: akár jót, akár rosszat. Fekete fuvarosok akkor is voltak. A nagyobb ünnepeken, vagy vásárnapokon, amikor nagyobb mozgás volt a településen s nyilván kevésnek bizonyult a bérkocsisok létszáma, hát beálltak az állomásra szám nélküli járművek is. Az utazóközönséget nem annyira az engedély megléte, inkább a szállítás gyorsasága, az utazás minősége érdekelte.

A bérkocsikat az 1930-as évek elején felváltották a bérautók, hiszen a motorizáció itt is tért hódított.

Újpest területét lassan behálózták a villamos vasút sínpárjai. A BUR, a Budapest Újpest Rákospalotai villamos is nagy népszerűségnek örvendett, hiszen nagyon sok ember közlekedési problémáit oldotta meg.

A Pestről Újpestre járó villamosok is hozzátartoztak a város közlekedéséhez. A villamoskocsik változatos kivitelezése is egy külön fejezetet érdemelne.

¹ Újpesti Ellenőr, (1889. május 12.)

VENDÉGFOGADÓK, KASZINÓK, ÉTTERMEK

Vendégfogadók, csárdák álltak a főbb közlekedési útvonalak mellett. Itt megpihenhetett az utazó és a kíséretében lévő személyzet, de felfrissülhetett a szekerek, kocsik elé fogott állatok is. Míg az utazók a fogadó termében csillapította éhségét és nem utolsó sorban szomjúságát, addig a lovak az épület melletti istállóban kaphattak bő abrakot. Az esti órákban érkező utazók szállást is kaphattak s a vendégszobákban megpihenve másnap frissebben folytathatták útjukat.

A Vác felé vezető út mellett állt a Sas Korcsma

Korabeli hangulat az étlapon

A Pestet Váccal összekötő út mellett Megyernél áll egy csárda, immár évszázadok óta. Sok fáradt utazó pihent itt meg, de időnként a környék zsványai is „tiszteletüket” tették. Mikor épült ez a ven-

dégfogadó, azt pontosan nem lehet tudni, de évszázados falai sok mindent láttak, sok mindent hallottak s ezért sok mindenről tudnának mesélni.

A Megyeri csárda leírása a főtí uradalom 1821. évi leírásakor:

„Vagyon ezen Pusztának Éjszak s ugy nyugot közt a Vátzi út mentén a Duna partajin kemény materialekból Zsindel fedel alatt, két kéményre épülve egy Vendégfogadó, fa Zsindely Kalappal fedett, Téglá Keritissel, mely bé vagyon Zsidelyezve a Kerítésnekkét végén vagyon bé járásra két nagy Kapu melyek lágy fából készültek.”

Később így folytatódik a leírás:

„A konyha mellett borított pléhvel kiss üveg ablak vas sarkokon, pántokon nyíló simpla ajtó vezet a Tsapláros Szobájában, melynek allya deszkázott fele Stukatorázott, találtatik benne egy többihez hasonló ablak, zöld Kályhával, és étel bé adására szolgáló kiss ajtócskával.”

Fuvarosok a Megyeri csárda előtt

De a leírás megemlíti a csárdához tartozó udvart is. Így képet kaphatunk arról, hogy is nézhetett ki ez a terület abban az időben:

„Az Udvar közepén vagyon 6 kőlabakra fa Zsindelyek alá vett, és fele Deszkával padolva készületű Kotsi állás is. Továbbá fás Komora rossz állapotban lévő nádfedél alatt bé deszkázott oldalakkal, a melylyel vagyon deszkával el rekesztve Istállója Kotsmárosnak...”

És mit láthattunk volna az udvar végében, ha mi is arra járunk az 1821-es évben?

„...ennek végével vagyon fa Zsindelyes fedél alatt rossz ajtóval nyíló egy osztályos Arnyékszék, és téglával ki rakott két ágas Kut Gém ostorfa, való és vasalt vederrel.”

Ideális helyre épült a Megyeri csárda, hiszen a Vác felől Pestre tartó utazók, vásárosok itt haladtak el, itt tudtak megpihenni, mielőtt a nagyváros forgatagába kerültek volna.

A Megyeri csárda épülete a XX. század elején

Az utazók és vándorok mellett kedvelt helye volt a környéken vadászó főuraknak is, hogy egy-egy hajtás között ide betérve egy-két kancsó borral hűsítsék magukat, vagy a környékbeli halászok hálójából kikerülő halakból készült ételeket megkóstolják.

A Megyeri csárda kerthelysége az 1960-as években

A vendéglátás kezdeteit Újpesten (Új-Megyeren) éppen ez a csárda jelentette. A fokozatosan népszerűvé váló nagyközség, majd város ide vonzotta a városi zsúfoltságot kipihenő pesti lakosságot. Eleinte csak kirándulóhelyként ismerték, majd mikor népszerűbb lett, már szinte tömegével érkeztek a polgárok a hét végi kikapcsolódásra.

Nem csak a vagyonosok körében vált rendszeresé a hét végi kiruccanás. Jöttek az egyszerű munkások, fiatalok, bohémek, művészek. Mindenki, aki hallott e környék egyedi szépségéről, különleges hangulatáról, az itt zajló élet nagyszerűségéről. Kis csoportokban érkeztek a barátok, szomszédok, munkatársak, hogy a hét közben felgyülemlett gondjaikat itt elfelejthessék.

Brunovszky József vendéglője kívülről...

...és a kerthelysége

A Duna partja megtelt alkalmi horgászokkal. A kis sziget csendjét már nemcsak a madarak hangzavara törte meg, hanem az itt sétáló családok gyermekeinek kacagása, a szerelmespárok suttogása, a fiatalságuk okán viháncoló kamaszok nyegle szóváltása.

A Horváth-féle vendéglő kerthelységének bejárata

A sétálás, a játék, a rohangálás fáradalma után pihenésképp megkóstolták az itt élő halászok által, a szabad ég alatt, bográcsban készített hallevest. Mások az otthonról hozott uzsonnájukkal szüntették meg éhségüket.

Takács Endre vendéglője

A vadászatokkal, a kirándulásokkal és a szabadterei programokkal párhuzamosan egy másfajta szórakozási lehetőséget is igényelt a nagyvárosból kiszabadult emberáradat. Nem kívánták feltétlenül a nagy zsvajt, a tömegrendezvényeket, de sokan igényelték a vízparti nádasokból felröppenő vízi madarak látványát, voltak akik a Duna vizén tovaúszó farönkök bukdácsolását bámulták, míg mások a ligetes részen sétálva a vadvirágok gyűjtésében szorgoskodó gyermekekben gyönyörködtek. Az újpesti lakosok is próbálták követni a nagyvilág divatját minden szempontból. Az ipari felemelkedés mellett egy kulturális igény is jelentkezett. A Pestről kilátogató polgárság hatására az itt élők is kezdik átvenni az „úri” divatot. Ez nemcsak öltözködésben, viselkedésben mutatkozik meg, hanem belső átalakulást is igényel.

Az 1848-as szabadságharc leverése után az újpesti polgárok is meg akarták mutatni élni akarásu-

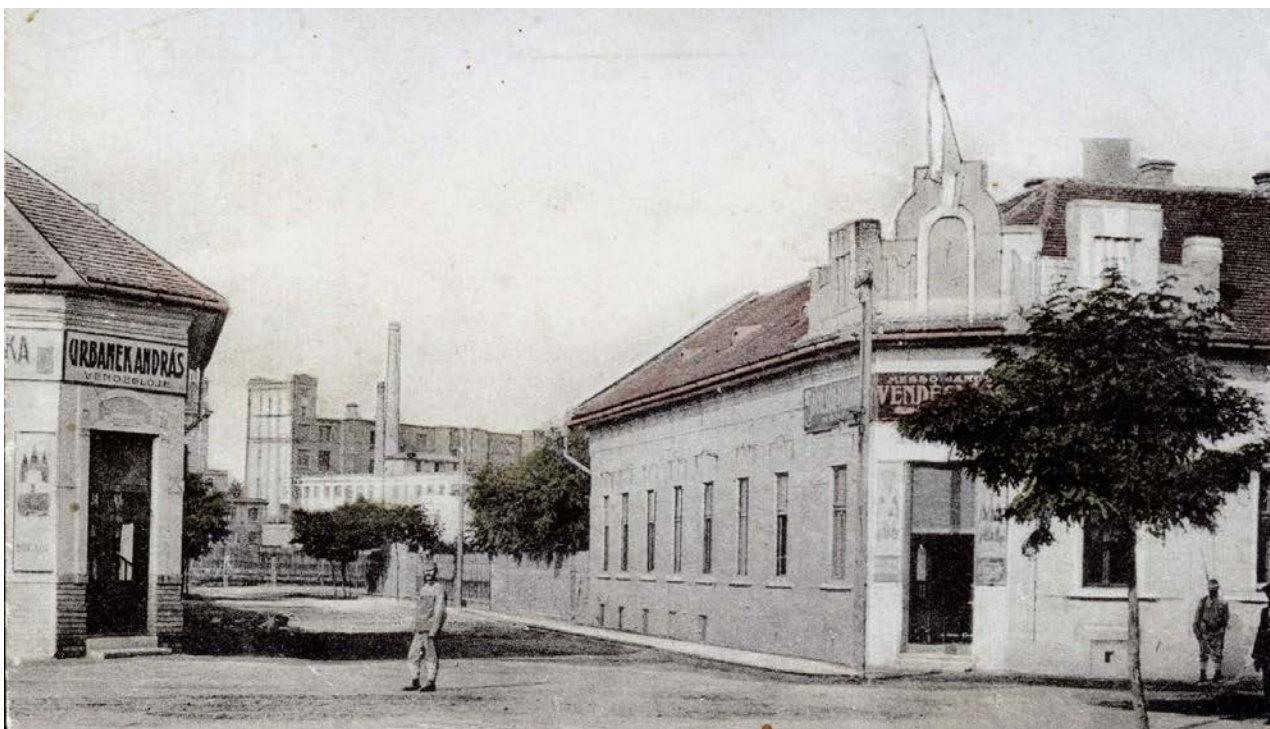
kat. Így a munka után ők maguk is elvegyültek az ide szórakozni érkezők közé. Ez lehetőség volt arra, hogy új eszméket ismerhessenek meg, más felfogású emberek nézeteiről kapjanak információkat. Ez csakis olyan helyen történhetett, ahol a szórakozással párhuzamosan hatalmas viták keletkeztek a magas politikáról, hosszadalmas beszélgetések bontakoztak ki a nagyvilág változásairól. Tulajdonképpen ekkor és itt kezd kialakulni az igazi társadalmi élet.

Brunovszky-féle vendéglő kerthelysége

A vendéglők, a kocsmák, a kávéházak mind megfelelő helynek bizonyul arra, hogy a különböző társadalmi rétegek szószólói egymásra találjanak. S ezekre a vendéglátóhelyekre volt is igény. Ezt mutatja a statisztika is, ugyanis „korcsmáros” 1840-ben még csak 7, 1910-ben 104, 1930-ban viszont már 161 volt Újpesten.

Nem kell mindig a legrosszabb értelemben alkalmazni a kocsmák (korcsmák) funkcióit. Ugyanis itt nemcsak az ivászatról szólt az élet, hanem sok kulturális esemény, közösségi megmozdulás ötlete öltött testet. Az egyszerű emberek itt beszéltek meg gondjaikat barátaikkal, ismerőseikkel. Itt tervezték a saját, a környezetük, a városuk jövőjét is. Baráti és családi összejövetelek helyszíne ez.

Két sarok két vendéglő a Béla utcában

A középosztály viszont szeretett volna a nagyvilági életben szerepet játszó „úriemberek” bőrébe bújni. Minden kornak megvan a saját divatja s példaképei. Így ne csodálkozzunk azon, ha egyes csoportok utánozni próbálják a „menő” divatfigurákat.

A kulturális élet is követi a nagyvárosi „divatot”. Itt Újpesten is megalakulnak önképzőkörök, dalárdák. Egyik központja itt is a kaszinó. Bár nagyon úri hangzása van, de valójában az itt élő polgárok egyik gyülekezőhelye.

Meghatározhatatlan a funkciója az újpesti kaszinónak, hiszen kulturális programja mellett bizonyos szórakozási lehetőséget is biztosított. Az első újpesti kaszinóról még az újságok is hírt adnak. Lehetséges, hogy az 1864-ben leírt sorok mögött még nem egy igazi kaszinó áll, hiszen arról tájékoztat, hogy „*Új-Pesten dalárda van alakulóban, amely télen át az ottani kaszinóban dalestélyeket készül rendezni.*”

Az 1870-es év márciusában viszont már valóban ünnepélyesen megnyitják a község kaszinóját. Ez is mutatja a község fejlődését a kultúra és a nagyvilági élet terén. Azért érdekes a kaszinó a vendéglátás szempontjából, mert a szórakozni vágyó ifjak először a kultúra kútjából merítenek s csak utána áldoznak a szórakoztatás másfajta oltárán. A nagymértékű italozás, a dorbézolás, a felfűtött hangulatú esték és éjszakák nem ritkák a városi fiatalság körében. Erre mindig volt lehetőség, mindig találtak okot: ha volt mit ünnepelni, akkor azért, ha nem volt mit ünnepelni, akkor pedig azért kellett belevetniük magukat az éjszakába.

A farsangi mulatozás is nagy népszerűségnek örvendett, hiszen ilyenkor végre mindenki elfelejthette

a hétköznapi gondjait és szinte kötelességnek érezte a részvételt. Az ital hatására rögtönzött beszédek s a zenészek által húzott nóták csak a kezdetét jelentették a nagy mulatozásnak. Volt olyan eset, hogy az italozó társaság kibérelt egy stráfkocsit, hogy méltó és „úri” módon búcsúztassa a telet. A táncolás, mulatozás közben a kocsira felhelyezték Karnevál öfenségét. Az eseményt így adta hírül a korabeli újság a „Magazin” 1938. április 21-én megjelent száma:

„...szörnyű sírás és a banda gyász-zene kíséretében megindult a Fő utcán a menet. De minden kocsmá előtt hűségesen megálltak. Ittak némi halotti áldomást...”

A sok ital végül megtette hatását, mert a társaság minden tagja totálisan lerészegedett. Olyannyira, hogy – mint azt a tudósító is közli – „csak a lovak maradtak józanok.” Szerencsére! Az alaposan berügött társaságot a korcsmáros felpakoltatta a stráfkocsira, hogy valamilyen módon haza legyenek szállítva.

„Az okos lovak minden hozzáértő kocsis nélkül továbballgattak. Mivel pedig rendes foglalkozásuk szerint hullaszállító kocsit szoktak vontatni, megesezt, hogy a jámbor állatok nem haza, hanem a temetőbe szállították az italos társaságot.”

Igazi, bulvárlapba való végkifejlet. Éppen ezért kételkedhetünk ennek igazságában. Mindenesetre az újságíró szép kis történetet kerekített ki a farsangi mulatságból.

Természetesen ilyen, és ehhez hasonló „világra szóló” mulatozások csak ritkán történtek meg. Leginkább a csendes, nyugodt környezethez igazodtak a rendezvények. Az irodalmi felolvasások a kerthelyiségekben, a családi ebédek a kisvárosi éttermek

egyikében, vagy a fiatal párok találkozásai a cukrászdákban, üzleti megbeszélések a kávéházakban – ezek voltak a jellemzők a századfordulón itt Újpesten.

Érdekes, hogy meglepően sok vendéglő közül választhattak az itt élők és az ide érkezők. Egyedi kialakítású belső termekkel, hangulatos kerthelyiségekkel s mindenféleképp az adott vendéglőre jellemző ételspecialitásokkal várták a vendégeket. A törzsvendégek kedvezményben részesültek és családi, baráti hangulatban töltötték itt el az idejüket.

Volt olyan vendéglő, amely tulajdonosa, az ételkülönlegességek nagy választéka vagy az ott szórakoztató zenészek miatt vált kedvelté. Más helyre viszont a közelsége, vagy a mérsékelt árai miatt jártak többen. Mindenki megtalálta a saját ízlésvilágának, étkezési kultúrájának megfelelő vendéglőt. Hangulatában mindegyik egyedi volt. Ez bizonyíték arra, hogy a gasztronómia csodákra képes, hiszen embercsoportokat kovácsolt össze, s egy új világot teremtett a mindennapok taposómalmában.

Bizonyára megérte a tulajdonosoknak, hogy fenntartsák ezeket a vendéglátó helyeket, hiszen forgalmuk megfelelő volt. Mindenféleképpen jövedelmező vállalkozás lehetett, hiszen a kezembe került egyik képeslapon – melyen a Béla utca egy részlete látható – azt vettem észre, hogy az utca két oldalán egy-egy vendéglő működik. Urbanek András és Messo János nyilván konkurensok voltak, de a megfelelő forgalom következtében mindketten megélhettek ebből.

Az Újpestre kilátogató családok legtöbbször gyermekeikkel érkeztek akik bizonyára élvezték a kertvárosi forgatag színes kavalkádját, a fákkal övezett utcákon romantikus hangulatát és főleg a cukrászdák édeskés illatát. Ugyan melyik szülő nem

kedveskedett séta közben gyermekeinek egy kis süteménnyel, néhány szem cukorkával?

Hiszen, ha a felnőttek időnként be-be térhettek a kávéházak félhomályába, akkor gyermekeik miért is ne vitték volna a cukrászdák színeiben, illatokban s főleg ízekben gazdag világába. Már csak a látványért is megérte, hiszen az itt kapható sütemények, édességek teljesen más élvezetet nyújtottak, mint az otthoni az édesanya, vagy a nagymama által készített. Nem is lehetett szebb álom a kicsinyeknek, mint a krémesek, torták, cukorkák látványa, s ezek birtoklása és fogyasztása. Az 1905-ben még csak öt cukrászdával rendelkező Újpest 1930-ra már tizennyolccal dicsekedhet. Tehát volt választék. S ez volt jellemző a cukorkaárusokra is, hiszen az 1910-ben működő kettőhöz 1930-ig még 19 csatlakozott.

Régi hangulatú kávézó-étterem

A kor divatja folyamatosan változik. Más hangulata van a mai vendéglőknek, kerthelyiségeknek, cukrászdáknak. Néhány vendéglátóhely, – mint a Kúlvárosi Kávéház – megőrzi a régi kor hangulatát.

A modernizáció is jelen van, hiszen az Internet-kávézók már egészen másfajta szolgáltatást nyújtanak, mint elődeik, hiszen itt a kikapcsolódás kiterjed már a világhálóra is.

Ízignet Internet kávézó Káposztásmegyeren, a Böröndös utcában

8-or Hogy a' gyárok, mesterségek, és kereskedés minél előbb virágozhassanak, a' megtelepedni kívánóknak előre is alá kell magokat vetni azon szabálynak (statutum) mellynél fogva magok között sem ezéheket formálni, sem az ipart megszorító kirekesztő kiváltságos leveleket (exclusivum privilegium) szerezni nem fognak;

8-tenš. Daš Fabriquen, Handwerke und Handel je früher blühen, müssen die Anstehenden gefonnen seyn, sich allsogleich selber Gezeßverordnungen zu unterwerfen, mittelst deren sie unter sich keine Zünfte bilden, so auch jeden Erverbszweig hindernde Privilegien nie zu gebrauchen, sondern insgesammt mit ein und denselben Rechten leben;

Vizsgálati bizonyítvány.

Munkatárs bizonyíték helyén *Miklósffy László* és *Miklósffy László* nevezett *Miklósffy László* szülött, legfeljebb négy *László* A BUDAPESTI ÁLLAMI FELSŐ IPARISKOLA a gépkocsók, autók, rendszerezett taxikomat — azaz a költözési és a gépkocsók az országok, szállítás és kocsik tartománya — a különféle rendszerű LOKOMOBILOK ÉS CSEPLŐGÉPEK mint *gép* szakjairól gépészeti alkalmassági Budapest, 1909. évi. *ipariskola* keltén

A vizsgálati bizottság:
Dr. Nagy
Dr. ...
Dr. ...
Dr. ...

A FASZOBRÁSZ

Faipari tevékenységéről volt híres Újpest már a kezdetektől fogva, hiszen hatalmas fatelepei ellátták a környék kis- és nagyüzemeit feldolgozandó nyersanyaggal, sőt még az ország más részeibe is szállítottak. A helyi asztalos-üzemek a szakembereket először távolabbi vidékekről hívták meg. A faipari ismereteket oktató szakiskola létrejöttével már helyben is képezhettek kiváló mesterembereket.

Az iskola az elméleti és gyakorlati oktatásával csak alapot teremtett a későbbi érvényesüléshez. Az újpesti faipari iskola szakoktatásának színvonala vetekedett bármely külföldi, hasonló képzést nyújtó intézettel.

A faszobrász tanulók munkái egy kiállításon

A mesteri cím eléréséhez viszont hosszú volt az út. Bármennyire is szép alkotásokkal tudott bemutatkozni az iskolát elhagyó fiatal, az még kevés volt az elhelyezkedéshez s főleg kevés az elismeréshez. Éppen ezért, a mesterlegények bizonyítványuk kézhezvétele után vándorlásba kezdtek. Ez nem afféle egyszerű turistáskodás volt, hanem a szakma még alaposabb megismerése, a mesterfogások tökéletes elsajátítása.

Mai szemmel talán furcsa, de a szakmunkások, mesterek nem szerették megmutatni – sokszor még saját fiaiknak se – a szakma profi mesterfogásait. Ez egy bizonyos védettséget biztosított számukra, hiszen a tökéletes, a minőségi munkát így csak ő tudta produkálni. S amíg más ezt nem sajátította el, addig mindig ő kapta az igényesebb, jól fizető munkákat. Ha a saját „legénye” véletlenül elleste a titkolt mesterfogást, akkor az rövid időn belül a konkurenssé válhatott. Ebben az esetben viszont kevesebb megbízást kapott volna. Ezért ügyelt minden „szaki” a saját tudására, mely ez esetben bizony a szó szerint is aranyat ért.

A vándorlások alkalmával megjelenő legény nem jelentett veszélyt a kenyérkereső mesterre, hiszen az néhány hónap múlva úgyszólván odébbállt, s az átadott mesterfogásokat nem helyben, hanem majd idegen országban fogja majd csak alkalmazni. Ez így már nem volt annyira veszélyes a mesterre nézve. A vándorló mesterlegény viszont elsajátíthatta a mesterség

minden csínját-bínját, megismerhette néhány ország kultúráját, nyelvét, szokásait. Kapcsolatot építhetett ki hasonló érdeklődésű emberekkel, ami későbbi munkakapcsolat, esetleg barátság kezdete is lehetett.

Miskolczi Antal faszobrász tanuló Párizsban (1913)

Volt lehetőség arra is, hogy a szakmát teljes egészében külföldön tanulják és sajátítsák el. Ezzel a lehetőséggel csak a nagyon jó felkészültséggel és természetesen a nyelv – legalább – alapfokú ismeretével rendelkezők élhettek. Miskolczi Antal 1913-ban Párizsban sajátította el a faszobrászat alapismereteit, a szakma rejtelmeit, a művészi szintű kivitelezés technikai részleteit. Az ott szerzett tapasztalatokat itthon hasznosította. Igényesen kivitelezett alkotásait mindenki szerette és nagyra értékelte. Kár, hogy már nincs hasonló szakember hazánkban.

Távol a hazájától tanult, de az ott szerzett tudását itt Újpesten kamatoztatta. A néhány éves távollét még jobban családjához kötötte. Éppen ezért ő volt az, aki felkutatta a Miskolczi nemzetség gyökereit. Érezte, hogy egy család összetartozását megerősíti az a tudat, hogy megismerhetik elődeiket, ősüket. Tudta, a múlt megismerése megerősíti a jövőbe vetett hitet.

AZ ASZTALOSMESTER

Asztalosok, bútorkészítők s a faipar számos képviselője élt és dolgozott itt Újpesten. Talán nem is volt olyan utcája a városnak, melyben nem élt, vagy nem dolgozott asztalos, vagy asztalosság. Természetesen ennek a mesterségnek is megvannak a különböző ágazatai, szakmai vonalai. Voltak olyan asztalosok, akik csak egyszerű faipari munkát végeztek. Keresett volt az épületasztalos is, hiszen ajtó, ablak készítése, felújítása csakis rájuk várt. Voltak a műbútorasztalosok, akik igényes és szép bútorokkal látták el a lakosságot, a gyárak és hivatalok irodáit.

Hanusz József asztalosmester

Újpest fejlődése elősegítette az asztalosipar fejlődését is, hiszen a helyben lévő fatelepek biztosították az alapanyagot, az egyre nagyobb ütemben építkező helyi lakosság pedig igényelte a szakipari munkát. A felépülő házak eltérő stílusú ablakok, ajtók és bejárati kapuk megalkotását igényelték. A minőségi mestermunka értékét csak most láthatjuk, hiszen a száz évvel ezelőtti ablakok és ajtók tökéletes záródása és hőszigetelése vetekszik a ma használtakkal. Akár a régi iskolák, akár a Városháza

ablakait vizsgáljuk, meglepő eredményhez jutunk. A régi mesterek által, jó alapanyagból legyártott nyílászárók még ma is jól működnek és mindemellett télen a hideget, nyáron pedig a meleget zárják ki az épületekből.

A házak, nyaralók, hivatalok megépítése után nagy feladat volt a helyiségek berendezésének megtervezése és megalkotása. A bútorok stílusa örök időktől kezdve változik és mindig egyedi kialakítást igényelnek. Az emberek ízlése is változó, így a bútorok elkészítésekor nagyon sok szempontot kellett figyelembe venni: a célszerűséget, a divatos stílust, a megrendelő ízlésvilágát.

Érdekes kalandozás az, amikor korabeli fényképeken szépen megalkotott bútorokat látunk. Ilyenkor felvetődik bennem a gondolat, milyen hatalmas szaktudással és kezűgyességgel rendelkeztek ezek a mesterek, hogy ilyen szép szobai, irodai, esetleg konyhai berendezéseket tudtak megalkotni.

Ugró Gyula bútora

Ha csak azt a széket tanulmányozom alaposabban, amelyen Hanusz József asztalosmester ül a fényképen, máris elgondolkodom a kivitelezés szépségén és igényességén. Persze az ilyen bútorok legyártásánál a rokon szakmák mestereinek segítségét is igénybe kellett venni. Jó együttműködést alakítottak ki a bútorkészítő asztalosok a faszobrászokkal, a faesztergályosokkal és természetesen a kárpitosokkal.

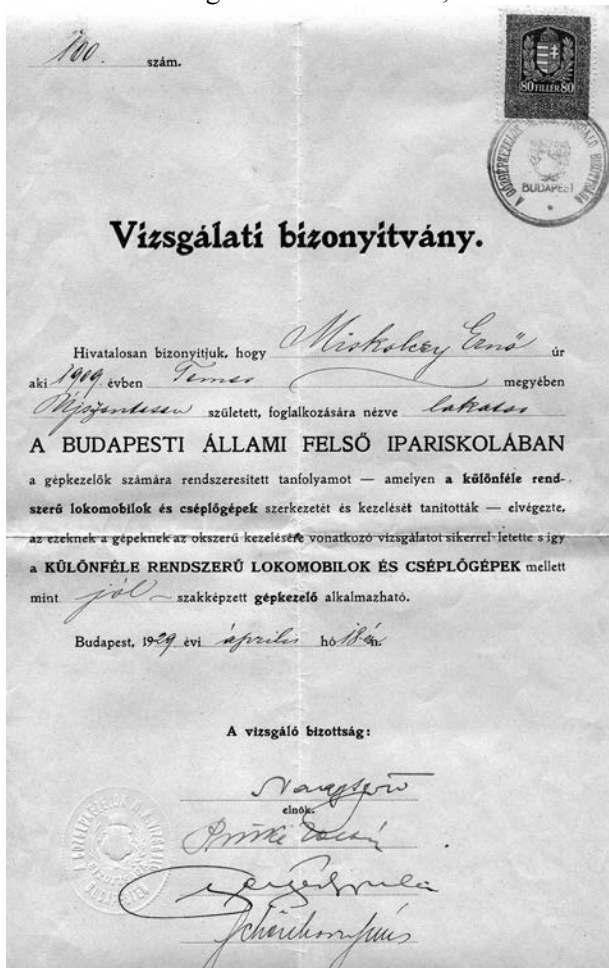
Az épületasztalosok is társultak más szakmákkal, legtöbbször a lakatosokkal, kovácsokkal. A szép kivitelű kapuk elkészítésekor többször dolgozott együtt a faiparos a kovácsmesterrel.

Az asztalosok világa különleges volt. Érdeklődési körük mindenkor meghatározta barátaikat. Újpesten nagyon sok asztalosműhely volt, melyből mára talán egy-kettő ha maradt – de az se hasonlít elődeikhez. Régi újpestiekkel beszélgetve felelevenedik a gyalult fa illatával megtelt műhelyek hangulata. A fűrészhangja és a csiszoló-papír surrogása s a bútorok pácolására használt folyadékok illata már nem létezik, már csak emlékek él – egyre halványabban.

A LAKATOS MESTER

Fémmunkás szakemberek is öregbítették Újpest iparának hírnevét. A város fejlődését ők is éppen úgy segítették, mint a más szakmabeliek: a bőrösök, a textilesek, vagy éppen a faiparosok. Művészi szinten kivitelezett munkáikkal elismerést váltottak ki mindenikből. Az újpesti fa- és fémipari szakiskolában is egy időszakban nagyobb teret kapott a fémfeldolgozással foglalkozó terület. Ez természetes volt, hiszen a modernizáció, a gépesítés, a villamosítás olyan erőket mozdított meg, amelynek következtében új iparágak születtek.

A jó szakemberképzés megteremtette azt a hátteret, melynek alapján a fejlődő üzemeknél keresettek lettek a frissen végzett szakmunkások, mesterek.

Lokomobil kezelésére jogosító bizonyítvány

Nekünk talán furcsa az, hogy a gépesítés hajnalán milyen vizsgák voltak kötelezők a különböző gőzgépek vagy robbanómotoros berendezések kezelőinek. A tanfolyam elvégzése, illetve a bizonyítvány kézhezvétele azt is mutatta, hogy a képzés alapos volt minden szempontból. A vizsgázott kezelők kiképzést kaptak a szerelések, a javítások, az üzemeltetések során alkalmazható mesterfogásokról, a tűzvédelmi előírásokról s a balesetek időbeni meg-

előzéséről. A gépek kezelői nagy figyelemmel és türelemmel dolgoztak a rájuk bízott berendezésekkel. Óvták, becsülték s ápolták folyamatosan. Tudták és érezték, hogy a gép karbantartása és üzembiztonsága a mindennapi munkavégzést szavatolja, így a kenyérkeresetet is folyamatosan biztosította.

Motorkezelői bizonyítvány

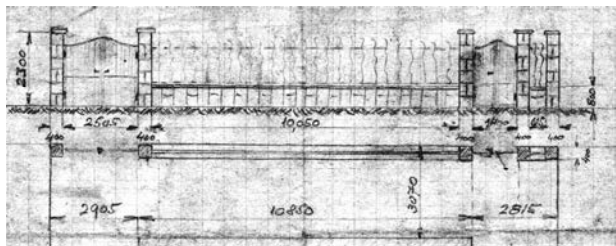
Miskolczy Ernő Újpesten végezte iskoláit és a szakma kitanulásával egy olyan pályafutást mondhat magáénak, amelyet közülünk csak nagyon kevesen. Ő az, akinek élete szorosan összefügg Újpesterrel, ugyanakkor a lánya által megőrzött családi dokumentumokból megismerhetjük az itt élt emberek mindennapjait, a város örömeit, gondjait. Ha a környezet néma marad, a papírok, a dokumentumok, a fényképek mindent elmesélnek. Sok érdekességet elmondanak az emberről, a családról, a városról, az iparról – tulajdonképpen mindenről, csak megfelelően kell odafigyelni az elrongyolódott papírokról hozzánk szóló üzenetekre. A megbarnult, megkopott fényképek által közelebb jutunk a dolgozó, az alkotó emberhez, a városért, a közösségért naponta küzdő családhoz. Az ő gondjaik a miénk is, az ő örömeik bennünket is felvidítanak.

Miskolczi Ernő a fiatal lakatosmester

A család levéltárában megőrzött iratok elmesélik a lakatosmester életét, megtudhatjuk milyen munkákon dolgozott, figyelemmel kísérhetjük családjának mindennapjait.

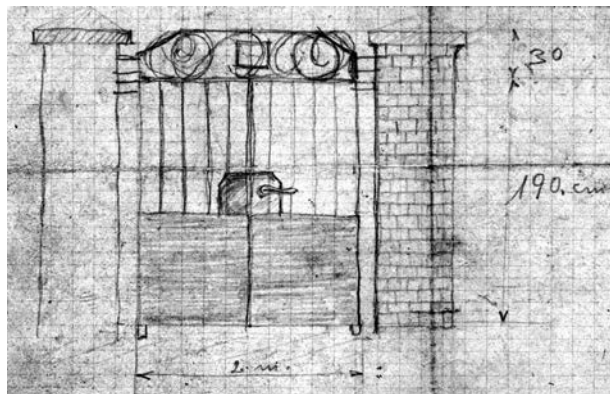
Először kövessük a fiatal lakatosmestert, aki minden lehetséges tanfolyamot elvégez ahhoz, ami az önálló ipar végzéséhez szükséges. A gépkezelői és lakatosipari végzettségéhez még hozzáveszi a hegesztés tudományát is, hiszen csak így tudja megvalósítani a megrendelők kívánságait.

Rajz egy igényes kivitelű kerítésről és kapuról

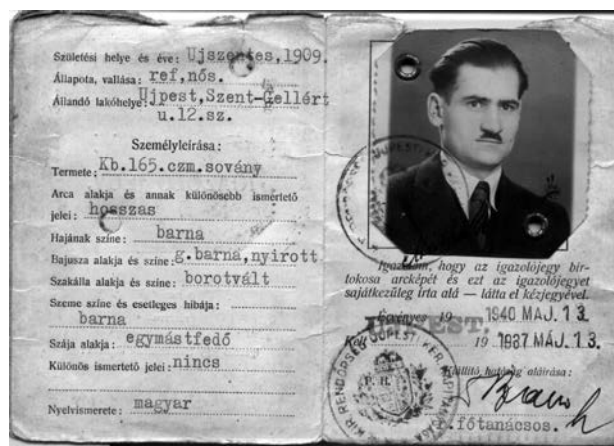
Újpest számtalan kertes házának ő készítette el kerítését, kapuját. A fejlődő kertvárosi területen épülő házak tulajdonosai az utcai részt is szerették volna igényesen kialakítani, mely a mögötte lévő kertet és házat előnyösebben mutatja meg az arra sétálóknak.

A helyszíni felmérés után a lakatosmester elkészítette a rajzot, melyet a ház tulajdonosának elképzelései alapján vetett papírra. Később ennek alapján állította össze a kerítést és a kaput.

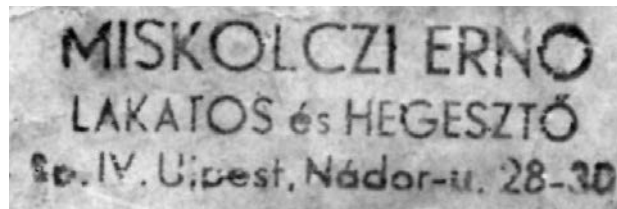
Egy kapu rajza

Az ember életét végigkísérik a folyamatos adminisztrációk. Kezdődik a keresztelésnél, majd életünk során sok helyen kell magunkat újra és újra igazolni, tevékenységünket papíron is rögzíteni, másokat tájékoztatni és még sorolhatnám tovább. Mai szemmel érdekesek azok az igazolványok melyeket több évtizeddel ezelőtt bocsátottak ki.

Igazolvójegy

Személyi adataink szinte minden igazolványon ott vannak, de maga a papír egyéb más információkat is hordoz, amely már nem ránk vonatkozik. Ezen ott vannak a hivatalos pecsétek, az ügyintéző neve, aláírása, a kitöltő szervezet emblémája, megnevezése. Ezek az adatok segítenek bennünket abban, hogy az ügyintéző környezetet is jobban megismerhessük.

A lakatosmester pecsétjének lenyomata

Ugyanakkor nem szabad figyelmen kívül hagyni az egyének által létrehozott adminisztratív papírokat, dokumentumokat, pecsétet, aláírásokat. Az egyén, a vállalkozó, az iparos, a kereskedő törekedik arra, hogy valamilyen módon megismerjék, egy bizonyos témával azonosítsák. Az iparosnak nem

volt mindig alkalma és lehetősége arra, hogy önma-
gát reklámozza. Ezért olyan megoldásokat kerestek,
amelyek nem kötődtek a klasszikus reklámokhoz.
Ilyen volt például a levelezőlap. Az iparos vagy
kereskedő rányomtatta nevét esetleg cégét, címét,
telefonszámát s máris ország világ megismerhette,
de legalábbis az, akinek ezt postán elküldte.

Összefirkált, egyedi levelezőlap

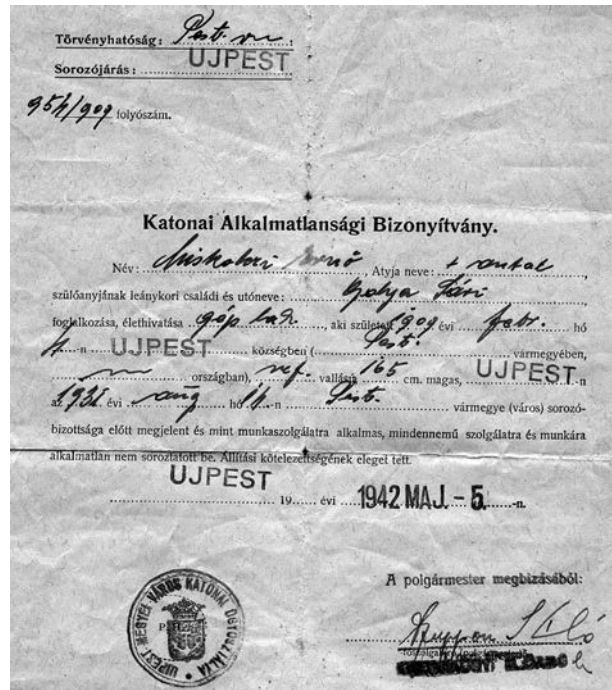
A családi papírok között ott vannak életünk for-
dulópontjain íródott dokumentumok. Ezek a kereszt-
levelek, illetve a házasságkötést igazoló emléklapok.

ESKETÉSI emléklap

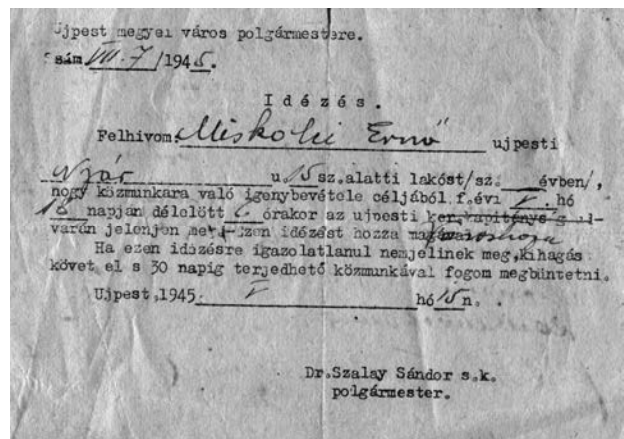
Ezek az iratok is hordoznak különleges informá-
ciókat. Mivel egyház által kibocsátott okmányról
van szó, így természetes, hogy a vallással kapcsola-
tos adatok az érdekesek. A fenti papíron a házasu-
landó felek vallási hovatartozása is szerepel. Jelen
esetben az ifjú férj református, a felesége pedig ka-
tolikus. Abban az időben nem nagyon szerették a
„vegyes” házasságokat. A szerelemnek azonban nem
lehet parancsolni, így az egyházi vezetőknek is fejet
kellett hajtani az emberi érzelmek előtt. Természete-
sen mindegyik felekezett szerette volna a saját hívei
közt látni a házaspárt és családját. A szokás az volt,
hogy a férj vallását követte a létszámában egyre
növekedő család minden tagja. Erősebb ráhatásnál
kötődött kompromisszum is. Volt rá példa, hogy a
fiúk az apa, míg a lányok az anya vallását vették fel.

A nagybetűs Élet is hagy maga után érdekes pa-
pírokat. A fiatal férfiakat besorozzák katonának, de
előtte megvizsgálják őket, alkalmasak-e a haza vé-
delmére.

Miskolczi Ernő alkalmatlansági igazolása

A katonai szolgálatra való alkalmatlanságot na-
gyon kevés embernél állapították meg. Miskolczi
Ernőnek viszont volt ilyen papírja s ez a fronttól és a
harcoktól mentette meg. A háború borzalma ezáltal
szerencsésen kiesett életéből. A végjátékba azonban
bevoltak. 1945. nyarán dr. Szalay Sándor polgár-
mester idézésére részt kellett vennie köz munkán.

Idézés köz munkára

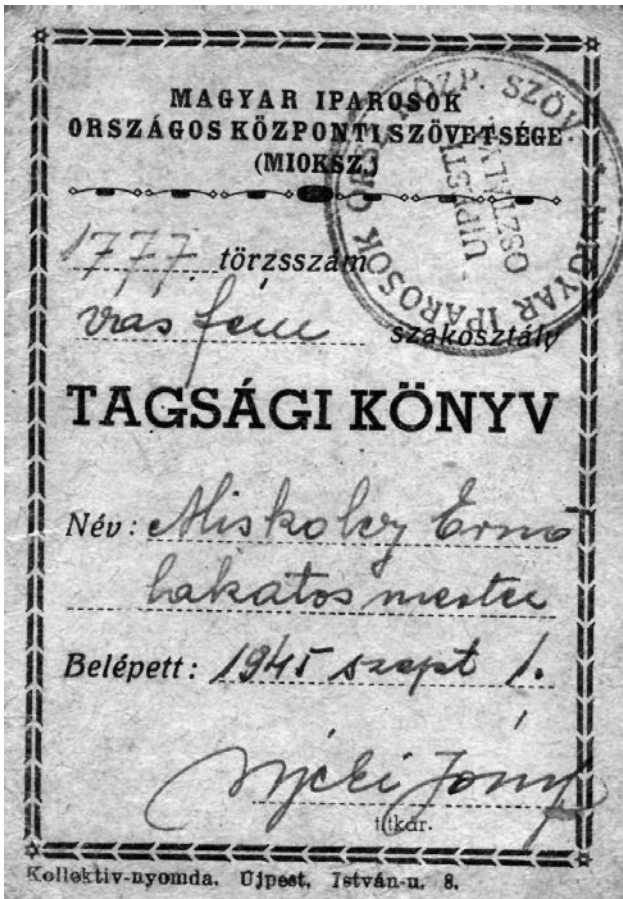
A közmunka a háború után legtöbbször a helyre-
állításról szólt, de egyéb másra is használták az ide
behívott embereket. A város normális üzemeltetését
is segítették, hiszen a fronton szolgálatot tevő, vagy
a fogságba került, esetleg a távoli harcmezőkön el-
esett emberek munkáját is el kellett végezni. Ez
lehetett akár az utcák, terek karbantartása, de igény
volt a szakipari munkára is.

Az itt állomásozó szovjet csapatokat is ki kellett szolgálni minden tekintetben.

Az idézés orosz nyelvű hátoldala.

A háború befejezése után az új politikai rendszer mindent államosított. A gyárak, az üzemek, de még a kisebb vállalkozások is állami kézbe kerültek. Miskolczi Ernő tovább is egyénileg próbált érvényesülni. Kisiparosként tevékenykedett. Jó mesterembernek tartották, így munkája is volt bőven.

MIOKSZ tagsági könyv

A Magyar Iparosok Országos Központi Szövetsége újpesti tagozatának lett a tagja. Ez csak tagdíjjal járó elkötelezettség volt – esetleges jogi védelemmel – de munkáját csakis önállóan, sőt egyedül végezte. A megbízások folyamatosan érkeztek, így nem volt olyan sok ideje a pihenésre. De ezt se lehet

senkitől megtagadni. Miskolczi Ernő és családja nagyon sokat utazott az országban. Így már gyermekei is korán megismerték hazájuk legszebb tájait, városait, hegyeit, folyóit.

Újpesten, – az 1800-as évek végén – hétvégi nyaralókat építettek a fővárosi polgárok, jómódú üzletemberek. A háború utáni időszakban viszont a városiasodás már magával hozta azt az igényt, hogy az újpestiek vágytak a csendre, a nyugalomra, így most ők keresték a város melletti településeken a pihenőhelyeket. A Miskolczi család Erdővárosban¹ lévő hétvégi kertjében is sok időt töltött. A szőlővel beültetett területen kertészkedhetett a családfő, ugyanakkor a gyümölcs mellett még egy kis borhoz is hozzájutott. A szüretelés után a hordókban kiforrt bort azonban be kellett jelenteni.

Község Város	Crokontereo	196 J	195 6
Szcs. szám:	Sorszám: 658/1	Tárgy (a boríték vagy kiadás jelölése)	Boríték lelmezeti Kiadott
Nyilv. szám:	Pénzügyi szakasz: V.a.c.	1 Szőlőbor	270
Borszemleiv bortermelő részére			
A bortermelő: a) neve Miskolczy Ernő		1945. X. 22	
b) lakása: Győzelem község (város)		Hajtó	
- utca 28. 30. szám			
A szőlő fekvése: község (város) dűlő			
A termő terület nagysága: kh 1070 □ al			
A tárolás helye: Erdőváros község Vágópuszt. u. 1/a.			
Igénybevehető adókedvezmény:			
I Családfő — Családtag			

A termelői bor bevallása

A kirándulások és a hétvégi szőlőművelés mellett a hétköznapok kemény munkával teltek. A lakatosmester munkájának híre sok helyre eljutott. Így bízták meg az óbudai templom tornyának elkészítésével.

A templom keresztje a mester udvarán

A torony kivitelezése a tervezéssel, a műszaki rajzzal és a statikai számításokkal kezdődött. A megrendelő elképzelése a szakember kezében vált valósággá. Bármilyen egyszerűnek tűnik a fénykép alapján a feladat, ez sokkal összetettebb volt mint eddigi munkái. A tervrajz alapján végrehajtott részmunkák

¹ Ma Erdőkertes.

pontosságán múltott a végső kivitel minősége. Éppen ezért több szakaszból, több egységből állt össze a torony és a rajta lévő gömb a kereszttel.

A templom tornya összeszerelés közben

A torony szakaszos elkészítése úgy történt, hogy a legelső elem elkészülte után, ahhoz illesztve lett hegesztve a második. Mikor ez is elkészült, az alsó elemet félretette és a másodikra illesztve hegesztette a harmadikat. Majd itt is félretette az alsó, most a kettes számú egységet s a harmadikra igazítva készítette a következőt. Így mindig csak két munkadarab volt egymáson s ezáltal a magasság se volt veszélyes.

Utoljára a torony csúcsára elhelyezendő gömb készült el a kereszttel. A gömb palástjának kivágása, hajlítása, végül hegesztése volt a legnehezebb és a legnagyobb precízséget követelő munkafázis. Ugyanis síklemezből kellett olyan ívelt darabokat kivágni, amelyek meghajlítva és összeillesztve alkották a gömböt. Vegyük azt is figyelembe, hogy a mai precíziós- és célgépek akkor még nem voltak

ismereteseek. Ma a fémvágó koronggal ellátott daraboló gépekkel pillanatok alatt meg lehet oldani az ilyen és hasonló feladatokat. Az akkori technológia nagy része a mester kézügyességére épült. De képzettségük alapján ez nem volt probléma számukra.

Célszerű volt több darabban elkészíteni a tornyot, hiszen így a szállítás, majd a végleges helyén való elhelyezés is sokkal egyszerűbb és gyorsabb volt. Az elemeket egymás után felhúzták az alapul szolgáló falra s itt lettek egymáshoz rögzítve.

ad 18891
1940.

Ujpest m. város polgármestere, mint I. fokú iparhatóság.

Miskolczi Ernő

Ujpest Szent Gellért u. 12. sz. lakos. lakatos

ipar gyakorlására ~~szükség~~ (iparigazolvány) kér.

Véghatározat.

Ujpest m. város polgármestere, mint I. fokú iparhatóság a kérelemnek helyt adok és miután a kért ipar gyakorlásának az 1922. évi XII. és az 1936. évi VII. tc.-ben megállapított feltételeit saját (üzletvezetője) személyében igazolta a f o n t i

ipar gyakorlására

az iparengedélyt (iparigazolványt) kiadom és ennek feljegyzését iparajstrom A 74/1940. alatti elrendelem.

Üzletvezető: _____
Telephely: Szent Gellért u. 12.
Kelt Ujpesten, 1940. évi. július

Etk: Dr. Radnai J.
G: Dacsányiné.

Polgármester megbízásából:
tanácsnok.

Ipargazolvány kiadásának határozata

Miskolczi Ernő kisiparosként dolgozott a kezdektől fogva. Éppen ezért folyamatosan engedélyeztetni kellett tevékenységének gyakorlását. Ez nem mindig ment gördülékenyen. De kibúvók és lehetőségek mindig akadtak s ezeket meg is találta. Egy időben be kellett lépnie szövetkezetbe. Hát az utasítást végre kellett hajtani, így belépett – de csak papíron. Munkáját éppen úgy egyedül végezte, mint annak előtte. Mikor az Iparszövetségbe kellett tag-nak lennie, hát azt is vállalta, csak végezhesse munkáját. A legvégén a rendszer is rádöbbsent arra, hogy a kisiparosok nem kizsákmányolók és nem a nép ellenségei. Ők is épp olyan hasznos tagjai a társadalomnak, mint a gyári munkás. Hiszen a kisebb lakossági szolgáltatásokat a gyárak nem tudnák megoldani (cipőjavítás, zárok javítása, cseréje, stb.).

A Miskolczi család is végre élhette nyugodt munkás-hétköznapijait és pihenhetett, amikor itt volt az ideje. A családfő szívesen vitte gyermekeit, feleségét, később vejét is egy kis országjárásra személyautóján, melyre oly büszke volt. Az öreg Ford bizony néha rakoncátlanodott, de mint hozzáértő szakember, hamarosan meg lett szelídítve.

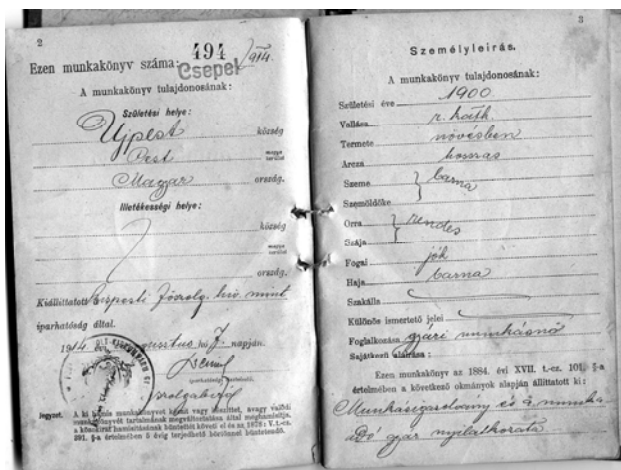
Munkája és családszeretete közismert volt, hiszen mindent megtett gyermekeiért. A környéken még nagyon sok helyen láthatók azok a kerítések, kapuk, melyek az ő ügyességét és minőségi munkáját dicsérik. Olyan nyomot hagyott maga után, mely még évtizedekig tanúsítja: kiváló munkát végzett.

A VARRÓNÓ

Vollein Róza 1900-ban született Újpesten. Itt tanult és nevelkedett, majd később itt ismerkedett meg leendő férjével is, Miskolczi Ernővel. Gyermekek- és ifjúkorát az újpesti polgári környezet határozta meg. Az iparos családban felnevelkedő lány mindennapjait a kornak megfelelően irányítják szülei. Beiratják a leányiskolába, ahol az alpműveltségnek megfelelő oktatásban részesül.

A Lőrincz utcai leányiskola tanulója lesz, ahol a háztartási ismeretek mellett elvégzi a fehérneművarró tanfolyamot is. Mivel polgári családból származik s a család nem rendelkezik nagy vagyonnal, így nagyon korán –14 éves korában – kell munkába állnia. Fiatal, törekeny nő léte a Csepeli Lőszergyárban kezdi el munkás hétköznapjait. Gyári munkásnőként dolgozik Csepelen, majd négy év múlva sikerül Újpesten elhelyezkednie.

A munkakönyvben végig kísérhető, hogy mikor lesz a gyári munkásnőből fehérnemű varrónő, varrónő, majd takarítónő.

Vollein Róza 1914-ben kiállított munkakönyve

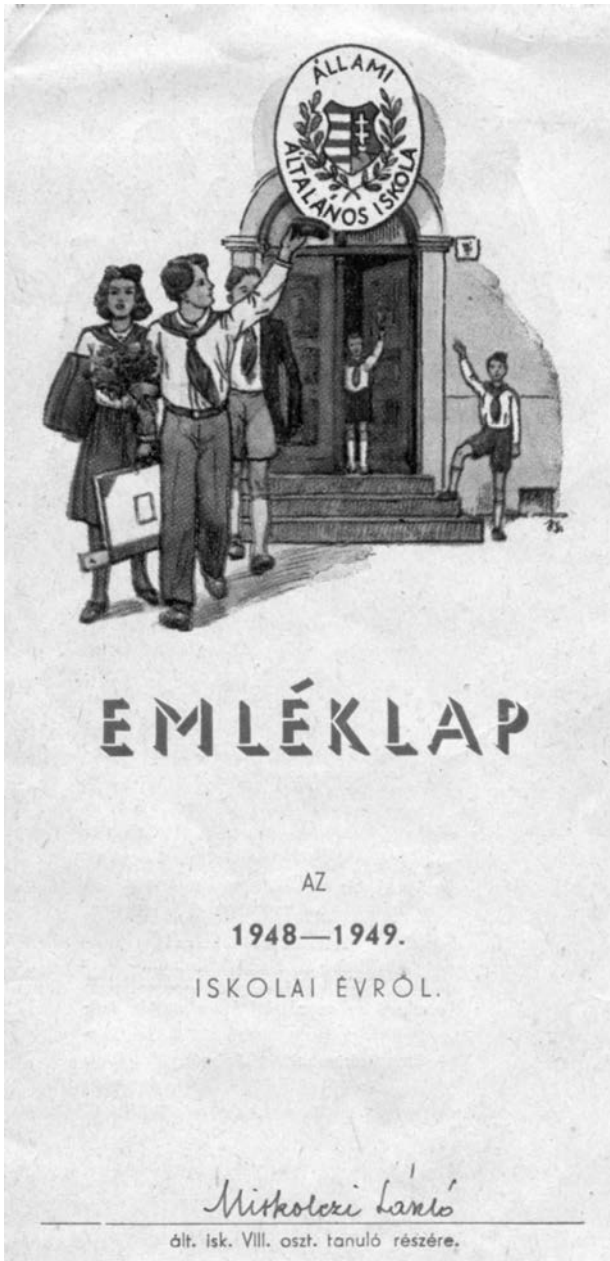
Miskolczi Ernőné – Vollein Róza

Vollein Róza iskolatársaival és a tanítónővel

AZ ÖNKÉNTES SZÁMÚZOTT

SZomorú történetekről is kell írni, hiszen ez is itt van mindennapjainkban. Történnnek olyan események, amelyek teljesen más irányba terelik egy feltörekvő fiatal életét. A politika kegyetlen világa nem törődik érzelmekkel, érzésekkel. Egy bizonyos érdek megvalósításáért képes átgázolni embereken, családokon, közösségeken. Ezen a beállítottságon a mai napig nem történt semmi változás. A kegyetlen akarnokok beférkőznek a politika élvonalába és a saját gesztenyájuk sütögetése közben eltipornak mindenkit, akik érdekeik útjába állnak. Sok esetben még a kisemberek élete se számít. Csak egy valami: saját vagyonsodásuk és hatalmuk.

Miskolczi László ballagási emléklapja

Az 50-es évek furcsa világa – bár néha visszavisszatér – sok ember életét megváltoztatta. A félelem a zsarnoktól, a feljelentőtől, a párttól, a hatalomtól ott volt minden emberben, minden családban. Nem mindig kellett olyat cselekedni, amely a rendszer ellen szólt. Elég volt egy rosszindulatú szomszéd, vagy irigy munkatárs, máris az ÁVH fekete borkabátos tisztjei kopogtattak ajtóinkon.

BELÜGYMINISZTERIUM

Házkutatási jegyzőkönyv

Felvéve Budapest. (város) 1955. nov. 9. (dátum),
a Belügyminisztérium számú -án
kelt rendelete alapján Gárdag Vilmosá. év. fhdgy. Borbély belügy-
minisztériumi beosztott és Mihály év. hágy.
Teth Lajos tanúk
jelenlétében foganatosított házkutatás és személyi mozgás alkalmával.
A házkutatás foganatosítva Bp.IV.ker.Nádor u. 28-30. (név)
szám alatti lakásán.
A házkutatás kezdete: 195 5. óra perc
A házkutatás befejezve: 195 7 óra 45 perc
A házkutatás alkalmával lefoglalt tárgyak jegyzéke egy db. Erika gyártmányú
írógép, valamint különböző magánjellegű levelek.
*2./ 1 db. határőr köpöny 1. utólagosan lefoglaltva;
Bp. 1955. XI/10-án.*

Jegyzőkönyv a házkutatásról

1955. november 9-én jelent meg a Miskolczi családnál az ÁVH. Egy feljelentés alapján a 20 éves Lászlóhoz jöttek. A házkutatás alkalmával elvittek egy Erika gyártmányú írógépet és a fiú magánleveleit. Utólagosan lefoglaltak még egy határőrköpényt is. A vád az ekkor szokásos állam elleni összeskűvés lehetett, hiszen egy írógép volt erre a bizonyíték.

A legszomorúbb az egészben az, hogy minden valódi bizonyíték és valós indok nélkül a fiatal Miskolczi Lászlót börtönbe is zárták. Az 1956-os forradalom alatt került csak ki a rácsok mögül az ártatlanul bezárt fiatalember.

Mikor az 56-os események kezdtek a megtorlás irányába terelődni, többen ajánlották neki, hogy hagyja el az országot addig, amíg nyitva vannak a határok. Nehéz szívvel ugyan, de elindult nyugatra. Szerencséjére, mivel a forradalom leverése után keresni kezdték. Nyilván azért, hogy valamilyen módon egy újabb pert akasszanak a nyakába.

Ma Kanadában él. Amikor itthon járt, keserűségében minden rá vonatkozó iratot összetépett, megsemmisített. Keserősége a mai napig nem oldódott, hiszen erről az időszakról soha nem beszél. Ha rátelelődik a szó, azonnal magába zárkózik. Az átkos rendszer tette ezt vele!

SÁRA

Egy újpesti iparoscsaládba született Miskolczi Sára. Az iskoláit is itt végezte. Mivel több iskola is volt, így a célszerűség diktált mindig. Az Attila utcai elemi iskola volt a kezdet. Az iskolai évek, a gyermekkor sokszor visszatekint az osztályképekről. Valaki nem szívesen megy vissza a múltba, mások viszont szeretik az emlékeket sűrűn felidézni.

*Attila utcai iskola III. osztálya 1942-ben.
A kép jobb szélén álló kislány: Sára*

Sára éppen Újpest oktatási életében jelentős, meghatározó szerepet betöltő iskoláiba járt. Attila utcai, a Lőrincz utcai, majd a Kanizsai Dorottya. A diákok közötti kapcsolatok, majd az iskola elhagyása után a vissza-visszatérő találkozások csak úgy jöhetnek létre, ha a környezet hatással volt a tanulmányi időszakban. Egy rossz társaság, egy nemtörődöm oktatói gárda soha nem lenne képes összetartó közösséget létrehozni.

A Lőrincz utcai polgári iskolában 1947-ben

A kor, melyben élünk, sokszor meghatározza életünk későbbi vonalát. Lehetséges, hogy a szegénység, az egyszerű élet olyan karaktereket formál, akik saját életük alakításához nem várnak semmitmondó támogatást, hiszen a megoldások mindenkor belülről fakadnak.

Sára szülei is megpróbálták ideális feltételeket biztosítani gyermekeik neveléséhez. A munka volt az egyetlen, mely ebben segíthetett. Az édesapa –

Miskolczi Ernő – lakatosként, önálló iparosként tevékenykedett. Bár nagyon jó szakember volt, mégis nagyon sok évnek kellett eltelni, hogy megismerjék munkáját, elismerjék tevékenységét.

Gyermekeit – Sárát és Lászlót – is úgy nevelte, hogy a munkát ne szégyelljék. Az 1950-es évek politikája meghatározta minden család életét. Sárának is átéltek kisebb nagyobb izgalmakat, de végül mindig sikerült a belső harmóniát megőrizni.

Egy fiatal, nem mindig érzi a politikai hatások jó vagy rossz irányát. Az iskolai évek mindenkor a tanulásról, a szórakozásról, a vidámságról szólnak. Éppen ezért sokat számít a szabadidőben végzett önképzőköri, vagy kulturális tevékenység, ifjúsági, vagy népi mozgalom. A tánc az egyik legszebb és leglátványosabb szórakozási lehetőség. A néptánc viszont már egy kicsit több figyelmet, koncentrációt, variációs készséget igényel. Mégis megéri a fáradságot, hiszen a nehéz próbák utáni fellépések sikerét senki más nem könyvelheti el, csakis az, aki abban részt vett.

A Kanizsai Dorottya táncscsoportja

A fenti fényképen látható, hogy a falon lévő híres, hírhedt politikusok „nézték” végig a fiatalok fellépését. Ezek a fotók évtizedek múlva előkerülnek a fiókok mélyéről és akkor már nem a korszak nehézségei, hanem a fiatalság szépségei bukkannak fel a múltból. És milyen jó ez az érzés.

A kulturális csoportok közösség formáló hatása vitathatatlan. Talán éppen ez erősíti meg úgy az iskolai barátságokat, hogy azok még évtizedek múlva is erősek maradnak.

A Kanizsai Dorottyában végzett Miskolczi Sára és osztálytársai még a mai napig is minden évben találkoznak. Csodálatos dolog ez, hiszen nagyon sok végzett növendék nem is kíváncsi azokra az osztálytársakra, akikkel éveken keresztül egy iskolába jártak, egy osztály padjait koptattak.

A hétköznapok azonban nemcsak vidámságból, nemcsak sikeres fellépésekből áll. Meg kell küzdeni a családjáért a munkahelyért és mindenért, amely majd az életünk során utunkba akad. A fiatalság, a szerelem mindenki életében jelentős, ha nem a legjelentősebb helyet foglalja el.

Sára életének is véget ért az a szakasza, amikor barátnőivel sétálgatott, amikor korcsolyázni jártak csapatosan. Véget ért az az időszak, amikor szülei-vel rokonlátogatásra mentek apja oldalkocsis motor-kerékpárján, vagy éppen vonattal. Szentes nem volt túl messze, de élmény volt mindig az utazás. Mostantól kezdve már nem ez volt a figyelem középpontjában. Másra kellett figyelnie, más érzések kerítették hatalmába, hiszen megismerkedett azzal a fiúval, akivel végül az egész éltét lelte és éli a mai nap is.

Ez az időszak is tartogatott meglepetéseket és ezáltal még néhány élménnyel is gyarapodott a család. A lakáslehetőség mindenkor problémás volt a fiatalok számára. Ha anyagi gondok is felmerülnek, akkor még inkább kilátástalan volt a helyzet.

A Miskolczi család egy nagyon kicsi épületben lakott, melyet a családfő épített a telek egyik sarkába. A pár négyzetméteres lakás még szűkebbé vált, amikor az ifjú pár az esküvőt követően beköltözött.

Az esküvő 1953. október 23-án volt. A dátum csak évek múlva vált érdekessé. Az 1956-os forradalom leverése után is megünnepelték ezt az évfordulót családon belül. Erre viszont mindig fel kellett készülni. Így nagyon feltűnő volt, hogy Papp László és ifjú felesége Miskolczi Sára már napokkal előtte lázas készülődésbe kezdett. A megünneplést persze a munkahelyen is tudták, de valahogy féltek ettől a kifejezéstől, hogy október 23 az ünnep. Az üzem párttitkára jelezte is aggodalmát, bár ő is tudta, hogy ez csak családi esemény és nem politikai.

Mindenesetre érdekes, hogy Újpesten élt egy család, amely minden évben megünnepelte, megünnepelhette október 23-ikát. Ráadásul ezt senki nem tilthatta meg nekik.

Az ünnepek természetesen csak a munkával eltöltött hétköznapok közben lehettek beékelve. A szülők és az ifjú pár egy szép nagy ház felépítésébe kezdett. Mivel a banki kölcsön egy „maszeknak” nem folyósítható, így a családba „benősült” László vállalta ezt magára. Az építkezés nehézségei és furcsaságai még a mai nap is beszédtema a családban. Ugyanis a ház felépítése csak szakaszosan történhetett. Amikor egy kis pénz összejött, akkor haladtak vele, emelkedtek a falak is, de amint kifogytak belőle – megtorpantak. Eljött az ősz és a ház még nem volt lakható. Mivel a régi épület anyaga is belekerült az új ház falaiba, így a félig elkészült részt kellett használni, abban kellett „lakni”, vagyis élni, aludni. Ősszel már hidegek vannak, a fűtés pedig nem volt megoldva. A hideg

miatt könnyen betegek lehettek volna, ha nem jut eszükbe egy nagyon egyszerű fűtési megoldás. A helyiséget képtelenség lett volna bármennyire is bemelegíteni. Egy „újítás” volt kivitelezhető ebben a helyzetben: a fekvőhely fűtése. Akár szabadalmaztatni is lehetne az ötletet, amellyel ezt megoldották. A munkák során valahonnan pala-lapok kerültek a műhelybe. Ez adta az ötletet, hogy ezeket a lapokat fel kell melegíteni, majd erre helyezni a pokrócokat, lepedőket. Így az alulról jövő meleg egyenlő hőmérsékletet biztosított a rajta pihenőknek. A szorultság okozta kényszerhelyzet hozta ezt a megoldást. Mindenesetre egy darabig meg volt oldva a meleg fekvőhely, de azért a lakásba való beköltözés nagy boldogsággal töltött el mindenkit.

Kanizsai Dorottya végzős növendékei 1951-ben...

... és 1987-ben

Sára és férje – aki a vasútnál dolgozott – most már egyre többet foglalkozott a saját jövőjével, hiszen jöttek a gyerekek. A munkahelyen a kereset se volt túlságosan magas, így a gyermeknevelés időszakában más pénzszerzési lehetőséget kellett keresni. Sára ügyes volt és kreatív, így megtanulta a nejlonkendők festését. A textilfestés is egy különleges tudomány, amely tulajdonképpen a színek világába viszi az alkotót. Az általa festett kendőknek nagy sikere volt a környéken.

Csak néhány mozzanatot tudtam Sára és a Miskolczi család életéből felvillantani. Tulajdonképpen keresztmetszetként próbáltam felvázolni Újpest életének egyes részleteit egy család minden napjain keresztül. Úgy gondolom, hogy ennyi éppen elegendő volt arra, hogy lássuk, miként éltek itt Újpesten az emberek, a családok.

7-er Ezen új gyarmat díszítése, és a tűz kár elmellőztetése végett kötelezettek a vállalkozók, és minden építeni kívánók házakat homlokkal az út felé építeni, és úgy hogy oda semmi nemű díszleten, és a jó ízléssel ellenkező épületek ne tétessenek —

7-ten. Zur Zierde des neu entstehenden Ortes, und zur Verhinderung des Brandschadens, ist jeder Ansiedelnde, und zum Hausbau Lusthabende verpflichtet, in der Richtung mit der Fronte gegen die Gassen zu bauen, und zwar so, daß keinen Falls unzierliche, und

CSINOS HÁZAK

Különbéle híreket közöltek a pesti hírlapok a fejlődő „gyarmat”-ról, Új-Megyerről, vagyis Új-Pestről. Leginkább a rossz híreket kedvelték a zsurnaliszták, illetve azokat, melyeknek zaftos pletyka íze volt. Az itteni történések valahogy mindig negatívan kerültek az újságok lapjaira. Ezt többször is szóvá tették Újpest előljárói – eredménytelenül. Egy témában azonban soha nem tudósítottak hamisan az újságok. Mégpedig akkor, amikor Újpestet bemutatva „csinos házak”-ról írtak. Ha ilyen sok gáncsokodás és bátran mondhatom irigykedés jellemezte a hírlapírókat, akkor ezt a jelzőt bizony nagyon komolyan kell venni és feltétlenül szó szerint kell értelmezni.

Gróf Károlyi István Új-Megyér gyarmaton meglepedő lakosoknak az alapító levélben meghatározza miként kell új otthonaikat felépíteni, azt csinosítani, jó karban tartani. Az alábbi szöveg vonatkozik erre:

II. Köteleztetik minden meglepedő:

7-er Ezen új gyarmat díszesítése, és a tűz kár elmellőztetése végett köteleztetik a vállalkozók, és minden építeni kívánók házakat homlokkal az útza felé építeni, és úgy hogy oda semmi nemű dísztelen, és a jó ízléssel ellenkező épületek ne tétessenek — a tető Cserépből vagy Zsindelyből legalább, a kerítés pedig kőfal, vagy deszkából engedtetik, sövényezés, és körül árkolás egyáltalában tiltatik, — mellyek ezélerányos eszközölhetésére megkivántatik, hogy minden építeni kívánó az építési mintát az Uraságnak jóváhagyás végett bemutassa.

Részlet az Alapító okiratból

A gróf tehát már eleve meghatározta, hogy „jó ízléssel ellenkező épületek” egyáltalán ne épülhessenek. Kihangsúlyozza, hogy dísztelen házat se szabad felépíteni. A biztonság kedvéért még előzetes vázlatot, tervrajzot is kér a felépítendő lakhelyről. Mivel már eleve így kezdődött el Újpest beépítése, az idők folyamán mindez természetessé vált olyannyira, hogy egy idő múlva már minden letelepedő, építető egyre szebb ház építésére törekedett. Természetesen mindenki a saját ízlése szerint és mindenkor a pénztárcájának lehetőségeit is figyelembe véve.

A gróf az alapításkor gondolt arra is, hogy a házak sűrűségét, vagyis a telkek beépíthetőségét is szabályozza. Ennek értelmében akkora telkeket kellett parcellázni, melyeket 300 négyszögöles egységekre

lehetett később felosztani. Így bármikor eladásra, vagy örökség általi felosztásra került a sor, csakis 300 négyszögöles egységekre, (vagy ezt a szorzót használva) lehetett felbontani. Vagyis a területek 300, 600, 900 és hasonló nagyságokban léteztek.

Múlt század elején épült villa

Az utcák is egy megtervezett elképzelés szerint lettek kialakítva. A szép környezet kialakítása érdekében már a kezdetekben figyelmet fordítanak például a fásításra, illetve a már meglévő fák védelmére. Az erre utazók szép kerteket elegáns nyaralókat fedezhettek fel már 1850-es évek végén. A látvány annyira hatással volt sokakra, hogy kedvet kaptak a letelepedésre Újpesten.

Szépen díszített épület

Újpesten épült kastély egy korabeli képeslapon

Meg is állapították, hogy ez a gyorsan virágzásnak induló település bizony szabályos utcákból áll, s melyen kisebb nagyobb szőlőskerteket, bőven termő gyümölcsösöket és ami a legfeltűnőbb „csinos házak”-at láthatunk.

Szép homlokzattal kialakított épület

A parcellázások a kezdeti időszakban egy olyan helyzetet teremtettek, amelyek csak felsőbb hivatalok beavatkozásával sikerült megoldani. Ez volt az a különlegesség, hogy egy idő múlva néhány rákospalotai ingatlan körül lett építve. Ezáltal szinte önálló „szigetként” voltak ezek Újpest területén. Ez természetesen tarthatatlan állapot volt, hiszen furcsa egy olyan közigazgatási terület, mely idegen testként áll egy másik közepében.

Az 1882. évi jegyzőkönyv megállapítja:

„...az Újpest község kellő közepén lévő több darab terület itt és ott is Rákospalota községhez tartozott, Rákospalota pedig ezen területekkel csak Újpesten keresztül érintkezhetett...” Éppen ezért a

község kérelemmel fordul a vármegyéhez. A hivatali gépezet beindul és „röpke 8 év alatt” meg is hozza határozatát, miszerint:

„...Újpest községgel szemben lévő, senki által nem lakott, s gróf Károlyi Sándor tulajdonát képező u. n. megyeri sziget, káposztásmegyeri puszta, illetőleg Rákospalota község területéből, a földesúri jogok teljes épségben hagyása mellett, elcsatoltatik Újpest község területéhez átcsatolni rendeltetik...”

Egyszerű vonalakkal díszített ház

Tehát az 1890-es évben meghozott határozat kijelöli Újpest végleges területét. Így már semmi akadálya annak, hogy az építkezések immár saját területen indulhassanak meg. Régebbi képeslapok tanúsítják az itt leteleplők ízlésvilágát. Az építetők ügyeltek arra, hogy ne csak lakóházuk, de az üzemiük, üzletük, netalán gyáruk is tükrözze azt, hogy igényesen tudják csak elképzelni környezetüket.

Érthető is, hiszen egy olyan üzletbe nagyobb bizalommal lép be a vásárló, melynek homlokzata szép s ezáltal a jólétet tükrözi, mint egy olyanba, mely rogyadozó házban, kopott cégérek mögött működik.

A parcellázások, a házhelykijelölések folyamatosak voltak. A Károlyi-örökösök is folytatták elődük gyakorlatát, hiszen a tulajdonukban lévő területeket folyamatosan kínálták a betelepülni vágyóknak.

Parcellázási plakát

A bevándorlások növekedése megkívánta a több lakást magába foglaló, nagyobb házak építését is. Ezek is igényesen lettek kivitelezve. A kor stílusjegyei megtalálhatók úgy a kicsi házakon, mint a nagyobb épületeken. A kivitelezés nem mindig a megrendelő ízlésvilágát mutatták be. Nagyon sok múlott a tervezőn, a kivitelezőn is. Híres építészek elképzeléseit valósították meg azok a szakemberek, kőművesek, ácsok, tetőfedők, bádgosok, akik művészi szintre emelték szaktudásukat.

Akármilyen épület nőtt ki a földből, egyikről se hiányozhatott a szolid díszítés, az egyedi jelleg megmutatása. Két azonos külsőt mutató házat nem lehetett találni Újpesten. S ez adta meg mindig egyedi jellegét, „csinos” külsejét.

A kertvárosi külsőt megbontotta az 1920-as években jelentkező lakáshiány miatt a gyárak köze-

lébe épült munkástelepek, s a régi raktárbarakkból kialakított lakótelep, melyek a higiéniai követelményeknek egyáltalán nem feleltek meg.

Ugyanakkor a lakáshiány enyhítésére az előbbieknél komfortosabb épületeket is emeltek. Ilyen volt az Irányi Dániel utcában 6 egyemeletes épület, melyben 96 egyszobás lakás volt. 1927-ben a Mátyás téren épült 3 kétemeletes lakótömb, amelyben 130 egyszobás és 24 kétszobás lakás lett kialakítva.

Irányi utcai többlakásos ház

A kapuk, az ablakok, az erkélyek, a homlokzatok művészi kivitelezései magas szinten képzett szakemberekre utalnak. Szobrászok, faszobrászok, kőművesmesterek alkotásai ott szerepelnek névtelenül Újpest utcáin, csak a mindennapok rohanásában észre se vesszük. Pedig illő lenne néhányszor nyitott szemmel sétálgatni, hogy a mesterek alkotásait végre meg is lássuk. Csak annyit kell tennünk, hogy egy-egy pillanatra megállunk s akkor az előttünk lévő ház egyediségét azonnal megláthatjuk.

A Mátyás téri lakótömb

Ha tekintetünkkel felfelé is elkalandozunk, máris elénk tárulnak az igényesen kivitelezett orozatok, erkélyek, ablakkeretek, vagy csak a fal síkján elhelyezett díszítések, faragványok, szobrocskák. Lehet, hogy készítői nem voltak elismert művészek, de szakmájukat szerető, s azt magas fokon művelő iparosok, mesterek. Nagyon sok épület el lett hanyagolva s mind a mai napig nincsen aki felújítsa, vagy legalábbis állagát megőrizze.

Egy század elején épült villa

Tornyos ház

Lehet, hogy lebontásra van már ítélve egy ház, mert annyira tönkrement az évtizedek során. Éppen ezért ezeket is meg kellene őrizni, ha másképpen nem, hát fényképen, hogy az utókor is láthassa a múlt ezen szép emlékeit. S ha a lebontásra ítélt épület helyén egy új emelkedik, akkor járnánk el helyesen, ha a régi, öreg ház díszítő elemei közül néhány felkerülhetne az új homlokzatára. Tudom, minden kornak megvannak a sajátos stílusjegyei, stílusirányzatai, de a múlt feltárása és megőrzése mindannyiunk kötelessége.

Egy városkép kialakítása nagy felelősség. Az eltérő stílusok egymáshoz illesztése, a funkciók figyelembevétele, az egymás mellé épülő kisebb-nagyobb

házak ritmikája meghatározza a közérzetünket, a környezetünkhöz való viszonyulásunkat.

Szerencsére mind a mai napig megmaradtak bizonyítékul ezek az épületek. Tanulmányozni tudjuk őket, megismerhetjük egy kor stílusirányzatait, s csodálhatjuk mesteri, művészi kivitelezésüket. Lehetséges, hogy nagyon sok épület semmilyen stílust nem képvisel, csak egyszerűen a kivitelező próbálta saját ízlésvilágát bemutatni.

Büszkék lehetünk arra, hogy egy olyan környezet lakói lehetünk, melyről évtizedekkel ezelőtt csak úgy nyilatkoztak, hogy „csinos házak” épültek Újpesten. Vigyázzunk arra, hogy ez a jelző még nagyon sokáig jellemezze városunkat, törekedjünk arra, hogy a kertvárosi jelleg megőrzésével tovább is sétálhassunk a „csinos házak” között.

Újpest kertvárosi részében, a vasútállomás közelében, a fák és bokrok árnyékában szerényen áll egy jellegzetes és különleges épület. Ez a Semsey-villa, melynek története napjainkig visszavezethető. Ettől egy utcányira egy másik „csinos” ház is látható. Ennek a szép háznak is van legendája. Példaértékű az a hozzáállás, amellyel ezen két épület lakói hozzáfogtak a felújításához. Ők nem modernizáltak, nem átalakítottak, hanem halottaiból támasztottak fel egy-egy épületet.

Köszönet érte!

A következő írásban a ház tulajdonosa meséli el a Semsey-villa történetét.

Rákosi Judit: AZ ÚJPESTI SEMSEY VILLA TÖRTÉNETE

Régi villa-eldugott helyen címmel, fotóval illusztrált felhívással fordult a lakossághoz az Újpest újság 2000. április 6-ai számában Berényi András, Budapest IV. kerületének főépítész-e. A lapban közölt információ szerint rövidesen várható a műemléki értékű Semsey-villa eredeti állapotának megfelelő felújítása, amelyhez tervrajzokat, fotókat, rajzokat vártak a lokálpatriótáktól.

A villa bejárata

A felhívásra egyetlen megkeresés sem érkezett, amely mind a főépítész, mind pedig a ház tulajdonosainak meglepő volt, hiszen ez az épület a kerület és a kertváros egyik legszebb háza, s emellett helytörténeti jelentőséggel is bír.

Újpest alapítója a főtí gróf Károlyi István volt. Több mint 160 évvel ezelőtt a főtí uradalmához tartozó területeken házhelyeket parcellázott ki, melynek köszönhetően jött létre Újpest néven egy új település, mely Nagy-Budapest erőszakos létrehozásáig rendületlenül fejlődött: megyei városi rangot ért el.

Gróf Károlyi István – kinek emlékét a városháza melletti téren ma már bronzszobor köszönti – a rákospalotai erdő szélén, az első magyar vasút, a Budapest-Vác útvonal mentén egy új kertváros alapjait is megvetette. Ebben az időben a vasúti villasor néven közismert terület szélén épült fel az újpest-rákospalotai uradalom intézőjének szolgálati villáját.

Az épület tervrajzai hosszas kutatómunkát követően a mai napig sem kerültek elő. Építésének ideje sokáig ismeretlen volt, de magyar szecessziós jellege miatt az a XX. század első-második évtizedére volt datálható, így lehetséges, hogy építtetője a fia, Sándor volt.

A 220 négyzetméter alapterületű, hatszobás, egyharmadban szuterénre épített villa szív és napraforgó motívumai, szabadon álló, magas-tetős jellege kvalitatív építészeti dicsér. A falakat és a tetőt Zsolnakerámiával díszítették, a tető lezárását két végen bádoggal sárkányfarok díszíti. A birtokot eredetileg mintegy ezer négyszögöles park vette körül, idős újpestiek emlékezete szerint kis halastó, szökőkút díszítette, hintók, lovas kocsik elhelyezésére alkalmas garázs segítette. Kerítése téglalábazaton álló Haidekker-kerítés volt.

A fák árnyékában

A villát Károlyi gróf vélhetően 1900-as évek elején eladta egyik rokonának, a híres Semsey-család egyik közismert tagjának Dr. Semsey Aladárnak, akik kisebb átalakításokat hajtottak végre az épületen.

A Semsey-család első birtokát egyik ősük, Frank nyerte 1247-ben Béla királytól. Frank leszármazottai közül László királyi főpohárnokként 1396-ban esett el a nikápolyi csatában. Fivére és leszármazottjai 1401-ben nyertek nemesi címet. Az évszázadok alatt sok hős Semsey nevet jegyezte fel a történelem Közülük kiemeljük Semsey Pált, aki a Thököly-féle felkelésben való részvétele miatt veszítette el birtokait 1669-ben.

Több Semsey töltött be magas posztot mint pl. királyi táblai ülnök, megyei alispán, főispán.

Az 1833-ban született Semsey Andor természettudós a Magyar Nemzeti Múzeum ásványgyűjteményének megalapozója volt, aki magánvagyonából több mint két millió aranykoronával támogatta a magyar tudományt, sőt neki köszönhető az Eötvös Kollégium felállítása is.

Az udvar felőli homlokzat

Egyik hálás követője Krenner József Sándor Semsey Andorról nevezte el a semseit és az andorit nevű ásványokat.

A Semsey villa nevét egy másik híres Semseyről, dr. Semsey Aladárról kapta, aki 1922-1938-ig irányította Újpest életét. A település leghíresebb polgármestere 1938-ban önként mondott le tisztségéről egy fasiszta városatya nyomására.

Az épület az 1920-as évektől majd 80 éven keresztül a család tulajdonában állt.

Egy időben az egyik örökös „disszidálása” miatt a ház egyharmadát államosították. Ekkor kezdődött a szecessziós villa hanyatlása. Az épületet belülről három lakásra osztották, majd tanácsi határozattal lakóknak kiutalták.

A régi újpestiek elmondása szerint még a komfort nélküli garázsban is meghúzódott egy lakó. A hatalmas őspark egy részét leválasztották, s ott évtizedekig működött a kerületi tanács vagyongazdálkodó cégének üvegháza.

Az épület állaga folyamatosan romlott. Majd az 1990-es évek végen a Semsey család Újpesten élő leszármazottjai az állami tulajdont átvevő kerületi önkormányzattal megállapodott az épület közös értékesítéséről. A bérlakókat kiköltöztették, de az eladás meghiúsulása miatt lakatlanná vált házat hamarosan hajléktalanok vették birtokba. Közel három év alatt minden tönkrement, amely addig megmaradt: a parketták egy részét eltűzelték, a cserépkályhákat szétverték, az ablakok egy részét elégették, az

összes rézkilincset lefeszgették. A tető átázott, a falak penészesedtek, az épület végromlásba került.

A kifosztott épületet 1998-ban vásárolta meg Székely Zoltán és családja, akik vállalták a villa helyreállítását, mégpedig eredeti állapotában. A rekonstrukciós tervek elkészülte után 2003-ban megtörtént az épület külső-belső tatarozása.

Sárkányfarok a tetőn

Az elkorhadt tetőszerkezet cseréje közben egy gerenda felett a felújítók egy üveglapra festett üzenetet találtak dátummal ellátva: 1911-ből, a ház feltételezhető építésének idejéből a munkások küldték jókívánságukat az utókornak. A felújításkor ezt a szokást követve a Székely család is küldött üzenetet és egy palack pezsgőt a falazatba beépítve a XXI. századi építőknek.

A Semsey-villa most olyan szép, mint építésekor lehetett. Új lakói tisztelettel őrzik a padláson talált Semsey-sírköveket és dr. Semsey Aladár polgármester szétvert mellszobrát.

EGY SZÉP HÁZ LEGENDÁJA

Legendás házak is találhatóak Újpest utcáin. A történetüket legtöbbször már csak lakói ismerik. Sajnos némelyiknek már ők se. Össze kellene gyűjteni ezeket a legendákat, hogy az utánunk következő nemzedékek is tovább tudják majd adni. Sokszor nem is vesszük észre, hogy egy valószínűleg vesz körbe bennünket.

Egy legenda csak akkor ér valamit, ha a szokványostól eltérő, különleges emberekről vagy környezetről szól. Hát akkor keressünk mi is valami hasonlót Újpest „csinos” házai között.

Kezdjük a legenda legerdekesebb részével, akárcsak mondani személyével, vagy inkább személyeivel. Ugyanis gróf Károlyi Istvánnak volt két intézője, ami így még semmi különlegességet nem tartalmaz. Pestiesen: Na bumm, és akkor mi van? Csak annyi, hogy ez a két intéző testvér volt: ikerk. Így máris kezd érdekessé válni a történet. Úgy látszik ez a tény a grófnak is tetszett s ezt valamilyen módon szerette volna a világ tudomására is hozni.

A két ház mai állapotban

A Fótot és Újpestet összekötő erdő szélére felépített két egyforma házat intézői számára. A két házat a közös telekhatárra tengelyesen szimmetrikusan helyezték el, vagyis tükörképei voltak egymásnak. Az épületeket egy fából készült átjáróval is összekötötték.

(Sajnos az eltelt időszakban az átépítések miatt a két ház már közel se hasonlít egymásra. Az egyiket viszont a tulajdonosa megpróbálta az eredeti állapotába visszavarázsolni. Köszönet érte!)

Az 1861-megkezdett építkezés 1863. év karácsonyára fejeződött be. A három szintes épület téglából épült, a szinteket „porsüveges” és fagerenda födém választja el egymástól. Az építőanyagok minőségére jellemző, hogy a fagerendák még közel másfél évszázad elmúltával is egészségesek. Az időjárásnak jobban kitett ablakok, ajtók cseréjére volt csak szükség.

A jó gazda gondosságával illik óvni épületeinket és annak környékét. A környezet kialakítása mindig visszatükrözi tulajdonosának érzelmeit, ízlésvilágát. Itt is ez tapasztalható, hiszen a tulajdonos egy hangulatos kertet varázsolta a ház elé, mely méltóan visszaadja azt a korabeli hangulatot, melyben a ház lakói éltek több mint egy évszázaddal ezelőtt.

Idilli hangulat a kertben

Az ablakok egyszerű vonalvezetésű kereteket kaptak, ugyanakkor az ajtók fölé a családi címereket helyezték el megfelelő díszítéssel. Így a hangsúly a bejáraton van s még ma is ide vonzódik az ember tekintete, ha a házban gyönyörködik. A fehér szín alkalmazásával még hangsúlyosabbá válik az oromzat.

Ennél az épületegyüttesnél is láthatjuk, mennyire romboló hatású, ha nem törődünk az eredeti állapot megőrzésével. Mennyivel szebb és értékesebb lenne az egész környezet, ha a két épület ma is egyforma lenne, ha a másik, az iker is valóban úgy nézne ki mint annak idején, amikor felépítették. Az épületek „modernizálás”-a legtöbbször csak rombolás, hiszen az eredeti díszítések eltüntetésével a falak csupaszszá, meztelenné váltak. Ezzel megsemmisítették azt a különleges hangulatot, melyet gróf Károlyi István képzelte el iker-intézőinek a két ház felépítésekor. Vajon mikor lehet ezen a felfogáson változtatni?

Az eredeti állapotába visszaállított ikerház gyönyörű homlokzata

Oroszlános pihenő a kert egyik sarkában

Az intézők háza mellett áll a vadászház. Innen indultak a vadak üzésére a grófhöz érkező vadászok. Itt nemcsak a vendégek részére volt hely biztosítva, hanem lovak, és a vadakat üző kutyák is megfelelő ellátásban részesültek.

A két gyönyörű épület valóban Újpest ékessége volt évtizedeken keresztül. A századfordulón egy bankár vásárolta meg, az ő tulajdonába került a nemrég felújított – baloldali – ház.

Az eredeti állapot visszaállítása nem sikerülhet mindig úgy, ahogy szeretnénk, viszont törekedni kell arra, hogy legalább a jellegzetességét vigyük tovább. Az idő nagyon kegyetlen tud lenni az épületek külsejéhez, főleg akkor, ha elfeledkezünk a folyamatos karbantartásról.

A kert hangulatát meghatározza az oroszlanos pihenő. A kőbe faragott asztal és a padok a meleg nyári délutánokon hűsítőek és egyben nyugtatóak is lehetnek. Regénybe illő környezet, ahol talán sok szép történet és izgalmas írások körvonalai rajzolódhattak ki. Legalábbis elképzelhető, hogy az épület varázsa, a kerti bokrok rejtélyes susogása ösztönözte egy későbbi lakóját arra, hogy történelmi regényeit valamikor úgy írja majd meg, hogy azok csak eredeti, hiteles forrásokból táplálkozzon.

Passuth Lászlóról van szó, aki édesanyjával élt egy ideig ebben a házban. Csak gyermekkorát töltötte itt, hiszen fiatalemberként Kolozsvár nyugtalan történelmi levegőjét szívta magába. Nyilván a kisgyermekkor és a fiatalkori évek határozták meg jövőjét századunk egyik legnagyobb klasszikus regényírójának.

HÁZAK ÉS HOMLOKZATOK

Téves az az elképzelés, miszerint a mindennapi munkában megfáradt emberek semmit sem törődtek környezetükkel. Ha jobban körbenézünk egy településen, – akár itt Újpesten, akár az ország bármely városában, falujában, – még ma is láthatjuk azokat az érdekes és értékes alkotásokat, melyeket művészi szinten alkottak az akkori mesteremberek, s mindezt azért, hogy azt a kis világot, melyben éltek, még szebbé, még otthonosabbá tegyék.

Különleges ablakok

A szépség iránti igény igenis benne élt az emberekben, függetlenül attól, milyen közösségben éltek, milyen végzettséggel rendelkeztek, mi volt a munkájuk, mekkora volt a vagyonuk. A környezet kialakítása tulajdonképpen bemutatta azokat, akik itt éltek, dolgoztak, szerettek, szenvedtek. Önmagukról vallottak, önmagukat tárták a világ elé.

Homlokzat szép ablakkal

Ugyanakkor a házak építésére kijelölt mesteremberek is mindenkor bizonyítani akarták szakmai felkészültségüket, s erre a legjobb lehetőség – a háznak a leginkább látható része – a homlokzat díszítése volt. Ezeket bárki szemrevételelezheti, hiszen az utcán jártában-keltében egyből szemébe ötlött

mindenkinek a ház oromzata, a házon látható egyszerűbb, vagy igényesebb díszítés, a jó emberek előtt mindig nyitva álló kapu¹. Mind-mind arra szolgált, hogy a szépséget és különlegességet mások felé közvetítsék.

Sok dísszel ellátott homlokzat

A házak építésekor jelentős szerepet kapott az építető vagyoni helyzete, az üzleti életben betöltött szerepe s mellette természetesen a szépség iránti igénye. Nem hanyagolható el a kor stílusa és ízlésvilága se. A felépített házakon nem kell mindenáron stílusjegyeket keresni. Elegendő észrevenni a szépség utáni vágyat. A hangulatos utcarész megteremtése és kialakítása nem volt szabályozva, de mindenkor alkalmazták az önkorlátozást, illetve a szolid megjelenést és kivitelezést.

Három házon azonos motívum

Vannak olyan motívumok, díszítések, amelyek több házon is szerepelnek. Bizonyára azonos mester volt az építő és ezt ajánlotta több megbízónak is. Ez nem mindig szerencsés, főleg ha sokszor előfordul.

¹ A kapukról majd a következő fejezetben olvashatunk részletesebben! (A Szerző.)

Praktikus kialakítás: alul üzletsor, felül lakások

Ha csak egy vagy két másolatról van szó, akkor az még megbocsátható, de ha tömegével fordulna elő, az már szériamunka lenne. Ha több helyen találkozunk azonos, vagy hasonló mintával, kialakítással az csak azt mutatja, mi volt a divatos, mi volt a kedvenc az építetők körében. Mivel kevés ilyenrel találkozunk, így feltételezhető, hogy ügyeltek az esteleges ismétlődésekre.

Az utcákon sétálva bizony nem vesszük észre ezeket a szépségeket, ezeket a különlegességeket. A környezetünk megismerésére kellene egy kis időt szánni, csak annyit, hogy egy kissé közelebb kerüljünk múltunkhoz s annak lenyomataihoz. Csak fel kell emelni tekintetünket akkor, amikor az utcákon sétálunk, s máris rengeteg szépséget fedezhetünk fel. A könyvben látható felvételek helyét, címét szándékosan nem írtam le, gondolva arra, hogy a kíváncsiak ezek felkutatásával is jobban megismerik Újpestet. Rohanó világunkban kell egy csepp időt szakítanunk környezetünk megismerésére – ha nem is alaposan, hát legalább felszínesen.

Az utcák rendezettsége, a házak megjelenítése a mindenkori lakosság tisztaságszeretétét igazolja. Ha egymás mellett álló házak külső megjelenése nem tartozik azonos stílusvilágba, az még nem jelenti az esztétikai egyensúly felborulását. Változatos utcaképpel szebb városrészt lehet kialakítani, mint a sablonos, azonos tervek alapján készült, futószalagon gyártott ház-sablonokkal, lakódobozokkal. Egyediséget csak akkor lehet megvalósítani, ha a saját elképzelésünket nem irányítja se egy központi

előírás, se a szomszéd ízlésvilága. Erről tanúskodnak azok a házak, melyek – szerencsére elég szép számmal – megmaradtak az 1900-as évek elejéről.

Változatos díszítések az ablakok felett

Szőlőlevelek és fürtök melyek borozóra utalnak

Meg kell mondanom, magam is csak felületesen figyeltem eddig ezt szép környezetet. Éppen ezért én magam is megdöbbentem az alaposabb kutatások után, milyen gazdag Újpest ezekben az emlékekben. Mert emlékek már a falakról lemálló díszek, melyet az idő napról napra egyre jobban felmorzsol, eltűntet. Sajnos egy idő múlva már emlékünkn se lesz ezekről, ha végleg hagyjuk elpusztulni őket. Pedig ez lesz a sorsuk, hiszen a karbantartás hiánya és a felújítás elmaradása már visszafordíthatatlan károkat okoz Újpest régi szépségén.

Nem hiába mondták már az 1800-as évek végén is, hogy „csinos házak” épülnek Újpesten. Mert ezek valóban szépek és „csinosak” voltak. Vajon meddig maradnak itt ezek a házak? Vajon mennyire vigyázzunk erre? Mint az életben minden, ha nincs valami ápolva, akkor bizony elcsúnyul, megcsúful és lassan csak szégyenné válhat a környezetének. Így járhatunk mi is, hiszen az elhanyagolt homlokzatok, a lassan tönkrement épületek rontják a városképet és lassan lebontásra kerülnek. Ezzel is eltűnik egy korszak szépségét bemutató utcakép. Az lenne a tisztelet, kiváló cselekedet, ha a helyére épülő házon ugyanazok a díszítő elemek kapnának helyet, melyeket évtizedekig csodálhattak az erre sétálók.

Egy igazán szépen kialakított homlokzat

Egy felújított épület

Ugyanakkor öröm látni azokat az épületeket, amelyek szemünk láttára újulnak meg. Visszkapják eredeti díszítésüket, újra élesztik az alkotó által ide álmódott hangulatot. Ez is azt bizonyítja, hogy a szépet nemcsak álmodni lehet, de valósággá is lehet alakítani, egy kis szeretettel, egy kis odafigyeléssel.

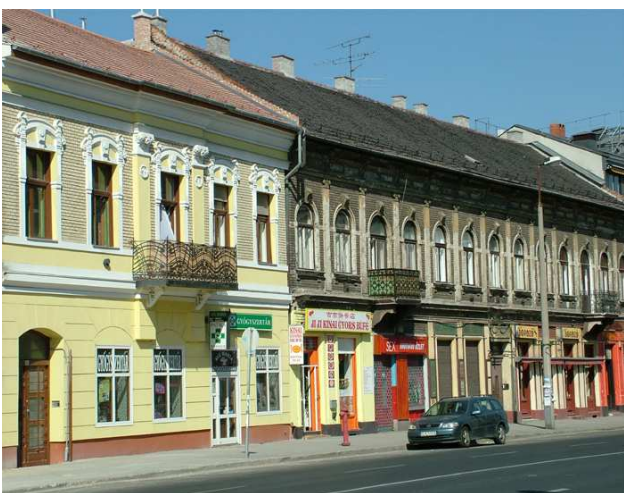
Homlokzat figurális díszítéssel

Elegáns vonalvezetésű homlokzat

Mai szemmel megdöbbenő, hogy milyen különleges gondtal és igényteliséggel készültek akkoriban a házak, s azok homlokzatai. Az egyszerű vonalvezetésű – akkor talán már modernnek mondott – díszítéstől kezdve, a nagyon alapos szobrászi felkészültséget igénylő, a különleges látványnak is beillő kültéri alkotások megjelenítése jellemzi Újpest házait. A gyárosok, kereskedők palotái természetesen kiemelkednek ezek közül, de nincs semmi szégyellnivalója a mellékutcákban, a gyári munkások, a lakosságot kiszolgáló mesteremberek, az irodákban dolgozó hivatalnokok, az egyszerű polgárok által épített és lakott fölszintes épületeknek se. Ezek csak igazolják Újpest sokszínűségét.

olcsóság természetesen nem jelentheti azt, hogy igénytelen épület került volna Újpest bármely utcájába. A stílusjegyek itt is egyedi. Az építő mesteremberek, és más rokon szakmák képviselői ezeken az épületeken is otthagyták névjegyüket. Egyszerű kovácsoltvas bejárattal, függőfolyosóval, vagy a tető közeli oromzattal. Itt láthatjuk azokat a népi jellegű díszítéseket, amelyek az alföldi parasztházakra jellemző.

Utcakép 2007-ben

Ennek igazolására nézzünk meg egy emeletes bérházat. A kor igényeinek megfelelően épültek és egyszerű, olcsó kivitelezésével népszerű is volt. Az

Szív alakú kivágások a védőborításon

A fa borítású oromzatrészen jól látható, hogy szív alakú kivágásokkal díszítették a ház azon részét, mely a két emeletnyi magasságban alig látszódik. A mesterek ennek ellenére alkalmazták a díszítésnek ezt a módját, hiszen a ház szépségéhez ez a rész is hozzá tartozik, akár jól látható részen van, akár nem.

A várost építő és szépítő szakemberek mindig tudásuk legjavát mutatták munkájuk során. Sokszor talán még a stílus is meghatározhatatlan, melyet képviseltek, de ők nem is erre, hanem teljesen másra figyeltek: hogy szépet alkossanak:

ABLAKOK

A ház szeme az ablak, így nem közömbös, hogy mennyire tiszta, mennyire dekoratív, mennyire mutatós. A ház asszonya mindenkor ügyel arra, hogy a kíváncsi szemek semmi kivetni valót ne találjanak tisztaságán, belső díszítésén. A függönyökkel korlátozott tekintetek nem láthatnak be a legtisztább ablakon se, ugyanakkor nagyobb figyelmet fordíthatnak külső megjelenésére, díszítésére.¹

Újpest ablakai igazolják azt a régi állítást, hogy utcáit „csinos házak” díszítik. Ehhez mindenféleképpen hozzájárulnak az utcára néző ablakok – változatos kialakításukkal, különleges díszítésükkel.

Az épület megtervezésekor jelentős szerepet kap az ablak látványa, esztétikai kivitelezése. Harmonizálni kell az egész ház homlokzatával, ugyanakkor egyedi vonásokkal is kell rendelkeznie. Ha stílusában elüt a ház külsejétől, máris felbomlik a látvány egyenletes ritmusa. Sajnos felújítások alkalmával, az épületek „modernizálásakor” nem mindig ügyelnek ezekre az egyensúlyokra. Ezáltal egy olyan stílus-

¹ Ebben a fejezetben nem használok képaláírásokat, hiszen az ablakok stílusa, formája, szépsége önmagáért beszél.

idegen, zavaros külsejű felület jön létre amely nyugtalanítóan hat a szemre s teljesen tönkreteszi az összhatást.

A régi ablakok elkészítésekor nem írták elő a hőszigetelő képességének paramétereit. Mégis feltűnő, hogy a mostani mérések alapján sokkal jobbak ezek a mérési számok, mint a napjainkban beépített ablakoknál.

Nem kellett előírás és betartandó szabvány ahhoz, hogy a mester olyan ablakot gyártson le, amely a nyári meleget kizárja a lakásból, de a téli zimankó se juthat könnyen be. Mivel a légkondicionálást abban az időben még nem ismerték, így a jó minőségű faanyaggal, a megfelelő vastagsággal és az ablakszárnyak minőségi illesztésével zárták ki a hűtéssel illetve a fűtéssel járó esetleges problémá-

kat. Bármennyire jó anyagi körülményekkel rendelkező építető, semmiképpen nem vágyott arra, hogy a téli tüzeléskor kétszer annyi tüzelőanyagot használjon el, mint amennyit ideális körülmények között kell.

Talán felesleges is győzködni márkit arról, hogy a természetes faanyag használata jobb közérzetet és otthonosabb hatást biztosít, mint a fémből, vagy a műanyagból gyártottak. A globális felmelegedés rémségeivel fenyegető korban tanulhatnánk elődeinktől, s a jobb szigetelést mindenkor a természetből átmentett anyagokkal lehetséges és nem kell feltétlenül ehhez a gépesített, káros anyagokat kibocsátó légkondicionálás. Gondoljunk csak arra, hogy az 1800-as évek végén már úgy biztosították jeget a nyári időszakokra, hogy nem ismerték a fagyasztószekrényt. Egyszerűen csak a természet adottságait használták fel, azt alkalmazták. Vagyis a földbe ásott ún. jégverembe szalmát tettek, erre helyezték el a befagyott folyók felszínéről kivágott jégtáblákat, s ezeket újra vastag szalmaréteggel borították, majd az egészet lefedték. Ezekből a jégvermekből még a nyár végén is egészséges jégtömböket vettek ki és használták fel élelmiszerek hűtésére.

Az ablakpárnák használata is megszokott volt. Erről a nevezetes 1874. márciusában történt „újpesti zendülés”-ről is olvashatunk a feljegyzésben. Ebben leírják, hogy a feldühödött tömeg a bíró házához

jutva betörték annak ablakát és az ablakpárnákat felgyújtva visszadobálták azokat a lakásba. Tehát már ekkor használták az ablakszárnyak között a hőszigetelésre is alkalmas párnákat. Ugyanakkor jól szolgált, amikor nézelődéskor rákönyököltek.

A földszinti ablakok is más funkciót tölthetnek be és az emeleten lévők is. Míg a magasan lévő ablakokból jó kilátás nyílt az utca egész hosszára, addig a föld közelében lévő inkább az előtte sétálókkal való kapcsolat fenntartására is szolgált. Hiszen itt hosszabb időt el lehetett tölteni elbeszélgetéssel, ami a magasan lévőknél már csak hangoskodással, kiabálással lehetett volna megoldani.

A földszinten lévő ablakok kapcsolatteremtő funkciója napjainkban is működik, ugyanakkor a védelemre sokkal több gondot kell fordítani, bár így mi kerülünk a rács mögé és nem a bűnözők.

FALAK DÍSZÍTÉSE

Utcák, terek díszei voltak a házak, melynek homlokzatai, ablakai, ajtói, kapui szépségükkel üzentek a járókelőknek. Mindezt azonban még fokozni is lehetett, hiszen a fennmaradó falfelület is alkalmas volt további, fantáziadús ötletek bemutatására.

Kiskereskedés jelzése a ház falán

A házak díszítése nem csupán hagyományos elemekből állt. Cégtáblák, kirakatok tették változatosabbá az utcaképet. Egy „Trafik” tulajdonosa még ezt is másképp oldotta meg, hiszen nem festett táblát alkalmazott cégének reklámozására, hanem a homlokzatra álmodta kereskedésének bemutatását. Nem okozhatott gondot ez a különleges kérés az akkori építésmesternek, hiszen szépen megoldotta a felirat felvitelét a ház falára. Nem tudom, hogy mi lehetett a teljes szöveg, hiszen az eleje már lepotyogott, elvált a faltól. Ma már csak a töredéke maradt meg: „...OHÁNYÁR...DA ÉS POSTABÉLYEG”. A múlt század elején – de később is – az ilyen dohányárudák cukorkát, papírárut, iskolaszereket is forgalmaztak. Nem tudni, ezek közül melyik lehetett az első szó a hiányzó feliraton. Egyszer talán erre is emlékezni fog valaki. Egyszer talán ez is kiderül.

A vásárlók értesítése és tájékoztatása fontos volt a kereskedők számára, hiszen csakis így tudták magukhoz csalogatni a vevőket, így tudták reklámozni magukat.

Voltak akik családi címerüket, vagy csak egy annak látszó domborművel díszítették házuk falát. Jól mutatott, ugyanakkor sejtelmesen azt sugallta, hogy a ház tulajdonosa egy neves család leszármazottja, örököse. Legtöbbször az újdonsült gyárosok, nagyhírű kereskedők éltek ezzel a lehetőséggel. Ezzel is családjuk tradícióinak megalapozását próbálták így elkezdni.

Az iparos társadalom is szerette magát megmutatni. Bár céhek működését tiltotta a gróf Károlyi által kibocsátott alapítólevél, ugyanakkor a tiszteséges iparosok egyletbe való tömörülésének lehetőségét nem szabályozták, nem tiltották. Egy gazdagon díszített ház falán felfedeztem egy címernek látszó

pajzsot, mely jelképezheti egy építész, vagy mérnök tevékenységét a heraldika szabályai szerint. A domborművön kőműveskalapács és körző-szerű mérőeszköz látható. Lehet, hogy csak egy jól menő építési vállalkozónak a háza volt ez, melyet később egy fuvaros vásárolt meg.

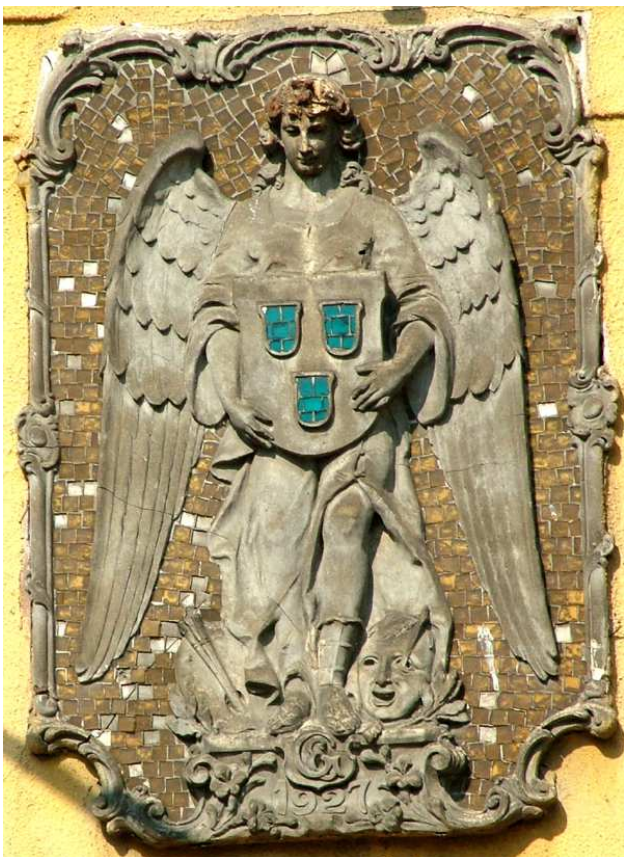
Egy iparos címere a ház falán

Változatos és meglepő az a művészi irányzat, amely a házak falán jelent meg évtizedekig. Divat volt, vagy csak egy múló irányzat, mely az építészetet akarta a szépség felé terelni – nem tudhatjuk. Mindenesetre merész elképzelések voltak ezek, de dicséret illeti meg az alkotókat, a megrendelőket.

A tulajdonos szignója az épület oromzatán

A falak díszítése nem mindenkor a színek kavaládját jelenti. Az építészeti elemek változatos használatát is érdekes hatást keltett. A színes díszteglák alkalmazása is meglepő hatást keltett, ugyanakkor célszerű volt, mivel nem igényelte a folyamatos renoválást, mint a sima vakolatnál, ahol az idő múlásával fellépő sérülések, lepergések következtében erre időnként szükség volt.

Művészetek ábrázolása mozaikon

Természetesen a művészetek is láttatni kívánták magukat. A színjátszás mindig előkelő helyen állt Újpest kulturális életében. Ugyanakkor az alkotóművészek is teret kaptak. Festőművészek alakítottak kisebb társaságokat, írók, költők publikálták műveiket. Talán éppen ezt a kulturális-művészi irányzatot szeretné bemutatni az egyik ház falán található domborművel variált mozaik. Az angyalszárnyú ifjú egy pajzsot tart kezében, melyen három kisebb jel van – talán éppen Pest, Buda, Óbuda hármását jelenti? – a lábánál pedig a művészeteket is jelképező festőpaletta ecsettel és egy álarc van. Az 1927-es dátum fölött a monogram: G. E.

A művészek ezáltal nemcsak képeikkel, előadásokkal hagytak jelet maguk után, hanem ennek a háznak a tulajdonosa (vagy tulajdonosai?) segítségével gondoskodtak arról, hogy az utókor megfelelően emlékezzen ezekre az időkre. De vajon ezek az emlékek még valóban élnek? Vajon kié volt ez a ház, és kit takar a monogram? Kérdések, amelyekre én magam nem tudom a választ, de érdekelne, hogy ki tudna erről felvilágosítást adni. Lehet, hogy senki. Mert elfelejtettük őket, nem őriztük eléggé művészetüket, alkotásaikat, álmaikat.

Azt gondolnánk, hogy ezek a külső jegyek a házak falain csak úgy öncélúan lettek megvalósítva, csak magamutogatásként, vagy csak a vagyon elköltetésére szolgált. Nem így van, hiszen egyik se olyan, hogy akár kivitelezésében, akár anyagában olyan

értéket képviseljen, ami irritálta volna a kor szegényebb rétegét. Egyszerűen csak próbálták igényesebben kialakítani környezetüket.

Lepkeszárnyú gyermek a bőség kosarával

A kisebb házakon található domborművek megihlettségükkel szerettetik meg magukat. Közvetlenül s úgy érezzük, hogy mi is ezeket varázsoltuk volna oda, arra a helyre.

A nagyobb épületek, paloták, bérházak már nagyobb falfelülettel rendelkeztek. Itt sokkal több lehetőség kínálkozott a szobrászoknak, a művészeknek elképzeléseik megvalósítására. A középületek: óvodák, iskolák Újpest címerét teszik a falakra.

Újpest címere a Bródy Imre Gimnázium falán

A Diamant-ház homlokzatának domborművei

Munkaszolgáltatók domborműve az újpesti zsinagóga falán

Vannak olyan domborművek Újpest utcáin, amit a kor kegyetlensége ihletett. Ábrázolások, életképek, szenvedések egy kegyetlen korból. A zsinagóga falán állítottak emléket azoknak az újpesti zsidóknak, akiket a II. Világháború idején deportáltak. Ha a világ nem lett volna ilyen kegyetlen, akkor nekünk se kellene szembesülni ezekkel a szomorú képsorokkal. Mi látjuk ezeket nap mint nap, holott azoknak kellene ezeket az emlékezetükbe vésni, akik a valódi bűnösök, akik elkövették ezeket borzasztó embertelenségeket. Mi részvételünkkel tudunk enyhülést sugározni az áldozatok rokonainak, hittársainak, de feldolgozni ezt nekik kell – ami nagyon nehéz, sőt talán még lehetetlen is.

Munka, szabadidő és szórakozás ábrázolva a falon

A falak díszítéséből a szocreális művészet se maradhatott távol. Ők is helyet kértek a falakon. Ez már egy új korszak, új nézetekkel és új felfogással. Az ábrázolásmód újszerűsége az 1950-es években meghatározta a képek mondanivalóját. Mindenképpen a munkásosztályt, a népet kellett bemutatni, a jól dolgozókat példaként állítani. Bár az egész rendszer hazugságra épült és hazugságokkal hajtotta végre terveit – éppen ezért egyértelmű volt a bukása.

A művészek az elvárásoknak szerettek volna megfelelni, amikor politikai megrendelésre készítettek műveiket. Ebbe próbálták beleilleszteni mondanivalójukat, gondolataikat. Ennek hatására egy olyan stílus jöhetett létre, amely mindenféleképpen közelebb hozta a munkásokat egymáshoz, ugyanakkor egy új életvitelnek az életképességét sugallta. Mi is ebben a korban éltünk, mi is átértük ennek sok-sok szépségét és ellentmondását. Éppen ezért csakis mi ítélkezhetünk felette.

Anyaság jelképe egy ház falán

Ínycsiklandozó „freskó”

KAPUK

Különleges és egyedi kapukkal találkozhatunk az Újpesti házakon. A homlokzathoz stílusban illő bejárat már megfelelő hangulatot teremtett a belépőnek. Kialakítása, kivitelezése mindenkor a mestert dicséri, de természetesen ebből az elismerésből kell juttatni az építtetőnek is.

Az ablakokkal harmonizáló kapu

Vajon mikortól használunk kaput birtokunk, házunk, magánterületünk bejárataként? A kapuk a magyar és a testvérnek számító székelyek falvaiban nagy jelentőséggel bírnak. A székelyek különleges díszítéssel látják el az amúgy is érdekes nagyméretű kapuikat. De ezek jellemzik a székely településeket is. Érdemes megismerni ennek a történetét, hiszen innen kell származtatni a nálunk is használatos kapukat, mely itt Újpesten is hasonló látványosságúak, csak éppen egy más, egy városias közegben.

Tudjuk a történelemtanulmányokból, hogy a székelyek, Attila hun király népének leszármazottai. Kiváltságai a kezdetektől biztosítva voltak, s ezeket az egymást követő uralkodók – helyel-közzel – tiszteletben is tartották. A hunok gyökereit is Ázsiában keresik a kutatók, hiszen a hétköznapi kultúránk, mondaviláguk, a környezetükben alkalmazott díszítő motívumok is erre utalnak. Attilához kötődik maga a székelykapu használata is, melyre már abban az időben felfigyeltek a hozzá látogatóba érkező követek, kereskedők és utazók.

Erről így ír Priszkosz rhétor:

„Attila háza minden más háznál fényesebb. Ez a ház gerendákból és simára gyalult deszkákból volt összeillesztve és fakerítéssel körülveve, nem biztonságul, hanem csak díszül... Attila udvarára nagy kapu vezetett, melynek szárnyvonalai befelé nyíltak s nem kifelé, mint a görögöké.”

Kapu, kissé megviselt állapotban

Ami Attila környezetében csak díszként funkcionált, az immár a magyar falvakban, városokban – s így Újpesten is – védelemként is szolgált. A kerítést a magántulajdon védelmére, a szomszédoktól való elhatárolódásra használták, ugyanakkor – főleg az Alföldön és a városokban – a kíváncsi tekintetek elől való védőfalként is szolgált. Bármilyen minőségben készült a kerítés, a bejárat kaput mindenképpen díszesebbre alakították ki. Mindemellett biztonságot is sugallt.

Újpesten a Károlyi gróf által meghatározott építési rend szerint a házak az utcafrontra épültek. Mivel az épületek egymással összeértek a mezsgyénél ezáltal a bejárat kapu a ház, az épület részévé vált. Tehát nem volt külön kerítés – mint a kertvárosi részeken – hanem egymásba érő sorházként funkcionáltak. Így kapta meg városi jellegét is, hiszen a főutcán nem voltak nagyobb kertek, udvarok, csak zárt épületsor. Éppen ezért is kapott fő szerepet maga a kapu a díszítésével és szépségével.

Ablakos kapu kovácsoltvas ráccsal

Nagyon sokféle díszítési stílus alakult ki az évtizedek során, de az elmondható, hogy mindegyikük külön-külön is művészi alkotásnak számít. Egy kapu különleges és egyedi hangulatot biztosít annak a háznak, melynek bejáratát díszíti.

Oroszlánfejes kopogtató egy kapun

Kivitelezője mindenkor törekedett a megrendelő ízlésvilágának megfelelően alkotni. Számtalan variáció látható Újpest házáin. Megtalálható a klasszikusnak mondható, timpanon szerű díszítésekkel

ellátott bejárat, de találkozhatunk oroszlánfejes kopogtatóval – mely ma már csak díszként szolgál.

Timpanonos kapu kopogtatóval

Sok kapu hasonlít egymásra, de két azonosat sehol nem találtam. Úgy látszik nagyon ügyeltek arra, hogy két egyforma bejáratú kapu ne készüljön. Ugyanakkor sok olyan látható, mely jellegében hasonlít egymásra, de részleteiben nagyon is különböznek a másiktól.

A kapu fontos része az épületnek, ugyanakkor jelentős szerepet vállal mindennapi életünkben is. Nap mint nap ott van velünk, naponta többször is hozzáérünk, folyamatosan kapcsolatban vagyunk vele, mégse tulajdonítunk neki semmi fontosat. Pedig része életünknek. A kapu fogadja a vendégeket is és ő is búcsúzik el tőlük. A kapu üdvözöl bennünket is ha hazatérünk, és ő véd meg a hivatlan betolakodóktól. Közvetítő szerepe is fontos, hiszen a kapu mutatja be a mögötte élőket, a házban lakókat. Főleg a mai korban, hiszen a kapualjban elhelyezett névtáblákon tájékozódhatunk a bentlakókról s a mellette elhelyezett kaputelefonon keresztül jelentkezhetünk be.

Napjainkban már kevésbé törődünk azzal, milyen a kivitele a kapunknak. Egyszerű, minden díszítés nélküliek, mert még mi se igényeljük a szebbet, a díszesebbet. A kor divatja se követeli meg az igényes, művészi kivitelű bejáratokat. Talán az újonnan épülő, nagyobb értékű házak tulajdonosai engedhetik meg maguknak, hogy nagy hírű mesterrel, vagy hozzáértő művésszel terveztessék meg és készíttessék el saját kapujukat.

Igényesen faragott kapu

Az igénytelenség és a minimális elvárás egy kapu iránt, ez jelzi korunkat és érdektelenségünket. Pedig bizonyára más lenne a közérzetünk, ha nemcsak egyenes vonalú, csak egyszerűen összehegesztett kapuk látványa fogadna bennünket, hanem ha szép rajzolatúak, különleges vonalvezetésű kovácsoltvasból, esetleg igényesen megmunkált fából faragottak lennének.

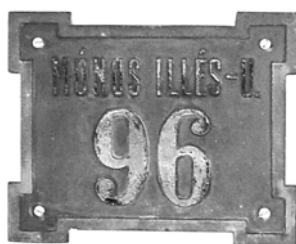
Pedig tanulhatnánk elődeinktől, akik nemcsak a lakás berendezésére ügyeltek, de szem előtt tartották az utcára néző ablakokat, falakat, kapukat. Ezek a kapuk nemcsak önmagukban funkcionáltak, vagy csak saját kivitelezésükkel jelezték egyediségüket, hanem a ház egészének részeivé váltak az által, hogy a ház stílusához igazították, illetve annak díszítő elemeivel fogták közre. A fal síkjába besüllyesztett kapu megkapta keretnek a ház ornamentikájának jellemző részeit: domborműveket, timpanonokat, virágokat. Ha egy kaput szépségnek látunk, az nemcsak a nyíló szerkezet érdeme, hanem az egész körülvéő díszítő elemek összességének, a kapun és a közvetlenül mellette és fölötte lévő falfelületet borító látványelemek együttes kisugárzásának hatása.

Nem szabad elfeledkeznünk egy nagyon fontos kiegészítőről, amely néha a kapun, máskor az épület falán látható. Ez nem más, mint a tájékozódást elősegítő utcanév és házszám. Sokak szerint nincs sok jelentősége, mégis, amikor valakit meg szeretnénk találni, ez a kis táblácska nagyon sok segítséget nyújt. Minden kornak meg van a saját divatja és stílusa még a házak számozásával is. Egy-egy tábla kivitelezése, kialakítása mutatja ezt. Az utcát és a ház számát tartalmazó táblácskák kivitelezésükben és anyagukban is változatosak. A réztáblától kezdve az öntöttvason keresztül a zománczottig mindenfélével találkozhatunk. A kivitelezés nyilván mindenkor függött az anyagi háttértől, így nem törekedtek minden esetben arra, hogy ez a jelzőtáblácska időtálló legyen. Talán nem is érdemes erre törekedni?

Sajnos a politika mindenkor változtatásra kényszeríti a helyi közigazgatást. Így néha el is tévedhetünk, hiszen az utcanévek megváltoztatása bizonytalanságot eredményez.

Ilyen változások azt eredményezik, hogy egy bizonyos közterületet több néven is ismernek, hiszen a régi elnevezés még sokáig benne van az emberekben, s az új csak nehezen kerül a köztudatba.

Két házszám ugyanabból az utcából

Újpest se szűkülöködik ilyen változtatásokban. Egyik éppen az az utca, melyben egy jelentős intézmény – a polgári iskola, ma zeneiskola¹ – is áll. Ez a Lőrincz utca. Eredeti nevét most újra visszakapta, de volt ez Mónus Illés utca, de még Komjáth Aladár is szerepelt névadóként. Ennek ismeretében talán valóban felesleges lenne időtálló anyagból készített utcatáblákat helyezni a házak falára vagy kapuira.

A kapu üzenet, egy régi korból, ugyanakkor még ma is használatos emléke és kelléke. A szép kapu a hun utódok által ránk hagyományozott művészi örökség, ezért a megőrzése a mi feladatunk is. Becsüljük meg szépségéért, csodálkozzunk el aprólékos gonddal elvégzett kivitelezésén. Jellegetes stílusa miatt válik sajátunkká. Jó, hogy még napjainkban is láthatjuk ezeket, hiszen ez által tudatosulhat bennünk őseink öröksége, ugyanakkor láthatjuk: ezzel a szépséggel is gazdagabb lett környezetünk.

Kapu érdekes faragással

¹ Az iskola is átélte a többszöri névváltoztatást

ERKÉLYEK

SZabadság érzetét kelti egy többszintes házban az erkély. Célszerűen is fel lehet használni, hiszen pihenésre, szép időben talán még napozásra is alkalmas. Legtöbbször azonban csak a külsőségek miatt használták. Ha volt egy szép erkély a házban, mindjárt sokkal előkelőbbnek tűntette fel tulajdonosát. Ha kellemes vasárnap délutánokon kisebb társaságban kiültek a tulajdonos családjának hölgytagjai az erkélyre, megmutathatták az arra sétálóknak a legújabb ruhadivatot, illetve a frissen vásárolt kalap-költeményeiket.

Igényesen kivitelezett erkély

Az erkélyen sziesztázók ugyanúgy megtekinthették az utcán sétáló hölgyek ruháit. Megbeszélhették egymás közt, hogy ki milyen öltözkémben mutatkozik az utcán, illik vagy nem illik személyiségéhez. Ha ismerték őket, még a családi problémáikról is elpletykálhattak.

Zárt és nyitott erkélyek variációi

Innen a magasból másképpen nézett ki a világ. Közelebb voltak az égen úszó felhőkhöz és távolabb a poros utcától. Kimagasodhattak a többi ember közül, ugyanakkor csak kis játékszereknek tűnhettek az utcán sétáló, vagy éppen siető emberek sokasága, a lovas-kocsik, s később az autók.

Nasser ékszerkereskedő házábanak erkélye

Ugyanakkor az erkély dísz volt a házban. Dísz, hiszen kialakításával a tervező egy kis szabadságot, egy kis természetet varázsolt az emeleten élőknek a közelébe. Praktikus volt, hiszen bármikor kiléphetek a zárt szobából a szabadba, hogy egy kis friss levegőt szívhassanak, s ehhez még csak nem is kellett utcai ruhába átöltözni.

Zárt erkély ízléses díszítéssel

Az erkély nem is olyan kis mértékben státuszszimbólumként működött. Akár zárt volt, akár nyitott, a művészi kivitel, a szép iparos munka mindenki számára egy új világot mutatott.

Erkély a Városházán

A kőből készült erkélyeknél a szobrászok, a kőfaragók mutathatták meg alkotói szabadságukat és szellemi frissességüket. A kovácsoltvas erkélyek mindenkor a kovácsmesterek ügyességét és fantáziáját, valamint a fém megmunkálásnak lehetőségeit vázolták fel, ugyanakkor a fém által megvalósítható lehetőségek sokszínűségét is dicsérték műveikkel.

gyors közlendő volt számukra. A trombita máskor is szerepelt az erkélyen, mégpedig szabadtéri hangversenyek során. A téren összegyűlt újpestiek mindenkor szívesen hallgatták az erkélyről alászálló muzsikát, akár rézfúvósoktól, akár vonósoktól. Az hiszem a mai nemzedék is szívesen venné, ha újra felelevenítenék itt, a Trombita téren, a zenés délutánokat.

Kicsi erkély

Az szépirodalomban olvashatunk legendás erkélyekről. Egyikkel a Rómeó és Júliában találkozhatunk. Újpestnek is van híresnek mondható erkélye. Ez a Városháza hátsó frontján található, a Trombita tér felől. A legenda szerint, és az idősek elbeszélései alapján erről az erkélyről „trombitálták össze” Újpest polgárait, ha a hivatal részéről fontos és

Kovácsoltvas erkélyek

Újpest bővelkedik erkélyekben, mégpedig elég változatos stílusokkal kivitelezve. A modern lakótelepi házakon is találkozhatunk vele. Ezek viszont már semmilyen stílust nem képviselnek. Ott vannak a házakon a lakás részeként, de még csak díszként se szolgálja az épületegyüttest. Talán éppen ezért szeretjük nézegetni a régi házak változatos csodáit.

9-er Jussa vagy a' Községnek magok részére egyedül a' Község lakosait kötelező, és a' hazai törvényekkel nem ellenkező rendszabályokat (statutum) az Uraság helyben hagyása hozzá járultával alkotni.

9-tenß. Die Gemeinde hat das Recht, für sich und bloß die Colonie Bewohner verbindliche, den Landes Gesetzen entsprechende Statuten, mittelst grundherrschaflichen Einfluß zu ordnen.

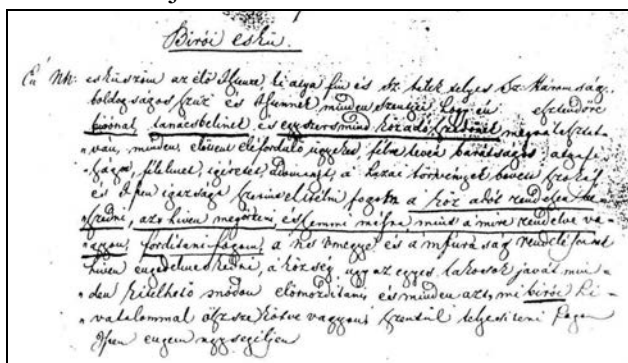
Szjpesti

Kir. járásbírósdg

BÍRÓSÁG

Rend és törvény határozza meg mindenkor egy település nyugodt működését. Az alapító Károlyi gróf is meghatározta, hogy „jussa és kötelessége” a községnek egy bíró, egy pénztárnok és három esküdt megválasztása. Ők azok, akik például értékű magatartásukkal és igazságos döntéseikkel irányítják majd az itt letelepedő embereket. A megválasztott előljárók esküt tettek:

Az eskü szövege:

„Én, N.N. esküszöm, az élő Istenre, ki atya, fiú és Sz. lélek, teljes Sz. Háromság boldogságos Szűz és Istennek minden Szentjei, hogy én ... esztendőre bírónak, tanácsbelinek és egyszersmind közadószedőnek megválasztatván minden előttem eléforduló ügyeken, félretevén barátságot, atyafiságot, félelmet, ígéretet, adományt a hazai törvények bevett

szokás és Isten igazsága szerint elítélni fogom a köz adót rendesen beszédni, azt híven megőrzeni és semmi másra, mint a mire rendelve vagyok, fordítani fogom, a nemes vármegye és a méltóságos uraság rendelkezésének híven engedelmességek, a község, úgy az egyes lakosok javát minden kitelhető módon előmozdítani és minden azt, mi bírói hivatalommal összekötte vagyok szentül teljesíteni fogom.

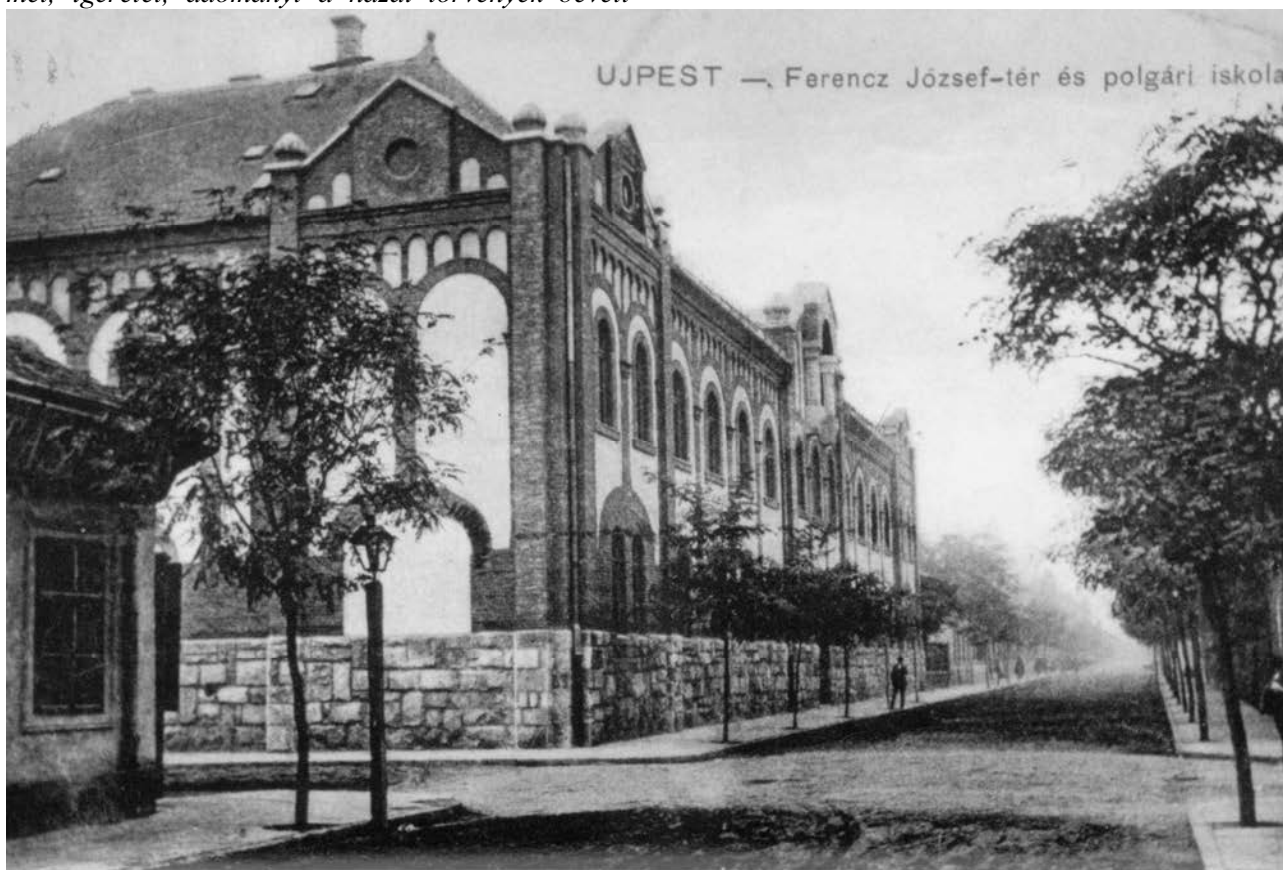
Isten engem úgy segítjen.”

A település belső működtetéséhez is kellett törvényeket alkotni. Az Alapítólevélben erre is történik utalás.

9-er Jussa vagyona' Községnek magok részére egyedül a' Község lakosait kötelező, és a' hazai törvényekkel nem ellenkező rendszabályokat (statutum) az Uraság helyben hagyása hozzájárultával alkotni.

Mint a következő oldalakon olvashatjuk, sokszor kellett a törvényt alkalmazni, hiszen a betelepülő iparosok mellett a kevésbé törvénytisztelő elemek is próbáltak itt megtelepedni.

Nehézkes volt az igazságszolgáltatás mindaddig, amíg önálló bíróság nem működhetett Újpesten. Bár még nem kapott városi rangot, de 1900. január 1-én az új épületében megkezdheti munkáját az újpesti járásbíró.

A bíróság épülete egy képslapon hibás felirattal

AZ ÚJPESTI ZENDÜLÉS ÉS MÁS ESETEK

Kétes elemek és kalandorok bűvőhelyének mondták egyesek Újpestet. Miért kellett kennyire félretájékoztatni a pesti embereket? Talán féltékenységből, netán irigységből? Azért, mert az etnikailag vegyes lakosság elképesztően szép eredményeket ért el a gazdaságban, a kultúrában, s nem utolsó sorban a vallásban? Az is zavarhatta a hírlapok „firkászait”, hogy az ide betelepült emberek furcsa keveréknyelvet beszéltek, melyet ők nem mindig értettek. Nem is csoda, hiszen német, tót, oláh, rutén, horvát, szerb s ki tudja még hány nemzet szülőtte telepedet itt meg a magyarok mellett. Lehetséges, hogy a tájékoztatás felelősei nem szívlelték ezt a vegyes közösséget. Pedig közöttük élve teljesen más világ tárult volna fel előttük.

Bár volt itt zendülés, pénzhamisítás, bérkocsisok torzsalkodása, sőt még a postán egy pénzrablási kísérlet is. Ez mégse jelentheti azt, hogy Újpest a bűnözés melegágya lett volna. Itt megint felmerül a tájékoztatás felelőssége, hiszen, ha nem az igazságot írják, vagy csak egyszerűen meg se írják az igazságot, máris más képet láthatunk s nem a valóságot. (Sajnos ez jellemző a mai sajtóra is, de ez a figyelmeztetés a részemről már a jövő kutatóinak szól!!!)

A felületes szemlélőket meg lehetett téveszteni, de azok, akik naponta voltak kapcsolatban ezzel a – hirtelen felnötte vált – várossal, nyilván másként vélekedtek.

A ZENDÜLÉS

Az újpesti zendülésként ismert események – melynek híre és története bejárta a korabeli sajtót – 1874. március 7-8-9 napokon történt. Ez a sajnálatos esemény jól mutatja a fejlődő nagyközség közbiztonságának gyengeségét, az adóügyi jogszabályok igazságtalanságát, a végrehajtó hatalom kapkodását, ügyetlenségét s az iparosok kiszolgáltatottságát.

Mindennek tulajdonképpen az adóhátralék befizetésének elmaradása volt. Bármennyire is jól dolgoztak az iparosok, a rájuk nehezedő járulékos költségek s a kiszabott adóterhek sokszor meghaladták bevételük nagyságát. Ezért is fordulhatott elő, hogy Imre Mihály hentes (és háztulajdonos) olyan helyzetbe került, hogy képtelen volt kifizetni a számára kivetett adót. Sőt több figyelmeztetés után se tudta ezt megtenni, hiszen nem az adóbefizetés megtagadása volt a tény ez esetben, hanem egyszerűen a pénz hiánya. Hiába sok munka, a nehézségekkel való mindennapi küzdelem – ha nincs forgalom, akkor nincs bevétel. Ha pedig mindezt megtétezik különleges adókkal, mint például a községi póttadóval, akkor természetesnek tűnik az elszegényedés is. Ez történhetett Imre Mihállyal is. A végrehajtó próbált humánus lenni és az elmaradt

adósság befizetését elhalasztotta március 5-re. Amikor a végrehajtó megjelent, – most már követelve az elmaradt 62 forint befizetését – a hentes csak 30 forintot adott át azzal, hogy az üzlete nem maradhat pénz nélkül s majd egy későbbi időpontban a különbözetet is átadja.

Szigorú és rendíthetetlen volt a végrehajtó. Mivel nem vehette át a teljes tartozást, ezért úgy döntött, hogy a hentes lakásában lévő bútorokat lefoglalja, sőt azonnal el is akarta szállíttatni. Imre Mihály ellenállt s nem engedte, hogy kis vagyontkáját a házból kivigyék. Ekkor döntött úgy a végrehajtó, hogy pandúrok segítségét kéri. Ez volt az a végzetes lépés, mely a későbbi lavinát elindította. A pandúrok lefoglalták az ellenszegülő henteset, akit a bíró elé vittek. A vád: hatóság elleni erőszak. A büntetés ehhez mérten csekély volt, hiszen egy órai elzárásra ítélte őt Weltz Károly bíró.

Ettől kezdve felgyorsultak az események. Mikor kis idő múlva lement a fogva tartotthoz a kisbíró, meglepődve tapasztalta, hogy a saját nadrágszíjával akasztotta fel magát a fogdaablak rácsára.

A hír futótűzként terjedt el Újpesten, hiszen már a végrehajtási nehézségekről is többen tudomást szereztek. Ismerték jól a hentesmestert, s nem tudták róla elképzelni, hogy ilyen csekélység miatt dobja el magától az életét. Arra gyanakodott mindenki, hogy a pandúrok kínozták halálra, s hogy szörnyű tettüket palástolják, hát ők akasztották fel Imre Mihályt a nehezen megközelíthető ablak rácsára.

Két újpesti polgár panaszt tett Szilassy Péter vármegyei alispánnál. Közölték vele, hogy ők maguk is, de az egész város kételkedik az öngyilkosság tényében. Az alispán nem tulajdonított a bejelentésnek olyan nagy fontosságot, ezért a bejelentőket – hivatalnoki nemtörődomséggel – elküldte a járási szolgabíróhoz.

Az emberek viszont látni szerették volna az áldozatot, ezért követelték, hogy adják ki a holttestét. A tömeggel azt közölték, hogy Imre Mihály holttestét a saját házába vitték. Természetesen mindenki odasietett, hiszen látni szerették volna. A háznál viszont kiderült, hogy ott bizony nincs. Ekkor egy jól értesült személy azt kiabálta, hogy a holttest már a temető ravatalozójában van. A tömeg nagy zúgolódással a temetőhöz vonult. Itt valóban megtalálták Imre Mihályt, de a testén lévő sérülések alapján igazolni látszódnak gyanújuk, a vádlott megkínzása.

A másnapi boncolás utáni hivatalos álláspontot Ugró Gyula így idézi:

„A pincének melyben Imre elzárva volt, rostélyos ablakai oly magasan fekszenek, hogy azt kinyújtott

karral elérni nem lehet. Két lányira az ablaktól deszka ágy állott, s Imre, hogy az öngyilkosságot végrehajthassa, kivett az ágyból egy deszkát, azt a falhoz támasztotta, s ezen felmászva, egyik kezével belefogódzott az ablak rostélyába, míg másik kezével a rostély körül vetvén sziját, azt hurokra kötötte. Ezután a nyakára vetvén a hurkot, a deszkát maga alól kilökte, de mivel a szij rövid volt, állával az ablak párkányába akadt.”

Valóban fantáziadús lehetett a jegyzőkönyv írója, mikor ezt papírra vetette. Ugyanis egy alpinista ügyességét ruhazza a hentesmesterre s elfeledkezik arról a pszichológiai hatásról, hogy 32 forint miatt – bár az abban az időben jelentős összeg volt – nem dobja el magát az életét senki se.

A koncepciók gyártása már ebben az időben is tért nyert s a legszomorúbb az, hogy napjainkban is hasonló meséket olvashatunk rendőrségi jelentésekben.

Már a boncolás napján is kifejezték elégedetlenségüket az emberek s ebből következtetett az előljáróság arra, hogy a másnapra kitűzött temetés se fog simán lezajlani. Érdekes, hogy az ezen a napon megjelent Neues Pester Journal című lap is azt sugalmazta: Imre Mihály a pandúrok kegyetlenkedésének áldozata. A temetés lebonyolítása is ezeket a vádakat támasztotta alá, hiszen egyházi temetésre készülődtek, ugyanakkor ismert az a tény, hogy az egyház öngyilkosokat nem temet el.

Mintegy háromezer ember gyűlt össze a gyászoló család házában. Ez a tömeg elsősorban az áldozat ismertségének szólt, ugyanakkor nagyon sokan csak a felháborodásuknak szerettek volna hangot adni.

Az község előljárói a főtí pandúrokhöz fordultak segítségért. Forster György főtí pandúr-biztos meg is jelent 4 pandúrral, akiknek azt az utasítást adta, hogy jelenlétükkel ne borzolják a kedélyeket, húzódnak távol a tömegetől, s ha azok mégis támadólag lépnek föl ellenük, hát inkább vonuljanak vissza a község házához.

A temetési menet az árpád úti háztól egy kis kerülővel ment a temetőbe. Azért, hogy érinthesse a község házat, ezzel is demonstrálva a jogtalan pandúri atrocitás miatt. A némán vonuló tömeg „megelégedett” azzal, hogy kővel bedobálta a község háza ablakait. Tovább vonulva eljutottak a bírósághoz, ahol szintén betörték az ablakokat, majd az ablak között elhelyezett párnát meggyújtották és a szobába dobták. a tüzet a bentiek eloltották.

A tömeg ezután a csendbiztost kezdte el üldözni, aki menekülése közben lelőtt egy embert. Végül sikerült a feldühödött tömeg elől elbújni. Mikor elmúlt a közvetlen veszély, matróruhába bújva menekült tovább s táviratban kért katonai segítséget.

A temetőben minden különleges esemény nélkül befejeződött a szertartás. Már-már azt hitték az elől-

járók, hogy a tömeg lenyugodott. Pedig csak ezután dühödött fel a tömeg. A biztonságos távolságban álló pandúrokat megzavarták. A feldühödött tömeg visszatért a község házához és valósággal megostromolta azt. Ami itt történt, az már nem is egyszerű bosszú, hanem közönséges vandalizmus volt. A felháborodott emberek közé nagyon sok olyan személy keveredett, akik csak a nagy zűrzavarban elkövethető rombolásra, és rablásra számítottak. A község háza szobáiban lévő bútorokat összetörték, az éghető anyagokat felgyújtották, az értékeket, ruhákat, készpénzt elvitték. A tömeget csitítani próbáló a jegyző életére törtek, a pandúrok se érezhették magukat biztonságban, hiszen menekülésközben egy asszonyt le is lőttek. Sőt a Mészáros nevű pandúr elesett és megsérült, így feldühödött emberek nekiestek, egyik szemét ki is szúrták, fejét betörték. Valószínűleg meg is ölik, ha nem sikerül az indulatokat időben lecsillapítani.

Ebben a nagy zűrzavarban a zsványok is „munkához” láttak. Ki akarták rabolni a postát és a plébániát is. Szerencsére erre már nem került sor, mert megérkezett Pestről a katonaság. Az egyenruhások láttán a tömeg szétfutott. A lángokban álló község háza oltását csak ekkor tudták megkezdeni a tűzoltók. Az épületből szinte semmi nem maradt. A következő években lakóházakban intézték a közügyeket.

A katonaság 1874. márciusától 1876. szeptemberig volt Újpesten, mivel féltek egy újabb zendüléstől. Hat év múlva – 1882. októberében – viszont újra egy lovasszázad állomásozik itt, mivel a tiszaszlári események miatt tartottak egy antiszemita megmozdulástól, hiszen Újpest nagyszámú zsidó lakossal rendelkezett.

Az Újpest, a zendülés megtörténte miatt újra negatív megítélés alá került. A szenzációra éhes firkászok végre kiélhették magukat s egyre másra jelentették meg erről eszmefuttatásaikat.

A PÉNZHAMISÍTÓK

Nyomdászként tanultam a pénznyomtatás rejtjelmeit, hiszen ez a szakmánkhoz tartozik. Éppen ezért tudom, hogy ennek hamisítása még a régebbi időben is bonyolult volt, amikor még nem volt a papírba beépített fémszál, meg hologram, meg UV festék. Tehát a hamisítás nem kifizetődő! Mégis minden korban próbálkoznak vele, hiszen így munka nélkül juthatnak jelentős vagyonhoz. Vagyis juthatnának, ha nem buknának le minden esetben. Ha már pénzhamisítás, akkor miért is ne Újpesten történjen?

1875-ben történt a hamis hatások esete. Budapestre érkezett két személy, akik az akkor már igen csak fejlődő városba egy új „iparágat” szeretett volna létrehozni. a pénzhamisítás azonban veszélyes játszma s mint tudjuk nem jutalmazza se az állam, se

a rendőrség, mivel a hamisítást a törvény mindenkor büntette. A két vállalkozó kedvű fiatalember talán azt hitte, hogy itt a sok-sok üzlet és műhely árnyékában nem tűnik fel tevékenységük. A rendőrségnek azonban sikerült őket éppen „munka” közben meglepni s utána ezért meg is kapták méltó jutalmukat: börtönbe kerültek.

Az esetről még annyit szeretnék megjegyezni, hogy egyes értesülések szerint a hamis hatások gyártása nem is lett volna gazdaságos, hiszen az „új iparosok”-nak jóval drágábban sikerült csak előállítani.

Nem is készült soha többé Újpesten hamis pénz. Mégis, bármikor előfordult az ország más vidékén ilyen eset, azt mindig újpestinek mondták, újpestinek könyvelték el. Így tulajdonképpen az 1875-ben történt eset hosszú évekre meghatározta Újpest megítélését – oktanul, jogtanul.

Ezt támasztja alá az évekkel később történt eset is. Ugyanis 1896-ban Angyalföldön lepleztek le egy pénzhamisító bandát. Igen! Nem Újpesten, hanem Angyalföldön, a szomszédban. Mégis úgy adták hírül a budapesti bulvárlapok, hírlapok, mintha a nevezetes hamisítás Újpesten történt volna. Habár 1875 óta semmi hasonló nem történt, mégis újra és újra Újpest község hírnevét rongják ezekkel a téves híradásokkal.

Rablógyilkosság is felborzolta Újpest békés polgárainak kedélyét 1878-ban. A Rózsa testvérek követték el ezt a szörnyű tettet január 26-án. Nem Rózsa Sándor rokonságába tartoztak, s azt hiszem az alföldi betyár meg is tagadta volna őket, ha így lett volna. A fő szervező Rózsa István, már büntetett előéletű volt, hiszen postarablásért már ült börtönben. Társai is szembekerültek már a törvénnyel. A könnyű pénzszerzés lehetősége nem a mindennapos munkában rejtett, így folytatták sötét üzemeiket.

Ezen a hideg januári estén testvérelével Gyulával, és barátjával Kellner Ignáccal mentek el Pajor Nándor szatócsüzletéhez. Nem vásárolni szerettek volna, mivel nem pénz volt náluk, hanem kés és egy revolver, ami – mint tudjuk – akkor sem volt fizetőeszköz. Túl későn érkeztek oda, mivel az üzlet már zárva volt. Tervükről azonban nem mondtak le. Éppen ezért másnap újra megjelentek Pajor házában, mely egyben az üzlete is volt. Nem volt szerencsénk most se, mivel még nem voltak bezárva, de az üzletből a konyhába nyíló ajtó nyitva volt és ott meglátták a házigazda egyik nőrokonát és feleségét. Nem szerettek volna szemtanút, ezért közölték a boltossal, hogy ne zárjon be, mert nemsokára visszatérnek vásárlási szándékkal, csak hazasietnek egy kis pénzért. Pajornénak gyanús volt a három alak, így megpróbálta férjét lebeszélni a késői nyitva tartásról. Pajor megnyugtatta párját, mivel a fiatalabb fiú és az anyja néhány évvel ezelőtt a szomszédban laktak és semmi rosszat nem tudott róla elképzelni.

A feleség tovább aggódott. Úgy látszik működött a hetedik érzéke, mert abban állapotodott meg a férjével, hogy a biztonság kedvéért ott lesz a konyhában egy töltött pisztollyal. Ez az elővigyázatosság is mutatja, hogy nem volt olyan bizalomgerjesztő a két Rózsa testvér és a barátjuk.

A Pajoréknál tartózkodó nőrokon már lefeküdt, amikor a kis társaság visszatért. Szándékuk egyértelmű volt: pénzt szerettek volna. Azt hitték, hogy ebben a kis szatócsboltban sok pénzt markolhatnak fel. A gyilkosság már eleve szerepelt a terveikben, hiszen azért vittek magukkal kést. A szatócsüzletbe érve az idősebb Rózsa fiú azonnal megtámadta a tulajdonost, míg Kellner Ignác a konyhában pisztolyt szorongató asszonyra vetette magát és több kés-szúrással végzett vele.

Nem volt értelme a fölösleges kegyetlenségnek, hiszen alig találtak egy kevéske pénzt az üzletben. A szobában pihenésre tért nőrokon – Iperszky Júlia – hallotta sikoltozást és a dulakodást. Az ajtót magára zárta és reggelig ott reszketett kétségbe esve. Mindenesetre az ő vallomása alapján sikerült rövid időn belül elfogni a tetteseket.

A szörnyű gyilkosság híre gyorsan terjedt Újpesten és a fővárosban is. Mindenki szörnyülködött, mindenki tájékozott volt, mindenki jobban értesült volt a másiknál. A bírósági tárgyalás színhelyére nagy tömegben érkeztek meg a kíváncsi cselédek, de sok volt a még kíváncsibb úri kisasszony is. Valóságos divatbemutató volt a bíróság folyosóján, hiszen az úri kisasszonyok a legújabb divat szerint kiöltözve jelentek meg a tárgyalás helyszínén. Ha a korabeli híreknek hinni lehet – bár a túlzásokért ma se kell a szomszédba menni – akkor a gyilkossági per végeredményére váró közönség és a beidéztet tanúk a tárgyalás szünetében jóízű falatozásba kezdtek. Így örökíti meg ezt a jelenetet az újságíró tolla:

„...dél felé egyszerre csak előkerülnek a tanúpad alól a több rendbeli kosarak, szárnyasok, sonkák, szalámik és diós-kalácsok – a tanú-gyülekezet kínálja egymást, kínálja a háta megett ülőket.”

Az újságírás és a hír szertekürtölése nem állt meg ezen a ponton. A piacokon már reggel hangos kiabálással ajánlották a rikkancsok a kíváncsi embereknek a gyilkosságról készült kis füzetecskét. Még tárgyalás se volt, még ítélet se született, de a pénzre éhes tollnokok máris hasznot szerettek volna húzni ebből a tragédiából. Azt hiszem, ez ma is így működik – tehát semmi sem változott azóta!

Az ítélet megszületett: Rózsa Istvánt, az idősebb fiút kötél általi halálra, fiatalokorú öccsét, Gyulát húsz évi fegyházra, míg Kellnert, – aki tulajdonképpen katonaszökevény volt – visszazállították Komáromba s ott végezték ki.

Egy bűnöző kivégzése nagy eseménynek számított a fővárosban. A kíváncsiak mind ott szerettek volna lenni a kivégzés színhelyén. A több ezres tömeget csak egyszerűen csöcseléknek nevezi az korabeli hírmondó. A kivégzés végül nagy tanulságokkal szolgált az újságírásnak és az olvasóknak is, hiszen a tollnokok kifejtették véleményüket a bűnről és annak következményeiről. Túldramatizált írásokban mesélték el az eseményt és tudálékosan levonták annak tanulságát: a bűnös mindenkor megkapja méltó büntetését, ha a becsületesen dolgozó emberek kárára cselekednek.

Az idő azonban mindent elmos. Az emlékek megkopnak, a fájdalom elmúlik. A településen élők tovább végzik mindennapi munkájukat és már nem is gondolnak a szörnyű tragédiára. Talán éppen ezért 1888-ban már múlt időben beszélnek az újpesti bűnözésről:

„Eleinte sok volt a csöcselék és a pestmegyei, valamint a városi rendőrségnek ugyancsak meggyűlt a baja az újpesti tolvajszövetkezetekkel és pénzhamisítókka. De a rohamos fejlődés, új gyárak alapítása, jobb igazgatás, midőn a helység a fővárosi rendőrség körébe vonatott, csakhamar megváltoztatták e sokban amerikai állapotokat.” (Marczali Henrik)

PÁNCÉL GÁBOR BALLADÁJA

1882-ben Páncél Gábor az egyik megyeri istállóban szolgált kocsisként. Felelősségteljes, bizalmi állás volt ez egy birtokon. Nem tudni, milyen körülmények között élt, hiszen nagyon sokan a jó megélhetés reményében és tudatában dolgoztak itt vele együtt. Talán többre vágyott annál, mint amit addig elért, vagy csak egy kialakult rossz viszony mérge-sedett el, amikor egy angol lovászt meggyilkolt s tőle némi készpénzt is elvett. Nem sokat, hiszen annak is kevés lehetett. Nem volt egy dicséretre vagy dicsőségre méltó tett, mégis egy romantikus balladát költöttek róla. A ballada szomorú sorait olvasva az elkövető szeretteit is áldozatként láthatjuk. Az érdekes hangvétellő balladát érdemes megőrizni az utókor számára:

*Páncél Gábor, Páncél Gábor
kocsislegény a javából,
miért is e világra lettél,
sokak bújára születél.*

*Apád volnék: gyaláználak,
Anyád volnék: siratnálak,
Őcséd volnék: átkoználak,
Fiad volnék: tagadnálak.*

*Babád vagyok, mit csináljak?
Ölelgetem az ágyfádat,
az ágyfádat, a párnádat,
vérbe áztatott ruhádat,*

*kibe akkor éjjel voltál,
akire tisztát váltottál,
a pokolban égjen porrá:
az lett rajtam ostorrá!
De a könnyem meg eloltsa,
tested takarta a gyolcsa,
hej, a tested ez takarta,
de a bűnöd elárulta,
téged vitt a bitófára,
engem a nagy árvaságba!*
* * *

Zsebesek és tolvajok is ügyködtek már ebben az időben például a zsúfolt lóvonatokon. Kihasználták az utazóközönség, a kofák, iparosok, hivatalnokok figyelmetlenségét s máris akcióba léptek. Az Újpest és Vidéke című újság hírei közt beszámol arról, hogy éppen ide, Újpestre érkező karmestert, Révay Ármint érte az a kellemetlenség, hogy zsebéből ki-lopták az ezüst óráját.

A zsványok, kalandorok s minden kétes hírű egyén kész paradicsomnak könyvelte el ezt a fejlődő s bizony ezáltal gazdagnak vélt községet. A helybe-liek próbálták őket leleplezni, mindenkinek az volt a célja, hogy az ilyen személyekre itt egyáltalán nincs szükség. Fellepni ellenük viszont csak a hatóság tudott. Éppen ezért látható volt a megkönnyebbülés ebből a szempontból, amikor 1890-től az államrend-őrség hatásköre Újpestre is kiterjedt. A megtisztult környezetben a lakosság is fellelegezhetett, hiszen ezek után már nem emlegethették őket egy lapon a bűnözőkkel. Ezen túl már a firkászok se terjeszthet-tek téves információkat.

„Mindezek miatt keletkezett régi hírt, különösen az összlakosság rovására, igazán csak a rosszakarat ter-jeszthette, mert az itt állandóan letelepedett lakosság mindég szorgalmas, törekvő s mindenek felett becsüle-tes munkásnép volt.” állapítja meg Ugró Gyula.

Nem is csoda, hogy a bűnözők és a munkakerü-lők paradicsoma volt egy ideig Újpest. A népessége nagyon változó összetételű volt, hiszen sokfelől jöttek ide a megélhetés biztos reményében. Nyelvük, beszédjük eltérő volt, s talán éppen ezért is alakult ki egy olyan keveréknyelv, melyet csak itt ismertek. A sok idegen között elfért az is, aki nem tisztességes munkával töltötte mindennapjait. Az emberek alig ismerték egymást, nem kutakodtak a szomszédjuk után. Egy bizonyos idő után alakultak ki szorosabb kapcsolatok, barátságok. Mindenki a saját életét élte, a saját problémáival volt elfoglalva. Időnként az újságokból, máskor a piacon, vagy az utcán értesül-hettek a környéken működő kétes elemek tevékeny-ségéről. Az idő azonban mindenféleképpen ellenük dolgozott, hiszen, nem lehetett sokáig titkolni sötét üzelmeiket, így szép lassan elköltöztek és a város is kezdett megtisztulni tőlük. A kétes hírnév azonban a sajtó jóvoltából még sokáig fennmaradt.

POSTA

Távoli kapcsolatok fenntartása, hivatalos ügyek intézése, csomagok távolabbi címre való eljuttatása már évszázadok óta a mindenkori posta, vagy postaszolgálat dolga volt. Postakocsi útvonalak hálózták be Európát s ezen belül Magyarországot is. Eleinte személyszállítást is végeztek, de a közlekedési eszközök fejlődésével ezt a feladatot más társaságok vállalták át. A posta szolgáltatása is folyamatosan átalakult és tevékenysége nélkülözhetetlenné vált.

A levelek kézbesítését és a kisebb csomagok – 5 kilóig – kiszállítását 1882-ig mindössze három alkalmazott végezte. Ők Pestről hordták ki a leveleket és az egyéb küldeményeket és ők vitték el a fővárosba az innen elküldötteket is. Munkájuk során díjmentesen vehették igénybe a lóvasutat, hiszen annak engedélyezésekor ezt feltételül kötötték ki. A nehezebb csomagokért a címzettnek, küldésnél pedig a feladónak kellett bemenni Pestre saját, vagy bérelt fuvarossal.

A helyben működő gyárak és kereskedelmi egységek postaforgalma fokozatosan növekedett, ezért a tulajdonosok szorgalmazták egy helyi postahivatal létesítését. Az első újpesti posta 1883. december 1-én, a Váci úton kezdte meg működését 8 fővel.

Újpest gyarapodott gyárakban, üzletekben, lakásokban. A megnövekedett hivatali és lakossági igények a postával szemben azonban megkövetelte egy lényegesen nagyobb hivatal létesítését.

A Postapalota képeslapon

Az új postapalota 1928. december 18-án kezdte meg működését 39 helyiséggel és 79 alkalmazottal. A főpostával párhuzamosan még négy kisebb hivatal is működik a város területén. A 12 körzetre osztott Újpesten naponta kétszer kézbesítik a leveleket, a pénzt és a csomagokat. A nagyobb és fontosabb küldeményeket saját lovas kocsival, a táviratokat pedig kerékpárral hordják ki. Gondoltak a levelek begyűjtéséről is, hogy ne kelljen minden egyes levéllel a postára bemenni, ezért 65 levélgyűjtő szekrényt helyeztek el a településen.

A modernizálás a postánál is jelen van, hiszen a központi posta be lett kapcsolva a budapesti távbeszélő hálózatba. A telefon-előfizetők száma 1910-ben 138 volt. Az igények növekedésével ezt is bővíteni kellett. Mivel ekkor még nem automata, hanem kézi kapcsolású volt a hálózat, így kezelőszemélyzetet kellett alkalmazni. Létszámuk 22 fő volt.

1929-ben már automata kapcsoló segíti az 1200 telefon-előfizető beszélgetéseit.

A postára és alkalmazottjaira munkájuk közben nagy és veszélyes feladat is hárul, hiszen nagy összegű pénzforgalma van. A postai bélyegek s egyéb árucikkekből származó bevétel éppen úgy átmegy az itt dolgozók kezén, mint a kifizetésre beérkező nyugdíjak, vagy más pénzküldemények. A felelősség mindenkor nagy s ezzel együtt a kísértés is. A becsület azonban nem eladó és nem mérhető semmennyi pénzzel.

A Posta homlokzata a Mátyás Lajos utca felől

A postai alkalmazottaknak mindenkor feddhetetlennek kellett lenni. Bizalmi munka volt és ma is az – nagyon nagy felelősséggel. Egy pillanatra se szabad kísértésbe esni.

A postán átmenő pénzforgalom mások fantáziáját is megmozgatta. Itt kell megemlítenünk Antal Gyulát, az 5 számú postahivatal vezetőjét. Ugró Gyula könyvében így ír róla:

„...Antal Gyula, a kinek hősi magatartása folytán fegyveres betörőkkel szemben élete kockáztatása mellett megmentett kincstári vagyonért a legfelsőbb elismerés jutott osztályrészül.”

Arról nem ír a szerző, hogy az elismerés milyen összeget takar, de remélhetőleg anyagilag is elismerték bátor cselekedetét.

A város fejlődésével egyre több munkája lett a postának. A mai technikai feltételek mellett gyorsabban és biztonságosabban dolgozhatnak, ugyanakkor a lakosság felé is bővítik szolgáltatásaikat.

IGAZOLVÁNYOK, SZERZŐDÉSEK,

Egy ember életében számos olyan esemény történik, melynek során bizonyítványokat, okleveleket, igazolványokat állítanak ki részére, dokumentálva annak hitelességét, valóságát. Már gyermekkorunkban megkapjuk az első ilyen igazolást, mégpedig a születésünk alakalmával, majd a kereszteléskor s ez a sor folytatódik az iskolai bizonyítvány formájában. Szinte életünk végéig folyamatosan ellátnak ilyennel és hasonlókkal a hivatalok, intézmények.

Sok olyan igazolványt, igazolást ismerünk, mely a kibocsátás idején nagyon fontos volt, ma azonban csak mosolygunk rajta. Természetesen a legtöbb irat életünk nagyon fontos részévé válik. Ez a már előbb említett első okmány, mely a születésünket igazolja. A fontossági sorrendben az iskolai bizonyítvány következik, mely évek, évtizedek múlva csak mint kötelező dokumentum szerepel, hiszen a benne lévő adatok elvesztik fontosságukat. Egy idő múlva már nem érdekes, milyen eredménnyel végeztük el iskoláinkat – a fontos az, hogy papír legyen róla.

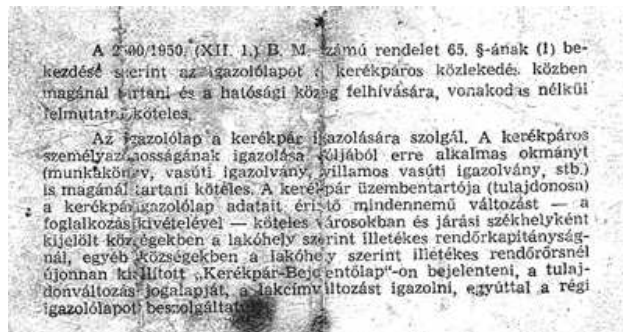

Miskolczi Ernő kerékpár bejelentő lapja

Más szerepet töltenek be azok az iratok, melyek az életvitelünk, a hétköznapi munkánk során kerülnek a birtokunkba. Nézzünk meg néhány érdekes papírt. Itt látható Miskolczi Ernő kerékpár bejelentő lapja. Érdekes ez mai szemmel, hiszen erre ma már semmi szükség. Egy autó megvásárlását be kell jelentenünk, nyilván az adófizetés szempontjából, de a kerékpárt már nem.

A kerékpár bejelentése után kapott a tulajdonos egy „Kerékpár igazoló lap”-ot. Ma már elképzelhetetlen, hogy ilyen papírt, ilyen dokumentumot hordjon magával mindenki, aki kerékpárral közlekedik. Abban az időben ez fontos, sőt kötelező volt. Az igazolvány egyik oldalán a tulajdonos és a kerékpár adatai (gyártmánya, típusa, gyártási száma) szerepelnek. Tulajdonképpen azt a funkciót töltötte be, mint a forgalmi engedély az autóknál, azzal a kü-

lönbséggel, hogy a kerékpárokat nem kellett időszakonként műszaki vizsgára vinni. A nyomtatvány hátoldalán ott voltak a kerékpárosra vonatkozó előírások.

Az Igazolólap hátoldala

Azt olvashatjuk rajta, hogy a „Kerékpár Igazolólap” a kerékpár igazolására szolgál. Ez talán nem is olyan meglepő. Azt is megtudhatjuk, hogy az igazolványt mindig kötelesek magával hordani a tulajdonosa, majd azt igazoltatáskor haladéktalanul fel kell mutatni. Minden változást az illetékes rendőrségen be kell jelenteni, mégpedig a „Kerékpár bejelentő lap”-on. Ez is azt mutatja, hogy valóban úgy funkcionált, mint egy forgalmi engedély. Természetesen ez arra is szolgált, hogy a használója igazolja azt, hogy az ő tulajdonát képezi ez a kétkerekű jármű. Lehetséges, hogy a mai világban is fontos lenne egy ilyen igazolás?

Az Újpesti Előre Kerékpáros Kör igazolványa

Újpesten 1904-ben megalakult egy kerékpárosokat tömörítő társaság. Tulajdonképpen ez talán egy mai autós egyesületnek felelne meg. Fényképes igazolványt is kaptak a kör tagjai, melyet egy pecséttel hitelesítettek. A pecsét közepén egy szárnyakkal ellátott kerék látható, jelezve, hogy a kerékpárosok miként is közlekednek.

A személyazonosság igazolása is fontos volt. Ezt is különböző módon oldották meg. Más és más igazolások voltak használatban.

Szám **4638**

Engedélyokirat
rádió-vevőberendezés létesítésére és üzemeltetésére.

Melynek alapján *Miskolci Ernő*
(az engedélyes neve) *Budapest* (lakóhelye) kerület
Chit Bellert utca (ut. tér) *12* sz. — emelet *1* ajtó jogosult kizárólag
rendes.

használatra egy rádió-vevőberendezést létesíteni és üzemeltetni.
Használati díj címén havonta *2,40* Ft tartozik az engedélyes
postahivatalnál nyugta ellenében előzetesen befizetni.
Minden lakásváltást a díjak beszedésére kijelölt postahivatalnál azonnal be kell jelenteni.
Ez az engedélyokirat csak az ellenőrzési hónapra esedékes használati díj befizetését igazoló nyugtával
együtt érvényes. Érvényessége a kiállítás követő tizedik év végéig, illetőleg az esetleges lemondásig vagy
visszavonásig tart.
Ha az engedélyokirat érvénye az engedélyes hibájából vagy más ok miatt (lemondás, halálessé stb.)
megszűnik, az engedélyokiratot a díjak beszedésével megbízott postahivatalnak vissza kell adni.
Kelt *Budapest* n. *1930* év *dec* hó *10* nap.
Gutt aláírás.

Megjegyzés: A jelen engedélyokirat csak egy vevőberendezés üzemeltetésére jogosít, az engedélyes azonban egy engedély-
okirat alapján saját használatára több vevőkészülék vagy lényeges alkotórészt is beszerzhet és készíthet az
engedélyokiratban megjelölt helyen rendes használatára felváltva üzemben tarthatja.

778. sz. nyomtatvány. Engedélyokirat rádió-vevőberendezés létesítésére és üzemeltetésére.

Rádió használati engedélye

Meglepő az, hogy a múlt század elején még egy rádió működtetéséhez is külön engedély kellett. Ma, amikor az üzletekben bármennyi készüléket vásárolhatunk, elképzelhetetlennek tűnik az, hogy esetleg a mai viszonyok között is a hatósági engedéllyel használjuk ezeket. Pedig ez 1930-ban csak így működhetett. Az engedély hátoldalán meghatározzák, hogy milyen feltételekkel használhatja a berendezést. Érdekes az előírás, miszerint a készüléket máshová is elviheti magával a tulajdonosa, s ott ideiglenesen üzemben is tarthatja, de csak akkor, ha ezt az engedélyezési okiratot is magánál tartja. A feltételekben szerepel az is, hogy a kereskedelemügyi miniszter bármikor visszavonhatja ezt az engedélyt.

Az iskolában eltöltött időszakot is dokumentummal, vagyis egy bizonyítvánnyal igazolják, melyet később munkavállalás esetén be is kell mutatnunk, hogy meggyőződjünk végzettségünk fokáról. A munkába állásunk is adminisztrációval kezdődik, hiszen ki kell állíttatni a nevünkre szóló munkakönyvet, melybe majd beírják a munkában eltöltött időnként azok a munkahelyek, ahol alkalmazásban leszünk. (Sajnos ez a munkakönyv megszűnése miatt ma már nem így működik!) A munkakönyvek tanulmányozásakor megismerhetjük azokat a vállalatokat, iparosokat, amelyek az okmány tulajdonosát bizonyos időszakokra alkalmazták. A beírt adatok nagyon sok információt hordoznak, hiszen megismerhetjük a dolgozó személy munkában eltöltött idejét, azt is, hogy milyen beosztásban, vagy szakmában dolgozott. Hol és mennyi időt töltött el. Némelyik munkakönyvben még a bér is szerepel, ezáltal meg-

tudhatjuk azt is, hogy adott időszakban mennyi pénzből kellett megélnie az illetőnek és a családjának.

A munkaadó neve, megnevezése	Amint az előző évben	A napi fizetés megnevezése	Amint az előző évben
<i>Magyar Állami Vámszolgálat</i>	<i>1929. máj. 6</i>	<i>1929. máj. 6</i>	<i>1929. máj. 6</i>
<i>Magyar Állami Vámszolgálat</i>	<i>1929. máj. 6</i>	<i>1929. máj. 6</i>	<i>1929. máj. 6</i>
<i>Magyar Állami Vámszolgálat</i>	<i>1929. máj. 6</i>	<i>1929. máj. 6</i>	<i>1929. máj. 6</i>
<i>Magyar Állami Vámszolgálat</i>	<i>1929. máj. 6</i>	<i>1929. máj. 6</i>	<i>1929. máj. 6</i>

Egy munkakönyv bejegyzései

Akik önálló iparosként szeretett volna dolgozni, annak mestervizsgát kellett tenni. A mestervizsga a munkavállalási engedély mellett egy bizonyos fokú elismerést is jelentett, hiszen az okmány bizonyította, hogy választott szakmát mesteri fokon ismeri. Az engedélyek kiadásához azonban nagyon sok okmányra volt szükség (erkölcsi bizonyítvány, telephely bejelentés, nyitvatartási idő engedélyezése, stb.).

BUDAPESTI KERESKEDELMÉI ÉS IPARKAMARA

13.842/1940 tk.sz.

MESTERLEVÉL

Miskolczi Ernő-t,

aki 1909. évben Ujszenteseen született
ref. vallású ujepesti
lakos a Ujepesti m. községi mester-
vizsgáló bizottság előtt 1940. évi július
hó 20-án sikeresen letett vizsgája alapján ezennel
gépplakatos mesternek

nyilvánítjuk, mihez képest egyéb törvényes ke-
lékek fennforgása esetében gépplakatos
iparban iparjogosítványt kaphat.

Mesterlevél

Ezek a dokumentumok bizonyítékként is szolgálnak, hiszen tükrözik a kort, melyben használatban voltak. Az iratok, igazolványok fontossága koronként változott. Némelyikre ma is szükség van, más papírokat pedig nyugodtan eldobhatunk. Soha nem tudhatjuk, hogy a most érdektelennek tartott igazolvány vagy egyéb dokumentum mennyire lesz majd érdekes évtizedek múlva.

„KIS AMERIKA” ÚJPESTEN

Nem szabad elfeledkeznünk egy különlegesnek mondható, de mindenképpen egyedi világról, mely itt Újpesten alakult ki. Mint Pest környéki település, számíthatott arra, – hogy főleg a természeti adottságai miatt – a figyelem középpontjába kerül. Már az 1700-as évek végén is szívesen jártak a környékre vadászni a tehetősebbek, csónakázni és pihenni a munkában megfáradtak.

Mikor a „megyeri gyarmat” rohamos fejlődésnek indult s immár viselte az Új-Pest nevet, népszerűsége rohamosan növekedett. Megszaporodtak a vadászatok, hiszen a megyeri terület nagy része vadakban gazdag erdőség volt. Vadászkastélyok, istállók szolgálták ki a vadak üzésére, vagy csak egy kis kikapcsolódásra vágyó arisztokráciát. Az Újpestre jellemző „csinos házak”-nál is igényesebb és szebb épületek nőttek ki a földből, szinte egyik napról a másikra. A „kéj laknak” is nevezett nyaralók, hétvégi házak egyre csak szaporodtak, s a benne élők egy különlegesen szép világot teremtettek meg maguk körül. Kialakítottak egy olyan közösséget, mely a kor szokásait ápolta, de ugyanakkor egy új stílust is alkotott. Meghatározhatatlan az az ízlésvilág, melyben ez a homogén polgári réteg élte mindennapjait.

Az itt élő emberek sokszínűsége vitathatatlan. Különböző etnikumú, más és más vallású, több anyanyelvű népréteg egy sajátos, kevert életformát honosított meg, hiszen mindenki próbálta megőrizni saját őseinek hagyományát s éppen úgy tisztelni a másikat. Ebből aztán kialakult egy olyan világ, melyben tovább élt néhány hagyomány, s talán éppen ez szolgált egy olyan szabadidőforma megvalósulásához, mely egyedisége miatt vált kedvelté és népszerűvé.

Ez a sokféle helyről ideérkező telepes nem mentes a konfliktusoktól se. Nyilván csiszolódni kell egymáshoz. A problémák megoldását azonban önhatalmúlag végzik el, ami szintén véleményformálásra készítet hivatali embereket. S itt találkozunk talán először az amerikai jelzővel, mégpedig a Dunakeszi plébánosától, akihez az újpesti hívők is tartoztak. A plébános érdekesen nyilatkozik Újpestről:

„Ott szüntelen a civódás, perpatvar uralkodik oly nép közt, mely másutt se volt megelekedve, hol jobb emberek közt lakott. Csomó szerencsevadász! ez képe és tükre egy amerikai szabados státusnak, melyben minden van, csak rend nincs.”

Itt még a negatív jelzőként használt amerikai kifejezés mutatja, miként vélekednek az új telepesekről. Évek hosszú során azonban teljesen megfordul ennek a szónak a jelentése, hiszen már egyre többen érkeznek ide, s a viselkedésmód, a rend fenntartása és elvárása, a környezet kialakítása s egyéni módon való formázása jellemezte a fejlődő községet.

Szívesen jártak ide pestről a szórakozni vágyó fiatalok, a pihenni vágyó üzletemberek, a munka után még szabad energiával rendelkező iparosok. Legtöbbször az idilli hangulat arra ösztönözte az ide eleinte csak kirándulni jövő embereket, hogy előbb-utóbb saját kis házat is építsenek Újpesten. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy a nagyközségként működő település végül elnyerje a városi rangot.

A Schweizer-ház az Árpád úton

„Útcái szabályosak és egyenesek, csinos házai között három templom emelkedik. A vasút körül és az Új-Pest felé vezető főútcán sok nyaraló épült. Sok fővárosi, ki napközben Budapesten jár hivatalba, itt tart állandó lakást.”

Ez olvasható Újpestről, az 1886-ban megjelent *Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képekben* című kiadványban.

Az itt először leírt „csinos házak” jelzőt még nagyon sokszor használják Újpest vonatkozásában. Ez mindenképpen jelzi azt, mennyire figyeltek fel erre a rohamosan fejlődő és népességében is rendkívül gyorsan szaporodó közösségre. A házak, utcák rendezettsége, a villák és kertek gondozottsága irigylésre méltó volt a városiak körében. A szép környezet kialakítására a település vezetése is odafigyelt.

Árpád út a Diamant házzal

A homokos területen kialakult község minden rezdülését figyelte az előljáróság. Éppen ezért nagy gondot fordítottak Újpest fejlesztésére. Még olyan kis „problémánál” is közbeléptek, mint a közterületen lévő fák tulajdonjoga. Szükség volt erre, hiszen az utcán lévő fákat minden előzetes bejelentés nélkül kivágták a lakók, ha tüzelőanyagra volt szükségük. Határozat született, melyet ki is hirdettek: *„a köztereken és utcákon ültetett fák feletti tulajdonjogot a község javára fenntartja, azzal többé senki nem rendelkezik...”*

Ugró Gyula is ír erről Újpest című könyvében: *„A futó homokon területen létesített Újpest utcái és terei minden dísz és árnyék nélkül állottak 1873-ik évig.”*

Ezen állapotok megszüntetésére a község jegyzője határozatot terjeszt a bizottság elé, melyben szorgalmazza azt, hogy a közterületek legyenek fával beültetve s mindennek a költségeit is megszavaztatta. Rögzíti azt a szándékot, miszerint több helyen közpénzből fásítanak hogy a sivár utcák, üres terek végre szebb képet mutassanak. S valóban, ettől kezdve egyre több park lett gondozottabb, zöldebb. A település hangulata ezáltal teljesen megváltozott.

Szépen gondozott kertjei, szőlői ide vonzották a csendre vágyókat, ugyanakkor vendéglői, kávézói, sörözői vetekedtek színvonalban a főváros vendéglátó helyeivel.

Ugyanakkor az ide betelepülő sokszínű és felfogású munkás magával hozta saját kultúráját, ízlésvilágát. Igényelte a jobb körülményeket úgy munkahelyén, mint környezetében. A kulturális élet mozgalmassá tételében aktívan részt vesznek az új telepek is, ezáltal saját gondolkodásmódjuk, gyökereikből származtatott hagyományaik továbbvitelére törekednek. Talán ezért is kapta Újpest „kis Amerika” jelzőt, mert etnikumi összetétele, vallási sokszínűsége,

kulturális hagyományainak változatossága hasonlított az Újvilág bevándorlóira.

Tudott dolog, hogy Újpest kedvelt kirándulólhelyként élt a köztudatban. Aki a hétvégeit itt töltötte el, vágyott arra, hogy egész családjával ide kitelephessen, itt birtokot, nyaralót, házat építhessen. Úgy kezelték, mintha valóban Amerikába kirándulnának, Amerikában telepednének le.

„Eleinte sok volt a csőcselék és a pestmegyei, valamint a városi rendőrségnek ugyancsak meggyűlt a baja az újpesti tolvajszövetkezetekkel és pénzhamisítókkel. De a rohamos fejlődés, új gyárak alapítása, jobb igazgatás, midőn a helység a fővárosi rendőrség körébe vonatott, csakhamar megváltoztatták e sokban amerikai állapotokat.”

A fenti sorok alapján ezt a „kis Amerika” jelzőt persze rossz megvilágításban is értelmezhetjük. A bűnözés melegágyának kikiáltott Újpestet könnyen hasonlíthatták az amerikai gengszterek honosított követőinek központjává. Újból negatív értelemben használják az amerikai jelzőt, éppen úgy mint néhány évtizeddel korábban Dunakeszi plébánosa.

Ugyanakkor van Amerikának egy másik megközelítése, mégpedig a szabadság, a gazdagság, a vállalkozói lehetőségek hazája is. Inkább ebben az értelemben kell ezt a jelzőt definiálni, hiszen itt valóban minden lehetőség megvolt arra, hogy a vállalkozó kedvű iparosok megtalálják számításait, a pénzzel rendelkező réteg pedig befektethesse vagyonát. Az itt épült házak, villák, kisebb paloták azt a hangulatot varázsolták az idelátogatók számára, amit elképzelésük szerint éppen Amerikában várt volna rájuk. Talán úgy is fogalmaztak, hogy az „amerikai arányban fejlődő község”, ami már inkább jellemezte a valóságot.

EGY ÚJPESTI BOHÉM

Kártyacsaták, hajnalig tartó mulatozások, hétvégi lóversenyek és éjszakai bárok hamis tündérei sokszor megváltoztatták egy-egy ember s néhány család életét. A nagyvilági életnek sok áldozata volt s van még ma is. Ez nemcsak a mágnsók, és dzsentrik világában van így, hanem egy munkásember, egy jól szituált polgárral is megtörténhet.

A mulatók csillogó világa mindig is vonzotta a szórakozásra vágyó férfiakat s természetesen a nőket. A hétköznapi szürkeségét könnyel elfeledtetik a fényben fürdő színpadon táncoló lányok vidám forgataga. Egy ilyen felfokozott hangulatban töltött este után jöhetett a zárt társaságban folytatódó pezsgődurrogatás, a cigányzenével felfokozott nótázások s a legvégén, záróakkordként a hajnali hazabotorkáláskor egy rideg, keserű kijózanodás. Mindez csak azért, hogy egy vagy két hét múlva minden kezdődjön előlről.

Egy fiatalember életében talán még elfogadható, hogy dorbézolásai után újra beleveti magát a szürke hétköznapi kemény munkájába. Akinek családja van, annak bizony meg kell fontolni, hogy egy ilyen éjszakát megengedhet-e magának.

Nagy mesemondó – ma úgy mondanánk: nagy dumás – volt Vass Feri barátom nagyapja. Az ilyen embereknek mindenkor nagy hallgató közönsége van, ugyanakkor a baráti körének is mindig a középontjában van. Szeretetre méltóak, hiszen vidámságukkal, furcsa, talán meg sem történt kalandjaik elmesélésével egy másik világot tárnak elénk. Az illúzió világát, mely szép is, jó is, gazdag is – csak éppen nem valóságos. Mégis szívesen elmerülünk benne a nagy mesemondó hallgatásakor.

Velük mindig történik valami érdekes és nekik mindig sikerül minden problémát megoldaniuk. Irigykedve bámuljuk magabiztos megjelenésüket, de szerepüket nem vállalnánk magukra soha.

Az Oportó nevű kiskocsmá volt a törzshelye Kormos Józsefnek. Itt sikerült időnként oltania szomját és elmesélni hallgatóinak az éppen esedékes történeteit. Borozgatás közben talált támogatókat, akik kiszáradt torkának orvosai voltak s egy-két pohárkával segítették a beszédflowam gördülékenységét s ezzel a végeláthatatlan történetek továbbmesélését.

Nem szabad a füstös kocsmák levegőjét nagyon sokáig szívni, hiszen ez káros az ember egészségére. Hősünk ezt nagyon jól tudta, éppen ezért ellátogatott a lóversenypályákra, hogy a frissen kaszált fű körül vágató lovakat nagyobb teljesítményre biztassa. Ilyenkor nem volt mesemondás és nem volt se „kisfröccs”, se „hosszúlépés”. Itt csak felfokozott han-

gulatú biztatás, reménykedő szurkolás volt és csak a napi program legvégén jöhetett annak a „kivénhedt gebének” a pocskondiázása, aki elvitte a rá fogadók pénzét.

Persze apróbb nyeremények mindig voltak, már csak azért is, hogy az újabb fogadások után még nagyobb veszteségek keletkezzenek. Bár Kormos József tudta és ismerte a fogadások buktatóit, szíve és viszkető pénztárcája azért időnként vissza-vissza húzta a pacik közelébe.

Igazi világa a kártya volt. A legendás Hunyadi tér adott otthont az óriási kártyacsatáknak. Ez egy különleges világ, hiszen itt nem mindig a szerencsén múlik a győzelem. Sokat számít a taktika, a koncentráció, a variációs készség s a nyugodt „póker-arc”.

Bohém életet élő hősünk nagy mágusa volt az „ördög bibliájának”. Kezében varázslatos dolgokra voltak képesek a kissé kopott lapok. Variációs készségével, határozott kiállásával, a téték szemrebbenés nélküli emelésével tiszteletet harcolt ki magának környezetében. Bár kisebb vereségek mindig előfordultak, a szerencse istenasszonya nagyon sokszor vezérelte a nagy csaták közben.

A kártyalapok surrogása, a reménytelen variációkból való sikeres menekülések, a sok kis aprópénz csörgése, – mely az ő zsebében végezte a napot – bízta arra, hogy szerencsét próbáljon nagyobb tételben is. Sok esetről hallott, amikor egy éjszaka is elvesztettek óriási vagyont. Ő nem követte ezeket. Neki ehhez két nap kellett, pontosabban két éjszaka. Két éjszakán keresztül próbálta egy más, egy gazdagabb világba vinni családját. Nem sikerült! A nagy kombinátort mások múlták felül – így háza elveszett.

Mások ilyenkor főbe lövik magukat, elmenekülnék a saját maguk okozta problémák elől. Kormos Józsefet nem ilyen fából faragták. Háza ugyan elveszett, de a család fenntartása ennek ellenére a szívügye maradt.

Bohém emberként ismerték s éppen ezért bohémként oldotta meg pénzszerzési gondját. Maradék pénzén vásárolt magának egy triciklit. Ülőalkalmatlanságot tett rá és az újpesti hölgyeket ezzel szállította esténcént a belvárosba.

A kiöltözött dámák szívesen vették igénybe ezt a különleges szolgáltatást, hiszen nem kellett a zsúfolt tömegközlekedési eszközön, vagy a rázós konfliktusban utazni. A bohém triciklis vidám történeteivel szórakoztatta az utazó hölgyeket, akik ezek után már jó hangulatban szálltak le a különleges közlekedési eszközről s mentek be az Operett Színházba, hogy ott töltsék el az est hátralévő részét.

1848. ÚJPESTEN

Forradalom szele söpört végig Európán. A legnagyobb változásra a magyar szabadságharc adott reményt. Az ország minden szegletébe eljutott a hír, így nem volt véletlen, hogy az évszázadok óta gúzsba kötött nép minden rétege egy zászló alatt egyesült, a legszebb cél érdekében. Fontos és a jövőt meghatározó események zajlottak 1848-49-ben Magyarországon.

A forradalmi események biztató távlatot vázoltak fel az elnyomásban szenvedő népünknek. Végre reménykedhettünk abban, hogy önálló nemzetként létezzünk Európában. Jogos volt az akkori ifjak törekvése, hiszen évszázadokon keresztül mi védtük meg a kevély Nyugatot a keletről betörő primitív hordáktól, az iszlám hódítóktól. Mi voltunk Európa védő pajzsa, mégis minket akartak folyamatosan a sárba tiporni

Az események – mint tudjuk – március 15-én kezdődtek Pesten. Bár még maga az se kristályosodott ki, hogy mik azok a célok és feladatok, melyeket meg kell oldani a magyar nép önálló létének és szabadságának érdekében. Még forr, még pezseg a forradalmi lázban égő politikai élet s lám, azok az emberek is a magyar zászló alá tömörülnek, akik még alig beszélik ezt a nyelvet.

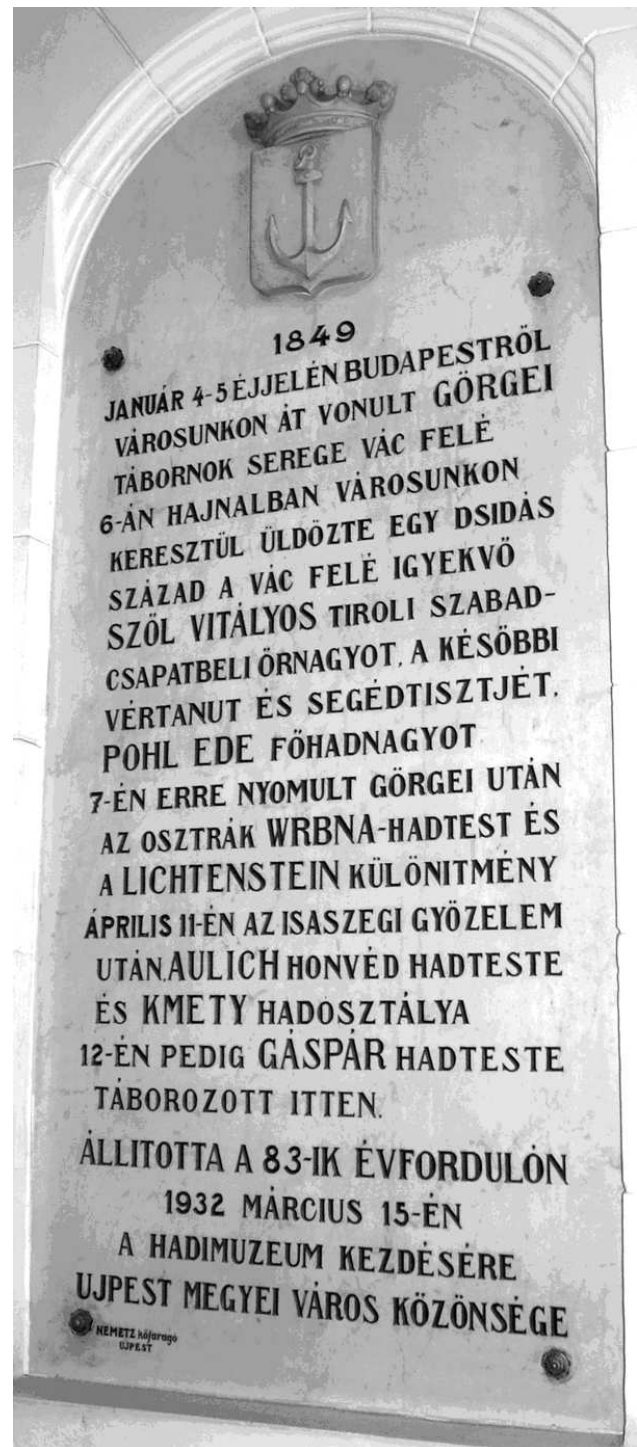
A Pest mellett 1840-ben létrehozott település, amely az Új-Megyer név után felvette az Új-Pest elnevezést, ahol a legszebb példáját látjuk a vallási és etnikai toleranciának most is példaértékű tettek jár az élen. Az itt élő kereskedők, iparosok is részt kérnek a szent eszme terjesztésében és a harcokban való részvételben.

Ugró Gyula nagyon szépen fogalmazza meg könyvében ezt a nemes cselekedetet:

„A szabadság szelleme a szorgalmas munkás fiatal község lakosságát is tette szólította. A haza szeretet tüze lángra lobbantotta a letelepedettek, sőt az idegen honosok szívét is, akik pillanatig se haboztak, hogy ha kell vért és életet is áldozzanak a magyar honért, itt hagyván nyugalmukat, családjukat, azzal se törődve, hogy a vasszorgalommal, szívós kitartással, de becsületes munkával megszerzett habár kevés, de nekik kincset érő vagyoniukat el is vesztik. Elindultak tehát azzal a becsületes vasakarattal küzdeni a magyar szabadságért, mint aminő odaadó munkássággal megalkották új telepüket. Az itthon maradt előljárók pedig védelmükbe vették a távollévők családrait.”

Önkéntesek jelentkeztek 1848. szeptemberében, hogy részt vehessenek a szabadságért vívott csatákban. A névsorból kiderül, hogy származásuk szerint nem is magyarok, sőt még csak nem is értenek magyarul. Éppen ezért ez a cselekedet mutatja azt,

hogy bármilyen nyelven is beszéltek, bárhonnan is származtak, de új hazájukat, új környezetüket immár sajátjuknak tekintik s ezért készek akár vérüket is áldozni. Ez egyben magyarázatot is ad arra, hogy miért is oly lelkesek ezek a „bevándorlók”, miért végzik munkájukat nagy odaadással, miért alakítják környezetüket példaértékű toleranciával, humanizmussal, s egymás iránti megértéssel, segítséssel.

Márványtábla a Városháza előterében

A község lakossága s főleg iparosai adakozásaikkal segítették a felállított nemzeti sereget. Anyagi erejükhez mérten próbálták támogatni a nemzeti kormány által kivetett adókon felül is a hazát, s a hazáért harcba indulókat.

Az újpesti őrsereg és a magyar katonaság részére gyűjtött adományokról készült lista is mutatja az újpesti emberek áldozatvállalását s egyben hitét a szabadság győzelmében. Gyűjtöttek pénzt, ruházatot, sőt még fegyvereket is.

A harcokban résztvevő egységek támogatására is volt lehetőség, amikor Újpesten is átvonult Görgey tábornok. Az őt üldöző dzsizások is itt igyekeztek Görgey után. Sőt megjelennek az üldözők között az osztrák Wrba hadtest és mellette a Lichtenstein különítmény.

Tehát az újpestiek is átélték a csaták előtti feszültségeket és az ezzel járó nyüzsgést, a csapattestek felsorakozását, s a győzelem reményével való elvonulását.

A közelben zajló csatározások hírei gyorsan terjedtek s reménnyel töltötték el az embereket. 1849. áprilisában, az isaszegi nagy-nagy győzelem után Újpesten, vagyis Újpest határában pihente ki a csapattest a harci fáradalmakat. A lakosság ebben az esetben is élelmszerűen segítette az elfáradt egységet. Örömmel, boldogan adták oda azt a keveset is, amijük volt. Annál kelletlenebbek voltak, amikor a császári biztos kötelezte Újpest községet az orosz cár csapatainak ellátására. Míg az előzőt hazafias adakozásnak érezték, addig az utóbbit kegyetlen sarcnak, hiszen az ellenség támogatását senki nem tette önként.

1849. júliusában az orosz csapatok Újpesten és Palotán fosztogattak. Minden házat, pincét átkutattak, s ha fegyvert vagy zászlót találtak, azt magukkal vitték. Mindenhol kenyeret, lisztet, szalonnát kerestek, amit ugyancsak elvettek a háziaktól.

A harcok, a háborúk áldozatai nem mindig a csataterén harcolókból tevődik ki. Sajnos a civil lakosság, a lányok, az asszonyok, az idősek a gyerekek is mind valamilyen formában részeseivé válnak ezeknek a változásoknak.

A harcok után jön a visszaemlékezés. Nyilván a megtorlások idején mindenki csak belülről ünnepelt, belülről sírt. A fájdalmat mindenki csak belül hordta, hiszen kimutatni nem lehetett, nem szabadott.

Az érzéseket azért valamilyen módon ki kellett mutatni. Éppen ezért szokatlan módon ebben az időben nagyon sok női ruhán megjelent a nemzeti színű díszítés – csak úgy „véletlenül”. Az elnyomók természetesen soha nem vették jó néven a piros-fehér-zöld párosítást. (Úgy vélem, a mai hatalom utcára kivezényelt kommandósai is bizonyos arroganciával viseltetik nemzeti jelképünk láttán, nyilván felső utasításra!) De miért fél egy elnyomó hatalom a jelképtől? Hiszen ez csak egy darab vászon,

mely zászlónk egy darabját jelképezi. De soha nem a jelképtől kell félni, hanem a szívekben rejlő indulatoktól!

Újpest arról nevezetes, hogy minden olyan személyről nevezett el utcát, akik valamilyen módon kötődnek az 1848-as szabadságharchoz. Bizonyára azért, mert az alapító Károlyi István gróf szintén részt vett a jelentősebb csatákban. A 13 aradi vértanúk épp úgy itt vannak a házak falán lévő utcatáblákon, mint a költők, írók és más személyek, akik az 1848-as szabadságharcért kiálltak. Találkoztam olyan Internetes oldallal, ahol a szabadságharcban résztvevőkről elnevezett budapesti utcákat sorolják fel kerületenként. Szomorúan tapasztaltam, hogy például Lebstück Mária neve nem szerepel közöttük, holott hősiességéről írt operettet még ma is nagy sikerrel játsszák.

A 13 aradi vértanú

Találkoztam egy régi újságkivágással, melyen látható a 13 aradi vértanú. A kérdés az, ismerjük-e őket név szerint, illetve felismernénk-e őket arcképük alapján. Szomorúan kellett önmagamnak is bevallani, én magam is csak hármát ismertem fel. Mivel Újpesten utcák vannak elnevezve róluk, most ismerjük meg őket mi is a fenti képek alapján és zárjuk őket örökre a szívünkbe: *Kiss Ernő, Dessewffy Arisztid, Schweidel József, Lázár Vilmos, Pöltenberg Ernő, Török Ignác, Lahner György, Knézich Károly, Nagysándor József, Leiningen Károly, Aulich Lajos, Damjanich János, Vécsey Károly.*

TŰZVÉSZ, ÁRVÍZ

Tűzvész, árvíz. Elemi csapások, melyek időnként megjelennek életünkben. Legtöbbször még csak meg se lehet előzni, bár az óvintézkedések az előrelátásról tanúskodnak. A Duna és ezzel együtt a magyar folyók védőrendszere régebben nem volt jelentős, így a tavaszi vagy nyári áradások mindenkor felbecsülhetetlen károkat okoztak a lakosságnak. A fel-fel lángoló tüzeket legtöbbször emberi felelőtlenség okozta, bár néha a villámcsapások is okozói voltak a vörös-kakas megjelenésének.

A Duna legmagasabb vízállása 1838-ban és 1876-ban volt, amikor a víz +8 méteren felülre emelkedett. Káposztás-megyer akkori lakossága – bár nem volt nagy létszámú – megérezte ennek az áradásnak minden kegyetlenségét. A kiöntött víz nagy területet elborított, de maradtak kiemelkedő, magasabban fekvő részek is. Ez mutatta meg a földterület tulajdonosának, hogy mely részen érdemes az új „gyarmatot” létrehozni.

Az 1838-as árvízi jelentésben már szerepel, hogy „...a káposztásmegyeri pusztán telepített Újpesten uralkodott az árvíz...”

Mint az előzőekben is olvasható, az 1838-as árvíz után gróf Károlyi István kezd házhelyeket parcellázni káposztás-megyeri birtokán és ezzel kezdetét vette a betelepítés.

A fejlődő Újpestre időnként árnyék is vetődött. A gyárak és üzemek gyarapodása nagy mértékben hozzájárult a lakosság életszínvonalának növeléséhez. Ez nem azt jelenti, hogy mindenki azonnal meggazdagodott, csak annyit, hogy életkörülményei megváltoztak, megélhetése biztosított volt.

Éppen ezért számít nagyon nagy veszteségnek, amikor Wolfner féle bőrgyárban tűzvész pusztított. Olyan szörnyű nagy csapás volt ez a szépen fejlődő településre, mely még a képviselőtestületet is foglalkoztatta. Több szempontból is. Elsősorban kár érte a fejlődő iparágat, hiszen egy nagyhírű gyár épületei és árukészlete vált a tűz martalékává. A másik tragédia a munkások kenyérkereseti lehetőségének megszűnése s ez által nagyon sok család került a nyomor szélére.

A legszomorúbb, hogy a rettenetes tűzvész emberáldozatot is követelt. A tűzvész eloltásánál ott volt Újpest szinte minden polgára, és közösen próbálták megfékezni a lángokat.

A visszatérítő az egészben viszont az volt, hogy a fővárosi sajtó teljesen másképp adta hírül a mentési munkálatokat. – Úgy látszik már akkor is a hazugság volt a kelendő a híryanagyok között. – A lakosság közönyéről és a segítségük elmulasztásáról írtak a lapok. Ez természetesen nagy felháborodást váltott ki a helybéliekből és ennek hangot is adtak.

Több tüzeset is előfordult Újpesten annak ellenére, hogy már a kezdetektől olyan előírások voltak, amelyek csökkentették ennek létrejöttét. Ilyen volt például az az építkezési szabály, mely szerint csak cseréptetős házak épülhettek, nádtetővel, vagy zsúpfedéllel viszont nem. A házak falai is kőből, téglából készülhettek, favázast nem engedélyezett a hatóság.

„Ezen új gyarmat díszesítése, és s tűz kár elmelőzése végett köteleztetnek a vállalkozók, és minden építeni kívánók házokat homlokkal az útja felé építeni, és úgy, hogy oda semmi nemű dísztelen, és a jó ízléssel ellenkező épületek ne tétessenek – a tető Cserépből vagy Zsidelyből legalább, a kerítés pedig kőfal, vagy deszkából engedtetik, sövényezés, és körül árkolás egy átaljában tiltatik.”

A tűzvédelemre másképpen is gondoltak, hiszen a vízvezeték kiépítése, s egyáltalán a víz közelsége biztosabbá tette a tűz gyors eloltását, megszüntetését. Ugyanakkor a tűzoltóság létrehozása is a kezdetekben megvalósult. A felszereltsége eleinte szegényes volt, de az előírások be nem tarása miatt keletkezett tüzek okozta károk következtében egyre szigorúbb előírások betartását követelték meg a lakosságtól is.

Újpest városi hivatásos tűzoltóság 1916.

A tüzek eloltását továbbra is az önkéntes – s ezáltal díjazásban nem részesülő – tűzoltók végezték. Áldozatkész hozzáállásukkal nagyon sok tragédiát sikerült megelőzni, vagy mértékét csökkenteni.

Az első hivatásos állomány csak 1905-ben állt szolgálatba.

Akár árvízi károkról, akár tűzvészben kárt szenvedettekről volt szó, Újpest lakossága – a képviselőtestülettel együtt – mindig fokozott kötelességérzettel, s valóban nemes lelkűen adakozott. Ki pénzzel, ki egyéb támogatással járult hozzá a kárt szenvedettek megsegítéséhez.

GRÓF KÁROLYI ISTVÁN

1797. november 18. – 1881. június 12.

Ellentmondó és nagyon sokszor elmarasztaló véleményeket olvashatunk Károlyi István grófról. Ahhoz azonban, hogy könnyelműen bármilyen véleményt is megformáljunk, alaposan tanulmányozni és ismerni kell őt magát s természetesen a kort, melyben élt. Egy olyan időszak kiemelkedő egyénisége volt, melyet reformkornak is szokás nevezni. De vajon miben mutatkozik meg a reformokra való hajlam és elkötelezettség éppen Károlyi Istvánban? Miben gondolkodott újszerűen, miért törekedett a változásokra? Ezt csak akkor érthetjük meg, ha ismerjük a gróf életét születésétől a haláláig. Én csak arra vállalkozom, hogy felvázoljam ezt az eseménydús időszakot. Valóban csak vázlatosan, hiszen Buda Attila: Gróf Károlyi István élete című könyvben mindez alaposabban és részletesebben megtalálható. (Én magam is ezt a kiadványt használtam fő forrásként.)

Gróf Károlyi István címere a könyvtárszobában

Apja gróf Károlyi József, édesanyja Waldstein-Wartenberg Mária Erzsébet már nagyon vágytak egy fiúgyermekre, hiszen az évszázadok során sokszor fenyegette a családot a fiúági kihalás veszélye. István 1797. november 18-án született Bécsben. A fiú születése természetesen nagy örömmel töltötte el az egész családot. A fiúági örökösödéstől való félelem azonban az utána következő két testvér (Lajos és

György) megérkezése után teljes mértékben eltűnhetett.

A gyermekek neveltetése is példaértékű a szülők részéről. Mindez jól érezhető gróf Károlyi József végrendeletének egy részletéből¹, melyben feleségét kéri arra, hogy:

„...gyermekait magyar hazánkban nevelje, hogy magyar légkörben, magyar szokások között növekedve, első gyermekiségüktől fogva vérükké és testükké váljon a hazaszeretet, a koronás királyhoz való hűség, és a keresztény vallásos érzés”

A végrendeletben leírt kérést a feleség teljes mértékben támogatta, és segítette. Mindenekelőtt különös ez a magyar hazaszeretetre és a jó magyarságra való nevelésre való kérés, hiszen a magyar arisztokrácia jelentős részére „divat” volt a magyar földtől távol élni, a magyar nyelvet nem ismerni, s a magyar hazát csak úri passziókra és a mulatozásokhoz való pénz kitermelésére használni.

*A fiatal gróf
a Lichtenstein huszárezred alhadnagyaként
(1817-1823)*

A Károlyiak éppen az ellenkező nézetet vallották. Ők valódi hazának tekintették Magyarországot s a birtokukon lévő embereket is teljesen másképpen kezelték, mint jó néhány főúr itt a Kárpát medencében.

¹ 1803. április 4.

Visszatérve Károlyi István fiatakorához, meg kell említeni, hogy az iskoláit is az apai végrendelet szerint tudta végezni, hiszen az első iskoláit a piaristáknál, Bécsben végezte. Itt megkapta a vallási alapot. 1807-ben Pestre kerül, ahol szintén piarista tanárokkal végezte el a gimnáziumot. A gimnáziumban már a latin mellett magyar nyelven is tanulhattak a diákok, s nem is akármilyen tantárgyakat, hiszen a szokásos matematika, hittan, földrajz, természetrajz s a többi mellett Magyarország történelmét s természetesen a magyar nyelvtant is.

1813-ban befejezte gimnáziumi tanulmányait, majd Pesten, az egyetem jogi karára iratkozott be. A jogi egyetem után katonai pályára lépett, mint ahogy ebben az időben szokás volt az elsőszülött fiú esetében. A 1820-as években a párizsi nagykövetségre kerül attasénak.

Újpest alapítója

1827-ben – apja végrendelete értelmében – hazajött gazdálkodni. Ő kapja a Pest környéki birtokot, György Parádot és Nagykarolyt, Lajos pedig Nagysurányt. Károlyi István Pest környéki birtoka szinte körülölelte a fővárost, hiszen beletartozott Csomád, Káposztásmegyer, Fót, Sikátor pusztá, Palota (Rákospalota) Kóka, s lent délen Gyál. Ennek a hatalmas birtoknak a fejlesztése, modernizálása

töltötte ki életének nagy részét. Gróf Károlyi István uradalmának irányítását hozzáértő gazdatisztjeire bízta. A fejlesztésekben kikérte véleményüket, még a saját maga által jónak látott fejlesztéseket is megbeszélte velük.

Károlyi István a máshol már jól bevált majorsági telepek létrehozásával szerette volna birtokainak bevételét növelni. Mivel az általa örökölt fői birtok peremén lévő Megyer mezőgazdasági művelésre alkalmatlan, így hozama is igen csekély. Éppen ezért támogatta az uradalom vezetőségének azon javaslatát, hogy a legkisebb ráfordítás nélkül, betelepülő iparosokkal hasznosítsák ezt a sivár területet. Már az 1808-ban történt határbejárás² – ekkor került István gróf édesanyjának a tulajdonába – is megálapítják, hogy a vidék zsombékos, máshol homokos, egyes helyeken pedig szikes.

Első felesége, gróf Dillon Georgine

Pest ebben az időben már jelentős kereskedelmi központtá vált. Így jó ötletnek látszott az, hogy a főváros közelében lévő pusztán egy ipari terület hozzanak létre. Mivel az akkori törvények nehezítették a zsidók iparüzését és kereskedelmét a városokban, így felvetődött egy zsidó gyarmat vagyis telep alapjainak lerakása. István gróf ezért lehetőséget adott a Nyitra megyei Károlyi birtokon élő és ott dolgozó Löwy családnak az áttelepülésre. Ez azért is látszott célszerűnek, mivel Mildemberger – aki már évek óta itt élt, szintén zsidó volt – lehetőséget látott a terület ésszerű hasznosításában. Ugyanakkor némi-

² A birtok megvásárlásakor határbejárással tekintették meg a birtokot s ezt rögzítették is, nehogy később problémák adódjanak.

leg menedékül is szolgálhatott a társadalom más kivetettjei számára is.

Gróf Károlyi István elképzeléseinek újszerű és meglepő megvalósítása, a kor szellemével sokszor ellenkező cselekedetei mindenféleképpen felkeltették vele szemben mások figyelmét is. Ezt Ugró Gyula így fogalmazta meg könyvében: (Károlyi István gróf) „*korának szellemi és politikai szabadságok megszerzése iránti küzdelmeiben részt vevén, a harcok hosszú és nagy tusái után elért országos sikereket ő már az alapítási oklevélben Új-Megyeren illetve Újpesten megvalósította. Jól tudta, hogy az állam csak úgy lesz erős és hatalmas, ha a haladás útjára lép; az államot és társadalmat alkotó nép csak akkor lesz boldog és csak úgy lehet elégedett, ha a szabadság az éltető ereje.*”

Az előző kép alapján készült rajz

Tehát Károlyi gróf egy szabad és boldog, ugyanakkor erős államot képzelt el hazájaként. Éppen ezért nem meglepő, hogy az 1848-as eseményekre miként reagál.

„*Midőn 1848-ban kitört a szabadságharcz, Fóth gavallér ura ezüstjének legnagyobb részét, mintegy húsz régi mázsát tett le a honvédelem oltárára.*” Így meséli el a Vasárnapi Újság 1913-ban Károlyi István gróf első nemes cselekedeteit, melyet még számtalan követett az 1949-es fegyverletételig.

Elrendelte, hogy minden gazdatiszt és cseléd csatlakozzon a honvédsereghez. Ő maga jár elől jó példával, hiszen magával viszi mind a két fiát: a 22

éves Edét és a szinte még gyerek Sándort, aki csak 16 éves volt, de kardforgatásban – mindenki elismerésére – nagyon is jártas.

Azt hiszem egyedülálló a szabadságharc történetében Károlyi István gróf tette, mégpedig az, hogy egy 800 fős huszárezredet állított ki teljes fegyverzettel, ruházattal és felszerszámozott lovakkal. Regénybe illő még az októberi sorozás is, hiszen nótaszóval csalogatták Pest megyében az életerős fiatalokat. Beló Laci albertirsai primás bandája kísérte a toborzókat. Foglalóként 30 ezüstöt kapott minden jelentkező. A ruházati felszerelést a debreceni nagyvásáron szerezhették be. Itt minden kapható volt, ami kellett a huszároknak. Akinek nem jutott ló a nagy Károlyi féle ménesből az 100 ezüst forintot kapott ló vásárlására.

Második felesége, gróf Esterházy Franciska

A huszárezred a 16-os számot kapta. Az újoncok kiképzése öt hónapot vett igénybe, így már a tavaszi hadjáratban részt is vehettek. A tisztikarban természetesen ott volt a két Károlyi fiú is. Ede őrnagyként, Sándor hadnagyként harcolt a szabadságért. A 16. számú Károlyi huszárezred nagy sikereket ért el a csatákban. A legénység képzett, fegyelmezett és bátor volt, hiszen a tisztikara mindenkor példával járt elől.

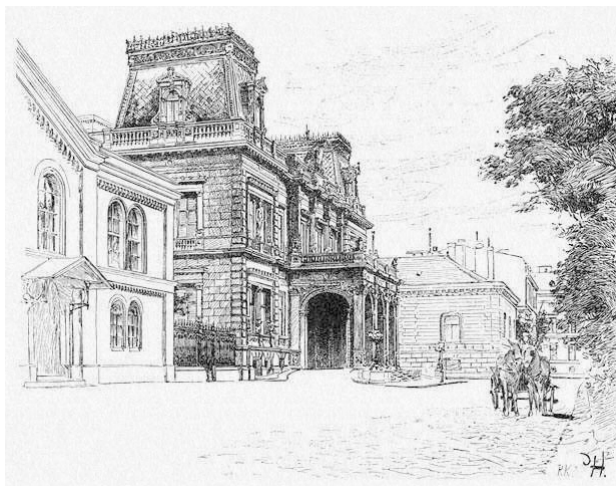

A Károlyi huszárok egyenruhája a főti kastélyban

„Május végén ez a huszárezred gróf Leiningen tábornok harmadik számú hadtestéhez került és dicsőségesen résztvett a komáromi és az Ács melletti véres csatákban. – írja a Vasárnapi Újság, majd így folytatja: – Különösen gróf Károlyi Sándor tűnt ki, a ki jó lovas létére parancsörtszti minőségben volt beosztva Rohonczy Lipót ezredes mellé és nem egyszer került golyózáporba a nyargonczy szolgálat közben.” Mondhatjuk azt is, hogy nem esett messze alma a fájától.

A történelmet ismerjük: a szabadságharc elbukott, de valami megmaradt az emberekből, mégpedig a szabadság utáni vágy.

1849-májusában már fogoly Laibach-ban.. A szabadságharc leverése után a megtorlás a Károlyi családot se kerülte el. Mikor szeptemberben Pestre hozták Batthyány Lajossal, ők ketten együtt raboskodtak, míg a bosszúvágytól hajtott Haynau, a bresciai hiéna éppen a pesti Károlyi palotába rendezte be székhelyét. A legszomorúbb, hogy itt írta alá a halálos ítéleteket is.³

A Károlyi Alajos palotája Pesten (Háry Gyula)

Míg Károlyi István gróf 150.000 pengő pénzbüntetés mellett 2 évi várfogságot kapott, addig börtöntársára a kötél várt, ami végül golyó általi halálra módosult.

A pénzbüntetés nagysága miatt több birtokot is zár alá vettek, hogy nemfizetés esetén legyen mit elárverezni. A hír eljutott a gróf jobbágyaihoz is, így azok szerény képességük szerint szerettek volna segíteni urukon, s ezért felajánlották, hogy összegyűjtik a pénzbüntetésből hiányzó összeget. Károlyi István gróftól nagyon megrögzött ez a nagy jóindulat és szeretet, mely az uradalom területén élőkől kapott. Megköszönte felajánlásukat, de jelezte, hogy nem fogadhatja el, hiszen az egyszerű embereknek is alig-alig jutott valami élelem az orosz csapatok távozása után.

Pénzszerzési lehetőségnek itt volt még Újpest parlagon hagyott területe, melyeket elkezdtek felparcellázni, hogy ezáltal is több bevétele legyen az uradalomnak.

Károlyi István gróf büntetését letöltötte. Kiszabadulása után megpróbálta kifizetni a rá kirótt nagy összegű pénzbírságot. Bár nagy birtokkal rendelkezett, de a bevétel távolról se fedezte ezt a hatalmas összeget, nem beszélve arról, hogy a főti templom építése is folyamatban volt. s ez is hatalmas összeget emésztett fel.

³ Haynau rémuralma alatt nagyon sok hazafi került bitófára, több nemes ember vagyonát elkobozták, de mégsem volt a megtorlásnak annyi áldozata, mint az 1956-os szabadságharcnak. (a Szerző)

A Károlyi-huszárok névsora a múzeum falán

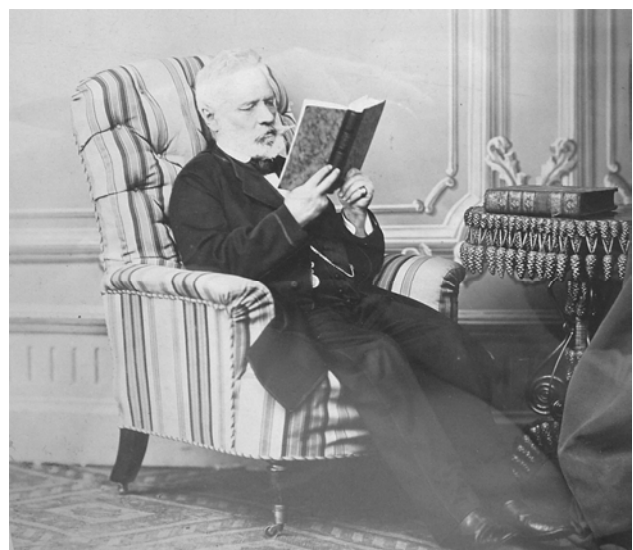
A gróf katolikus neveltetése is nagy részben hozzájárult ahhoz, hogy a művelődés, a műveltség terjesztését vallásos irányban, a vallás támogatásával kezdje el. Mivel egyesületek csak egyházi fennhatóság alatt működhettek, így a kultúra terjesztését is ennek segítségével sikerült megoldania. Megalakult a Szent István Társulat. A társulat működéséhez szükség volt az egyházzal, de az állam támogatására is. Éppen ezért volt ennek a kulturális csoportosulásnak nagy jelentősége, mivel az irodalom a vallással karöltve juthatott el a magyar középosztályhoz.

Károlyi István gróf élete végéig támogatta az irodalmi és művészeti csoportosulásokat. Talán ezért is örvendett nagy népszerűségnek egész életében. Támogatta a Magyar Tudományos Akadémia létesítését, a Szent István Társulat mellett megalapította a Magyar Írói Segélyegyletet, segítette a Szent László Társulat megalakulását, de elnöke volt a Magyar Gazdasági Egyesületnek is. Természetesen számtalan jótékonyági egyesületet hozott létre és sokat támogatott, s ezzel párhuzamosan a művészetet és az irodalmat is szívügyének tekintette, és mindenben segítette.

Nem foglalkozott politikával – hiszen 1848. keserű emlékei még éltek benne – minden erejét, energiáját a gazdasági élet fellendítésére fordította. Híve volt a modernizálásnak, a gépesítésnek. Elkötelezett híve a közlekedés javításának, hiszen létrehozta az első lóvasutat, mely Újpest és Pest között közlekedett. Később a vasút modernizálását és villamosítását is támogatta.

Újpest fejlődése és fejlesztése számára is kihívás volt, de talán ez volt életének igazi értelme. A semmiből teremtette és nagyon sok mindenben példaként állhat. Gondoljunk a művelődésre, vagyis az iskolákra, de nem feledkezhetünk meg a vallási toleranciáról se, Ugyanakkor a mintaként is szolgáló közigazgatás megteremtése a kezdetektől fogva. Kutatók méltán elismerik gróf Károlyi István nagyságát és előremutató cselekedeteit, de ezzel párhuzamosan felróják neki, hogy egyes feudális elemekhez ragaszkodott. Nehezményezik, hogy még Újpest alapításából is hasznot húzott, hogy a telkeket bérbe adta, hogy a házbérekéből s a betelepülőkből növelte vagyonát. Szerintem ez természetese volna még a mai korban is, hiszen mindenki törekszik egy üzletkötésnél, hogy mindkét fél jól járjon. Itt is hasonló volt a helyzet, hiszen Károlyi István gróf nagy lehetőséget biztosított sok száz, sok ezer embernek, de ezért mindenkinek áldozni kellett.

De ő nemcsak a betelepülőknek járt a kedvében, rengeteget áldozott hazájára, nem kímélve életét és vagyonát. A mai korban vajon lenne egyetlen milliomos, milliárdos, aki csak tizedannyit tenne embertársaiért, környezetéért, a művészetért – hazájáért. Úgy gondolom, hogy a másoktól elharácsolts millióiakat inkább külföldre menekítenék, minthogy egy kevéskét is áldoznának belőle egy szép cél érdekében.

A visszavonult gróf otthonában

Ezért álljon példaként előttünk ez a nemes ember, ez a mágnás, akinek élete, felfogása s nem utolsósorban tettei bizonyítják elkötelezettségét az erős állam, a szabad haza érdekében. Legyen példaképünk! Áldozatos hazafisága nem merülhet feledésbe. Eltávozásakor minden felesleges jelző nélkül, csak az egyszerű tényeket közölték a világgal:

„A magyar nemzetnek mély gyásza van: meghalt egyik leghűbb fia, megszűnt dobogni a legnemesebb, legfőnkeltebb hazafias szívek egyike.”

LEBSTÜCK MÁRIA

1830. augusztus 15. – 1892. május 30.

SZabadságunkért évszázadokon keresztül nagyon sokat harcoltunk. Élni vele sajnos nem mindig tudtunk. Szabadnak mondtuk magunkat, miközben elnyomás alatt éltünk. Egy időben még csak meg se emlékezhettünk ezekről a dicső napokról. Az elnyomás látszólag véget ért. A kirakatban demokráciaként vagyunk feltüntetve, ami csak látszat. Ünnepeknünk szabad, de csak akkor, ha azt a politikai erő megengedi. Sajnos olyan erők kerülnek időnként hatalomra, melyek kisajátítják nemzeti hőseinket, s a saját, gyilkos labancaikat nevezik ki hős kurucnak. Szegegy Rákóczi se gondolta volna, hogy idáig sülyed a magyar nemzet, pedig akkor is bővelkedtünk köpönyegforgatókban és hazug vezérekben. Dózsa Györgytől kezdve évszázadokon keresztül, egészen 1989-ig sokszor kapaszkodtunk a hiú reményekbe. Bízunk abban, hogy lesz még egyszer egy olyan fényes időszak, mint 1848.

Az 1848-as szabadságharchoz kötődő eseményekről minden évben újra és újra megemlékezünk. Ennek a napnak a méltósága és szépsége attól válik örök érvényűvé, hogy az egymást váltó nemzedékek átadják az ünnep hangulatát. De mitől válik ünnepé egy nap? Kik teremtik meg azt a hátteret, melyekre még évszázadok múlva is büszkék vagyunk. A válasz egyszerű: közülünk, magyar emberek közül kerülnek ki olyan személyek és csoportok, melyek sok-sok év múlva jelképpé, példaképpé válnak.

Egyik ilyen példakép, mely összefügg a szabadságharccal: a nők. A nők, akik segítettek a harcba induló sereget, akik ápolóként vigaszt nyújtottak a sebesülteknek és a haldoklóknak. A nők: a menyasszonyok, a lánytestvérek, az anyák. Mindannyian részesei és segítői voltak a szabadságért harcoló és küzdő férfiaknak. A szabadságharc kitörése speciális feladatokkal látja el a nőket.

A forradalom hatására megindul a női szerepvállalás a politikában is. Így nem véletlen, hogy egyre jobban előtérbe kerültek a női megmozdulások. Egyik ilyen jelentős akciójuk az volt, amikor felhívással fordultak – polgárlányok s arisztokrata hölgyek közösen – nőtársaikhoz, hogy a hazaszeretet jegyében ne vásároljanak külföldi ruhaanyagokat, hiszen ezzel védik a hazai munkások érdekeit. A nagy lelkesedés hatására még egy demokratikus nőszövetség is alakul. A harcokban résztvevőket folyamatosan kitartásra buzdítják. Jókai Mór a Nőszabadság című írásában így fogalmaz:

„A ti szavaitok fogják őket csodadolgok kivételére lelkesíteni, mint a keresztény hit első hirdetőit a Szentlélek szava. Szégyen a gyávara, ki hazája vé-

delmére föl nem ébred. Ne legyen nő, ki őt szeretni tudja!”

Valóságos mozgalom indul meg az erdélyi és magyarországi hölgyek között. Lelkesen varrták az inget, a nadrágot. Segítették a harcba menőket, felszerelték őket ruhaneművel.

De másképpen is kivették részüket a változásokban. Mégpedig a harcokban, a férfiak oldalán a honvédseregben harcoltak. Ilyen volt Bányai Júlia, Piffner Paulina, Sorsich Júlia és az Újpesthez is kötődő Lebstück Mária.

Pasche Lebstück Mária
honvédszár főhadnagy

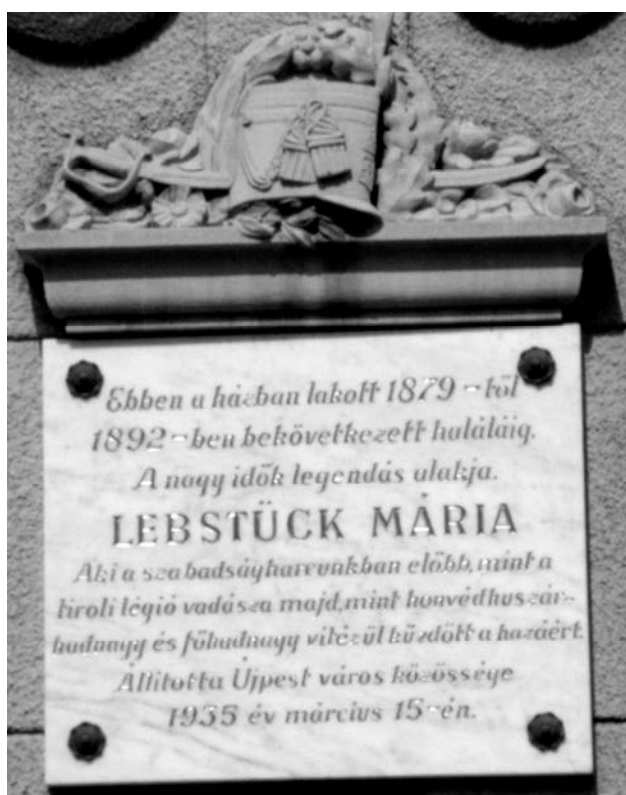
Lebstück Mária Horvátországban, Zágrábban született 1830. augusztus 15-én. Apja jómódú kereskedő volt, aki korán felfigyelt lánya különleges képességére, lovagló tudására, a sporthoz, a mozgáshoz való viszonyára. 13 évesen kerül nagybátyjához Bécsbe. Itt nevelkedett, itt tanult. Fiús viselkedése miatt a lányok barátságát kerülte. Egyetemi tanulmányai alatt is inkább a fiúkkal volt kapcsolatban. Éppen ezért nem meglepő, hogy a bécsi forradalmi események magával sodorják a szabadelvűen gondolkodó egyetemista lányt.

Mivel a női emancipáció akkor még nem volt ismert, így kénytelen volt álnéven jelentkezni az egyetemi légióhoz. Károly néven vették lajstromba, s a későbbiekben is így ismerték. Az 1848-as bécsi forradalomban a jogászcsoportban küzdött és első sebesülését is itt szerezte.

1848. novemberében a honvédsereghez került. Itt, Magyarországon belépett a német légióba, majd a tiroli vadászok csapatába.. A harcokban mindig az élen járt, így nem is tűnt fel férfivá való átváltozása. Ott volt a branyiszkói áttörésnél, s kitűnt harciassá-

gával a kápolnai csatában is. Itt újra megsebesült. Hősiességéért hadnaggyá léptették elő. Később átke-
rült a Miklós-huszárokhoz. Küzdőszelemét, szabad-
ságvágyát, harci tetteit értékelték akkor, amikor
főhadnaggyá léptették elő.

Női mivolta nem maradt sokáig titokban, hiszen a
csaták, a pihenők, a beszélgetések olyan kapcsolat
teremtnek, melynek során az ilyen titkokra is fény
derülhet. Nyilván értékelték szabadságvágyát és a
csatákban példaként követhető tetteit. A csatákban
megezdődött katonák maguk közé fogadták, s ettől
fogva női mivolta miatt is jobban vigyáztak rá. A
szerelem se maradhatott ki az életéből. Itt, a harcté-
ren ismerkedett meg Jónák József tüzér őrnaggyal,
későbbi férjével, sőt még a házasságukat is a csata-
mezőn kötötték meg, 1849. júliusában.

Emléktábla a Csokonai u. 4. számú ház falán

Romantikus, szinte mesébe illő történet ez, pedig
nem egy író találta ki, hanem az élet produkálta ezt.
Hősiességéről több írás is megjelent. Nem csoda,
hogy Jókai Mór is megörökítette ennek a fiatal nő-
nek az életét. Őszi fény című könyvében Női főhad-
nagy címmel meséli el Lebstück Mária kalandos, de
igaz történetét. Az operett világa is kiérezte ebből a
különös, majdhogynem hihetetlen történetből a si-
kert. Huszka Jenő Mária főhadnagy című operettjét
mind a mai napig nagy sikerrel játsszák az Operett
Színházban.

Huszárfőhadnagyi rangot viselt, amikor a szabad-
ságharc leverésekor fogságba esett. Az aradi vár börtö-
nében raboskodott hat hónapig. A harcéri szerelem ide
is követte, hiszen itt a börtönben szülte meg fiát.

A nemzet szabadságához, annak kivívásához
mindenki másképp állt hozzá. példaértékű Csekonics
báróné cselekedete. A forradalom győzelmének
kivívásához öt katonát állított ki saját költségén –
ami nem kis összegbe került – majd a harcok befe-
jeztével mindegyiküknek földet adott.

Nem szabad elfeledkeznünk gróf Károlyi István-
ról se, aki egy 800 főből álló huszárezredet szerelt
fel teljesen ruházattal és lovakkal együtt, s ezt el is
nevezték Károlyi huszárezrednek.

Sajnos Lebstück Mária mögött nem állt egy ilyen
nagylelkű pártfogó. A szabadságharc leverése után
szerény, mondhatni szegény körülmények között élt.
Az egykor daliás, férfi módon küzdő, harcoló fiatal-
asszony szinte tengeti csak életét. Özvegyen marad-
va nagy nyomorban él s fiát is ilyen környezetben
neveli. Mosónőként jut némi keresethez. Később
megismerkedik Pasch Gyula festővel, akivel házasa-
gát is köt.

Fia, Jónák Pál itt Újpesten, a tűzoltóságnál őrpá-
rancsnokként szolgált. Ide költözik 1880-ban. Halá-
láig itt él a Csokonai utca 4. szám alatt.

1892. május 30-án halt meg.

Életét, hősiességét példaként állították már akkor
is a felnövekvő nemzedék elé. Bár életének utolsó
szakaszában nem sok segítséget kapott, talán éppen
ezért megható, amit Ugró Gyula írt le Újpest című
könyvében:

„1894. június 27-én 92 szám alatt hozott határo-
zatával a képviselőtestület Pasche Lebstück Mária
1848/49-iki honvéd női főhadnagy síremlékére egy-
hangúlag 130 frt.-ot szavaz meg, nemkülönben an-
nak felállítására a községi temetőbe egy dízsírhe-
lyet díjtalanul átenged és végre ezen kegyeletes
emlék fenntartását Újpest község nevében vállalja

1894. évi október 29-én megtartott ülésén pedig a
képviselőtestület elhatározta, hogy az ugyanazon évi
november hó 1-én megtartandó leleplezési ünnepélyen
teljes számban részt vesz, a díszítési munkálatok nem-
különben az országos honvédménházból kijövő 48-as
honvédek megvendéglésének költségeit is viseli.”

Büszkék lehetünk a szabadságharcban részt vevő,
azt bármilyen módon támogató, vagy éppen egyen-
ruhába bújt és hősiesen harcoló nőkre. Legyenek ők
mindenkor példaképeink!

Halála után kárpótolták ugyan azért a sok szenvedésért és megaláztatásért, amelyet a szabadságharc
leverése után át kellett élnie. Szomorú, hogy nemze-
tünk kiválóságainak nagyobbik részének jut ez a sors.
Szomorú, hiszen akkor kellene elismerni bárkinek a
nagyságát és munkásságát, amíg él. Ezen csak akkor
tudunk változtatni, ha az irigységet felváltanánk az
önzetlenségre, a harácsolást pedig jótékonyásra és
szeretetre. Kövessük azokat, akik már bizonyítottak,
akik értünk harcoltak, hiszen mi is nagyon sokat tehe-
tünk másokért – ha nagyon akarunk.

DR. UGRÓ GYULA

Sokoldalú ember volt Újpest város első polgármestere. Feltehetjük rögtön a kérdést, vajon mi is volt elsősorban: író? költő? dalszerző? közéleti ember? ügyvéd? A válasz nagyon egyszerű: mindegyik. Éppen ezért érdemes megismerni életét, hiszen mindenkor példaértékű lehet műveltsége, aktivitása, tenni akarása. Nyilván sokat számított a neveltetése, a környezet, a család, melyben felnőtt.

1865-ben született Nagykőrösön. Röviddel születése után a család Újpestre költözik. Már gyermekkorában megmutatkozik a kultúra iránti vonzalma. Sokat olvas és a lehetőség szerint minden jelentős kulturális rendezvényen ott van. Már tizenegy évesen főszereplője egy színdarabnak, melyet iskolai társaival mutattak be nagy sikerrel. A „Jószívű asztalosmester” című darab bemutatása után még nagyobb aktivitással vesz részt Újpest kulturális életé-

ben. 1877-ben barátaival létrehozzák az Újpesti Közművelődési Kört. Még ebben az évben Molière: Botcsinálta doktor-át mutatták be. Nem is akárhogyan történt ez a nagy sikert elkönyvelő előadás, mivel a Fő út 1. szám (ma Árpád út) alatti Széchenyi kávéházban. Már itt felfigyeltek a mindig aktív Ugró Gyulára. Nem is csoda, hiszen gondoljunk bele, hogy akkor még csak 12 éves és már színdarabokat szervez, művelődési kört alapít, a könyvek szeretetére buzdítja társait.

1877. más szempontból is jelentős Ugró Gyula életében. Ez év május 10-én a református egyháznál készült jegyzőkönyvben rögzítik, hogy néhány növendéket ezen a napon megkonfirmáltak.

Jegyzőkönyvrészlet Ugró Gyula konfirmálásáról

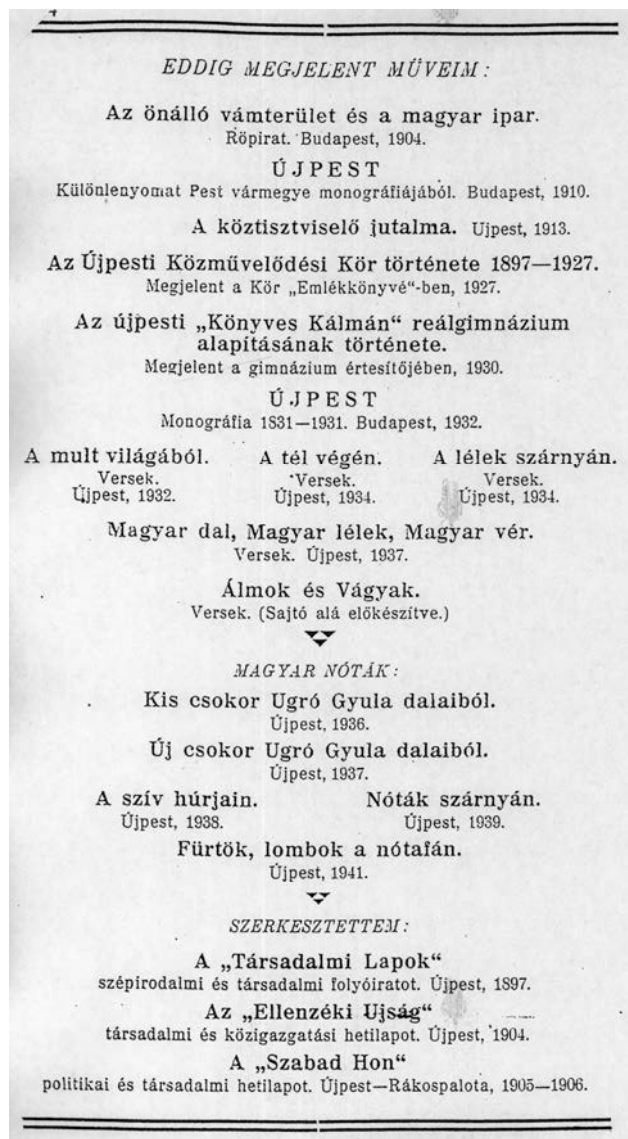
Középiskolai tanulmányait Pesten, a Markó utcai gimnáziumban végzi. A mai korból visszatekintve oly romantikusnak tűnő lóvasúton járt nap mint nap iskolába. Romantikusnak tűnt, de a mindennapok zsúfoltságában, az időjárás szeszélyeiben átvészelni ezeket az ingázásokat bizony nem volt leányálom. A kisdíjak első útjaikat másképpen élik át, mint a sokadik napi zötykölődéseket.

A mindennapi utazgatások kellemetlen élményeit le is írta, ami meg is jelent az Újpesti Napló 1934. január 6-i számában. Az ő emlékezetében csak a kellemetlenségek maradtak meg. Magas fokú műveltsége s polgári neveltetése is hozzájárult ahhoz, hogy az élet drasztikusabb jelenségeit elutasítsa magától, a durva megnyilvánulásokat pedig eleve ki is zárja életéből. A lóvasúton történt utazásai során megtapasztalhatta a kofák és iparos legények durva és közönséges társalgását. Bántotta fülét és lelkét az a megnyilvánulás, ahogyan az emberek viselkedtek egymással, s ahogy véleményüknek hangot adtak az út során. Az utazási megpróbáltatások is mély nyomot hagytak benne, hiszen a nyár melege és a tél hidege egyaránt igénybe vette szervezetét. Fiatalon nem nagyon törődött a megpróbáltatásokkal de azért nagyon mély nyomot hagyott benne ez az időszak.

Ezek az évek olyannyira hatással voltak rá, hogy később, felnőtt korában ő volt az, aki a leghatékonyabban szorgalmazta az újpesti gimnázium létrehozását. Éppen az ő diákkorában átélt traumáktól szeretne volna megóvni az utána felnövekvő nemzedékeket. Ez első nekifutásra nem sikerült, de végül

Újpesten is lett gimnázium, ha később is, de így álma mégis beteljesült.

Tanulmányait Budapesten, Nagykőrösön és Pozsonyban végezte. A budapesti tudományegyetemen az államtudományi és jogi karon végzett. 1889-ben tette le ügyvédi vizsgáit. Előbb a főváros, majd a honvédelmi minisztérium szolgálatába lépett. Utóbbi helyen is elismerték munkásságát, hiszen őrnagyként távozott onnan.

Ugró Gyula megjelent művei

Az irodalom szeretete végigkísérte életét. Már a minisztériumi évek alatt is foglalkozott újságírással. A Társadalmi Lapok című folyóirat szerkesztője lett. Később más lapoknál is munkálkodott szerkesztőként, így az Ellenzéki Hírlapnál, és a Szabad Hon-nál is.

Gyerekkorában alapítója volt az Újpesti Közművelődési Körnek. Később más egyesületek és körök alapításában is jeleskedett. Így például alapítója az Újpesti Torna Egyletnek, az Újpesti Dalkörnek, de számos más irodalmi, kulturális csoportosulásnak is tagja: Ilyen a Magyar Nemzeti Írók, az Arany János,

a Vörösmarty Társaság. Aktív tagja a Zeneszerzők Egyesületének is.

1942-ben megjelent nótakötete

Újpesti pályafutása 1906. júniusában kezdődött, amikor megválasztották, az akkor még nagyközség bírójának. Minden energiáját arra fordította, hogy ezt a dinamikusan fejlődő települést városi rangra emelje, emeltesse. Próbálták meggyőzni felelős politikusok, hogy inkább azon ügyködjön, hogy Újpest is legyen a fővároshoz csatolva. Ugró ezt nem tartotta jó ötletnek, hiszen akkor teljesen budapesti irányítás alá került volna s így nem valósíthatta volna meg monumentális elképzeléseit.

Újpest első polgármestereként is nagy népszerűségnek örvendett, hiszen hivatali éve alatt hatalmas fejlődésnek indult a fiatal város. Olyan lendülettel még Magyarországon nem emelkedett ki kisváros az ismeretlenségből, mint Újpest ebben az időszakban.

Példa erre az a sok középület és közüzem, mely ezalatt az idő alatt szinte kinőtt a földből. Felépül a víztorony, a tűzoltó laktanya, a vágóhid, a hőerőmű, a bíróság és természetesen a szívéhez oly közel álló Éden Színház.

Lelkesedése és munkabírása mindenkit magával ragadott, így könnyebben meg tudta valósítani mindazt, melyre fiatal kora óta vágyott, egy kulturális központként is működő szép várost.

Minden jog fenntartva.

ESZTERÁG CSUTORA . . .

Élénkben.

Dr. UGRÓ GYULA verse és zenéje.

Eszter-ág, csu-to-ra, nem il-le-nek ész-sze. Nem le-gény, kinek nincs tíz húsz szere-tő-je.
A ra-kas a dombon ku-ko-ré-kol foly-ton Mát én is, ga-lambom, né-ked most azt mondom:

Sha még az a bar-na szint az enyém vol-na: A sok közt ö-ne-ki len-ne legjobb dol-ga.
Ülj csak az ö-lem-be s kis fü-led-be sü-gom, Hogy ne-ked szántam én a leg-for-róbb csó-kom.

Copyright 1938 by Dr. Ugró Gyula Ujpest.

Egyik legismertebb és legsikeresebb nótájának kottája

A SZÍV HÚRJAIN

UJABB CSOKOR

UGRÓ GYULA DALAIBÓL

1-SŐ FÜZET:
A körösi nagy piacon. Bort
ülmában csókoltalak. Boj-
nya. Cókítenger. Fecské ma-
elszál. Hálóde? Három
idas estén. Magyar vár. Pihen
Rámfogták. Repülj édes.
aringos. Zúg a zápor.

3-K FÜZET:
A magyar nótá. Mikor engem átöltél.
Nem sujt engem. Ülj meg. Miért száll
a golyómadár? Ahol az a rákos alakt.
Eszterág csutóra. Aludjál. Elmegek én
a tárnokok. Aludjokban minden reggel.
Mégrett a ropogás. Hej korcsmáros.
Egy kis rigó. Zord viharban.
Évek mennek, napok szállnak.

2-K FÜZET:
A magyar dal. A nagy utcán. Bevonul-
tam. Amikor az első csókomb. Círa subám.
Egy meg kettő. En az éjtel. Ez a világ.
Galagonya. Ha a cigány. Honzeretet.
Ha a tenger. Hej, de sokszor. Itén tudja.
Keresem a magyar lelket. Kis macár.
Kukoricafosztás. Mint a felbő. Szállj
szállj gyorsan. Somorán big a gerle.
Utcsarkon. Tisza. Rima és a Máros.
Ültél kopogj öreg hangszér.

A szerző sajátja

*Nagy Ferencnek kedves barátomnak
barátságommal
kedves emlékekkel
Dr. Ugró Gyula*

**Nagy Ferencnek, kedves barátomnak nótás ked-
vel, szeretettel: Dr. Ugró Gyula**

Sajnos a politika – akár csak ma – akkor se a tisztaságáról volt híres. Korrupcióval és visszaélésekkel vádolták meg. Természetesen a vádak hamisak voltak, de kitervelői elérték céljukat – eltávolították a polgármesteri székéből. Nagyon megviselték az aljas politikai manőverek, de akaratereje és az emberekben való hite további alkotásokra ösztönözte. A kulturális, társadalmi életben továbbra is ott van. A politika megalázó vádjaira az Újpesten 1913-ban megjelent „A köztisztviselő jutalma” című munkájával próbált válaszolni. Fájdalmas volt ez neki, de próbált felülemelkedni a megalapozatlan vádakon. Lelkileg ugyan megviselte, de sikerült felül-

emelkednie. Ez is bizonyítja akaraterejét, az emberekbe vetett hitét.

Újabb tanulmányok, írások jelennek meg tőle. Az Újpesti Közművelődési Kör történetét is megírja, hiszen alapítóként ő ismeri a legjobban.

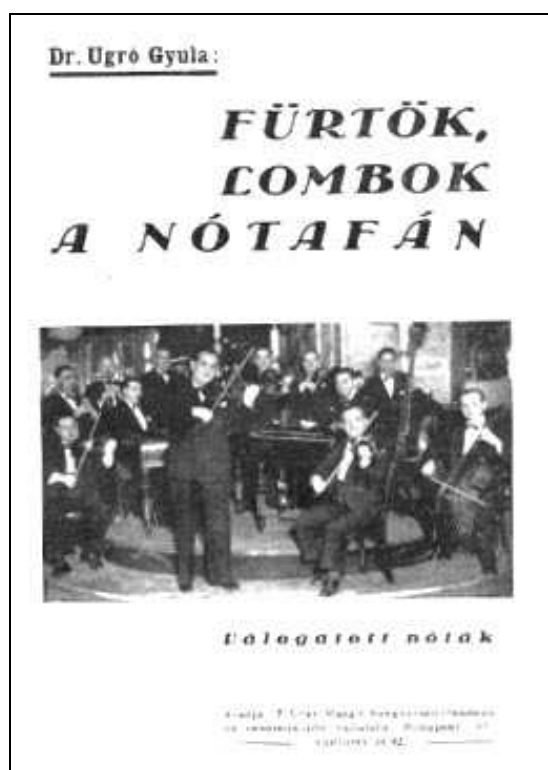
Szívéhez közelálló a Könyves Kálmán reálgimnázium alapításáról megjelent írása is. Mint oly sok mindennek itt Újpesten, ennek az iskolának is ő az egyik legnagyobb pártfogója, támogatója. Kevés olyan közintézmény, kulturális egyesület létezett, melynek sorsát nem viselte volna a szívéen. Nemcsak polgármesterként, hanem újpestiként, a kultúrát szerető és művelő emberként is. Egyre többet ír verseket, tanulmányokat, később nótákat is.

Ismerve elkötelezettségét Újpest iránt, valamint eddig munkásságát, felkérték a száz éves település monográfiájának megírására. Ő örömmel vállalta, hiszen nála jobban nem szerette, nem ismerte senki Újpestet. Hatalmas munkát végzett, mely mind a mai napig egyedi a város történetében, történelmében. Ilyen alapos munka, ilyen megbízható forrásanyag azóta se készült. Olyan adatok és történetek kerültek a kiadvány lapjaira, melyek érzékletesen mutatják be a város kialakulását, a környezetét, az emberek hozzáállását, segítőkészségét, s mindennapi gondjaikat. Részletes statisztikák, hiteles dokumentumok, fontos egyházi és világi adatok halmaza található benne, de ezek mindenféleképpen fontosak, hiszen ezek által ismerhetjük meg ezt a kort, ezt a nemzedéket, ezt a világot. Minden Újpest-kutató ezt használja forrás-munkának – így természetesen én is. Köszönet érte!

Talán érdemes lenne a közelmúltat is hasonló módon feldolgozni.

A hatalmas mű megírása után újra a saját kedvtelésének hódolhat: verseket ír, dalokat komponál. A nótaszerzésekkel végül annyira jut, hogy külön kiadványokban mutatja be őket. Így már nemcsak verseskötetei, de daloskönyvei is ott vannak a könyvesboltok polcain. A nótákra éhes közönség hálás az új és új dalokért. Éttermekben, mulatókban játsszák nótáit, híres cigányzenekarok tűzik repertoárjukra dalait.

Ki hinné, hogy egy őrnagyi ranggal rendelkező, több évig polgármesterként tevékenykedő ember ilyen szívhez szóló nótákat, verseket tud írni. Már a kötetek címei is szívhez szólóak. „A lélek szárnyán” verseskötet (1934.), vagy a nótakötetek közül például „A szív húrjain” című.

Még egy nótáskönyv borítója

Dalaiban nosztalgiával emlékezik szülővárosára, hiszen még a szövegébe is beilleszti:

„Nagykőrösön szépen virít a rózsza,
A kőrösi lánynak édes a csókja,
oda járok én mindennap ezután,
Mert kőrösi kislány a babám...”

De vallomás is szerepel a nótái szövegében:

„Magyar nóta a lelkemben
Mint a virág, úgy fakad...”

Újabb és újabb nótacsokor kerül ki tolla alól. Legtöbbnek ő a zeneszerzője és a szövegírója is. Az emberek kedvelik és szeretik ezeket, nekik íródott, hiszen hozzájuk szól.

FELCSENDÜLNEK UGRÓ GYULA NÓTÁI

„A MAGYAR DAL SZÁRNYAIN”
JUBILEUMI AJÁNDÉKMŰSOR
Ugró Gyula, Újpest első polgármesterének emlékére

Hely:
Ady Endre Művelődési Központ.
1042 Budapest, Tavasz u. 4. (3-as metró újpesti végállomás)

Idő:
2001. április 28. (szombat) 15 órai kezdettel

A rendezvény fővédnöke: Újpest Önkormányzata, Hock Zoltán kulturális alpolgármester
Társrendező-szervező: Újpesti Roma Kisebbségi Önkormányzat (Elnök: Csóka János)
Köszöntőt mond: Dr. Dercze Tamás, Újpest polgármestere
Diszvendég: Gróf Károlyi László

KÖZREMŰKÖDNEK:
A „Könyves Kálmán „Gimnázium Kamarakórusa
vezényel: Zalayné Fülös Márta
NYÁRI ISTVÁN előadóművész

MÁTÉ OTILIA

SZENTENDREI KLÁRI	MIKLÓSSY JÓZSEF
NÓGRÁDI TÓTH ISTVÁN	B. TÓTH MAGDA
BAGDI ERZSI	RAUF PÁL (Nagyvenyim polgármestere)
BARABÁS SÁNDOR	SZABÓ SZILVIA
MILE VERONIKA	MOLNÁR LÁSZLÓ
MOLNÁR GYÖRGY	WELS DIÁNA
NÁNÁSSY LAJOS	KÖVI GÁBOR

LÁSZLÓ MÁRIA

Konferál: Ferkó István
Zenei kíséret: OLÁH KÁLMÁN és cigányzenekara+
Diszlet: MIHÁLY BÉLA
a Magyar Köztársaság Érdemrend Kiskeresztjével kitüntetett keramikus és látványtervező iparművész
Színpadi fotó: „TIZIÁN” (Kiss István)
Rendező: LÁSZLÓ MÁRIA

A rendezvény támogatói:
Ady Endre Művelődési Ház – Újpesti Önkormányzat – Újpesti Roma Kisebbségi Önkormányzat – Újpesti Helytörténeti Gyűjtemény
BÍRÓ family Könyvkiadó és Nyomda – „Demizson” Éterem – Kis Virágözis BT. – Kúlvárosi Kávéház és törzsvendégei
Volksbank – „Harangvirág” cukrászda – „Planer” Ital Nagyker – „Óregfalás” Éterem – „Tizian” Fotó – Mihály Béla iparművész
Rózsabegy Zita – Magyar Zeneművészek és Táncművészek Szakszervezete

BELÉPÉS DÍJTALAN!

Plakát 2001-ből

Szerencsére nótáit a mai napig hallani, hol a rádióban, hol pedig nótáesteken. Szívet melengető volt az a kezdeményezés amely László Mária nevéhez fűződik. Ő vette pártfogásba Ugró Gyula nótáit és több estén keresztül mutatta be Újpest mai közönségének. Úgy gondolom, hasonló esteket lehetne szervezni verseinek bemutatására is. Ugyanakkor legfőbb művét, az Újpest monográfiát is közelebb kellene hozni az emberekhez, már csak történelmi, és várostörténelmi értékei miatt is.

A sors fintora, hogy éppen egy olyan ember kerül méltatlan helyzetbe, aki nagyon, de nagyon sokat tett a közösségért, a városért, a hazáért. Élete utolsó időszakában hiába járja az illetékes hivatalokat, a részére járó nyugdíjat mégsem folyósítják részére. Felháborodását a „Nyugdíj golgota” című írásában próbálja levezetni. A sok csalódás és keserűség ellenére tovább alkot. Nem törte meg se a politika szennye, se a hivatalok közönye. Az irodalom szépsége tartotta benne a lelket, a human gondolkodásmód mindenkor kiemelte a közönyből. És ez adott neki erőt folyamatosan minden munkájához, minden tevékenységéhez. A cél volt mindig a fontos, a közösség, és nem önmaga. Másokért küzdött, mindenkiért tenni akart. Sikerült is, hiszen életpályája erre a bizonyíték. Nélküle Újpest kevesebb lenne, nélküle Újpest szegényebb lenne.

Mikor lesz hasonló beállítottságú, példaként követhető polgára Újpestnek?

MÁDY LAJOS A TEMLOMÉPÍTŐ LELKÉSZ 1848-1918. január 1.

Segédlelkész, hitoktató, tanító, iskolaigazgató, Selemi, polgári és iparostanonc iskolák megszervezője, létrehozója, az újpesti főgimnázium egyik alapítója, takarékpénztári elnök, óvodai bizottság rendes tagja, majd elnöke, önszegélyezési csoport egyik létrehozója, iparosok, munkások, segítője, árvák gyámolítója, diákok példaképe, fáradságot nem ismerő szervező az oktatásban, a kultúrában s leginkább a hitben, a vallásban, helyettes esperes, majd esperes. Ő Mády Lajos, az első újpesti református lelkész. Életpályája, munkássága álljon példaként mindazok előtt, egy világi, vagy egyházi cél érdekében tenni akarnak valamit.

Mády Lajos 1897-ben

Mády Lajos 1848-ban született egy amaci kis település lelkipásztorának fiaként. Bár a család nagyon szegény volt, az édesapa – Mády Sámuel – hivatását nagy lelkesedéssel és odaadással mutatta meg fiának. A szülői háznál eltöltött évek tapasztalatai arra ösztönözték, hogy ő is édesapja hivatását válassza. A Debrecenben eltöltött évek után – ahol a teológiai tanulmányait végezte – a rá jellemző tenni akarással Nagykárolyba költözött, ahol segédlelkészként tevékenykedett Asztalos György esperes mellett. A tanuló évek itt folytatódtak, hiszen a hí-

vekkal, az emberekkel való bánásmódot csakis a gyakorlatban lehet megszerezni, – az iskolapadban soha.

Az Újpestet alapító Károlyi család éppen innen, Nagykárolyból származott. Elképzelhető, hogy éppen itt értesülhetett Mády Lajos is a fejlődő Újpestről, az itteni missziós lehetőségekről. Nem véletlenül használom ezt a jelzőt, hiszen valóban missziós feladatot láttak el itt a kultúra, az ipar, az oktatás és a vallás területén azok a személyek, akik vezető szerepet vállaltak a település mindennapi életében.

Mády Lajos tisztában volt az itteni állapotokkal. Tudta, hogy rengeteg munkája lesz, hogy nagyon sok energiát kell felhasználnia ahhoz, hogy elképzeléseit megvalósíthassa. Tudta, hogy mire vállalkozott. Tudta, hogy csak erős kézzel, példamutató élettel, mélységes hittel végezheti el munkáját. Éppen ezért vállalta a nehézségeket. Volt annyi önbizalma, hogy nekikezdhesen a közösség formálásához.

Az egyházi élet alapjainak letételével párhuzamosan az oktatás területén is eredményeket produkált, hiszen az iskolák egyre népesebbek lesznek, új és új oktatási intézményre van szükség s ezzel párhuzamosan tanítókra, hitoktatókra, iskolaigazgatókra.

Ugró Gyula így emlékezik meg erről:

„Az 1873-ik évben a községi iskolához Mády Lajos tanítónak választották, aki a rohamosan fejlődő iskolák élén álló Tipray Mihályt rövid idő múltán mint megválasztott igazgatót váltja fel. A tantestület nemes emberbaráti szeretettől áthatott törekvése a kultúra iránti önzetlen lelkesedése és apostoli hivatásának tiszta öntudata tette lehetővé azt, hogy soha semmi felekezeti féltékenykedés vagy ellentét nem merült fel sem az iskola fenntartói sem a tantestületek között.”

Mády Lajos munkásságára, – melyet az oktatás terén végzett – a nevelésügyben is felfigyeltek. Éppen ezért kinevezték Szatmár vármegye tanfelügyelőjévé. Ezt a megtiszteltető állást azonban nem fogadta el, mivel úgy érezte, hogy az eddig elért eredményeit, sikereit hagyná cserben. Kötődött Újpesthez, szerette ezt a közösséget.

Együtt élt és gondolkodott az Újpesten élő munkásemberekkel, iparosokkal, kereskedőkkel, értelmiségiekkel. A pénzügyi életben is szerepet vállalt: Újpest Vidéki Takarékpénztárnak elnöke. Ott van mindig, ahol szükség van rá, hiszen szívén viseli a szegény családok megélhetési gondjait, ezért részt vállal az Újpest Önszegélyező Szövetkezet munkájából. De az iparosok gondjait is enyhíteni próbálja, amikor megszervezi és létrehozza a Nyersanyag Beszerző Szövetkezetet.

Mádý Lajosné Asztalos Vilma

1880-ban az állami iskolák igazgatója lesz. 1882-ben megalapítja az első polgári leányiskolát, melyet szintén ő vezet. Olyan erős alapokat létesített, hogy ez az iskola rövidesen ki is nőtte önmagát és kettévált. A polgári leányiskola létrehozása után az ott megvalósított oktatási rendszer és az ott nevelt ifjúság jövője foglalkoztatta. Tanulmányában, melyet erről a témáról írt, a következőképpen fogalmazott: „A polgári leányiskolában minden egyes tantárgy kezelésénél az élet követelményeire s a helyi viszonyokra is kell figyelni.”

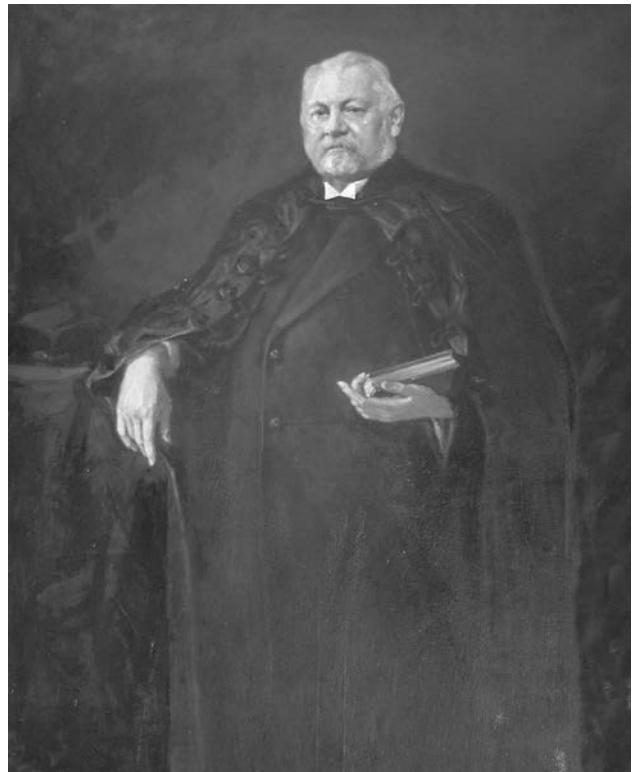
Majd később így folytatja:

„A tankönyvek nagy része, melyek a polgári iskolákban eddigelé használtattak, inkább a könyvbírálok, mint a növendékek számára készültek.” Ugye mennyire mai jellegű problémák adódtak már abban az időben is?

Ugyanebben a tanulmányában összegzi is álláspontját, az alábbi szavakkal:

„Bátor vagyok azon megjegyzést tenni, hogy úgy Újpesten, valamint a főváros kivételével széles e hazában, a polgári leányiskola jövője csak akkor lesz biztosítva, ha az nemcsak pusztán az ismeretek terjesztésével foglalkozik s nem csak tanít, de nevel is az életnek, nevel a társadalomnak.”

Ezen mondat utolsó szavait Mádý Lajos ars-poetikájának is beállíthatjuk. Mennyire időszerű ez a megfogalmazás, hiszen ez a felfogás hiányzik talán legjobban a jelen oktatási rendszerből. Elfeledkezünk arról, hogy nem adatok tárházává kell építeni az oktatásban részt vevő diákságot, reményünket, a jövő nemzedékét.

Mádý Lajos lelkész

Mire is kell nevelni őket? Semmi másra, mint az elkövetkezendő nagybetűs ÉLET megismerésére, s a minket körülvevő közösség formálására, a nagyobb léptékű társadalom jobba tételére.

Mádý Lajos egyéni módszerekkel tudta az ifjúságot a tudás közelébe terelni. Az ő nézete volt többek között az is, hogy: „Ne őrizzük a szekrényben a könyveket, terjesszük tanítványaink körében!”

1883-ban egy képviselőtestületi indítványban olvashatjuk a következő sorokat:

„...Mádý Lajos 9 éven keresztül igazgató tanító minőségben tanúsított páratlan önfeláldozó szorgalma, semmi fáradságot nem ismerő ügybuzgalma, tapintatos magatartása és szakértelméért a legmelegebb elismerést és köszönetét nyilvánítva hívja fel a hatóságok figyelmét Mádý Lajos igazgató tanító sikerdús működésére, mert csak ily páratlan igazgatói működés mellett volt elérhető, hogy az iskolák már mint községek szép lendületet nyertek...

...a község lakossága és a tanköteles gyermekek szülői látván az iskola vezetése körüli tapintatos eljárást és szakértelmet, az iskolát annyira megkedvelte, hogy csak igen ritka esetben kellett az iskolák pontos látogatása érdekében a törvény szigorát alkalmazni.”

Szép üzenet cseng ki a fenti sorokból, hiszen nagyon humánus és gyermekszerető irányításnak kellett lenni ezekben az iskolákban, ha a gyermekek örömmel jártak ide.

1893-ban a község képviselőtestületének javaslatára megalakul az óvoda bizottság, melynek 15 ren-

des tagja közé Mády Lajost is beválasztották. (Később ennek elnöke is lett!)

Tevékenységének, aktivitásának híre eljutott az állami vezetéshez is. Kitüntetéssel ismerték el áldozatos munkáját. 1898-ban Ferenc Józseftől Koronás Arany Érdemkeresztet kapott. Ez a kitüntetés valóban olyan emberhez került, aki tevékenysége alapján minden fenntartás nélkül megérdemelte.

Mády Lajos családjával

Világi tevékenysége mellett ne feledkezzünk meg az egyházat szolgáló tetteiről se. Bár munkásságát tanítóként kezdte el Újpesten, – mellyel a megélhetését biztosította – de ezzel párhuzamosan rengeteg energiát fordított egyházára. Összefogja, maga köré gyűjti a református híveket. Megbízott lelkészként jogosult az ige hirdetésére. De mindez nem elégíti ki álmait, vágyait. Megszervezi a templom építését, s előtte a telek megvásárlását. Mikor a templomépítésről beszélünk s az azt megelőző gyűjtésről, akkor mindenféleképpen figyelembe kell venni a kor adottságait, a település lakosságának hozzáállását s nem utolsó sorban anyagi helyzetét. Maga az adományok begyűjtése, adminisztrációja se volt kis feladat. Időigényes, pontos és felelősségteljes munka volt.

Mády Lajos lelkész maga mellé tudta állítani a hívőket, meg tudta őket győzni a cél szépségéről, az eredmény magasztosságáról, de leginkább a szükségyszerűségéről. Éppen ezért lehet büszke az újpesti református egyház a templomépítő lelkészére.

1895. november 3-án az Újpesti Belsővárosi Református Egyház rendes papjává megválasztotta. Az általa alapított egyházközség ezzel is elismerte több évtizedes áldozatos munkáját. Az 1895. november 24-én tartott egyháztanácsi gyűlés jegyzőkönyvében ez áll: „Mády Lajos lelkész, mint ilyen, első ízben üdvözölheti a megjelent egyháztanácsos urakat.”

Majd később terveit is felsorolja, melyet így rögzített az egyháztanácsi gyűlésen a jegyzőkönyv vezetője: „...külön ügyelni fog, hogy egyházunk jogai minden irányban megvédessenek s az semmi tekintetben se sértessék meg..”

Valóban így is tett. Mindenkor megvédte egyházát s híveit. 1900-ban az egyházmegye helyettes esperesnek nevezete ki. Két évre rá – 1902-ben esperesnek választották.

Életét meghatározza az alkotási vágy az oktatás, a vallás, a város fejlesztése szempontjából is. Mindenben segíti felesége és családja, akik támaszai a nehézségekben és biztatói a sikerekben.

Mády Gyula 1914-ben

Kisebbik fia – Gyula – követi őt az egyházi pályán. Beiratkozik a teológiára. Utolsó éves teológus, amikor édesapja meghal. Jelképnek is tekinthetjük, hogy elment egy lelkész és helyébe ott van fia, aki folytatja apja örökét. 1918-tól 1922-ig hitoktató segédlelkész itt Újpesten.

A háború, az erőszak avatkozott bele életébe. Több év munkájával összegyűjtött pénzből vásárolt nagyharangot háborús célokra használnak. Az imára, a békességre szólító harangból emberi élet kioltására szolgáló töltényeket készítenek. Az egyháztól még a templom bővítésére oly nehezen összegyűjtött pénzt is „elrekvirálják”, s a kegyetlen háború folytatására használnak fel. Csak a kisharang maradt meg. Halálakor ennek hangja kísérté Urához.

Újpest neki is köszönheti az oktatás fellendülését, a református hit megerősítését. Támasza volt a szegényeknek, reménye a kételkedőknek, és példaképe a hívőknek. Munkásságát és a városért végzett áldozatos munkájáért a református templom melletti kis utcát róla nevezték el.

KAFFKA MARGIT (1880. június 10. – 1918. december 1.)

ANyugat első nemzedékének tagja, az egyik legnagyobbként számon tartott magyar író-költő asszony – Kaffka Margit – 1880. június 10-én született Nagykárolyban. Az a Nagykároly a születési helye, ahonnan az Újpestet alapító Károlyi gróf is származtatja családját. Furcsa egybeesés, hogy életének egyik jelentős állomása éppen a Károlyi István gróf által alapított település lesz.

Édesapja, Kaffka Gyula vármegyei főügyész volt. Családjának tagjai társadalmi szempontból nagyon vegyes képet mutattak. Édesanyja egy ősnemesi család leszármazottja volt. Szintén anyai részről nagynénje volt az akkori ünnepekt híres színésznő, Hegyesi Mari. Apai dédnagybátyja az a Lauka Gusztáv volt, akit Petőfi Sándor egyik legjobb barátjaként ismertek.

Apja halála után 1886-ban nagyapja, Kaffka Ignác miskolci táblabíró vette magához. Iskoláit Szatmáron, Nagykárolyban és Budapesten végezte.

Gazdag élmények és a családból való érdekes emlékek, valamint a környezetében átélt művészi hatások kihatnak a korán árvaságra jutó leánynak. Sorsa alakulása meghatározta későbbi életfelfogását is. Szegény lányként örülhetett, hogy ingyenesen tanulhatott az irgalmas-nővérek iskolájában s később úri származása ellenére rákényszerül a kenyérgyűjtésre is. Ma ez nem számít se megvetendőnek, de furcsának se! Abban az időben viszont egy nemesi családból származó leány számára kirekesztést eredményezett, ha munkával kereste a kenyerét. A jó társaság nem tartotta méltónak köreiben megtűrni a munkával keresőket. Ezt a furcsa kirekesztést próbálta oldani azzal, hogy egy olyan megbecsült munkát vállaljon, melyet elfogadhatónak ítélnék meg bizonyos körökben, ugyanakkor ő maga is szimpatizált vele. Egy nő számára ebben az időben egyetlen ilyen volt: a pedagógusi hivatás. Előbb tanítónői oklevelet szerzett. Egy évig tanít is, majd beiratkozik az Erzsébet Nőiskolába. Itt polgári iskolai tanári képesítést szerez.

Fiatal korától kezdve ír verseket, hiszen csak így tudja lázongó, útkereső élményeit a világgal közölni. Útkeresése végigkísérhető művein, hiszen legjobb regényei a lélektani epika legnagyobb hazai példái. Ő úgy indult el a nemesség és a polgárság talajáról, hogy végül eljutott a szocializmus eszméjének vállalásáig.

Első versei a századfordulón jelennek meg 1903-ban. Ekkor még Miskolcon tanított. Példaképei, Kiss József, Makai Emil és Heltai Jenő. Nagy hatással vannak rá s ez érződik is versein. Nem utánzója példaképeinek, csak stílusuk követője. Kaffka Mar-

git kezdő korában sem utánzója azoknak, akik hatnak rá, van egy senki másra nem emlékeztető, akkor nagyon is modern témavilága: a társadalomból kivett, védtelen leányé. Talán éppen önmagát mutatta be ezekben az írásokban. Ezzel párhuzamosan a női méltóság igénye jelenik meg vele irodalmunkban.

Kaffka Margit, a szeretetre méltó tanítónő

1905-ben jelenik meg első novelláskötete, mégpedig „Levelek a zárdából” címmel. Ebben a gyermekkori élmények törnek a felszínre.

Miskolcon tanít, amikor férjével – Fröhlich Brúnó erdőmérnökkel – egy irodalmi szalont hoznak létre. Ezt az irodalmi életet azonban túlzottan vidékiesnek és unalmasnak ítélte. Vágyott a fővárosba, ahol a lehetőségek sokkal inkább adóttak voltak a bemutatkozásra, a felszínen maradásra. Mindig lázongó alkotó, mindig az újat kereső ember volt, s talán éppen ezért kereste a számára létfontosságú nyüzsgést, melyet csak a pesti életben vélte fölfedezni.

1902-től 1907-ig tanított Miskolcon, majd Újpestre jön tanítani, mégpedig a Lőrincz utcai Polgári Leányiskolába. Jelentős állomás ez életében, hiszen az oktatásban és az irodalomban is ebben az időszakban figyelnek fel rá. Az 1907-es iskolai Értesítőben olvashatjuk róla:

„Fröhlichné Kaffka Margit, rendes tanítónő, képesítve van elemi, felső nép- és polgári iskolákra, a nyelv- és történettudományi szakcsoporthól.”

Lelkesedése az oktatás területén oly mértékű volt, hogy a diákok között ő volt a legnépszerűbb. Óráit figyelemmel hallgatták diákjai, sőt példaképként követték kissé elhanyagolt öltözködését is. De nemcsak külsőleg utánozták az iskola leánytanulói. Sokan követésre méltónak tartották alkotóként is. Számos vers és írás született diákjainak tollából – az ő hatására..

Különc ember volt, különként élt és alkotott. Ez nem az emberektől való visszavonulást jelentette, hanem az életstílusát. Ezt jól mutatja egy írás, melyet Várady Borbély Zsigmondné, *Budai kis ház* című regényében így meséli el Kaffka Margit újpesti otthonában tett látogatását:

„Egyszer délfelé kimentünk hozzájuk. Kaffka Margit a konyhában ült egy asztal mellett és írt, ott a konyhaasztalon. Olyan toalettben, amely félig estélyi ruha, félig fürdőruha volt. Lehetetlenül öltözködött! Öt ujjá cigányos, borzas hajában. Valami eszébe jutott, felkelt, magára kapott egy ruhafélét és leült megírni. Vasárnap lévén, az ura is otthon volt. Ült a varrógép mellett és gépelt. Így éltek. Ezt az életet nem igen bírta egyik sem sokáig. Már eddig is sokan feltették a kérdést.

– Mért nem váltok el?

– Hát nézzétek – mondta Kaffka Margit – ma el-tört a kisbalta nyele és megcsinálta. Én nem tudnám megcsinálni.”

A lehetetlenül öltözködő, a magát elhanyagoló alkotó a Nyugat állandó munkatársa lett. Folyamatosan jelentek meg írásai.

Aktív résztvevője volt minden kulturális eseménynek, ahol nem a kötött keretek között lehetett megnyilvánulni. Mint a Lőrincz utcai iskoláról szóló fejezetben is leírtam, érdekes és meglepő előadásmódot választott az iskola fennállásának 25. évfordulóján.

1908. december 7-én, az Újpesti Polgári Leányiskola 25 éves jubileumára prológot írt. Az iskola 1908–1909. évi értesítője így emlékezett meg erről:

„Üde lánysereg lepte a községben levő »Éden« színház színpadát, mert hát a hangverseny illetve előadás nagyobb méretei és a reá irányuló nagymérvű érdeklődés arra kényszerítette az intézetet, hogy ez ünnepélyével elhagyja hajlékát és nagyobb teret nyújtó helyiséget keressen fel...”

...A hangverseny Fröhlichné színes, lendületes prológjának ügyes elmondásával kezdődött, amely az iskola történetét 60 darab vetített képpel illusztrálva adta elő.”

Nem véletlen ez a lelkesedés a fiatal költőnő, írónő, tanítónő iránt. Mindenki szerette lelkesedéséért, a művészetbe, az irodalomba vetett hitéért. A mo-

dern technika alkalmazása se állt tőle olyan távol, hiszen az iskolai ünnepségen is az akkor nagyon különlegesnek számító „vetített képpel” lepte meg közönségét, s ennek segítségével mutatta be az iskola történetét.

Az iskolában magyart tanított, de ő volt az önképzőkör vezetője is. Ennek eredményéről már beszámoltam, hiszen a diákok csüngtek minden szaván, minden mondatán. Szuggesztív előadásmódjával, női méltósággal előadott irodalmi alkotások felolvasásával még több lelkes diákot vont maga köré.

Kaffka Margit

A kor vívmányait használta előadásaiban, ugyanakkor sok időt töltött az iskola könyvtárában, s kutatóként is segíti az oktatást. Aktivitására felfigyelnek a közoktatás felsőbb szintjén is. Megbízják iskolai tankönyv megírására. Az oktatási miniszter megbízása alapján az egyik tankönyvet Kellner Fülöppel együtt készítették el. Ez egy magyar nyelvtankönyv volt a polgári iskolák második osztályos tanulói számára. A második tankönyvet egyedül írta. Témája irodalmi tevékenységéhez közel állt, hiszen ez a költészet volt, melynek alapjául a magyar nemzeti irodalom története szolgált alapul. A tankönyvbe két saját versét is beillesztette: a *Petike jár* és a *Petike utazik* címűt.

Újpesten töltött évei során ismerkedik meg Ady Endrével is. Ő hívja vendégségbe lakására a neves költőt, aki a meghívást el is fogadja. Ennek a látogatásnak egy vers lett az eredménye. Az Újpestre kilátogató Ady Endre itt pillantja meg a pincelakásban alvó fáradt, fiatal munkást. A látvány annyira belérögződött, hogy azt le is írta az „*Álmodik a nyomor*” című versében.

Kaffka Margitnak egymás után jelennek meg a kötetei. Egyre több íróbarátra talál, akik szeretik és

tisztelik emberségét, munkásságát. Barátjának mondhatja Osvát Ernőt, Móricz Zsigmondot, Tersánszky Józsi Jenőt. Eljár az írók közé a Palermo Kávéházba, ahol – Tersánszky szerint – mindenkit elkápráztat szellemi fölényével.

Kaffka Margit, a sikeres író

1911-ben a Vasárnapi Újság folytatásokban közli a „Színek és évek” című regényét. Óriási a sikere! Olyannyira, hogy még Móricz Zsigmond is így méltatja a Nyugatban:

„Kaffka Margit asszony a Vasárnapi Újságban megírt egy regényt, mely most fejeződött be december 31-én, kötetben még nem jelent meg, a címe Színek és évek s az én érzésem szerint ezzel a regénnyel ő eddigi írói útjának csúcsára ért s egyszerűen mind olyan magaslatra, ahova asszonyíró nálunk még soha...

...Most megéreztem a belső létebeli különbséget a férfi és a nő író között. Még jobban rájöttem, hogy mennyire igaz az, amit én az írás bázisának tartok.

...Az én érzésem ez, aki az életét írásban tovább tudja élni, az író.”

Azt hiszem, ennél nagyobb elismerést abban az időben senki nem kaphatott.

A regény egy gazdag lelki életű, de körülményei folytán minduntalan megalkuvásra kényszerülő asszony történetét tárja elénk. Ez a lélektani regény egy egész társadalmat marasztal el. A regényt az teszi hitelessé, hogy írója rokonszenvezik ugyan azokkal a nemesi hagyományokkal, melyeket magával hozott gyermekkorából, ugyanakkor szükségszerűnek tartja annak elmúlását. Rokonszenvezik a polgári eszmékkel, ugyanakkor tudja, hogy ezeknek nincs már létjogosultsága. Tragikus ábrázolásmód, de szerencsére nem vezet tragédiához. Valóban remekmű. Ezt olyan nagyszerű alkotások követték még, mint a Mária évei, a Csöndes válságok vagy az Állomások.

Alkotói vágya töretlen. Folytonosan a társadalmi kérdések foglalkoztatják. Szeretne kitörni a kor viszszasságai közül – sikertelenül. A kitörést a tragikus I. Világháború segíti elő. Belül már érzi a változásokat, de még nem tudja világosan megfogalmazni. A háború borzalmai lelkileg megviselik, főleg attól kezdve, hogy férje is a frontra kerül. Kétségbeesett írásai értetlenségét tükrözik. Versei is ezek hatására születnek. Kaffka Margit tulajdonképpen várta már a forradalmat. Nem csak felfogásában, de írásaiban is megjelenik az új eszme. A munkásmozgalommal szimpatizál, sőt lassan szocialistának vallja magát.

Közben ír és ír. Szabad-versek után újra a rímek felé fordul. S talán nem véletlen, hogy még az elbeszélő prózáiban is egyre inkább a társadalmi témák, a társadalom problémái felé fordul. Ennek a zűrös világnak még zűrösebb forgatagában írja utolsó regényét. A „Hangyaboly”-ban újra visszatér gyermekora világába, ahol az apácaiskola zárt körében élő leányokon keresztül mutatja meg a társadalmi kapcsolatokat. Ez a regényben ábrázolt zárt kör az egész világ jelképévé nő.

Ez is remekmű, mint a Színek és évek, mégis úgy tűnik ezzel ért el művészi pályafutásának csúcsát. Sajnos a folytatás elmaradt. Életműve így is egységesnek tűnik.

Az októberben kitört polgári forradalmat lelkesen üdvözölte. Novemberben azonban megérkezett a tragédia okozója: a spanyolnátha. A szörnyű betegségnek napok alatt több tízezer ember vált áldozatává. Kaffka Margit se tudta elkerülni a vészt, megfertőződött s vele együtt kislánya is. 1918. december 1-én mind a ketten meghaltak.

Kaffka Margit életművével egy olyan nyomot hagyott maga után, mely azóta is példaként szolgál azoknak a nőknek, akik az írást vállalják, akik a költészet szépségeibe merülnek el.

A Nyugat első vonalába tartozó Kaffka Margit pályája fiatalon történt halála ellenére se torzó, hanem egységes életmű. Írásaival sikerült egy megnyerő lírát becsempészni irodalmi életünkbe. Művei a legjobb magyar könyvek között szerepelnek. Pedagógusként Újpest egyik jelentős személyisége lett.

BERDA JÓZSEF

1902. február 1. – 1966. július 5.

Kevés olyan víg kedélyű, ugyanakkor a világ dolgain siránkozó és aggódó költő élt hazánkban, mint Berda József. Különleges hangvételű versei magával ragadják olvasóit. Ki is volt Ő? Csavargó? Bohém? Mámoros rímfaragó? Újpest utcáinak koptatója? Nem lehet meghatározni, bár költeményei mindenféleképp árulkodóak.

Szobra a róla elnevezett utcában

Csavargóként így panaszkodik Magamra maradtam? című versében:

„Kivel barangoljak most már? Sorsom titka, erre felelj! Itt hagytak, temetőbe vonultak József, Mátyás, István s az egykor velem csavargók közül, akik élnek még: mind-mind cserbenhagytak,...”

Mámoros rímfaragóként is leteszi névjegyét az Egy részegre című négysorosában:

„Túlságosan imbolyogva megy, így hát kerül ki őt.

*De azért éljen tovább ő is
s minél később érje el a – temetőt!”*

Bohémként is oly nagyszerű és egyszerű, ugyanakkor nagyon is emberi és büszke. Tisztaságát, őszinteségét sokan irigyelhetnék a mai közéletben is. Egy újabb négysoros szolgálhatna példaként a ma emberének ebben a hazugságokkal teli korban. A Magatartás című verse tulajdonképp nem más, mint egy Berda-féle ars poetica:

*„Inkább elégek, bármilyen ripacsok
bármiként utálnak;
nem hazudtam arcátlanul se a múltnak,
se a mának!”*

Berda József itt élt közöttünk. Volt aki felfigyelt rá, mások mellett észrevétlenül ment el.

Utcanév őrzi emlékét

Az Újpesti Helytörténeti gyűjtemény egy tárlóban őrzi csavargásaikor mindig vele lévő botját. Ott van kopott kabátja, ruhája, rövidnadrágja, hátizsákja. S minden félreértés nélkül egy demizson. Egy demizson, mely társa volt. A demizsonja, mely oly sok elgondolkodtató verssor ihletője, világra hozója volt.

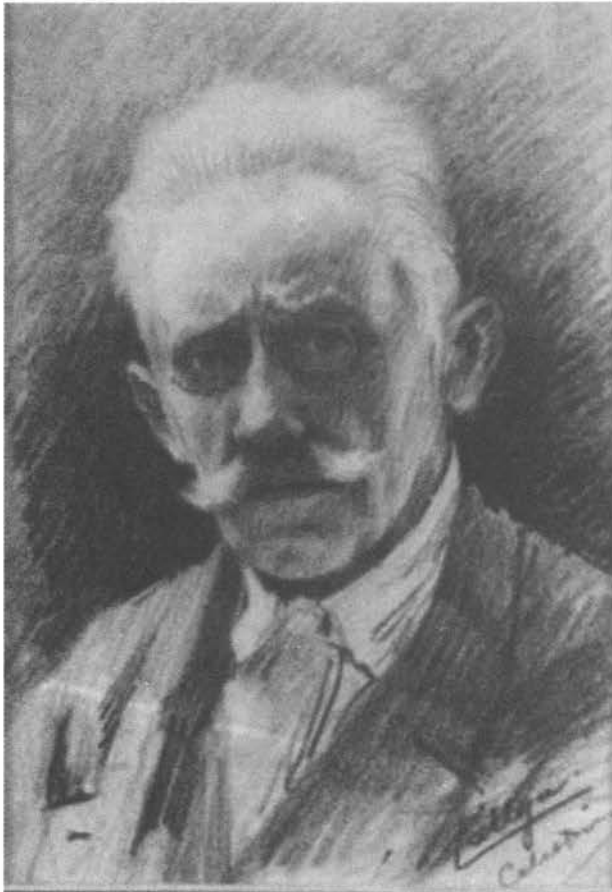
Berda József emléksarok

Újpest egyik legendás alakja, a bort imádó és kissé borvirágos orrú, a helyi kocsmák alapos ismerője is országos hírnévre tett szert. Na nem a bor szerete miatt, hanem érdekes hangulatú, kissé borongós stílusú versei alapján. Berda József költő itt szerette meg az irodalmat, itt ismerkedett a világirodalom klasszikusaival, a magyar vers és próza kiválóságai-
val. Talán éppen az Újpesten leélt élete, az itt megismert emberek sorsa ihlette az alábbi verssorokat is:

*„A te sorsod ma is változatlan; ne
zúgolódj megint keserűn, hiába.
Kit a szerencse végképp elhagyott, annak
nem a mennyben, csak a földön jár a lába!”*

Gelléri István
PÁLLYA CELESZTIN
1864. március 9. – 1948. január 11.

Híres emberek születésének vagy halálának évfordulójáról nemcsak illik megemlékezni – felelevenítve életük és munkásságuk jelentős állomásait –, de kötelességünk is. Így van ez Pállya Celesztin festőművész esetében is, aki száznegyven évvel ezelőtt, 1864. március 9-én, Genovában született.¹ Apja az osztrák katonai szolgálat elől Olaszországba emigrált 1859-ben, olasz nőt vett feleségül, de 1868-ban visszatelepültek Magyarországra. A vasútnál betöltött hivatalnoki szolgálata az egész családot éveken át egyik városból a másikba való költözésre kényszerítette, mígnem 1879-ben sikerült végleg Budapesten maradniuk.

Önarckép

Pállya Celesztin ekkor kezdi művészeti tanulmányait az Országos Magyar Királyi Rajztanoda és Rajztanárképezdében, ahol Morelli Gusztávnál fametszést tanul. Ekkor, 16 évesen festi az Éjféli párbaj című képét, mellyel később a bécsi Akadémián éri el élete első jelentős sikerét – a növendékek kompozíciós versenyének díját nyeri.

¹ Ez az írás 2004-ben jelent meg az Újpesti Helytörténeti Értesítőben

Visszajön Budapestre, s egy bő félévig Lotz Károlynál tanul. Innen útja a müncheni Akadémiára vezet, ahol Otto Seitz a mestere, társai: Iványi Grünwald Béla, Révész Imre, Rippl Rónai József, Vágó Pál.

Apja halála után – bár édesanyja komoly ösztöndíjat eszközöl ki számára az akkori kultuszminiszternél – kénytelen hazajönni. Ekkor lesz Benczúr Gyula tanítványa, ez jelentős állomás az életében, hiszen tudásának és tehetségének köszönhetően Benczúr Budavár bevétele című képén együtt dolgoznak. Egy alkalommal Ferenc József látogatott el a műterembe, mikor is Pállya Celesztin képe előtt hosszan időzött, majd ezt mondta: „*Ganz wie Pettenkoffen!*” (Épp olyan, mint Pettenkoffen!) Nem is ez volt az utolsó találkozása a Monarchia első emberével.

Wolfner Gyula

Tanulmányai befejeztével jó nevű újpesti kereskedőtől² kap megbízást egy festmény elkészítésére, 1890-ben ideköltözik, és itt is marad. Jellegzetes életképei mellett selyemlegezőket is fest, s az 1891-es legyező-kiállítás fődíját nyeri. Munkája gróf Zichy Jenő gyűjteményébe kerül. Az ország a millenniumi ünnepségre való készülődés lázában ég – Feszty Árpád is tervezi a Magyarok bejövetele című körképét, szervezi a hozzávalókat és a kis csapatot, hogy elkészüljenek időre. A jó sorsnak köszönhetően Pállya Celesztin is bekerült a körkép festők

² báró Wolfner Gyula bőrgyáros, műgyűjtő

csapatába („...a nagy bajból... én rántottam ki, mégpedig azzal, hogy a hét vezért, az összes lovascsoportot és rohamot, s azt a részletet, amely a domb mellett van, ahol a csata folyik mind én festettem meg Vágó Pállal”). A munka mintegy két évre lekötötte idejét, és ráadásul befejeztével igen rossz szájízzel hagyta el Feszty Árpádot. Ferenc József, aki „lóértő” ember hírében állott, a körkép megtekintése után – minthogy neki különösen a lovak megfestése tetszett – közel húsz képet vásárolt a fiatal mestertől.

Az 1900-a párizsi világkiállításon Húzó lovak című képe nagydíjat nyer, valamint ebben az évben rendezi a Múcsarnokban első gyűjteményes kiállítását. Zágrábban egy nemzetközi kiállításon 1902-ben Itatás című képéért kap díjat.

A sikeres szakmai éveket beárnyékolja a sikertelen családi élet. Már megszületett mindkét lánya, az 1900-as évek második felében mégis elválik. A cseperedő lányok iskoláztatása, megfelelő neveltetésük biztosítása, a ház fenntartása mind arra készteti, hogy folyamatosan fessen, és a képeket megfelelően értékesítse. E szorító helyzetből második házassága menti ki, hiszen olyan társra talál, aki odaadó gondoskodással neveli a lányokat és viseli gondját az egész családnak.

Pállya Celesztin, a polihisztor ismét teljes erővel álmai megvalósításának, a munkának tud élni.

Polihisztor. Bródy Sándor nevezte Pállya mestert a magyar Leonardo da Vincinek, aki nemcsak a festészetet művelte felsőfokon, de sok minden más is, mint a reneszánsz megannyi nagy alakja. Tervezett merev szárnyú repülőgépet (készített működő modellt), valamint helikoptert Asbóth előtt, készített szobrokat (a kis méretű bronzokat maga öntötte), fabrikált automobilt saját használatára, maga készítette gyalukat használt saját hegedűinek készítéséhez. Utazásai kapcsán komoly hegedűgyűjteményre tett szert (Amati-, Maggini-, Stradivari hegedűi vannak), de maga is készített néhányat – nem is akármilyen minőségben. Az 1928-ban, Frankfurtban megrendezett nemzetközi zenei és hangszerkiállításon komoly sikert aratott. Ekkor Hubay Jenő is nagy elismeréssel írt róla. „Természetesen” zeneszerzéssel is foglalkozott, fennmaradt néhány kottája, kottatöredéke, valamint nyilatkozott nocturne-jének bemutatójáról.

Az 1910-es években siklóhajót, valamint addig nem használatos hajócsavart tervez, melyről a Műszaki Egyetemen is elismeréssel nyilatkoznak. Sajnos az I. világháború kitörése megakadályozta kifejlesztését és ipari szintű gyártását. Később már ő sem foglalkozott vele. (Polihisztorságában az üzleti véna nem volt erős.)

A második feleségének szülőhelyére való rendszeres látogatások, az onnani hosszabb-rövidebb kirándulások eredménye sok Dunakanyar és Nagymaros környéki, felvidéki tájat bemutató festménye.

Kiállítások rendezése alkalmából is járják az országot (Pécs, Debrecen, Erdély stb.). Rövid ideig a gyulai művésztelep vezetőjeként tesz sok mindent, hogy az ország e távoli szegletében is a képzőművészet jóságát, szépségét hirdesse („...a képek árát a gyulai viszonyokhoz mérten igen alacsonyan szabták meg, hogy mindenki által hozzáférhetőek legyenek”).

Mindenkori festői munkássága jellemzői a kis méretű, főleg fatáblára festett életképek, tájképek, de sokszor nyúlt mitológiai és misztikus témákhoz is, vagy festett mély lélekábrázolásról tanúskodó portrékat is.

Pályafutásának 50. évfordulója alkalmából (1931-ben) a Múcsarnokban rendezett ismét gyűjteményes kiállítást. A kritika teljes elismeréssel ír eddigi tevékenységéről – megkapja a Képzőművészeti Társulat az évi nagydíját.

Töretlen energiával és lelkesedéssel folytatott munkássága elismerése a számos méltató kritika, a Szépművészeti Múzeum, valamint a székesfőváros részéről való vásárlás stb. Túl 70. életévén Újpest város vezetése kérésére megfesti Horthy Miklós életnagyságú, félalakos portréját, amely mind a kormányzó, mind a megrendelő részéről méltó sikert arat.

Életének talán legjelentősebb kitüntetését kapja 1939. december 3-án – Újpest város díszpolgárává választják. Ez már 1934-ben is szóba került, de akkor elmaradt – mint ahogy az 1940-ben javasolt utcanévadás sem valósult meg. A kitüntetés átvétele körüli időkben való gyengélkedéséből felépülve újra fiatalos lendülettel dolgozik, melynek bizonyítéka számos újságcikk és rádióriport.

Bár egyre sötétebbek a felhők a Hajnal utcai ház felett is – 80. születésnapját még itt ünneplik. Az egyre közeledő front elől feleségével Nagymarosra költöznek – itt érik meg a háború végét is. Újpestre már nem jönnek vissza, nagymarosi csendjüket néha-néha töri meg egy rokon vagy jó ismerős látogatása.

Celestin mester nem beteg, csak eljártak felette az évek. Vibráló-szűrős szemek tekintete halványabb, egyre rövidebbek a kirándulások, séták, a munkával töltött idő.

Nyolcvannegyedik születésnapja előtt három hónappal, 1948. január 11-én érte jöttek az angyalok.

Pállya Celesztin egyik megrendelője Wolfner Gyula

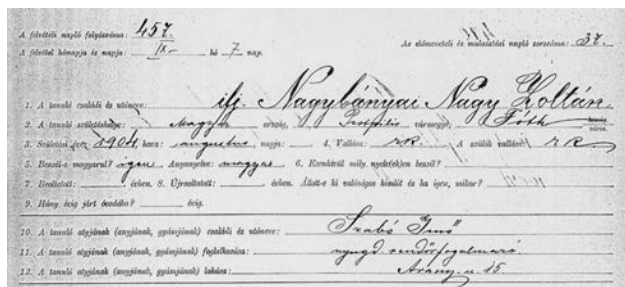
Wolfner Gyula, báró (Újpest, 1868. ápr. 19. - német koncentrációs tábor, 1944) börgyáros. Gazdasági akadémiai tanulmányainak befejezése után átvette és nagyüzemmé fejlesztette az atyja, Wolfner Lajos és nagybátyja, Gyula által 1841-ben alapított újpesti börgyárat. Az üzemet 1937-ben családi rt.-gá alakította át. Ismert műgyűjtő volt. Magyar mesterek munkáit gyűjtötte, javarészt kisméretű, csillogó vázlatokat. Mintegy hétszáz darabja között minden számottevő magyar festő szemképrázoló munkákkal szerepelt, különös súllyal Mednyánszky László (nyolcvanhárom darabbal), Székely Bertalan (hatvankilenc művel) és Szinyei Merse Pál (tizennyolc képpel) - de szinte mindenki mintegy tíz munkával.

Jozefka Antal
NAGYBÁNYAI NAGY ZOLTÁN
festőművész-tanár
(1904-1981)

Nagy Iván a Magyarország családai címerrel és nemzedékrendi táblákkal című könyvében megemlékezik egy „Nagy-Bányai” nevű családról. Ez a család „Zemplén vármegye címerlevelés nemes családjának egyike” volt.

Nagybányai Nagy Zoltán feleségének birtokában van az 1747. augusztus 31-én Mária Terézia által adományozott oklevél, melyben Magyarország királynője és Erdély fejedelme szolgálatai elismeréseképpen nemesi rangra emelte Nagy-Bányai Nagy Ferencet. Az ő és az utána következő nemzedékek nemcsak megőrizték a Szinyérváralján és Técsőn valamikor volt birtokot, hanem gyarapították is. A 19. század második felében élő Nagy-Bányai Nagy Lajos még több mint ezer holdon gazdálkodott.

Az ő ivadékai közül néhányan már elszakadtak a földtől. Közéjük tartozott Nagybányai Nagy Zoltán Pál, aki az orvosi diploma megszerzése után Fótton telepedett le, s a község és a Károlyi család orvosa lett. Itt született 1904. március 6-án a későbbi festőművész, Nagybányai Nagy Zoltán.

Bejegyzés a Toldi utcai iskola anyakönyvében

Nehéz élete volt. Nyolcéves korában elvesztette szüleit. A négy árvát az anyai nagyszülők vették gondjaikba. A nagymama halála után, 1918-ban Kecskemétre került, az ottani gimnáziumba járt, végül Sopronban érettségizett, az evangélikus főgimnáziumban.

1922-ben, azt követően, hogy a nagyapa kinyilvánította, nem segíti unokája további tanulását, Nagybányai Nagy Zoltán jelentkezett az akkor alakuló Nemzeti Hadsereg „egyetemi századá”-ba. Azzal hitegették a katonaságot vállalókat, hogy a rövid újonckiképzés után, mint bármikor hadrendbe állítható fiatalok, elkezdhetik egyetemi tanulmányaikat.

A rövidre tervezett katonaságból végül két évig tartó hadiszolgálat lett. Két év után sikerült csak leszerelnie. Ekkor, 1924-ben lett a Képzőművészeti Főiskola hallgatója. Rudnay Gyula osztályába került. Ez önmagában is különleges helyzetet teremtett

a számára. Nagybányai Nagy Zoltán ugyanis a festő-előtanulmányokat Podolini-Volkman Artúr képzőművészeti szabadiskolájában végezte.

A mester a nagybányai művésztelepen Ferenczy Károly tanítványa volt, az olasz- és németországi tanulmányút után impresszionista képeket állított ki, az 1920-as években pedig a konstruktivista forma-problémák foglalkoztatták. Ezért járt az ő szabadiskolájába Derkovits Gyula, Dési Huber István és Kmetty János, akikkel Nagybányai Nagy Zoltán szoros kapcsolatba került.

Festő és közönsége

A főiskolára feljutott húszéves fiatalember Rudnaynál teljesen más élményekkel találkozott. Rudnay az „alföldi festők”-kel: Tornyai Jánossal, Pásztor Jánossal, Endre Bélával és Koszta Józseffel sajátosan magyar piktúrát akart teremteni. A Nagybányai utca című képe az elől húzódó, utat szegélyező csupaszf fákkal, a mögöttük látható kerítésekkel és kicsiny falusi házakkal inkább a késő romantikus korszakhoz kapcsolódott.

Nagybányai Nagy Zoltán a művészi pálya elején mérlegelhetett és kipróbálhatta mindazt, amit a 19. század vége és a 20. század zaklatott első negyede felkínált a leendő festőművésznek. 1925-ben a maki művésztelepen dolgozott, az 1925–1926-os tanévben Rudnay Gyula helyettes tanársegéde lett, 1926-ban a Szegedi Nyári Művésztelepen megismerkedett Juhász Gyulával és a Szegedi Városi Könyvtár és Múzeum akkori igazgatójával, Móra Ferencsel. 1929-ben az Országos Magyar Királyi Rajztanárvizsgáló Bizottság (többek között Glatz Oszkár, Rudnay Gyula, Kisfaludy Strobl Zsigmond és Lyka Károly) „a művészeti és mértani rajz” tanárává nyilvánította. 1930-ban pedig átvette a Képzőművészeti Főiskola diplomáját.

1930-tól a budapesti Széchenyi István Gimnáziumban és polgári iskolákban tanított. Igazában csak a nyári szabadság idején végezhetett „teljes értékű művészi munkát”, amint önéletrajzában írta. Ennek ellenére folyamatosan kiállító művész lett. Képeit a Műcsarnok és a Nemzeti Szalon tárlatain mutatta be.

1934. augusztus 14-én feleségül vette Miklay Erzsébetet, s Újpesten telepedett le. Az ifjú feleség nagypapa, László Endre, a valamikori Liszthivatal vezetője megvásárolta az Illek Vince utca 14.-ben álló, műemlék jellegű, a családnak ma is otthont adó emeletes házat. Ide költözött Nagybányai Nagy Zoltán.

Tanítványaival

A történelem azonban rövid időre szabta csak a fiatal pár nyugalma. 1937-ben katonai szolgálatra hívták be. 1940-ben részt vett a második bécsi döntés következtében a Magyarországhoz került Észak-Erdély megszállásában. 1941-ben harctéri szolgálatra vezényelték. 1944-ben hadifogságba esett, egy szibériai hadifogolytáborba került, ahonnan fizikailag és lelkileg összetörve érkezett haza 1947-ben.

1948-ban, írta önmagáról később, „a hosszú kiesés miatt mindent előről kellett kezdeni”-e. Az angyalföldi Kilián György Utcai Általános Iskolában tanított, közben megszervezte az Újpesti Képzőművészeti Kört és annak nyári művésztelepét, olyasféle „szabadiskola”-t, mint amilyenbe ő járt annak idején. A tanítványait mindenekelőtt rajzolni tanította, azt tartotta, ez a művészeti tevékenység alapja. Ugyanakkor vetített képes előadásokat is szervezett számukra, elvitte őket a József Attila Szabadegyetem művészettörténeti kurzusaira, elébük tárta az elmúlt évszázadok alkotásait. Azt akarta, hogy a rajzban és a festésben önmagukra találó emberek elméletileg is képzett művészekké váljanak.

Ezenközben folyamatosan festett. 1949-ben néhány alkotása látható volt a Nemzeti Szalon csoportos kiállításán, 1954-ben szerepelt egy angyalföldi tárlaton, 1955-ben a Műcsarnokban rendezett országos kiállításon. Ezek a képei a kortárs művészettörténész szerint tárgyilagos, megfontolt kompozíciók,

az újpesti és az angyalföldi munkáshétköznapi jeleneinek „átköltései”.

Önarckép

1962-ben a Derkovits teremben önálló kiállítást rendezett. Szij Béla művészettörténész a falakra került alkotásokról ezeket mondta: „*Mostani kiállításán témaköre kiszélesedett. Figurális kompozíciók, balatoni, dunai tájak, üzemi épületbelső, falurészletek váltogatják egymást. Olaj, tempera gouche, pasztell, szén, aquarel technikák lehetőségei egyformán hangot kapnak. Minden képen fogalmaz, összegez, keresi az architektónikus rendet.*”

1964-ben, nyugdíjba vonulása után, egész idejét a festészetnek szentelte. Meglátogatta az 1956-os forradalom után Párizsba emigrált idősebbik fiát, az Éva lánya után másodiknak született Attilát. Kint tartózkodása alatt sorra járta a múzeumokat. Az itteni élmények hatására, amint későbbi képei mutatták, látása, színvilága gazdagodott. Nem sokkal ezután jobb keze megbénult. A munkát azonban nem hagyta abba. Bénult jobb kezét az ép keze fogta, s így festette-készítette újabb alkotásait.

1979-ben volt az utolsó kiállítása az Óbudai Galériában. Itt már csaknem kizárólag pasztellképeit mutatta be. „*A pasztelleljárás – mondta a tárlat megnyitóján M. Kiss Pál művészettörténész – Nagybányai Nagy Zoltánnak külön alkalmat nyújtott a gyengéd részletek, érzelmi hatások kialakítására.*”

Többször is megfesti a műterme ablakából látható fákat és a szép távlatot sejtető háztömböket. Megörökíti a legrégebbi újpesti házakat, a piacot, a lacikonyhát, a kikötőt, s egy-egy gyárrészletet. Az erőteljes konstruktív színeket használja, gyakran váltogatja a hideg és a meleg, matt és ragyogó hatásokat.”

Ezen a kiállítás-megnyitón hangzott el először Zalán Tibor verse, a Tétélek N. N. Z. képeihez című

alkotás a festő fiának, Nagy Zoltán színművésznek az előadásában.

Nagybányai Nagy Zoltán festőművész

Elhatalmasodó betegsége már csak két évet hagy ezután számára. Teljesen megbénul, ő, akit, a mozgás éltetett és a verőcei művész-telepeken húsz éven keresztül a felkelő Nap már dunai fürdőzőként köszönti. Vállán festőállványával és palettájával állandóan az új "motívumot" kereste.

A leggondosabb ápolás, a család és a barátok szeretete sem tudta már közöttünk tartani és 1981. augusztus 18-án végleg kiesett a Földön kezéből az ecset.

Újpesten csak 1990-ben láthatták tisztelői először, önálló kiállításán munkáit. Ezt mondtam ezen a megnyitón:

„Képeidet még bemutathattad 1954-ben Angyalföldön, 1962-ben a Derkovits Teremben, 1979-ben Óbudán, de szűk hazádban a hiteles zsűri nem engedélyezett ilyet Neked. Pedig Te csak a valódi művészetet adtad volna Újpestnek, mert a legszigorúbb kritikusod Te voltál magadhoz.

Képeidet, ha úgy érezted, nem igazak, könyörtelesen megsemmisítetted, és mindig a tökéletesre törekedtél. Boldog voltál, amikor kisiskolás tanítványaidban a művészet legkisebb szikráját is felfedezni vélted és a Derkovits Körben a szép szeretetérhez mutathattad az utat.”

2000-ben volt tanítványai rendeztek kiállítást munkáiból az Újpest Galériában és egy-egy saját képpel is tisztelegtek mesterük emléke előtt. A megnyitót Hock Zoltán Újpest alpolgármestere tartotta. Közreműködött Nagy Zoltán színművész.

És a ház várja, hogy Zoli bácsi rejtett kincsei előtt kinyíljanak a kapuk és a kincsek egy nagy, országos kiállításon is hirdessék egy őszinte művész őszinte munkáit.

NAGYBÁNYAI NAGY ZOLTÁN KLUB

Falusi ház emberekkel

1957 februárjában Nagybányai Nagy Zoltán festőművész-tanár vezetésével megalakult az Újpesti Derkovits Képzőművészeti Kör. Foglalkozásukat az akkori Ady-ban tartották, és a tanár úr 1959-ben már művésztelepet szervezett Csobánkán, majd 1960-tól kezdődően, hosszú éveken keresztül Verőcén. Ez a csodálatos kis-dunaparti település később, szinte második hazájává vált a társaságnak, még akkor is, amikor a tanár úr kezéből kivették a kör vezetését és a hozzá ragaszkodó tanítványok vele együtt, elhagyták az Ady-t.

Zoli bácsinál, vagy valamelyik hű tanítványnál jöttek össze rajzolni, festeni, beszélgetni a művészekről, vagy csak meginni egy-egy pohár bort.

Zoli bácsival Szurdik előtt

Sajnos a találkozások 1981-ben megszakadtak. A tanár úr egy párizsi tanulmány útja után megbénult, majd végérvényesen kiesett kezéből az ecset. Ezután már csak a tanítványok maradtak és ápták régi mesterük emlékét. Klubot alakítottak, és klubjukat 1995-óta Nagybányai Nagy Zoltán névvel jegyzik. A klub tagjai volt tanítványai.

Jozefka Antal ÚJPESTI TÖRTÉNETEK

Kezembe került egy régi fénykép, amelyet édesapám készített hetven évvel ezelőtt egy boldog kutyatulajdonosról, rólam. A fekete-tarka csodámnak Szuszi volt a neve és nagy szeretettel öleltem őt át, kis barátjával Macikával együtt. Most hét évtizeddel később újra van egy ilyen kis tacsókám és ő is Szuszi névre hallgat.

Szuszi, Maci és én

Az első Szusziról készült felvétel helye a Blaha Lujza utca 10 kapubejárata. A történetek innen indulnak.

A Blaha Lujza utca a Vécsey utcát köti össze a Fóti úttal, amely abban az időben még csak egy oldalas volt. A páratlan oldalon csak egy ház állt. Itt lakott Dr. Kőrös Endre, a későbbi akadémikus és kedves felesége Fraknóy Veronika, a későbbi kutató vegyész. Ők lettek szülei Kőrös Andrisnak, aki ma a Legfelsőbb Bíróság tanácselnöke.

A mi oldalunk porosodott végig a Fóti útig, a kapun túl a másik oldal a végelláthatatlan világot jelentette nekem és az utcában lakó barátainknak.

Nyáron az aranyló búzatáblák és a királydinnyés grund, télen a hólepte dombok és károgó varjak.

Kilépve a kapun, tavasztól őszi fociztunk, vagy „négysarkoztunk”, vagy „tigris-ugrottunk”, vagy fára másztunk az utcánkba befutó Rákosi Jenő, ma Lahner György utcából nyíló kis tér édig érő ecetfáira. Ez a tér volt indián rezervátumunk is.

Az akkori, labdát rugdosók között volt Schuman Jancsi is, aki később Sólyom János néven az Újpestben és az ifi válogatottban is szerepelt és lett egy időben az Újpest edzője.

A mi birodalmunk, bár nekünk végelláthatatlan volt a búzaföldeken át a rákospalotai vasútállomásig, de a Fóti út felé csak a Wesselényi utcáig terjedt. A következő felségterület innen indult és tartott a Fóti út túloldaláig. Mindenki vigyázta a maga birodalmát és átjárni csak kellő tisztelettel volt szabad. Csak Miletics Tóninak, a későbbi, köztisztviselőnek

álló orvosnak volt olyan szerencséje, hogy ebben az utcában lakott és betehette lábat mindkét területre, játszani. Somogyvári Jóska is szinte „köztes” volt. Az ő festményei ma Kaposváron hirdetik Újpestet. Igaz „határterületi” lakós volt de inkább a mi grundunkat választotta.

Itt a Fóti út túloldalán lakott a három Fábri testvér, akik közül a középső, a Tibor sok szép újpesti festmény megalkotója lett.

Az ő utcájukon túl, húzódott a Lóverseny tér misztikus világa. Ide csak felnőttek kíséretében volt szabad belépniük.

Ilyen „tiltott terület” volt még az Ú.R.A.K. pálya. Ezt is csak szülői kísérettel látogathattuk, de amikor már benn voltunk nem csak a meccset néztük, hanem kis, zöld leveli békákkal is játszottunk. Sajnos ez a terület is eltűnt, a gyerekek elől és előlünk is. Előbb bombatölcsérek szaggatták, most pedig a Vákuumtechnikai Gépgyár áll rajta.

Amikor öt éves lettem, nem nagy örömmel, de óvodába kellett járnom.

Majd beíratk az Erzsébet utcai elemi iskolába. Ezekből az évekből szeretettel emlékszem vissza dr. Nagydiósi Gézáné tanító nénimre és dr. Bárd Miklós tanító bácsinkra. Náluk csak egy-két jeles csúszott be a kitűnő jegyek közé.

Emlékszem még arra, hogy az egyik hittan órára bejött egy fiú, aki nem tartozott az általunk ismert egyik felekezethez sem. Eلسzörnyedtünk, hogy pogány, pedig biztosan csak valamilyen ősi magyar hitet vallotta, de ez nekünk a borzalommal ért fel. Ma már tudom, hogy őseink sem voltak „pogányok”, mint ahogy régen megbélyegezték minket. Különbö nem adtunk volna annyi szentet a kereszténységnek.

Csak az Árpád-házból tizenkettőt számolhatunk össze.

Ma is bennem cseng még a minden reggel elmondott Magyar Hiszekegy és nagyon szerettem a Madarak és Fák ünnepét, amelyet a Hősök Kertjében ünnepeltünk minden évben.

Ez a Kert is a nagyon kedves tereim közé tartozott. Iskolába menet mindig mellette vitt az utam, hazafelé sokszor rajta keresztül. Igaz, félni kellett a pamut gyári gyerekektől, de aztán összebarátkoztunk, és már nyugodtan átmehettem a parkon egyedül is. Egyik nagy fájdalmam, hogy a háború után pusztulásnak indult, majd teljesen eltűnt, pedig csak az volt a bűne, hogy a „hősöknek” állított emléket. Nagyon sok megsárgult, megkopott fényképem van még ebből az időből az országzászlóról, a halastóról,

a park sziklakertjéről és sok árnyas padjáról. Csodálatos rend és tisztaság vett körül minket, amikor beléptünk a kapun. A park-őr bácsi, ha talált is néha néha egy eldobott papírdarabkát, rögtön feltűzte szöges botjára. Ha eszembe jutnak ezek a képek, csak döbbenet álllok, miért nem látok mostanában ilyen képsort?

Ez a nagy rend és tisztaság 1945-ben megszűnt, de nagyon jókat lehetett játszani benne. Keresgélni az elhagyott puskagolyókat és ágyú töltényeket. Különösen ezt az utóbbit szerettük nagyon, mert szétszedve a benne lévő „makaróni” csodásan használható volt füstbombákhoz és más egyéb veszélyes játékokhoz, de őrangyalunk mind-végig velünk maradt.

Folytatom kicsi Szuszikámmal, aki nagyon nehezen viselte az ostromot. Mi keresztanyámékkal lakunk együtt, az ő pincéjükben egy utcával távolabb Szuszikámtól, de minden nap meglátogattuk őt, és bár nekünk is nagyon kevés volt az enivalónk, ő is mindig megkapta az ebédjét. Át is éltünk szerencsésen mindent és még évekig nagyon jó barátok maradhattunk.

A Blaha Lujza utca is kezdett átalakulni. A Magyar Pamut Ipar Rt. nagy építkezésbe kezdett és velünk szemben felhúzott egy kétemeletes lakó épületet a gyár dolgozói részére. Az épület mellett, - ahol egy-két évvel korábban még óriási bomba és aknagránát tölcserék éktelenkedtek-, megnyitották az ország legszebb-fűvű futballpályáját. Ez a pálya nekem azért is emlékezetes marad, mert itt repítettük kötött-pályás modelljeinket a mérkőzések szünetében és utána is. A stadion nagyon sokszor megtelt, mert egyrészt a „Pamutnak” NBII-es csapata volt, és többször játszott itt edző meccset az Aranyválogatot is. A Pamutiparnak országos hírvű modellező köre volt és én, ha már nem repülhettem, legalább a kis gépek építése és repítése maradt vigasztalásul. Gépeim egészen az Ezüst Koszorús jelvényig vittek. Ez az Első Osztályú Sportolói címnek felelt meg.

Lassan tovább épült az utca. Eltűntek a lankás dombok, eltűntek a kis libák és a bárányok is. Felépült a Vákuumtechnika.

Nekem új iskolát kellett választani, ami persze közös megegyezéssel született. Egyik unokanövém a Kanizsaiban érettségizett, ő volt a legerősebb. A Könyves mellett döntöttünk. Dr. Szarka Gyula bácsi volt az, aki először beírta a nevemet a Könyves diákok közé. Büszke gimnazista lettem volna, ha időközben nem történt volna egy „iskola reform”. Az Általános Iskola V. osztályába kerültem, igaz a Könyvesbe. A Könyves tanárai tanítottak és gondolom a tanterv is egylőre maradt az, ami korábban is a gimnázium első osztályaiban volt. Latint is tanulunk, talán csak a görög maradt el.

Az első évből illetve 50 évvel későbből egy érdekes emlékem maradt. Néhány héttel a kezdés után

két új fiút kaptunk. Ikrek voltak és akkor jöttek haza Auschwitzból. Ők voltak a kis Brichták. Néhány hét után kivándoroltak Izraelbe. Jó ötven évvel később találkoztam csak újra az egyikkel, Andrissal. Nézegettük egymást, beszélgetni kezdtünk és ekkor derült ki, hogy azért van éppen Magyarországon, mert ő Izrael állam magyarországi nagykövete.

Ez az iskola már nem olyan volt, mint az Erzsébet utcai. Itt sokkal többet kellett tanulni. Szerencsére csodálatos tanáraink voltak. Mindegyikre nagy szeretettel emlékszem vissza. Még azokra is, akik nem tanítottak, de ott voltak és együtt adták „a Könyvest”. Ha külön kiemelek néhányat az csak azért van, mert ők talán a jobban a szívemhez nőtt tárgyakat tanították.

Kalavszky István tanár úr még egy kicsit másabb is volt. Nála, amikor még a Mikszáth Kálmán utcában lakott, nagy gombfoci csatákat lehetett az óriási nagy ebédlő asztalán játszani. A teljes NBI felsorakozott. Könyveket lehetett nyerni. Ezen kívül nagyon szigorú, de nagyon jó magyar tanár volt. Nála kezdtem megszeretni a verseket.

Ezek az évek az általános iskola kezdetei voltak. Itt még a Könyvesbe jártunk. Ezután „áttelepítettek” minket a tér túlsó oldalára, az Április 4. téri-be. A versek szeretetét itt Molnerits tanárnő oltotta tovább belénk. Itt kezdtünk tanulni vegytant is-akkor így hívták-, amit Ácsné, Fülöp Klára tanárnő tanított. Ezt –gondolom, még a puskaporok korábbi „felhasználása” miatt is- nagyon megszerettem. Otthon is volt egy kis udvari „laboratóriumom”, ahol tovább lehetett játszani különböző veszélyes anyagokkal. Lehet, hogy akkor kötöttem örök barátságot a kémiaiával.

Ez a két év azért is érdekes volt nekünk, mert megváltozott az osztályzás. Hetes volt a legjobb és egyes a legrosszabb. Ez a széthúzott sor a kevésbé jó tanulóknak kedvezett, mert lehetett a rosszabb jegyet is „jó”-nak értékelni. Azután a gimnáziumban már csak öt felé lehetett osztani a jegyeket, de a sorrend azért megváltozott. A tők az egyes lett.

Itt kezdtünk újra tanulni rajzot és mértani rajzot a mindenki által nagyon szeretett Dió bácsitól, Dienes László tanár úrtól. Ez a tárgy maradt második örök szerelmem. Dienes tanár úrral később többször is találkoztam a Nemzeti Galériában, ahol csodás képeket másolt. Ekkor – bár nagyon szerettem rajzolni – még nem gondoltam, hogy később a festészet nagyobb szerelmem lesz, mint a kémia. Jó barátok voltunk Balázs Dinivel az osztály legjobb rajzolójával. Ő '56-ban tényleges katonai szolgálatát teljesítette és lett hősi halottunk.

70 feletti fejjel visszagondolva futottak az évek. Nyáron legalább egy hónap munka valamelyik újpesti gyárban, aztán ki a Tungira, valamit tanulni is

kellett, meg modelleket építeni és repíteni azokat. Érdekes, de akkor mindenre volt időm.

Általános hetedikesek voltunk, amikor Szabó Pincinek eszébe jutott, hogy kellene nekünk egy jelvény. El is készült. Zöld fehér színekből alatta egy Zrínyi jelmonddal, ami miatt majdnem az egész osztályt kicsapták az iskolából. A jelmondat úgy hangzott, hogy „Jó szerencse semmi más.” Talán az mentette meg az osztályt, hogy a jelvényre csak a latin Sors Bona Nihil Aliud rövidítése az S.B.N.A fért rá. És igazgató úr, aki akkor Szabó László volt megkísérelte csillapítani az óriási felhördülést.

Új tanárok jöttek. Többen nem önszántukból, hanem a negyvenes-ötvenes sötét évek kényszeréből. Ilyen nagyon kedves tanárunk volt Dr. Kulin György tanár úr, akinek csillagvizsgálóját kellett elhagynia, mert mégis hogy néz az ki, hogy egy szocialista ember-típus az eget nézi, ahelyett, hogy szőné a selymet, meg a csákányt vágná mélyre. Szegény Gyurka bácsi, nagyon összetört volt, amikor Szabó László igazgató úr először behozta őt az osztályba és bemutatta, mint leendő matematika tanárunkat. Mintha csak megéreztek volna szomorúságát, óráin mindig rendesek voltunk. Tanultunk is. És ő kezdett megszeretni minket. Különösen Baranyai Miki lett a kedvence, aki az osztály legjobb tanulója volt és még Miklós nevét is az iránta való tiszteletből Györgyre változtatta. Szegény Miki-Gyurkából országos hírű szemész-professzor és '90 után az MDF színekben képviselő is lett. És egyszer csak tisztázatlan körülmények között „átesett” egy magas erkélykorláton. Jó barátok voltunk, vele és Berzeviczy Gedeonnal, együtt modelleztünk.

Ekkor került a Könyvesbe és lett magyartanárunk Erdélyből Dr. Kicsi Sándor, aki később egy csodálatos, három kötetes Erdély Könyvvel is gazdagította a magyar könyvkiadást és ízes magyar beszéde nekem felejthetetlen marad. Ő és még korábban Dr. Fecske András volt az, aki tanításával és életpéldájával szeretette meg velünk a verseket és a magyar irodalmat. Csak azt sajnálom, hogy akkor nekünk nem tanítottak művészettörténetet és az ő könyve is csak később készült el és csak, halála után került kezembe. Fia, aki művészettörténész lett dedikálta nekem.

Egy nagyon „vagány” tanárt is kaptunk, aki alig volt idősebb, mint mi és hamar össze is melegedett az osztállyal. Ő volt Dr. Borsi Sándor és mi neki a fiúkák. És sajnos már csak ő az egyetlen, aki részt tud venni érettségi találkozónkon. Én azért külön is boldog vagyok, hogy néha még kiállításomra is eljön, mint „kolléga”. Ugyanis ő tanította a kémiát és én nagyon sokat köszönhettem neki, hogy vegyész lettem.

Lassan tovább épült a Blaha Lujza utca is. Eltűntek a lankás dombok, eltűntek a kis libák és a bárá-

nyok is. Felépült helyén a Vákuumtechnika. Eltűnt a gyerekkor.

Túl vagyunk érettségink 50. évfordulóján. Tanáraink közül ide már csak Borsi tanár úr tudott eljönni, Kicsi tanár úr egy szép levéllel köszöntött minket.

Ezen a kerek számú találkozónkon 35-en vettünk részt a három osztályból. Szétszóródtunk a világban, de sajnos nagyon sokan csak emlékeinkben élnek már. Volt, aki Amerikából is hazalátogatott, és Európából is többen. Akik eljöttek, azokkal a Csülökben ültünk össze és utána egy kis borozgatás erejéig köszöntötték nálunk új kicsi Szuszikámat is, akit feleségemmel, Alicével fogadtunk örökbe, nagyra nőtt barátjával Bogikánkkal együtt.

Amikor az 1830-as években már kezdtek megjelenni az első házak is azon a területen, amelyet most már Újpestnek hívunk, az első betelepülők között egyre több tímármesterséget űző iparost találunk.

Az első, akiről írásos emlék is maradt, Löwy Ignác volt. Ez ő bizonyítványa 1834-ben kelt.

Egyre gyorsabban nőtt a bőrrel foglalkozó letelepülők száma. Az 1830-es években megjelent a Wolfner dinasztia megalapítója Wolfner Julius. E család egyik tagja, Wolfner Lajos a település esküdjé is lett 1851-ben, majd törvénybírója 1854-ben.

Wolfner Gyula kért elsőként bőrgyár-alapítási engedélyt. Ekkor 1840-et írtunk és a gyár 1908-ban már 1000 munkást foglalkoztatott. Államosítás után ez lett a Tánicsics Bőrgyár.

1887-ben megalapította Mauthner Mihály és testvére a második legnagyobb újpesti bőrgyárat, a Mauthner Bőrgyárat amely 1948 után az Újpesti Bőrgyár nevet kapta.

1928-ban alapította, egy már működő tímárság helyén Csillag Tibor a Csillag Bőrgyárat, a Finombőrök gyára elődjét.

A Díszműbőrgyár jogelődje a Hirsch A. Jakab Bőrgyár 1930-ban létesült.

1910-ben hat, 1930-ban pedig már tizenhat bőrgyárat számolhatunk Újpesten.

Az államosítás után lényegében már csak ez az előbbi négy gyár működött Újpesten, a kistímárságok eltűntek, vagy beolvadtak.

1963-ban összevonták az ország területén működő összes bőrgyárat. Megalakult a Bőripari Vállalat. Ennek központja a Tánicsics Bőrgyár területén felépített új irodaházba került. Ekkor rövid időre ez a gyár a Központi Gyár nevet kapta.

1. számú gyáregység a Pécsi Bőrgyár,

2. számú a Simontornyai Bőrgyár,
 3. számú az Újpesti Bőrgyár,
 4. számú a Disműbőrgyár,
 5. számú a Finombőrök Gyára,
 6. számú a Hajdúsági Bőrgyár,
 7. számú a Cserzőanyaggyár lett. Ez utóbbi, amelynek telephelye Csepelen volt, magába foglalta az újpesti Bőrfesték Üzemet és az ugyancsak újpesti, Rostműbőr Üzemet.

A Simontornyai Bőrgyárnak volt egy üzeme még Székesfehérvárott, a Disműbőrgyárnak pedig Tánán.

A vállalatához tartozott még a Nyersbőrbegyűjtő összes telepével.

Már röviddel az összevonás után lehetett érezni, hogy egy ilyen nagy egyesülés nem lehet életképes. 1971 január elsejével szét is estek.

Kivált a Pécsi és a Simontornyai Bőrgyár.

Leszakadt a Nyersbőrbegyűjtő is, amely a készbőr exporttal együtt BIVIMPEX néven önálló vállalattá alakult.

A „meszes műhely” jobb szélén állok én

Az újpesti bőrgyárak, a Cserzőanyaggyárral és annak üzemeivel közösen megalakították a Budapesti Bőripari Vállalatot. Illetve ide tartozott még a debreceni Hajdúsági Bőrgyár és a Körösladányi Bőrkikészítő üzem. Ezek a gyárak, ill. vállalat működtek a 90-es évek közepéig. Ekkor gyorsult fel a magyar bőripar agonizálása.

A Tánacsics és Újpesti Bőrgyárakat, a Disműbőr gyárat szép lassan széthordta a közelükben lévő vezetőségárda.

Eltűntek Újpestről a Rostműbőrgyár és a Bőrfesték Üzem gépei is. Helyükön mindenféle kis – nem bőrgyártással foglalkozó, – Kft-k működnek.

A Finombőrök Gyára még üzemel, bár gyakorlatilag már nem gyárt bőrt.

Mentsük fel azért, legalább néhány halvány szó erejéig a bőripar „meggyilkolását”.

Nézzük meg, hogyan is készül a BŐR. Láthatjuk majd, hogy a technológia nem éppen a környezetbarát gyártásmenetek sora.

A nyersbőr bekerül a gyárba. Itt hónapokig is tárolhatják lesózott állapotban. Hüteni sem árt, de még így is „illatozik.”

Ezután, ki kell mosni a nagy mennyiségű konyhasót a belőle, majd fel kell áztatni. Következik a meszesítés, amely azt jelenti, hogy oltott mésszel, kénnátriummal, nátronlúggal kezelik a nyersbőrt. A rendszer pH-ja 12 körüli. Ez megfelel egy olyan tömény lúgoldatnak, amely már a több keresztes mérgek sorába tartozik.

A bőrokról kézzel, vagy géppel levágják a nem bőr állagú, maradék húsréteget. Ezt nevezik „húsolásnak.”

Ezt a nagyon lúgos bőryanagot azután, bő vízzel kimossák, lapjával kettéhasítják, majd kezelik egy fürdőben, szép lassan közeledve az erősen savas cserzéshez. Ha már elértük a kellő pH tartományt, következhet a cserzés. Ez a művelet olyan savas közegben történik, amely ugyancsak méregengedélyes.

Cserzéshez növényi cserzőanyagokat, vagy króm-, vagy alumínium- sókat használnak, attól függően, hogy milyen készárút kívánnak gyártani.

A készárúnak megfelelően ezután, különböző utáncserzést, zsírozást és egyéb más utánkezelést kap a bőr, majd be kell állítani az elérendő készárú vastagságát is. Ehhez, már a cserzés után egy durvább közelítéssel ismét lehasítják, majd lefaragják a bőroket. Kikészítés előtt pedig, pontos méretre hasítják, faragják.

A bőroket a kikészítés előtt meg kell szárítani. Ez történhet úgy is, hogy rámará feszítik a bőroket, vagy üveglapra ragasztják azokat. A bőr még ilyenkor is élő anyag. Változik mind a vastagsága, mind a felülete. Ezt a félkész terméket pihentetni kell. Pihentetés után, amikor a bőr nedvességtartalma már újra elérte a légszáraz állapotot, indulhat a kikészítés. Ez a művelet is legalább annyira környezet-szennyező, mint a korábbiak, csak most már inkább a levegőt szennyezi.

A bőrgyártás természetesen az egész világon szinte hasonló módon történik, ezért is vannak még mindig az osztrák-magyar határmenti villongások, a habzó Rába miatt.

Más országok is meg tudták oldani azt, hogy bőrgyáraik, ha nem is évtizedekkel korábbi kapacitással, de még működnek. Nekünk sem kellett volna elfelejtenünk, hogy volt egy olyan iparágunk, amely nemcsak világhírű volt, de talán a legelső a maga korában.

Ehhez egy adalék. Amikor újra nyiladoztak a határok, négyévenként Nemzetközi Bőripari Kongresszusokat rendeztünk. Ezek a rendezvényeken az egész világ bőriparának jeles képviselői is részt vettek, és ha a résztvevők névsorát végig nézzük, alig találunk közöttük nem magyar nevet. Igaz a kong-

resszusok hivatalos nyelve a német volt, de az előadások szinte kivétel nélkül magyarul hangzottak el.

Még egy érdekesség: az egyik magyar származású Nobel díjasunk Wiegner Jenő édesapja, Wiegner Antal volt a Mauthner Bőrgyár egyik első műszaki igazgatója és ő volt a Magyar Bőriparosok Országos Szövetségének elnöke is 1935-1939 között.

De a II. Világháború utáni bőrös nemzedéknek sem kellett szégyenkezni.

Olyan neveket találunk közöttük, akik, akár itt maradtak az országban, akár, -miután államosították a gyárakat-, úgy érezték, hogy más országban közelebb kerülhetnek a bőrgyártáshoz, öregbítették a magyar bőrgyártás hírnevét. Ők is szervezték a nemzetközi bőrös kongresszusokat, vagy jártak „haza” ezekre.

A teljesség igénye nélkül álljon itt néhányuk neve.

Dr. Tóth Géza bácsival kezdeném, ő kapta a legnagyobb nemzetközi bőripari kitüntetést, a Stiasny Díjat. Ez a díj a bőripar Nobel-díja. Ő a Pécsi Bőrgyár kutatóvegyésze volt.

Mindenki Franci bácsija volt Seszták Ferenc, a Wolfner, majd Táncsics Bőrgyár főmérnöke, aki később az egyik legnagyobb európai bőrgyárat, a német Freudenbergi Bőrgyárat virágoztatta fel és lett műszaki igazgatója.

Nagy öregje a kesztyűgyártásnak Hamerli Karsci bácsi, aki a kis és közepes tímárságokból alakult Díszmülbőrgyár legismertebb vezetője volt.

A nagy tudású Kossuth Díjasunk Dr. Fehér István a Bőripari Tudományos Egyesület megalapítója, a Bőripari Kutató Intézet igazgatója.

Dr. Vermes Erzsébet ugyanezen intézet főmérnöke, majd a Bőripari Vállalat, később a Budapesti Bőripari Vállalat műszaki igazgatója. Ő vállalta mindig a legnagyobb szerepet a Nemzetközi Bőripari Kongresszusok megszervezésében.

Dr. Érdi Pál, aki Olaszországban szerezte bőripari doktorátusát és lett a növényi cserzésű bőrök egyik legnagyobb szakembere.

És zárom a végtelenül folytatható sort az itthoni bőrösök Laci bácsijával, Szikora Lászlóval a Budapesti Bőripari Vállalat, termelési igazgatójával.

Volt egy világhírű bőripari kutatóintézetünk is, ahol nemcsak bőrtechnológiákkal kísérleteztek, hanem új, bőripari segédanyaggyártás technológiákat is kidolgoztak.

Igaz, sokan érezhettek nagyon kellemetlen illatot, amikor elsétáltak, vagy elvillamosoztak a Váci út környékén, de éltek a gyárak, jól éltek a bennük dolgozók és a II. Világháború előtt az egész világon boldogan vásárolták a hazánkban gyártott bőrt. A háború után is jó híre volt még ennek az ipárnak,

bár az embargó miatt egy ideig elég nehezen lehetett beszerezni a szükséges vegyi anyagokat.

Később, lassan felnőtt a hazai bőripari segédanyaggyártás. A külföldi beszerzés is könnyebbé vált és, miután a magyar bőrgyártás óriási mennyiségeket termelt, majd minden nagy külföldi vegyi anyag gyártó cég szakemberei egymás kezébe adták a kilincset, hogy be tudjanak törni a magyar piacra. Újra emelkedett a magyar bőripar jó híre. Autó-ülés bőrt már a legnagyobb autó gyárak is vásároltak tőlünk. Exportáltunk újra készbőrt és még nagyobb mennyiségben exportáltuk a belőlük készült cipőket. Volt olyan év, amikor 40 millió pár cipőt is el tudtunk adni külföldön.

A „meszes műhely” csapata

Bevezetésre került sok technológiamódosítás, ezek mind a környezet kímélést szolgálták. Vízisztító berendezés is épült. Új, minden igényt kielégítő csarnokok épültek az elavult vizes műhelyek kiváltására. A bőrfestő műhelyek festékszóró berendezései a legmodernebb elektronikus vezérléssel dolgoztak. Minden a legnagyobb rendben lévőnek tűnt és akkor, szinte egy pillanat alatt meghalt Újpest bőripara.

Ez volt a nosztalgia.

A szomorú valóság pedig az, hogy egy olyan ipar, amelyik Magyarországon valaha világhírű volt és Németországtól Argentínáig a legnagyobb bőrgyárak vezetői boldogok voltak, ha magyar szakembert tudtak maguk között, nincs többé.

U.i. 1959-ben friss diplomával kezdtem dolgozni az Újpesti Bőrgyárban.

Itt végigjártam a bőrgyártás minden lépcsőjét. Dolgoztam a Bőripari Kutató Intézetben; a Könnyűipari Minisztérium Bőripari Igazgatóságán; a Bőripari Vállalat, majd a Budapesti Bőripari Vállalat műszaki fejlesztési főosztályán; végül egy nagy német vegyigyár magyarországi képviselőjén, ahol fő feladatomból volt a bőrgyártási technológiák finomítása. Nem az én bűnöm, hogy ma nincs hazánkban nagyüzemi bőrgyártás.

KÖSZÖNET A SEGÍTŐKNEK

Könyvem megírásához nagyon sok érdekes adatra volt szükségem. Éppen ezért felkerestem azokat, akik ebben a segítségemre lehettek. Legnagyobb támogatást az Újpesti Helytörténeti Gyűjteménytől és annak vezetőjétől Szöllösy Mariantól kaptam. Érthető is, hiszen ő Újpest szerelmese és ezáltal alapos ismerője is.

Segítőim szerencsére lelkesek is voltak, ugyanakkor kritikusak is, hiszen a cél érdekében nem volt helye a pontatlanságnak. Buda Attila volt az aki szakmai tudásával mellém és az ügy mellé állt.

Újpest utcáit kutatgatva fedeztem fel néhány olyan épületet, mely különlegessége miatt kiváltotta érdeklődésemet. Ráéreztem arra, hogy itt a múltban valami különlegesség rejtőzik. A tulajdonosokkal beszélgetve igazolódott is a sejtésem. A Semseyvilla mostani lakója? Rákosi Judit még arra is vállalkozott, hogy ő maga írja le az épület, és annak régi tulajdonosának történetét.

Egy másik szép épület is megragadta tekintetemet. Kíváncsiságomat csak fokozta a szép környezet is. Így annak a tulajdonosánál is érdeklődtem az épület múltjáról, történetéről. Egy valódi legenda kerekedett ki belőle. Éppen ezért megköszönöm Ragáts Imrének, hogy elmesélte ezt a különleges történetet.

A művészvilág ismerői azok, akik nap mint nap ezzel foglalkoznak. Újpesten is éltek jelentős, kiemelkedő munkásságú festőművészek. Ezek megismertetése is volt a célom. Éppen ezért jólesett, amikor Gelléri István, az Újpest Galéria vezetője átadta egy régebbi tanulmányát Pállya Celesztinről.

Jozefka Antal festőművész a színek világában él. Ő abban a szerencsés helyzetben volt, hogy ismerhette Nagybányai Nagy Zoltánt. A művésszel töltött időszakot eleveníti fel ő is az írásában. Ezáltal mi is közelebb kerülhettünk hozzá. Köszönet érte. Ugyanakkor átadta nekem azt az írását, melyben bemutatja Újpestet egy újpesti srác szemével. Itt született, itt járt iskolákba és itt is dolgozott. Az ő élményei és emlékei jól mutatják az itt élt emberek mindennapjait.

A jó szomszédság sokat segít egy könyv megírásakor. Én is ilyen szerencsés helyzetben voltam, hiszen szomszédom családjának szinte minden tagja itt Újpesten élt és dolgozott. A Miskolczi család tagjai az újpesti iparágak jelentősebb ágazataiban tevékenykedtek: faszobrász, asztalos, lakatos. Éppen ezért volt érdekes ezeknek az embereknek az életén keresztül bemutatni városunk gondjait, bajait, örömeit. Egy család összetartó ereje mindenkor példaként állítható a felnövekvő nemzedéknek. Éppen ezért volt számomra megtisztelő, hogy elmesélték a

családtagok életét, bemutatták tevékenységüket, munkásságukat. Ha előkerültek fájó emlékek, arról is csak az elmúlt időszak furcsa és elítélendő politikája tehet.

Meg kell említenem az iskolák és az egyházak segítségét is. Az Egek Királynéja templom plébánosa, a reformátusegyház lelkésze lehetőséget adott arra, hogy beletekinthessek a régi anyakönyvekbe és egyházi jegyzőkönyvekbe. Nagy segítség volt ez bizonyos adatok hitelesítésére.

Külön köszönet Deutsch László főrabbinak, aki a zsidó közösségről írt tanulmányát is felajánlotta könyvem elkészítéséhez. Biztosította, hogy elkészíthessem a zsinagógáról a felvételeket.

Az iskolák anyakönyvei is számos érdekes adatot rejtenek. Ezek felkutatásához kaptam segítséget a Pécsi Sebestyén Zeneiskolából (régén Lőrincz utcai Polgári Leányiskola). Itt Jugovics Jolán volt a segítségemre. A Langlet Valdemar iskolában Giczy Béla igazgató volt a segítségemre.

Felejthetetlen élmény volt, amikor a Fa- és Fémipari Szakiskola (ma Kéttannyelvű Műszaki Szakközépiskola és Gimnázium) régi „kincseit” fedezhettem fel olvasóim számára. Az iskola saját múzeuma különleges értéket képvisel Újpest történetének megőrzésében. Bogdán János nagy lelkesedéssel vezetett körbe az épületben és mesélte el annak történetét.

Lehet, hogy valakit kifelejtettem segítőtök közül. Azoktól elnézést kérek, hiszen nem szándékosan, inkább szórakozottságom és feledékenységem miatt fordulhat elő. Éppen ezért akiket kifelejtettem volna, azoknak is köszönök mindent, hiszen minden kis adat, minden kis információ fontos volt számomra.

Kérek mindenkit, hogy a könyv szellemisége alapján gyűjtsük és őrizzük meg a régmúlt emlékeit, hiszen csak így van értelme jövőnknek is.

Gyűjtsük össze emlékeinket, hogy az utókor tisztán lássa életünket! Őrizzük meg Újpestet a következő nemzedékeknek, hogy ők is gyönyörködhesenek még benne nagyon sokáig.

Vigyük tovább egy közösség tiszta eszméjét, mely az értékek megőrzése mellett tiszteli az emberiséget, a másik vallását! Éppen úgy, ahogyan azt másfél évszázaddal ezelőtt – Újpest megalapítója – gróf Károlyi István példaként állított elénk. Köveszük az ő hitvallását, hogy haza és nemzet csak erős alapokra épülhet. Ez pedig nem lehet más, mint az a közösség, melyet mi alkotunk itt, ebben a 100 éves városban.

Mi újpestiek legyünk a szebb kor megalapozói, hogy éppen úgy, mint száz évvel ezelőtt, mások is csodálattal nézzék tetteinket.

ÖSSZEFOGLALÓ SOROK

Könyvem végére érve összegezhetem tapasztalataimat. A kezdeti nehézségek után sikerült egy olyan támogató, segítő gárdára találnom, akiknek bízgatása nélkül most nem lenne itt ez a tanulmány. Mikor megtudtam, hogy Újpest egy nevezetes évfordulóhoz közeledik, akkor érlelődött meg bennem a könyv megírásának gondolata. Nem ünnepelhet egy város úgy, hogy lakói ne ismerhessék meg legalább vázlatosan a történelmét.

100 éve város Újpest. Száz évvel ezelőtt nyilvánították hivatalosan is várossá azt a települést, amely 1830-tól folyamatosan gyarapodik, s ezért jogállását hivatalosan is rögzíteni kellett. 1840-ben Károlyi István gróf által, az Alapítólevélben meghatározott pontok szerint létrejött Új-Megyer, melyet már akkor is Újpest néven emlegettek. Nem véletlenszerűen vált várossá ez a település, hiszen már a kezdetekben is az volt az elképzelés, hogy a főváros mellett egy olyan ipari, kereskedelmi és kulturális terület jöjjön létre, mely mozgalmas életével minden újdonságra érzékenyen reagálhasson. A letelepedett iparosok és kereskedők fogékonyak voltak a modernizációra és az új megvalósítására.

Az új település nagyon sok gondot fordít az oktatásra is, hiszen csak jól előkészített alapokon képzelhető el a gyors fejlődés.

A környezet kialakítása is fontos volt minden újpesti lakos számára. Már a kezdeti időszakban is igényesen kialakított nyaralók, házak, kastélyok épültek. A korabeli sajtó is felfigyelt erre és mindig beszámolt az itt történt eseményekről.

Újpest város 100 évét próbáltam felvázolni úgy, hogy képet kapjunk a vallásról, az oktatásról, az iparról s nem utolsósorban gyönyörű házairól.

Úgy gondolom, hogy minden Újpesten élő és Újpestet szerető embernek közelebb kell kerülnie városához. Tanulmányomban arra is törekedtem, hogy akik még nem ismerik ezt a várost, most azok is megszerethessék a leírtak alapján. Nem tudományos módon végeztem gyűjtésemet, hanem csak egyszerű amatőrként, egyszerű újpestiként, aki így szeretne volna mások elé tárni lakókörnyezetét: az utcákat, tereket, házakat s az itt élő és dolgozó embereket.

Én a képességeimhez viszonyítva megpróbáltam tenni városomért, környezetemért. Szeretném, ha ennek a könyvnek a hatására mások is hasonló vállalkozásba kezdenének. Elég, ha csak egy bizonyos kis környezetről ír valaki. Ha sokan vállalkoznának erre, akkor csak össze kellene gyűjteni ezeket a kis írásokat és máris egy komplett anyag állna készen a bemutatkozásra.

IRODALOMJEGYZÉK

Az újpesti egyházak és felekezetek története 1830-1995 (Újpesti Városvédő Egyesület, 1996.)

Buda Attila: Gróf Károlyi István élete (Újpest Önkormányzata, 1997.)

Deutsch László: Az Újpesti Zsidó Hitközség történetéről (Tanulmány, 2006.)

Dr. Koós Judith: Református templomok Budapesten (BIRÓ family, 1996.)

Ugró Gyula: Újpest (Magyar Városok Monográfiája, 1932.)

Újpest története (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1977.)

Zolnay László: Ünnepek és hétköznapok a középkori Budán (Gondolat, 1975.)

Egyházi anyakönyvek, jegyzőkönyvek, Historia Domus-ok

Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képekben (Rudolf trónörökös főherceg ő császári és királyi fensége kezdeményezéséből és közreműködésével Budapest, 1888. A Magyar Királyi Állami Nyomda kiadása.)

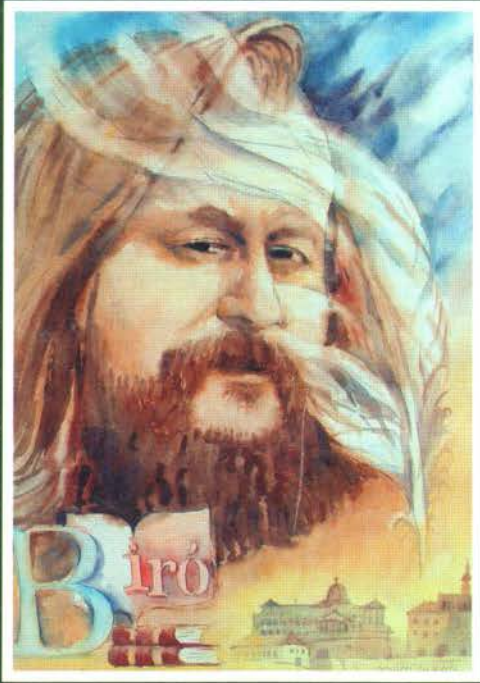
Centenárium évkönyv 1902-2002. (Langlet Valdemar Általános és Felnőttképző Iskola, 2002.)

Nagy Iván: Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal (Ráth Mór, Pest, 1860.)

TARTALOMJEGYZÉK

Buda Attila: BEVEZETŐ SZAVAK	5
nagykárolyi Károlyi László: A NÉV KÖTELEZ	6
LEKTORI SALUTEM	7
A KÁROLYIAK	10
ALAPÍTÓLEVÉL	12
TELEPÜLÉSEK, PUSZTÁK	22
A KEZDET	23
MESÉLŐ TÉRKÉPEK	27
KÖZSÉG, NAGYKÖZSÉG	33
ÚJPEST VÁROSSÁ FEJLŐDÉSE	36
KÖZSÉGHÁZA, VÁROSHÁZA	40
PECSÉTEK	47
KATOLIKUSOK ÚJPESTEN	50
ÚJPEST-BELSŐVÁROSI REFORMÁTUS EGYHÁZKÖZSÉG	57
ZSINAGÓGA	61
ÓVODÁK	68
AZ OKTATÁS KEZDETE	69
AZ ÚJPESTI ÁLLAMI POLGÁRI LEÁNYISKOLA	75
TOLDI MIKLÓS UTCAI ISKOLA	84
IPARI ISKOLA	88
FAIPAROSOK, NAGYVÁLLALATOK, KERESKEDŐK	96
BÉRKOCSI, LÓVASÚT, VILLAMOSVASÚT	102
VENDÉGFOGADÓK, KASZNÓK, ÉTTERMEK	108
A FASZOBRÁSZ	114
AZ ASZTALOSMESTER	115
A LAKATOSMESTER	116
A VARRÓNÓ	121
AZ ÖNKÉNTES SZÁMÚZÓTT	122
SÁRA	123
CSINOS HÁZAK	126
Rákosi Judit: AZ ÚJPESTI SEMSEY VILLA TÖRTÉNETE	130
EGY SZÉP HÁZ LEGENDÁJA	132
HÁZAK ÉS HOMLOKZATOK	134
ABLAKOK	138
FALAK DÍSZÍTÉSE	140
KAPUK	143
ERKÉLYEK	147
BÍRÓSÁG	150
ÚJPESTI ZENDÜLÉSEK ÉS MÁS ESETEK	151
POSTA	155
IGAZOLVÁNYOK, SZERZŐDÉSEK	156

„KIS AMERIKA” ÚJPESTEN.....	159
EGY ÚJPESTI BOHÉM	161
1848. ÚJPESTEN.....	162
TŰZVÉSZ, ÁRVÍZ	164
GRÓF KÁROLYI ISTVÁN	166
LEBSTÜCK MÁRIA	171
DR. UGRÓ GYULA.....	173
MÁDY LAJOS A TEMPLOMÉPÍTŐ LELKÉSZ.....	177
KAFFKA MARGIT.....	180
BERDA JÓZSEF	183
Gelléri István: PÁLLYA CELESZTIN.....	184
Jozefka Antal: NAGYBÁNYAI NAGY ZOLTÁN	186
Jozefka Antal: ÚJPESTI TÖRTÉNETEK	189
KÖSZÖNET A SEGÍTŐKNEK	195
ÖSSZEFOGLALÓ SOROK	196
IRODALOMJEGYZÉK	197
TARTALOMJEGYZÉK.....	198

100 éve város Újpest. Száz évvel ezelőtt nyilvánították hivatalosan is várossá azt a települést, amely 1830-tól folyamatosan gyarapodik, s ezért jogállását hivatalosan is rögzíteni kellett. 1840-ben Károlyi István gróf által, az Alapítólevélben meghatározott pontok szerint létrejött Új-Megyer, melyet már akkor is Újpest néven emlegettek. Nem véletlenül vált várossá ez a település, hiszen már a kezdetekben is az volt az elképzelés, hogy a főváros mellett egy olyan ipari, kereskedelmi és kulturális terület jöjjön létre, mely mozgalmas életével minden újdonságra érzékenyen reagálhasson. A letelepedett iparosok és kereskedők fogékonyak voltak a modernizációra és az új megvalósítására.

Az új település nagyon sok gondot fordít az oktatásra is, hiszen csak jól előkészített alapokon képzelhető el a gyors fejlődés.

A környezet kialakítása is fontos volt minden újpesti lakos számára. Már a kezdeti időszakban is igényesen kialakított nyaralók, házak, kastélyok épültek. A korabeli sajtó is felfigyelt erre és mindig beszámolt az itt történt eseményekről.

Újpest város 100 évét próbáltam felvázolni úgy, hogy képet kapjunk a vallásról, az oktatásról, az iparról s nem utolsó sorban gyönyörű házairól.

Úgy gondolom, hogy minden Újpesten élő és Újpestet szerető embernek közelebb kell kerülnie városához. Tanulmányomban arra is törekedtem, hogy akik még nem ismerik ezt a várost, most azok is megszerethessék a leírtak alapján. Nem tudományos módon végeztem gyűjtésemet, hanem csak egyszerű amatorként, egyszerű újpestiként, aki így szeretne volna mások elé tárni lakókörnyezetét: az utcákat, tereket, házakat s az itt élő és dolgozó embereket.

